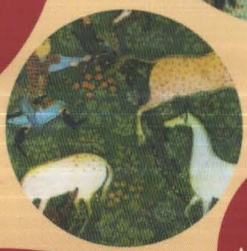
Rudi Paul Lindner

Göçebeler ve Osmanlılar

Rudi Paul Lindner

Göçebeler ve Osmanlılar

İngilizce Aslından Çeviren
Müfit Günay

Ortaçağ Anadolu'sunda

Güncellenmiş
2. Baskı

İMGE kitabevi

Rudi Paul Lindner, Lisans eğitimini Madison'daki Visconsin Üniversitesi'nde, doktorasını 1976'da, elinizdeki kitaba temel oluşturan teziyle, Berkeley'deki California Üniversite'sinde yapmıştır. 1972-74 tarihleri arasında Dumbarton Oaks'daki Bizans Araştırmaları Merkezi'nde araştırmacı, 1974-77 tarihleri arasında Tufts Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Bizans, Türk ve Orta Asya tarihinin çeşitli alanlarını kapsayan çalışmalarıyla tanınmakta olup, en önemli ve ses getiren çalışması çevirisini sunduğumuz *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*'dır (Bloomington, 1983).

Eserleri:

- *Explorations in Ottoman Prehistory* (University of Michigan Press, 2007; *Osmanlı Tarihöncesi*, çev. Ayda Arel, Kitap Yayınevi, 2008)
  Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia (Indiana University Press, 1983; *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, İmge Kitabevi Yayınları, 2000, 2020)

Müfit Günay, Sivas'ta doğdu. Gazi Üniversitesi'nde İktisat okudu. Çeşitli dergilerde öyküleri yayınlanan Günay, 2009'da Kanada'ya yerleşti.

Eserleri:

- *Sevdiğim Çiçek Adları Gibi* (Ötüken, 2018)

Çeviri Eserleri:

- *Hindistan Tarihi*, Hermann Kulke, Dietmar Rothermund (İmge Kitabevi Yayınları, 2001)
  Modern Japonya'nın Doğuşu, Janet. E. Hunter (İmge Kitabevi Yayınları, 2002)
  Hain Bir Avrupalının İtirafları, Jan Myrdal (İş Bankası Kültür Yayınları, 2002)
  Kalem ve Kılıç, Leonard M. Dudley (Dost Kitabevi, 2002)
  Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Trevor Bryce (Dost Kitabevi, 2003)
  Post-Liberalizm, John Gray (Dost Kitabevi, 2004)
  Birinci Dünya Savaşı, Keith Robbins (Dost Kitabevi, 2005)
  İkinci Dünya Savaşı, R. A. Parker (Dost Kitabevi, 2005)
  İktisadi Düşünce Tarihi, E. K. Hunt (Dost Kitabevi, 2005)
  Keynes, (der.) Roger E. Backhouse ve Bradley W. Bateman (Dost Kitabevi, 2008)
  İktisat Tarihi, J. Galbraith (Dost Kitabevi, 2010)
  Seyyah-i Âlem Evliya Çelebi'nin Dünyaya Bakışı, Robert Dankoff (Yapı Kredi Yayınları, 2011)
  Müslüman Toplum, Ernest Gellner (Kabalcı Yayınları, 2012)
  Osmanlı Mimarlığı Tarihi, Godfrey Goodwin (Kabalcı Yayınları, 2012)
  Hindistan Tarihi, Burton Stein (İnkilap Kitabevi, 2015)
  Nüfus Mübadelesi, Evangelia Balta (Ahmet Akşit ile birlikte, İnkilap Kitabevi, 2015)
  Bizans Saray Kültürü, Henry Maguire (Yapı Kredi Yayınları, 2017)
  Evliya Çelebi'nin İstanbulu, John Freely (Yapı Kredi Yayınları, 2019)

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Refik Tabakçı

ISBN 978-975-533-299-4

Orijinal Adı
Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia

© 1983 Research Institute for Inner Asian Studies
Türkçe yayın hakları Kalem Agency aracılığıyla alınmıştır.
© İmge Kitabevi Yayınları, 2020

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Haziran 2000 • 2. Baskı: Ankara, Nisan 2020

Editör
Canay Şahin

Kapak
Aycan Kurt

Dizgi ve Sayfa Düzeni
Yalçın Ateş

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Tel: 0 (312) 395 25 80
Sertifika No: 16157

İ m g e K i t a b e v i
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 17/2 Kızılay 06650 Ankara
Tel: 0 (312) 419 46 10 - 419 46 11
İnternet: imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr
Yayınevi Sertifika No: 44982

Rudi Paul Lindner

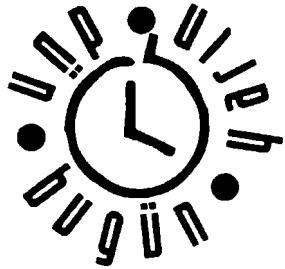
Ortaçağ Anadolu'sunda

Göçebeler ve Osmanlılar

İngilizce Aslından Çeviren: Müfit Günay

Güncellenmiş 2. Baskı

İMGE kitabevi

Dün Bugün Yarın dizisi, tarih merkezli bir perspektifle, toplumsal bilimlerin her dalında insanlığın ve ülkemizin toplumsal serüvenini kavramaya yardımcı olacak kitapları okuyucuya sunuyor.

Avrupa-merkezli bir dünya tarihi perspektifini kıran, dünyanın diğer bölge ve halklarının tarihlerini kendi içinde bir bütün olarak ele alan yapıtlara özellikle yer veren bu dizi, fazlasıyla Türk ve Türkiye tarihine hapsolmuş bir tarih bilgi ve bilincinin aşılmasına katkıda bulunmayı hedefliyor.

Bir ülkenin gerçek zenginliğinin, zihinsel üretimi ve insanları düşünmeye yöneltecek entelektüel birikimi olduğu düşüncesinden hareketle, *Dün Bugün Yarın* dizisi, Türkiye ve Türkçedeki toplumsal bilim etkinliğinin kalitesinin yükseltilmesini amaçlamaktadır.

Dizi Editörleri
Suavi Aydın
Kudret Emiroğlu
Uygur Kocabaşoğlu
Oktay Özel

İçindekiler

2. Baskı İçin Okuyucuya Notlar 7
Önsöz 17
Teşekkür 23
Kısaltmalar 27

I. BÖLÜM

Osman'ın Çadırı, Osmanlı Hanedanı 29

II. BÖLÜM

Osmanlı Kanunları ve Göçebe Geleneği 115

III. BÖLÜM

Axylon'un At Çekenleri 155

IV. BÖLÜM

Sonuç 201

EKLER

Ek 1: At Çeken İstatistikleri 219
Ek 2: Şikari 243

Kaynakça 253
Dizin 275

Molly ve Clare'e
Frank ve Clare'e

2. Baskı İçin Okuyucuya Notlar

Ortaçağ Anadolusu'nda Göçebeler ve Osmanlılar'ın yayınlanmasının üzerinden 40 yıl geçti ve o zamandan bu yana bilim insanları ele aldığım meselelerde oldukça ilerleme kaydettiler. Kitabı, bir kuşağın değerli araştırmalarını gözardı ederek sunmaya gönlüm razı olmadı. Okuyucuyu bu yeni araştırmalardan haberdar etme fırsatını bana verdiği için İmge Kitabevi Yayınları'na teşekkür ederim.

Kitabın başlığını seçerken *Göçebeler ve Osmanlılar*'ın okuyucuya Owen Lattimor'un *Nomads and Commissars* (Göçebeler ve Komiserler) kitabını hatırlatacağını düşünmüş ve zihinlerde bir mukayese yaratmak istemiştim. *Göçebeler ve Osmanlılar*'da amaçlanan sadece Osmanlı yöneticilerinin ve onların hizmetindekilerin göçebeleri nasıl kontrol ettiklerini, (en azından) nasıl kırsal göçebelere dönüştürdüklerini ve mümkün olduğunda nasıl yerleşik çiftçiler haline getirdiklerini incelemek değildi. Kitabın belirli meselelere göçebelerin gözünden bakan ve olayları onlar gibi görebilen bir yaklaşım içinde olmasını istedim. Kitap dört ayrı örnek olay incelemesinden oluşmaktadır. Diğer araştırmacılar tamamen

farklı konuları ve tamamen farklı bir yaklaşımı tercih edebilirler. Ancak benim seçimim göçebelerin, yerleşik gücün onların günlük yaşamlarına, sürülerine ve geçimlerine kadar uzanmasını nasıl değerlendirdiklerini ya da genellikle bundan nasıl rahatsız olduklarını göstermeme olanak sağladı. Kitabın yeniden basılma isteği hala tartışmaya yer olduğunu gösteriyor.

Her bir bölümü, dolayısıyla her bir örnek olay çalışmasını gözden geçirip bir kaç yorum sunmak ve okuyucunun dikkatini yakın zamanlarda yayınlanan önemli bulduğum araştırmalara çekmek istiyorum. Yerin sınırlı olması ve okuyucunun sabrı gözönüne alındığında literatürün tamamının değerlendirilmesi mümkün görünmüyor.

Birinci Bölüm

Bu bölümün bazı temalarını *Osmanlı Tarihöncesi* (Explorations in Ottoman Prehistory) adlı kitabımda daha da genişlettim.[1] Bu bölümün amacı Osmanlı tarihinin ilk yıllarına bakmak ve göçebeliğin bu döneme yaptığı katkıyı araştırmaktı. Bazı okuyucular Osmanlı'nın başarısında aşiretin yeterli olduğunu düşündüğüme inanmış olabilirler; ama bu doğru değil. Freud, insana ilişkin olayların karmaşık olduğunu yani çok fazla belirleyeni olduğunu ileri sürmüştür ve onun bu görüşünün doğru

---

Rudi Paul Lindner, *Explorations in Ottoman Prehistory* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2007); Türkçesi için Bkz. *Osmanlı Tarihöncesi*, çev. Ayda Arel, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014). Bu kitaptaki numizmatik tartışmaya ek olarak, Clive Foss'un *Revue Numismatique*'de yayınlanacak erken Osmanlı ve beylik döneminin madeni parasına ilişkin bazı sorunların tartışılacağı çalışmasına okuyucunun dikkatini çekmek isterim.

olduğuna inanıyorum. Bozkır aşiretlerinin yapısı ve işleyişini bir başka makalede yeniden ele aldım.[2]

Bu bölümde yaptığım hatalardan birisi Osman'ın müttefiki olduğu varsayılan Köse Mihal figürünü kullanma şeklimdi. Profesör Colin Imber ve (yakında basılacak bir çalışmada) Clive Foss, Mihailoğulları'nın daha sonra kazandığı öneme dayandırılarak Köse Mihal'in ondördüncü yüzyıl başlarına kadar geriye götürülen bir kurgu olduğunu göstermişlerdir. Bu beni oldukça memnun etmiştir.[3]

Ayrıntılı olarak açıkladığım konulardan bir tanesi, Türkçe konuşan ilk Osmanlıların kırsal göçebe olmaları meselesiydi. Pachymeres ve Gregoras'ın kroniklerinde anlattıkları gibi bu, Osmanlıların askeri yöntemlerinin değerlendirilmesiyle ortaya çıkan bir sonuçtur. Ben de Bapheus ve Pelekanon çarpışmaları üzerine bir makalede benzer bir sonuca vardım.[4] Pachymeres'in yeni bir edisyonu ve çevirisi de basıldı.[5] Profesör Colin Heywood'un, göçebe unsurların geri plana düştüğü bu yılların tamamen yeni bir analizinden de okuyucunun haberdar olması gerekir.[6]

---

[2] Rudi Paul Lindner, "What Was a Nomadic Tribe?", *Comparative Studies in Society and History*, 24:4 (1982), 689-711.

[3] Colin Imber, "The Legend of Osman Ghazi," Elizabeth Zachariadou (der.), *The Ottoman Emirate (1300-1389)* (Rethymnon: Crete University Press, 1993), 67-75. Daha sonraki dönemin Mihaloğullarına dair son zamanlarda yapılan çalışmalar, erken dönem kroniklerindeki Köse Mihal'in tarihselliğine beni ikna etmedi.
Rudi Paul Lindner, "Bapheus and Pelekanon," *International Journal of Turkish Studies*, 13:1-2 (2007), 7-26.

[5] Albert Failler (der.), *Georges Pachymères, Relations historiques*, 5 cilt (Paris: Les belles lettres, 1984-2000).
Colin Heywood, "Filling the Black Hole: the Emergence of the Bithynian Atamanates", Halil İnalcık (der.), *The Great Ottoman-Turkish Civilization*, 1. cilt (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2000), 107-115.

Paul Wittek ve erken Osmanlı tarihinde "kutsal savaş"ın rolü en ilginç tartışmalardan biridir ve benim bu konuya daha da fazla katkım oldu.[7] O zamandan bu yana Profesör Heywood, bazıları İngilizceye çevrilmiş olmak üzere Wittek'in bu meseleyle ilgili çalışmalarını yayınlamıştır.[8] Ayrıca Wittek'in kariyerine ilişkin birkaç makale de yazmıştır.[9] Kitapta Osmanlı tarihinin oluşumunda *gaza* coşkusunun belirleyici unsur olduğu "güçlü Wittek tezini" tartıştım. O zamandan beri bu coşkunun başka unsurlarla katmerlendiği "zayıf Wittek tezi" ortaya çıkmıştır. Profesör Colin Imber ise bu versiyonu çürüten bir çalışma yayınlamıştır.[10]

Sonuç olarak okuyucu bu bölümün konuları üzerine bir dizi mükemmel makale yayınlayan Irène Beldiceanu-Steinherr'ın ilgili yayınlarını arayıp bulmalıdır.[11]

Rudi Paul Lindner, "Stimulus and Justification in Early Ottoman History," *Greek Orthodox Theological Review*, 27 (1982), 207-224; Lindner, "Wittek and Köprülü," *Journal of the Royal Asiatic Society*, 26:1-2 (2016), 333-340.

Colin Heywood (der.), Paul Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire: Studies in the History of Turkey, 13th-15th Centuries*, (London: Routledge, 2002). Ayrıca bkz. https://networks.h-net.org/node/11419/reviews/29331/lindner-wittek-rise-ottoman-empire-studies-history-Türkey-13th-15th (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2019).

Colin Heywood'un Wittek'in kariyerine ilişkin makaleleri, *Writing Ottoman History* (Aldershot: Ashgate, 2002)'de bir araya getirilmiştir.

10 Colin Imber, "What Does *Ghazi* Actually Mean?", Çiğdem Balım-Harding ve Colin Imber (der.), *The Balance of Truth: Essays in Honour of Professor Geoffrey Lewis* (Istanbul: Isis Press, 2000), 165-178.

11 Irène Beldiceanu, "La conquête de la Bithynie maritime, étape décisive dans la fondation de l'État ottoman," Klaus Belke, Friedrich Hild, Johannes Koder, ve Peter Soustal (der.), *Byzanz als Raum. Zu Methoden und Inhalten der historischen Geographie des östlichen Mittelmeerraumes* (Vienna: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000), 21-34; "Analyse de la titulature d'Orhan sur deux inscriptions de Brousse," *Turcica* 34 (2002), 223-240; "L'installation des Ottomans en Bithynie," Bernard Geyer and Jacque Lefort (der.), *La Bithynie au Moyen Âge* (Paris: P. Lethielleux, 2003), 351-374.

Özellikle de onun *Livret-Annuaire of the École pratique des hautes études, Section des sciences historiques et philologiques*'deki araştırma özetleri ihmal edilmemelidir.

Bu çalışmanın yayınlanmasından sonraki yıllar içerisinde yapılan değerlendirmelerden okuyucunun yararlanabileceği iki sonuç çıkardım. Birincisi, komşularını tehdit edecek kadar güçlü bir Osmanlı kuruluşunun oluşumunda Orhan dönemi çok önemlidir.[12] İkincisi, konuyla ilgili mevcut Osmanlı kroniklerinin edisyonlarında ciddi eksiklikler olmasıdır.[13] Bu ikinci sorunu ayrı bir makalede tartışarak çözümler önereceğim.

İkinci Bölüm

Bu bölümü yazarken kanunnâmelerin erken tarihine ilişkin çok sayıda bilimsel yazı vardı. O tarihten beri yayınların ilerleme hızı önemli ölçüde yavaşlamıştır. Profesör Douglas Howard'ın kanunnâme çalışmalarını tartıştığı mükemmel bir çalışması vardır.[14] Profesör Heywood ise bu metinlerin genel sorunlarına dair çok iyi bir giriş yazısı yazmıştır.[15]

---

[12] Başlangıç için bkz. Rudi Paul Lindner, "Anatolia 1300-1451," Kate Fleet (der.), *The Cambridge History of Turkey*, 1. Cilt (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 102-137.

[13] Bu sonucu Victor L. Mènage'ın dikkatli bir çalışmasından ediniyoruz. *A Survey of the Early Ottoman Histories, with Studies on Their Textual Problems and Their Sources*, 2 cilt, Doktora tezi, School of Oriental and African Studies, University of London, 1962.
Douglas Howard, "Historical Scholarship and the Classical Ottoman Kanunnames," *Archivum Ottomanicum* 14 (1995-1996), 79-110.
Colin Heywood, "The Evolution of the Ottoman Provincial Law Code (Sancak Kanunname): the kanun-name-i liva-i Semendire," *Turkish Studies Association Bulletin* 15 (1991), 223-251.

Bu bölümdeki amacım, göçebelerin ve sürülerinin nasıl ele alındığını görmek için bu metinlerden bazılarını, özellikle Anadolu sancak kanunnâmelerini incelemekti. Bu oldukça açık ve anlaşılırdı. Daha da önemlisi ise, bu düzenlemelerin göçebelerin yaşamlarını nasıl etkilediğini araştırmaktı. Bu nedenle üstadım Profesör Jr. John Masson Smith'in önerisi doğrultusunda okuyucuya kanunnâmelerin sürüler üzerindeki etkisini gösterecek hesaplamaları sundum. Türk göçebelerine ilişkin çalışmalardaki bazı materyallerden yararlandım. Ancak rakamlarımın çoğu Fredrik Barth'ın Basseri sürüleri üzerindeki çalışmasına aittir. Son yıllarda Türkiye'deki hayvancılıkla ilgili literatürden bazı veriler elde etmek mümkün olsa da bunlardan çok azı göçebe nüfus konusunda yararlı istatistikler sağlamıştır.

O dönemde yayınlanmış kanunnâmelerin çoğu Ömer Lütfi Barkan ve Hadiye Tuncer'in çalışmalarına dayanıyordu. Şimdi elimizde belgelerin tam versiyonlarına ulaşabileceğimiz çok ciltli bir metin koleksiyonu var.[16] Fakat bu belgeler benim ilgilendiğim dönem için sonuçlarımda bir değişikliğe yol açmamıştır. Osmanlı kanunnâmelerinin hayvan sürülerinin hareketlerini yönlendirmede ve sürüleri geçimlik düzeyde kalan göçebelerin fakirleşmesinde önemli etkisi olmuştur.

Üçüncü Bölüm

Göçebeler ve Osmanlılar'ın basıldığı yıllardan bu yana, tahrir defterlerine dayanarak yapılan bir dizi çalışma yayınlandı. Adnan Gürbüz bu konudaki çalışmaları 2001

Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 6 cilt (İstanbul: Fey Vakfı, 1990-1993).

yılına kadar getirerek yararlı bir kaynak yayınlamıştır.[17] Bu tür çalışmaların çoğunda, incelenen bölgedeki göçebe nüfusa ilişkin bir bölüm bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'deki kırsal nüfusla ilgili birçok monografi ortaya çıkmıştır ve bunların çoğu yok olmaya başlayan göçebe nüfus üzerindeki araştırmaya dayanmaktadır. Bu çalışmaların çoğu folklor ve yerel gelenekler hakkında değerli yorumlar içerse de, çok azı kırsal ekonomiyi ayrıntılı olarak incelemektedir.

Bu çalışmaların bir kısmında tahrirlere dayanan tarihi veriler bulunmaktadır. Bunlara en iyi örnek, arşiv belgelerine dayalı sayısız katkıları içeren bir sempozyum kitabıdır.[18] 1983 yılından bu yana, Türkiye'de şimdiki zamanda ve geçmişte yaşamış kırsal gruplara ilişkin bilgi sağlayan 40-50 civarında kitap hazırlandığını tahmin ediyorum. Türkiye'de hazırlanmış doktora tezlerinden materyaller içeren, çoğunlukla ücra yerlerde yayınlanmış bir dizi makale de vardır. Bruno Ohrig'in Kara Keçili'ye ilişkin bilgileri çok ilginç biçimde yeniden ele aldığı çalışması ise özel bir ilgiyi haketmektedir.[19]

At Çeken *cemaat*i üzerine yapılmış çalışmalara iki etkileyici katkıdan da bahsetmek gerekir. İlki, 1500-1501 tarihli, 32 numaralı Tapu Tahririyle ilgili çalışmama ilişkin Madam Beldiceanu'nun cömertçe yayınladığı düzeltmelerdir.[20] İkincisi, daha sonra özeti de basılan

---

Adnan Gürbüz, *XV.-XVI. Yüzyıl Osmanlı Sancak Çalışmaları* (İstanbul: Dergâh, 2001).

[18] Tufan Gündüz, (der.), *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri* (Ankara, 2000).

[19] Bruno Öhrig, *Meinungen und Materialien zur Geschichte der Karakeçili Anatoliens* (Münih: Akademischer Verlag, 1998).

Irène Beldiceanu, "A propos des tribus Atčeken (XVe-XVIe siècles), *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 30 (1987), 121-195. Ayrıca

Hasan Basri Karadeniz'in At Çekenler üzerine yazdığı doktora tezidir.[21] İlgili defter kayıtlarında iyi bir kontrol sisteminin olduğunu da eklemeliyim: İncelediğim tahrirlerin her biri ikişer bölümden oluşuyordu. Birincisi At Çekenler, diğeri ise bölgedeki diğer göçebeler üzerineydi. At Çekenler için ayrı düzenlemeler olduğuna göre, bu iki bölümü karşılaştırmak çok yerinde olur.

Tahrir Defterleri üzerinde daha fazla araştırma yapmak istemiştim fakat bu mümkün olmadı. Adımın *The New York Times* and *The Washington Post* da tam sayfa reklam ilanlarında kullanılmasına izin vermediğim için, "ilgili Türk yetkilileri" araştırma isteklerimi reddetmişti. Araştırmam, vergi ve nüfus tahriri sürecinin Osmanlıların aşiret reislerini kontrol altına almasındaki, aşiretleri oluşturan gruplara ulaşmasındaki ve böylece onlarla doğrudan temas sağlamadaki rolünü göstermiştir. Bunu görebilmek için vergilerin sürü büyüklüğü üzerindeki etkisine bakmak, aşiretin alt gruplarını (yani belirli bir *cemaati*) tanımlamak ve süreci zaman içinde takip etmek gerekliydi. Ulaştığım sonuçların hala geçerli olduğuna inanıyorum.

Diğerler bölümlerde olduğu gibi bu bölüm de, iktisadi antropoloji ve hayvancılık çalışmaları uzmanlarının göçebe yaşamının iktisadi, toplumsal ve siyasi unsurları hakkında bildiklerimizi değerlendirme girişimiydi. Kullandığım yöntemler rafine edilmeli ve geçmişte yaşamış diğer Anadolu (ve Balkan) göçebe topluluklarına uygu-

---

onun şu makalesine bkz. "Terres patrimoniales en Anatolie centrale (fin XVe – début XVIe siècles), *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée* 79-80 (1996), 115-125.

Hasan Basri Karadeniz, "Atçekenlik ve Atçeken Yörükleri," T. Gündüz içinde, a.g.e., 183-193.

lanmalıdır. Göçebeler büyük ölçüde yaşamlarını hayvan sürüleri sayesinde sürdürdüler ve tahrirler bize bu hayvan sürüleri hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Bu bilgiler en azından cemaatlerin adlarının ve hane halkları sayılarının listelenmesi kadar önemlidir. Bu araştırmanın Türkiye'de devam edeceğini umuyorum.

Dördüncü Bölüm

Anadolu göçebeleri için Karamanlı ve Safevi seçeneğinin olması birçok çalışmanın odağını oluşturmuştur.[22] Bu bölümde, seçeneklerden birinin başarısızlığını diğerinin cazibesinden ayırmak için iki kaynağa başvurdum. Safevilerin ilk dönemleri için "Anonymous Ross" olarak bilinen kroniği kullandım. Bu kitabı yayınladıktan sonra, bu kroniğin aslında Kızılbaş çevresinin bazı erken bilgilerini de içeren daha geç bir üretim olduğunun farkına vardık.[23] Karamanlı'nın atmosferini anlamak için Ferid Uğur ve Mesud Koman'ın yayınladığı Şikari kroniğini temel aldım. Yakınlarda Yusuf Ağa elyazmasının muhteşem bir faksimilesi ve transkripsiyonu yayınlanmıştır.[24] Elyazmalarının incelenmesi ve metnin edisyonu hala bizi bekliyor.

---

[22] Mesela bkz., Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü* (Ankara: Türk Tarihi Kurumu, 1992).

[23] Bkz. Andrew H. Morton, "The Date and Attribution of the *Ross Anonymous*. Notes on a Persian History of Shah Isma'il I," Charles Melville (der.), *History and Literature in Iran: Persian and Islamic Studies in Honour of P.W. Avery* (New York: Tauris, 1990), 179-212 ve Barry Wood, "The Battle of Chalderan: Official History and Popular Memory," *Iranian Studies* 50:1 (2017), 79-105, özellikle 83-85.

[24] Metin Sözen ve Necdet Sakaoğlu (der.), *Şikari Karamannâme* (İstanbul: Karaman Belediyesi, 2005).

Temel bir konu hala geçerliliğini koruyor. Türkiye'deki (ve başka yerlerdeki) kırsal nüfusun tarihini anlamak için aşiretleri oluşturan grupların resmi ya da resmi olmayan yapılarına ve hayvan sürülerine ne olduğunu değerlendirmek önemlidir. Genellikle yerleşik hayata geçmiş yazarlar (ve alimler!) tarafından yazılan kronikler, göçebelerin kaygılarından yerleşikliğin dayatmalarına geçişlerin bazılarına ışık tutabilir. Kanunnâmeler, yerleşik yöneticilerin nasıl da göçebe yaşamı için hiç olmazsa öngörülebilir bir rutin sağlamayı amaçladıkları konusunda bir fikir verebilir. Vergiler bize asıl niyetin kırsal istikrarın garanti altına alınması ya da göçebelerin yerleştirilmesi olup olmadığını değerlendirmemize izin verir. Tahrir kayıtları en azından hayvan sürüsü sahiplerine ve sürülerine ne olduğunun bir indeksini vermektedir. Sürü büyüklüklerine, otlaklara, ekilebilecek tarlalara ilişkin rakamlar, zaman içinde aşiret yapısının altında oluşan grupların büyüklüğü ve zenginliğine dair tüm bu veriler bizi kuşaklar boyunca göçebelerin deneyimlerine dair bilgilendirir. Sonuç, kuşkusuz göçebe zenginliğinin giderek azalması ve atlı göçebe okçuların yok oluşuydu. O zamanın gerçeği bugün için de geçerli: Zamanın Efendisi kendi koyununu beslemeyi ihmal etmişti.

Önsöz

Bu kitap göçebeleri, gereksinimlerini karşılama biçimlerini, yerleşik topluma karşı oluşturdukları tehdidi ve ortaçağda yerleşik toplumun onları nasıl kontrol altına aldığını anlatmaktadır. Aşağıdaki bölümlerin konusu yaklaşık 500 yıl önce ortadan kalkmış göçebe aşiretler üzerine yoğunlaşacağından, takip edeceğim yaklaşımımın tarihle antropoloji arasındaki sahipsiz bir alana dayandığını söylemeliyim. Etnografların, medeniyetin henüz ulaşmadığı geleneksel toplumlar arasında gerçekleştirdikleri alan çalışmaları, göçebelerin geçmişteki faaliyetlerine ilişkin tarihi bir yorumun çerçevesini çizmeye olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda modern konar-göçerlerin davranışlarının da onların kalıtsal değerlerini ve davranış kalıplarını destekleyen ve sadece onların tecrübe ettikleri değişimlere dikkat çeken tarihsel mirasa bakmadan değerlendirilemeyeceğini düşünüyorum. Okuyucu bu önermelerin değerini, başarısını ve bu önermelerin sonucu olarak kitapta kullandığım yöntemleri kendisi değerlendirecektir. Görebildiğim kadarıyla, bu yöntemin alternatifi, bu çalışmada kullanılan birçok kaynağı kaleme alan ortaçağ yazarlarının yerleşik, dolayısıyla da çatışmacı varsayımlarını kullanmak olabilirdi; böyle bir

yaklaşımın sonucu ise tarih değil, ancak bir vekayiname olurdu. Seçtiğim yaklaşımın bir diğer sonucu da aşağıdaki bölümlerin eksiksiz, geleneksel bir incelemeden ziyade, yöntem üzerine bir denemenin ana hatlarını ortaya koymasıdır.

Bu kitaptan ne beklemesi gerektiğini ve konuları ele alış tarzımın Anadolu toplumu üstüne öteki görüşlerden nerelerde ayrıldığını bilmek okuyucunun hakkıdır. Kitap dört konuyu ele almaktadır. Eğer tam olarak başarabildiysem okuyucu bu konuların birbirleriyle bağlantılarını, bir motifin irdelenmesinin bir sonrakinin açımlanmasına ilişkin ipuçlarını içerdiğini fark edecektir.

Başlangıçtan başladık, sonradan ilk Osmanlılar olacak olan göçebelerle (ve diğerleriyle). Osmanlı formasyonunun biçimlenmesinde geniş olarak tartışılan bazı sorunlara değinmeden göçebeliğin ilk Osmanlı tarihi üzerindeki etkisini tartışmanın ciddi zorlukları olacaktır. Osman'ın ailesi Bizans ve Selçuk sınırlarında karşımıza göçebe olarak çıktığından, okuyucu ilk dönem Osmanlı tarihine ait kurgunun ortaya bir aşiret yapısı koymasını bekleyebilirdi. Ancak Paul Wittek'in, iki kuşağı aşan bir süre boyunca yetkin bilim adamlarının yaklaşımlarını belirleyen çalışması, erken Osmanlı tarihine yönelik tüm açıklama girişimlerini İslami Kutsal Savaş (cihad) temeli üzerine oturtmaktadır. Kutsal savaş ideolojisi bu konuda modern tarih yazımının temel taşı haline gelmiştir. Bugün, Wittek'in bu görüşünü ilk kez yayımlamasından yaklaşık 50 yıl sonra, okuyucunun bu meseleyi yeniden gözden geçireceğine inanıyorum. İki noktayı tartışmak istiyorum. Birincisi Osmanlıların gerçek tutumları, din ateşiyle beslenen bir ideolojiyle uyum göstermez. İkinci olarak Wittek'in eseri, ilk Osmanlı vesikalarının doğru-

dan İslami mirasa uygun olduğunu gösterme yönünde *ex post facto* bir arzudan kaynaklanıyor görünmektedir. Kişisel yaklaşımım, sonradan söylenen sözlerden çok belgeleri incelemektir ve Paul Wittek'in çalışmasıyla ilgili olarak vardığım sonuç, Wittek'in gerçekten de Osmanlıların entelektüel tarihinde önemli bir evreyi ortaya çıkardığı, ancak bu tarihin nabzını tutamadığı yönündedir.

Kutsal Savaş söz konusu olmadığında ilk dönem Osmanlı tarihinin aşiret temeli üstüne kurgulanması daha kolaylaşmaktadır ve kaynakların da bu tutumu teşvik ettiğini ileri sürebilirim. Ancak, böyle bir yeniden yapılandırmanın çerçevesi, ortaçağdaki göçebe yağmacı topluluklara ya da aynı soydan gelen kadim ailelere ilişkin daha önceki tarihsel çalışmalardan çok, kırsal göçebe aşiretlerle ilgili antropolojik çalışmalardan elde edilebilir. Çalışmamda ortak siyasal çıkarlar öne çıkarıldığından ve şecere neredeyse tümden göz ardı edildiğinden yeni antropolojik literatürü yakından izleyemeyen okuyucuya vardığım kimi sonuçlar beklenmedik gelebilir. Dolayısıyla, göçebelerin erken Osmanlı tarihine katkılarını anlatan bu çalışmanın tarihçileri, bir aşiretin büyüyerek daha karmaşık bir topluma dönüşmesi tarihinin daha net ve iyi tanımlanabilmesi için antropolojik araştırmaların sağlayacağı katkılar konusunda uyaracağını umuyorum.

Osmanlı toplumu, eski Bizanslı çiftçiler ve kent halkıyla, göçmen Müslüman alimleriyle ve yerleşik toplumun refahına duyulan alakayla ortaya çıktığında, göçebeler, Osmanlı gözündeki odak nokta olma özelliklerini ve eski değerlerini yitirdiler. Göçebeler artık bir aşiret reisinin adamları değil sultanın çok sayıdaki kulların-

dan bazılarıydılar. Uğradıkları bu statü kaybı göçebeleri rejimin askeri istihkamı olmaktan çıkarıp, potansiyel bir sorun kaynağı haline dönüştürdü. Göçebelerin bağımsız, hareketli, fırsat buldukça yağma yapmaya yönelik yaşam biçimleri, onları, artık yerleşik yaşam süren Osmanlılar için ne yapacakları önceden kestirilemez, kontrol altında tutulması gereken bir unsur haline getirdi. İkinci konumuz böylelikle Osmanlının göçebeliği sınırlandırması oluyor. Osmanlının göçebeler üzerindeki kontrolünü öncelikle Osmanlı yönetiminin tebaasına yönelik düzenlemeler dizisi içinde ele almak istiyorum. Osmanlı topraklarındaki bu düzenlemeler sayısız vergileri, para cezalarını, yönetim yöntemlerini ve benzeri konuları içermektedir. Bu konu, düzenlemelerin Anadolu göçebelerine ilişkin kısımlarıyla bir bölüm halinde ele alınacaktır. Birçok bilim insanı bu düzenlemeler üzerine çalışmalar yaptı ve oluşum süreçlerini, anlamlarını ve yerleşik topluma etkilerini tartışmıştır. Ben bu araştırmaları, Anadolu göçebeleri üzerindeki etkilerini de değerlendirmeye çalışarak tamamlamak istiyorum. Antropologların kaleminden çıkan Anadolu göçebeliği araştırmaları ve modernizm öncesi hayvancılığa ait araştırmalar, sürü yetiştiriciliği, tarihi ve verimliliğine ilişkin ilginç bir çerçeve çizmemizi sağlayacaktır. Göçebe aşiretlerle ilgili düzenlemeler, Osmanlı yönetiminin Anadolu göçebeleri üzerindeki etkisi ile ilgili iyi bir fikir verecektir: göçebelerin vergi yükünü, düzenlemelerin arkasındaki mantığı, göçebelerin bu vergi yükünün altından kalkıp kalkamadığı ve bu düzenlemelerin göçebeleri yerleşik hayata geçmeye zorlamadaki rolünü daha kolay anlayabiliriz. Böylece ortaçağ göçebeleri hakkındaki araştırmalara kabaca bir nicel boyut getiriyorum. Çalışmamda, Türki-

ye'deki zaman sınırlaması, araştırma izinlerinin alınmasındaki zorluklar ve belgelerin fotoğraflarını çekmeme izin verilmeyişi nedeniyle, Anadolu'nun en büyük göçebe nüfusu barındırdığı bölümü kapsam içine almam sınırlanmış oldu. Ancak bu sınırlamalar, inceleme fırsatı bulduğum malzemeyi daha derinden değerlendirmeme yol açmış oldu.

Göçebelerle ilgili düzenlemelerin ardından üçüncü temamız ise, Osmanlıların göçebeleri denetim altına almaları. Benim burada sorunsalım, göçebeleri cezalandırmak veya etkisizleştirmek için gerçekleştirilen arızi kontrol eylemleri veya askeri seferler değil, fakat daha çok Osmanlı hükümetinin yıllarca süren tedrici etkileridir. Bu üçüncü bölüm Osmanlı nüfus, arazi ve vergi sayımlarından çıkartılan sonuçlara dayanıyor. Bu sayım defterlerinin nüfus, coğrafya ve iktisat tarihi açısından değeri, sayısı giderek artan birçok çalışmada kendisini göstermektedir. Bu çalışmada listeye kırsal toplumlar da giriyor. Göçebe toplumları araştıranlar için Osmanlı tahrir defterleri muazzam bir kaynak oluşturmaktadır. Bir aşiretin efsanesini ortaya çıkarmak için Osmanlı tahrir defterlerini ve bunların nasıl kullanılması gerektiğini dikkatlerinize sunmak istiyorum. Osmanlıların çok büyük bir kırsal nüfusu nasıl kontrol ettiğini ve yerleşik hayata geçirdiğini takip edeceğiz ve ölçeceğiz. Eğer bu serüvenin özel bir avantajı olacaksa o da etnografların sorduğu türden bazı sorular sorabilme ve sadece bir yıl gibi kısa zaman dilimine ait verileri analiz etmenin dışında bir veya daha fazla nesle dair verileri inceleme olasılığının bulunmasıdır.

Son olarak, Osmanlılar aşiret faaliyetlerini sınıflandırmada başarılı olduğuna göre, Anadolu göçebelerinin

alternatiflerine de bakmalıyız. Bu benim son temam olacak. Alternatifler arasında Osmanlılara karşı çıkan Anadolu beylikleri vardı. 1467 yılına kadar orta Anadolu'nun büyük bir bölümünü egemenliği altında tutan Karaman hanedanının izlediği siyaseti inceleyeceğiz. Karamanlıların hikâyesi, Osmanlıların yerleşikliğe geçirme başarısını taklit etmeye teşebbüs eden Osmanlı muhaliflerinin, göçebelere gerçek bir alternatif yerine sadece basit bir efendi değişikliği sunduklarını gösterecek. Anadolu göçebeleri için en gerçek seçenek, sözde kırsal cennet adına, Osmanlıları ortadan kaldırmaya teşebbüs etmeleri için onları ayaklandıran İran'daki Safevi tarikatının binyılcı isyanıydı. Biz, 16. yüzyıl başlarındaki Osmanlı-Safavi rekabetine, göz ardı edilen, gelenek dışı bir açıdan bakarak, bunun sadece hak dinin uzlaşmaz iki anlayışı arasındaki basit bir mücadele olarak kalmadığını, ancak bozkır ve ekili arazi, göçebe ve çiftçi, Habil ve Kabil arasındaki eski rekabetin yeniden sahnelenmesi olduğunu da göreceğiz. Okura daha başta hemen hatırlatalım, Habil'in katili Kabil yerleşik bir çiftçiydi, Habil de göçebe.

Bu kitabın kırsal toplumların tarihine ilişkin bazı konularda yeni ve gelecek vaat eden bir bakış açısı, ilk dönem Osmanlı formasyonunun gelişmesine yönelik yeni bir açıklama ve en genel anlamıyla, tarihi göçebe çalışmalarında antropolojik yaklaşımın daha fazla kullanılması için bir bahane oluşturmasını ümit ediyorum. Bu kitapta kullanılan materyallerin bazıları araştırmacılara tanıdık gelse de çoğu yenidir; ve burada izlediğim yaklaşımın, çalışmalarımızda kullandığımız yöntemlerin ve miras olarak aldığımız bakış açılarının daha fazla tartışılmasına yol açacağına güveniyorum.

Teşekkür

Öncelikle bu kitabın hazırlanmasında bana yardımcı olan kişilere ve kurumlara teşekkür etmek istiyorum. Eşim, Molly Mc Glannan Lindner, en gerekli anlarda bana güvenilir bir destek sağladı ve bilge bakış açısıyla yanımda oldu: Yaklaşık on yıl boyunca, iyi bir mizah ve içsel bütünlüğüyle, yanımdaki en kıymetli yoldaşım olmuştur. Ona duyduğum minnettarlık onun çalışmama duyduğu inanç kadar kalıcı olacak. O olmasaydı kitabım bu haliyle ortaya çıkamazdı.

Annem ve babam, Habsburg'da başlayıp Kaliforniya'da Stockton'da biten ve bu yüzyılın büyük bir bölümünü kapsayan süreçte gönülsüz bir göçebe hayatına katlanan Frank Lindner ve Clara Kalman Lindner, hiçbir şeyle kıyaslayamayacağım kent ve kıra dair kültürel bir mirası ve kozmopolit bir bakış açısını bana kazandırdılar. Annemin hatırası önünde saygıyla eğiliyorum, babama teşekkür ediyorum.

Bir tarihçi ve yazar olarak eğitimimde katkıları olan Berkeley Kaliforniya Üniversitesi'ndeki hocalarımı saygıyla anıyorum; göçebeler konusunda beni aydınlatan ve tezim boyunca bana kılavuzluk eden John Smith; bana metinlere saygı duymayı öğreten Paul Alexander; ya-

zılı kelimelerin cazibesi ve tehlikeleri konusunda beni uyaran ve belki hepsinin ötesinde seminerleriyle tarih görüşümü geliştirmemi sağlayan Robert Brentano. Tabii ki kendilerinden çok şeyler öğrendiğim Arthur Fisher, Ira Ladipus, Bill Hickman ve İstanbul'dayken bana arşivleri açan, arşiv belgelerini okumasını öğreten Profesör Nejat Göyünç'e teşekkür ediyorum.

Kitabın değişik aşamalarında tamamını ya da bir bölümünü okuyarak yararlı fikir ve eleştiriler getiren bilim insanlarına, Jonathan Marwil, Clive Foss, John Fine, Joseph Fletcher, Charles Tilly, Andreas Tietze, Hélène Ahrweiler ve Halil İnalcık'a, "anonim" Bizans tarihçisine ve tabii ki çalışmamın doğum aşamasında özellikle can alıcı noktalardaki yardımlarından dolayı Profesör V. L. Ménage'e teşekkür ederim. Kitapta kuşkusuz kendi esinlenmelerimin ve kurgularımdan kaynaklanan eksiklerden bu saydığım değerli bilim insanlarının bir sorumluluğu bulunmamaktadır.

Ortaçağ tarihi eğitimim ve araştırmalarımda maddi destek sağlayan aşağıda sayacağım kuruluşlara ve bu kuruluşların çalışanlarına şükranlarımı sunarım: Kaliforniya Üniversitesi, U.S. Office of Golucotion, Foreign Area Fellowship Program, American Council of Learned Societies, the Social Science Research Council, American Research Institute in Turkey ve the National Endowment for the Humanities. Dumbarton Oaks'ta iki yıl çalışma olanağı sağlayan ve eşimle tanışmama vesile olan Harvard Üniversitesi yönetimine özellikle şükran duygularımı iletmek isterim.

Bizi Ann Arbor'a götüren Michigan Üniversitesi Yakın Doğu ve Kuzey Afrika Çalışmaları Merkezi'ne, Ann Arbor'un yöneticileri William D. Schorger ve Ernest

Abdel-Massih'e ve çalışma arkadaşlarına yakın ilgileri ve çalışmama verdikleri destek nedeniyle teşekkür ederim. Kitabımı Indiana serisine kabul ettiği için Profesör Halkovic'e, kitabın basımı için desteğini esirgemeyen Michigan Üniversitesi Graduate School'dan Horace H. Rackham'a ve kitabın baskıya hazırlanmasında emeği geçen Steve Heydemann'a ayrıca teşekkür etmek isterim.

Yıllarca el değmemiş bilgilere yönelik tükenmez isteklerimi sabırla karşılayan ülke içindeki ve dışındaki tüm kütüphane görevlilerini daima hatırlayacağım. Özellikle de Türkiye'de geçirdiğim zaman içerisinde bizden daha çok çaba gösteren, bilim insanları, arşiv ve kütüphane görevlilerini...

Türkiye'de 1969, 1970, 1971 ve kısa bir süre 1978' de çalışmalar yaptım. Yöneticilerin bazı sınırlamaları ve kimi zamanlardaki engellemeleri yapmakta kendilerini zorunlu hissetmelerini esefle karşılamakla birlikte, Türkiye'de olduğum dönemlerde araştırmamın başarıyla ulaşması için gerekli izinleri vermeleri nedeniyle kendilerine teşekkür etmek isterim. 1969 ve 1978 yılları arasındaki çalışmalarım sırasında tanık olduğum çürümeye terk edilmiş belgeleri kolay unutamayacağım. Vakit kaybetmeden Türkiye'nin tarihi mirasının korunabilmesinin bir yolunun bulunmasını ve bu mirasın daha geniş kesimlerin yararına sunulmasını ve bu mirasın daha geniş kesimlerin yararına sunulmasını şiddetle ümit etmek istiyorum.

1978'de İstanbul'dan döndükten hemen sonra kızımız Clare Joan doğdu. Bu kitabın ortaya çıkmasında onun da rolü var. Ortaçağ metinlerinden onun ninnilerine geçip, onun oyuncaklarından kendi tapu kayıtlarıma dönmemiş miydim? Bunlar olmasaydı uzun ve geri-

de kalmış öykülerini özetlemeye çalıştığım insanların değişken ve karmaşık doğalarını yeterince değerlendiremeyecektim. Öyleyse bu Clare'in de kitabı ve bunun için ona teşekkür ediyorum.

Kısaltmalar

Anon. Chron	*Die altosmanichen anonymen Chroniken, in Text und Übersetzung herausgegeben von Dr. Friedrich Giese. Teil I: Text und Variantenverzeichnis,* Braslau, 1992.
APZ	*Die altosmanische Chronik des Aşıkpaşazade* herausgegeben von Friedrich Giese, Leipzig, 1929.
Arnakis	George G. Arnakis, *Hoi Protoi Othomanoi,* Atina, 1947: Texte und forschungen zur Byzantinischneugriechischen Philologie, 41.
Barkan	Ömer Lütfü Barkan, *XV ve XVIıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar I,* İstanbul, 1943.
Barth, *Nomads*	Freidrik Barth, *Nomads of South Persia,* Oslo, 1961.
IBS	Irene Beldiceanu-Steinherr, *Recherches sur les Actes des Regnes des Sultans Osman, Orkhan et Murad I.,* Münih, 1967.
Laiou, Cpl	Angelike E. Laiou, *Constantinople and the Latins: the Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1326,* Cambridge, 1972.
Neşri	*Ğihannüma, die altosmanische Chronik des Mevlana Mehemmed Neschri, Band I: Einleitung und Text des Cod.* Menzel, hrsg. von Franz Taeschner, Leipzig, 1951.

Pach. *Georgii Pachymeris de Michaele et Andronico Palaeologis libri tredecim,* der. I. Bekker, 2 vols., Bonn, 1835: Corpus scriptorum historia Byzantinae.

Ruhi Berlin, Staatsbibliothek, MS Or. Qu, 821.

SHK M. F. Uğur ve M. Koman, ed., *Şikari'nin Karamanoğulları Tarihi,* Konya, 1946.

TT İstanbul, Başvekalet Arşivi, Tapu ve Tahrir Defterleri (defter numarası ile).

Vryonis, *Decline* Speros Vryonis, Jr., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century,* Los Angeles, 1971.

I. BÖLÜM

Osman'ın Çadırı, Osmanlı Hanedanı

Osmanlılara ilişkin geleneksel imgemizi Gentile Bellini'nin Fatih Sultan Mehmed portresine borçluyuz. Fatih, 1479'da, saltanatının sonuna doğru, Avrupalı gözüyle bir portresini yapması için Bellini'yi davet etti. Bellini'nin ardılı ressamlar, taçlar, Latince yazıtlar, zafer takı ve mücevherlerle süslü elbise ekleyerek, Fatih'in bu amacını daha da güçlendirdiler. Otranto'yu kuşatan Fatih çok yol katetmişti ve geçmişten çok geleceğe yöneliyordu.

Bellini'nin Fatih portresinde ilk Osmanlıların göçebe olduklarını hatırlatan fazla ipucu yoktur. Keçe otağ ile Bellini'nin tuvali arasındaki farklılık, insanın birine bakınca ötekini görmesini olanaksız kılıyor. Ancak bizim konumuz ilk Osmanlı dönemindeki Anadolu göçebeliği olduğundan, Osmanlıların göçebe çobanlıktan muazzam bir bürokratik bir oluşumun yerleşik yöneticilerine nasıl dönüştüğünü anlamamız gerekiyor. Bu bölümün amacı on üçüncü yüzyıl sonları ile on dördüncü yüzyılın başları arasındaki bu değişimin çerçevesini sunmak ve açıklamaktır.

En başından bu bölümün argümanının izleyeceği yolu tanımlamak faydalı olacaktır. Aslında tartışmanın en önemli unsuru ve ana teması, toplumun oluşmasında bir aygıt olarak aşiretin doğası ve sınırlarıyla ilgilidir. Dahası, aşiret dışlayıcı değil içerici bir varlık olarak tanımlanacağından, biz tartışmayı erken Osmanlı tarihine dışlayıcı veya düşman bir ideolojinin Kutsal Savaş (*cihad* ya da *gaza*) ve onun savaşçıları (*gaziler*) egemen olduğunu savunan görüşü tartışarak başlamak zorundayız. Bu görüşün değerlendirilmesinden sonra, izleyen sayfalar ilk Osmanlıların Bizans, Selçuklu ve Moğol ortamındaki hikâyesini açıklığa kavuşturacak. Burada eşit ağırlıklarla bu ilişkilere yer vermeyi ya da hikâyenin tümünü anlatmayı düşünmüyorum. Bu kitapta okurun önüne koymak istediğim, ilk dönem Osmanlı tarihinin doğrudan kırsal, göçebe ve kabile temalarına dayanan özellikleridir. Çoğu Osmanlı tarihi, konuya, sonraki kültürel karmaşa ve çokyönlülük açısından yaklaştığından, bu değerlendirme bizim Osmanlıların kökenine ilişkin bakışımıza ayrı bir ışık tutacaktır. Bu dönem titiz kronolojik çalışmalarla ele alınmış olduğundan, biz daha analitik bir değerlendirme yapabileceğiz. İlk Osmanlıların dönüşümü konusunu, göçebeler üstünde çalışan araştırmacılar için en fazla önem taşıyan şu kategoriler çerçevesinde ele alacağız: ilk Osmanlıların yaşamlarını kazanma yolları nelerdi ve böylece kırsal ve yağmacı bir yapıdan tarıma ve yerleşik ticarete nasıl geçtiler? İkinci olarak, nasıl savaştılar, niçin ve nasıl atlı okçulardan, piyade ve süvari düzenine geçtiler? Ve son olarak, bu gelişmelerin siyasi önemi neydi? Osmanlı aşiretine ne oldu?

Osman ve oğlu Orhan'ın kariyerleri göçebelik açısından incelendiğinde ve onların girişiminin dönüşümü

iktisadi, askeri ve siyasi açılardan analiz edildiğinde, Osmanlı sarayında onbeşinci yüzyılda ortaya çıkan ve egemen hale gelen bir ideolojiyi tartışarak sonuca varabiliriz. Osmanlılar göçebe köklerine ilişkin romantik bir bakış açısına sahiplerse de, zaman içinde göçebeleri yollarından da mükemmel dünya imgelerinden de çekip çıkardılar. Bir yandan geçmişte kalmış bir fotoğraf gibi Bursa yakınlarında koyun sürüleri otlarken, kapanış metninin de göstereceği gibi, zamanın ve geleceğin kozmopolit İstanbul'undaki Osmanlı tamamen farklıydı.[1]

* * *

Kutsal Savaş şevkinin erken dönem Osmanlı tarihini etkilediğini savunan ünlü kuram da bu çalışmanın amaçları açısından önem taşımaktadır. Öncelikle, Osmanlı tarihinin çağdaş yorumlarında bu kuram, bütünüyle veya kısmen, önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmacılar, genel ya da özel olarak değiştirip düzeltseler de, başka faktörler ekleyip lügatçesini yeniden tanımlasalar da, yalınlığı, doğrudanlığı ve inceliğiyle bu kuram, yaklaşık bir kuşak önce ilk kez Paul Wittek'in biçimlendirdiği zaman elde ettiği cazibesini hâlâ korumaktadır. Hiçbir erken dönem Osmanlı tarihi değerlendirmesi, Wittek'in kuramını bir kenara atamaz. Buna ek olarak bir göçebe tarihi çalışmasına Kutsal Savaş ideolojisi ile başlamamın ikinci bir nedeni daha var. Ortaya koyacağım gibi aşiret, mensubiyetin ortak çıkarlarla (ve ortaçağ Avrasya'sında ise bir şefe boyun eğmekle) tanımlandığı siyasal bir organizmadır. 13. yüzyıl Bitinya'sında, bir aşiretin ortaya çıkacağı, büyüyüp gelişebileceği havuz, bütün pratik

---

APZ. s. 34.

amaçlarıyla ele alındığında, Türkleri ve Bizanslıları, Yunanca konuşan Hıristiyanları ve Türkçe konuşan göçebeleri içeriyordu. Eğer Kutsal Savaş hevesi bu sınır bölgesinde önemli bir rol oynadıysa, o zaman havuzumuzdan Bizanslıları çıkartmamız gerekir çünkü onlar ancak müminlerin düşmanı, nefret edilen Bizanslılara dönüşebilirler. Bu kitap ilerde Osman'ın önderliğindeki hem Bizanslıları hem de Türkleri kapsayan erken Osmanlı aşireti fikrini geliştireceğinden, Osman'ın zamanında Kutsal Savaşın tam olarak ne kadar önemli olduğuna karar vermeyi denemekle başlamalıyız. Okuyucuyu bu savaşın önemli olmadığına ikna etmeye çalışacağım.

Wittek'in kuramının izleri 1925 yılına kadar geriye götürülebilse de onun argümanını Londra'da verdiği bir dizi dersin 1938'de yayınlanan İngilizce özetini temel alarak yeniden gözden geçirmek en uygunu olacak.[2] Wittek, Osmanlı aşiret şeceresini imha ederek başlar ve onun bu tartışmasına daha sonra kısaca döneceğiz. Wittek sonra da soy kökleri kanıtlanmaksızın bir Osmanlı aşireti olamayacağı sonucunu çıkarır. Dolayısıyla aşiret erken Osmanlı tarihinde bir etken değildir. Öyleyse Osmanlılar iktidara nasıl gelmiştir? Erken Osmanlı kroniklerini, özellikle de Ahmedi'nin (öl. 1412-13) manzum kroniğini inceleyen Wittek, Osmanlı'nın yükselişindeki ana motifin ya da Ahmedi'de ifadesini bulan biçimiyle tek etkenin Kutsal Savaş olduğunu iddia eder. Ancak Ahmedi'nin Osmanlı'ya bakışını yansıtan bu dizeleri, en erken 1390'da yazılmıştır; Kutsal Savaş coşkusunun daha eski kanıtı bulunabilir mi? Wittek daha sonra, savı

---

[2] Paul Wittek, *The Rise of Ottoman Empire* (Londra, 1938) [Türkçesi: Paul Wittek, çev. Fatmagül Berktay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985].

için, halen Bursa kalesinde bulunan, yazılış tarihi açıkça belirtilmiş (1337) Arapça kitabenin önemli olduğunu kabul ediyor. Arapça metnin bir bölümü şöyledir: "Büyük ve görkemli emir, Kutsal Savaş mücahidi... Gazilerin sultanı, gazi oğlu gazi, din ve dünya kahramanı... Osman oğlu Orhan."[3] Bu kesin tarihli kitabe Kutsal Savaş terminolojisini Osmanlı Beyliği'nin kuruluş dönemine daha da yakınlaştırıyor. Wittek buradan, Kutsal Savaş'ın Osmanlı birliği ve genişlemesine etkisi yönündeki tartışmasının, bu metinle perçinlendiği sonucuna varıyor: "Osmanlıların ilk ortaya çıkışlarından itibaren, bu siyasal geleneğin başlıca unsuru Hıristiyan komşularla mücadele olmuştur."[4] Gaza ruhu nerdeyse somut gerçeğe dönüşmüştü. Devletin bu ideal üzerinde biçimlenmesi, bu idealin böyle bir devlette 'itici güç' olması, beyliğin genişlemesini "yalnızca zorunlu bir sonuç ve bir zaman sorunu"na dönüştürmüştü.[5] Gerçekten de, Osmanlılar I. Dünya Savaşı sırasında geleneksel düşmanları Habsburglarla ittifak yaparak gazayı terk ettikleri zaman, gazanın tarihsel bir güç olarak öneminin bir kanıtı Wittek'in yaşamı sırasında ortaya çıkmıştır: "Bu ittifakla hem Avusturya hem de Türkiye en temel gelenekleriyle olan bağlarını koparmışlar ve böylece ömürlerini tamamlamış olduklarını ortaya koymuşlardır. Her iki imparatorluğun da Büyük Savaş sınavından geçemeyip kesin olarak ortadan kalkması, hiç de şaşırtıcı değildir."[6]

Robert Mantran, "Les inscriptions arabes de Brousse", *Bulletin d'études orientales* 14 (1952-4), s. 89.

Wittek, *Rise*, s. 2.

A.g.e., s. 4.

A.g.e., s. 3. Wittek'in yaklaşımı ve kararsız tutumuna kısaca bir göz atmak için bkz. Profesör V. L. Ménage, *International Journal of Middle East Studies* 12 (1980) s. 373.

Wittek'in tezi ve onun tezinin ortaçağ kaynaklarına dayanan kanıtları üzerinde tartışmaya başlamadan önce, bu tezi kendi çerçevesi içinde değerlendirelim: Weimar yıllarının Alman entelektüel yaşamı. Bilim insanlarının çoğu Wittek'in gazanın rolü iddiasını süsleyen coşkun tonu ve canlı ruhu örtbas etti (gazayı terk ederek ödenen cezadan hiç bahsetmesek bile), ancak biz Wittek'in sözlerinin savaş arası yılları boyunca yaygın belli fikirlerle uyum içinde olduğunu hatırlayabiliriz: ilk olarak, fikirlerin kendilerine özel bir yaşam süreleri vardır ve ikincisi, fikirler doğrudan eyleme geçirir ve eylemi ateşler. Wittek'in tarih yazımına ilişkin bu varsayımları onun *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*'na olan borcunu açığa çıkarır. İki savaş arası dönemde Weber'in bilim çevrelerine etkisi büyük oldu ve o yıllarda ortaya çıkan *Geistesgeschichte* de Wittek çapında bir bilimadamına ve metin çözümleyicisine fazlasıyla yakın gelmiş olmalı.[7] Burada en azından şunu söyleyebilirim. Wittek, tarihin fikirler arasında karşılıklı bir etkileşim olduğuna dair varsayımları hiç sorgulamamıştı.

Wittek'in propaganda iddiaları ve fikirlerin rolü hakkındaki vurgulamalarına karşıt olarak, ilk dönem Osmanlılarının davranışlarının incelenmesini öneriyorum. Konuya, yazarların iddialarının özetleri üzerinden değil de, onların ilk dönem Osmanlı eylemleri hakkındaki izahatlarına bakalım ve ancak bundan sonra hikâyenin Kutsal Savaş ideolojisini yansıtıp yansıtmadığına karar verelim. Sadece Osmanlı eylemlerinin analizi bize, 1337 yazıtı gibi metinlerin Kutsal Savaş'ın erken Osmanlı ta-

---

Wittek'in "Türkentum und Islam", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 59 (1928), s. 489-525, yazısını dikkatlice okumak onun döneme ilişkin kültürel ve felsefi yaklaşımlarına ilişkin tam bir görüş sağlayabilir.

rihinin arkasındaki gerçek dürtüyü yansıtıp yansıtmadığına veya bunun daha sonraki araştırmacılar için Osman ve Orhan'ın pragmatizmini yüceltmek ve romantikleştirmek için kullandıkları bir meşrulaştırma olup olmadığına karar vermemize yardımcı olacağını düşünüyorum.[8]

İlk Osmanlı fetihlerinin amaçlarıyla başlıyoruz. Osmanlılar, İslam topraklarını genişletip, kafirlerin nüfuzunu daraltmak için mücadele eden Kutsal Savaşçılardan beklenebileceğinden daha fazla düşmanlılığı ve eylemi komşu Müslümanlara karşı yöneltmişlerdir. Tartışılmaz biçimde birincisi değilse de, bu eylemlerin en eskilerden biri, Eskişehir'in güneybatı sırtlarında yükselen Karacahisar kalesinin fethi idi. Osmanlı tevarihlerinde Karacahisar beyinin Hıristiyan olduğu ima edilir ancak bu iddia doğru değildir. Dorylaeum'un yakınındaki Eskişehir, Karacahisar ve güneybatıya doğru Kütahya (Cotyaeum) kenti, daha Osmanlılar sahneye çıkmadan önce, yüzyılı aşkın bir zamandır Müslümanların elindeydi.[9] Karacahisar, Kütahya-Eskişehir arasındaki alt yolu savunduğundan, Osmanlıların kaleyi kendisini uç beyliklerinin koruyucu beyi gibi gören ve Kütahya'yı elinde tutan Müslüman komşu Germiyan beylerinin elinden aldığını düşünmek akla yakın gelmektedir. Zaten 13. yüz-

---

[8] *Ex post facto* gerekçelendirme ve gerçek pratik arasındaki farka ilişkin bazı notlar için bkz. W. M. Watt, "Islamic Conceptions of the Holy War", T. P. Murphy (der.), *The Holy War* (Columbus, 1976), s. 141-56. Müslüman topraklarda huzursuzluk kaynağı olarak gaziler için bkz. C. E. Bosworth, *The Ghaznavids* (Edinburg, 1963), s. 167. "Ruhsal dürtülerinin" karışıklığı için bkz. V. V. Barthold, *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, (Londra, 1968) s. 215-17, 239, 287 [V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ankara, 1990].
P. Wittek, "Von der Byzantinischen zur türkischen Toponymie", *Byzantion* 10 (1935). s. 37

yılın son çeyreğinde Karacahisar yakınındaki hiçbir bölgede de Hıristiyan uç beyi yoktur.

Karacahisar'ın fethi hikâyesinin yeniden kurgulanması uzun yıllara dayanan Osmanlı-Germiyan düşmanlığını anlamamıza da yardımcı olmaktadır. Bu iki beylik arasındaki savaş ve çatışma, Osman'ın gençliğinde başlamış ve ancak Osmanlı'nın Germiyan Beyliği'ni 14. yüzyılın sonunda topraklarına katmasıyla son bulmuştur. Ama Osmanlı'nın Müslümanlara rağmen genişlemesi Germiyan Beyliği ile sınırlı değildi. 1320'lerle 1330'larda Osmanlılar batı komşuları olan Karesi Beyliği'ni yutuverdi. Osman'ın saltanatının son yıllarında ve Orhan'ın ilk on yılında kuzeyde Osmanlı genişlemesi Sakarya'ya (Sangarios) uzanarak Karadeniz'e kadar yaklaştı. Bu seferler Hıristiyanlara karşı değil, Müslümanlara yönelikti.[10] Yani, Osmanlıların bir yandan Bizans topraklarını ve kasabalarını feth ederken, diğer taraftan Müslüman komşularına karşı da seferler düzenlediğini aklımızda tutmamız önem taşıyor. Osmanlıların egemenliklerini bir yandan Hıristiyan Balkanlara doğru yayarlarken, aynı anda Müslüman Anadolu'ya da yayılmaları hiç de tesadüf değildi.

Kafir topraklarını fethetmeğe ek olarak gaziye bir de buralarda yaşayan insanları İslam'a döndürme görevi yükleniyordu. Fakat ne Orhan ne de Osman Hıristiyan komşularını İslam'a döndürmeyi çok önemser görünmüyorlardı. En azından 1340 yılına kadar Hıristiyanlar Osmanlı Bitinya'sında kadı olarak görev yapabiliyorlardı.[11] 1354'de, Orhan'ın saltanatının son yıllarında, bir

---

[10] *IBS.* s. 70.
J. Darrouzés (ed.), *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople* 1:5 (Paris, 1977), No. 2198.

Bizanslı gözlemci, Osmanlı topraklarında Hıristiyanlara karşı bir zulüm ya da İslam'a döndürmeye yönelik bir baskı olmadığını bildirmişti. Dahası, iki Hıristiyan örneğinin kanıtladığı gibi, Müslüman olmak, Osmanlı yönetimi için görece yüksek bir göreve kadar ilerlemenin doğrudan koşullarından biri değildi. Türklerin uzlaşma ve karşılıklı uyumdan hatırı sayılır derecede çıkarı vardı. Bir Müslümanın ifade ettiği gibi: "Karşılıklı uyum içinde olacağımız zaman gelecekti." Bu sözler aşırı şevkin değil, ılımlılığın ifadesiydi.[12]

Gerçekten ilk Osmanlı fetihleri, zor kullanmaktan çok işbirliğine dayanıyor gibi gözüküyordu. 14. yüzyılın ortalarında Bitinya'da yaşayanların tanıklıklarını içeren Aşıkpaşazade kroniği, dönemin en değerli kaynaklarından biridir.[13] Buradan genç Osman'ın uzak bölgelerde avlanmayı sevdiğini öğreniyoruz. Ona her zaman arkadaşlık eden birisi var, Harman Kaya'nın Hıristiyan tekfuru ünlü Köse Mihal. Kaynağımız Köse Mihal'i gazi olarak adlandırmakta ve "ekseri bu gazilerin hizmetkarları Harman Kaya Hıristiyanlarıyla" diye kaydetmektedir.[14] Köse Mihal'in Müslüman olduğunu da kaydetmek önemli bir nokta, fakat bu çok daha sonra. Eğer Köse Mihal gerçekten gazi olmuşsa, bu terimin, bir Müslüman Kutsal Savaşçının karakter ve davranışını tanımlamaktan uzak olduğu sonucuna varmak zorundayız. Kö-

---

[12] A. Philippides-Braat, "La captivite de Palamas chez les Turcs: dossier et commentaire", *Travaux et memories* 7 (1979) s. 161, 203-5. Bu bölümler devşirmeliğin başlangıcının 1354'ten sonra gündeme geldiğine ilişkin tesadüfi kanıtlar veriyor.

[13] Bu malzeme için en iyi rehber: V. L. Ménage, "The Menaqib of Yakhshi Faqih", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 26 (1963), s. 50-54.
APZ, s. 8, 15.

se Mihal belki de en meşhur "Hıristiyan gazi" olurken, onun hikâyesi, erken dönemdeki Osmanlı-Bizans işbirliğinin en çarpıcı örneğidir: Çarpıcıdır, çünkü nihayetinde bir askeri işbirliğidir. Mübadele, ticaret ve diğer Müslümanlara karşı koruma sağlama gibi daha yaygın işbirliği hikâyeleri bulunmaktadır; bunlar anlatıyla ilişkilendirilecektir. Bu birlikte yaşamanın yaşamın mantığı Osman ve kardeşi Gündüz arasındaki bir "sohbette" ortaya çıkar. Osman kardeşine ülkelere boyun eğdirmenin ve ordu kurmanın en iyi yolunu sorar. Kardeşinin bütün bölgeyi yakıp yıkma önerisine karşı, Osman Bey, bunun, köylerin ve kentlerin zenginleşmesini engelleyeceğine işaret eder. O, uzun vadede Hıristiyan komşularının güvenini kazanmanın en iyi yol olacağını düşünmektedir.[15] Muhtemelen bu konuşmanın gerçekliği, Thucydides'in söylevlerinin doğruluğu konusunda olduğu gibi tereddütler içerse de, gerçekleştiği kabul edilen bu diyalog net olarak yeni Türk göçmenlerine açık olan alternatifleri kapsıyordu ve Köse Mihal'le olan bağlarla, Bizansla Türkler arasındaki ticarete akla uygun bir açıklama getiriyor.

Osman'ın kardeşini teşvik ettiği birlikte yaşama nosyonu, Kutsal Savaş ideolojisi savunucularının zihnini yorması gereken tek bir gerçeğe açıklık getirebilir: bu "itici güç" düşmanların nezdinde nasıl bir etki bıraktıysa, ilk Osmanlılar döneminde yazılan Bizans metinlerinde gaza ve gazilerden bahis bulunmamaktadır.[16] Bizans Kısa Kroniklerinin üçü, I. Murad'ı Gazi Murad ola-

---

[15] *APZ*, s. 14.

[16] G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, (Berlin, 1958), 2. c., *gaze, gazes* maddeleri. İbn Battuta ve el-Umari gibi çağdaş Arap kaynakları Osman ve Orhan'ı gazi olarak tanımlamaz.

rak anar, ancak bunların üçü de 1512 yılından sonra kaleme alınmış aynı döneme ait kroniklerdir. Bir kronik Osman'dan Osman Gazi olarak söz eder ancak burada da 1540 tarihli bir metinden alıntı yapılmıştır.[17] İtibarlı Bizanslı George Pachymeres, John Cantacuzenus ve Nicetas Gregoras gibi kronik yazarlarının Kutsal Savaş coşkusunun düşmanlarına hayat verdiğine ilişkin hiçbir bilgi vermemesinden dolayı, böyle bir ideolojinin varlığı konusunda ciddi kuşku duymak akılcı olacaktır.

Burada Wittek'in gaza kuramını sorgulayacağım son alan, ilk Osmanlıların dini pratiklerinin yansımasına ilişkindir. Din coşkusunun dini pratiklerde şu veya bu şekilde yansımasını bulabileceğimizi varsaymak akla yakın gelmektedir; fakat eğer böyleyse, ilk Osmanlıların kendi aralarında heterodoksiye tanıdıkları özgürlük, onların İslama katışıksız bağlılıkları konusunda karşı bir sav üretmektedir. Anonim Kroniklerde, Marmara'nın güney kıyılarındaki Yalova'ya yakın bir köyde, bir dervişin sihri ve büyüsüyle din değiştirildiğine dair bir halk masalı yer almaktadır.[18] Böyle bir dervişin eylemleri ve etkisi, hoşgörü ve serbestlik havasını, ayrımcılıktan çok ortak yaşam ortamının varlığını ortaya koymaktadır. Kaldı ki 14. yüzyılda Osmanlılarda (ve diğerlerinde) insan kurban etme ve mumyalama ritüellerinin varlığına ilişkin kanıtlar bulunmaktadır.[19] Koyulhisar'da çar-

---

Peter Schreiner, *Studien zu den Brachea Chronika* (Münih, 1976), s. 67, 70, 78, 100.

Anon. Chron., s. 11. Geyikli Baba'nın daha sonraki öyküsü, en tanınmış erken Osmanlı dönemi dini liderlerinin heterodoks yönlerini ayrıntılı olarak açıklıyor. Geyikli Baba geleneğinin zararsız, girişimci devamı için bkz. *Turkish Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq*, çev. E. S. Forster (Oxford, 1927), s. 99-100.

S. Vryonis, "Evidence on Human Sacrifice among the early Ottoman Turks", *Journal of Asian History* 5 (1971), s. 140-46; Vryonis, Decline, s. 273 n. 765,

pışmada ölen Osman'ın amca oğlu Aydoğdu'nun mezarı başında ateşli hastalığa tutulan erkeklerle karın ağrısı çeken atlar için ayin yapıldığına ilişkin kesin bulgular vardır.[20] Osman'ın kardeşlerinden biri olan Saruyatı, savaşta ölür. Vurulduğu yerde bir çam ağacı peyda olur ve zaman zaman bu ağacın tepesinden esrarengiz bir alev fışkırır.[21] Bu rivayetlerdeki giz ve büyü kaynaşması bizi sadece Osman'ın askerleri üzerinde Müslüman etkilerinin ilk yansımalarını görmeye yöneltir.

Bu noktada okuyucu Kutsal Savaşçıları itaatkar müminler olarak görmek zorunda mıyız diye itiraz etmek isteyebilir. Hatta yaygın, yumuşak bir dini yaşam biçimi olan "halk İslam'ına ne oldu" diye sorabilir. Popüler halk dini pratiklerine tek yönlü ve dışlayıcı coşkunluk değil, senkretizm ve dinde hoşgörü damgasını vurur. Popüler halk dini pratiklerinin rolü uyum sağlamaya yöneliktir, uyumsuzluğa değil ve bu tarz, münferit sofulara değil, geniş kitlelere daha çekici gelecektir. Eğer Osmanlılara din yoluna baş koymuş askerler olarak bakıyorsak, onlar yukarıdaki paragrafın gösterdiği olaylarla, İslam'dan çok Şamanizm'in savaşçıları olarak görülebilirler.[22]

433; Vryonis, "The Byzantine Legacy and Ottoman Forms", Dumbarton Oaks Papers 23-24 (1969-70), s. 260; *The Travels of Ibn Battuta, A. D. 1325-1354*, çev. H. A. R. Gibb (Cambridge, 1962) 2. c., s. 447; Mumyalamaya dair Osmanlı tarifleri için bkz. A. Süheyl Ünver, "Eski Mısırda, İslam dünyasında ve bizde tahnit maddeleri hakkında", *Fuat Köprülü Armağanı* (İstanbul, 1953), s. 581-87. Profesör V. L. Ménage bu referansı haber verme inceliğini gösterirken, tahnitin, gömme işleminin ertelenmesi zorunluluğunda hijyenik koşulların sağlanmasının basit bir yöntemi olabileceğine işaret ediyor (örnek I. Murad).

20 *Anon. Chron.*, s. 12; *APZ*. s. 22.

21 *APZ*, s. 11-12.

22 Bu tartışma çizgisinin genişletilmiş hali "Stimulus and Justification in Early Ottoman History" makalesinde bulunur (N. M. Vaporis (haz.), *Byzantium and Islam* (Boston, baskıda).

Son birkaç paragraftaki olaylar ve kanıtlar zinciri, Müslüman propagandacıların sonraki iddialarına karşın Kutsal Savaş'ın erken Osmanlı tarihinde rolü olmadığı yönünde açık bir izlenim bırakmış olmalı. İktisadi ve toplumsal ortak yaşam, siyasi kozmopolitanizm ve dinsel senkretizmin hepsi birleşerek, erken Osmanlı döneminde gaza ideolojisinin belirleyici etkisini saf dışı bırakıyor. Ancak bu dönemde gazanın rolü olduğunu inkar etmek basitçe başka bir soruyu gündeme sokuyor. O halde bu literatür ve terminoloji Osmanlı geleneğine nasıl nüfuz ediyor? Sadede gelirsek, 1337 kitabesini yazdırtan neydi? Arap kronik yazarı İbn Hacer el-Askalani'nin (ölümü 1449) söz arasındaki bir gözlemine baktığımızda, Osmanlı ülkesine Müslüman ulemanın Orhan zamanında toplandığına ilişkin sözlerinin, yanıtımız için ipucu oluşturduğunu görürüz. Ahmedi'yle aynı kaynağı paylaşan Osmanlı kronik yazarı Şükrullah da paralel bir ifade kullanıyor.[23] Orhan, Küçük Asya'da Bizans kasabaları teslim olduktan sonra yerleşik toplumun örgütlenmesini sağlamlaştırmak için bu tür kişilerin uzmanlıklarına gereksinim duymuştu. Birazdan göreceğimiz gibi, VIII. Michael ve II. Andronikos gibi Bizans yöneticilerinin pervasızlığı ve zulmü, bir önceki kuşakta Bitinyalıların refahına hizmet etmediğinden, Orhan kuracağı bürokratik kadro ve modeli başka yerlerde aramak zorunda kalmıştı.[24] Eğitimli sınıf, yani ulema, başka yer-

---

[23] Franz Taeschner, "Beiträge zur frühosmanische Epigraphik und Archäologie", *Der Islam* 20 (1932), s. 114-15; 22 (1934), s. 69; T. Seif, "Der Abschnitt über die Osmanen in Şukrullah's persischer Universalgeschichte", *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte* 2 (1923-26), s. 82-3; *İbn Battuta*, s. 451, batı Anadolu'da Konya ve Mısır'dan gelen ulemasından bahseder.

[24] Bazı düşünce ve uygulamalar, ancak, Osmanlı ulaması Müslümanlığa uygun bir yol bulamadığı ya da akla başka türlüsü gelmediğinde transfer edilmişti,

lerde yapmış olduğu gibi, ilk Osmanlı bürokrasisinin de temelini attı. İlk günlerde İslam'ın temsilcisi olarak en çok göze çarpan grup, Müslüman dervişlerken, fakat hemen sonra daha ortodoks kimlikler Osmanlı'ya hizmet etmek için doğudan göç etmişlerdi ve Osmanlılar da onlara iyi hizmet etmişlerdi.[25] Ulemanın Anadolu içlerini terk ederek batı sınırına gelmelerinin nedenini anlamak için, 1320 ve 1330'lar arasındaki yıllarda iç kısımlardaki güvensizlik ve endişe ortamını, Moğol yöneticilerinin didişmelerini, kendi aralarında savaşlarını ve merkezi yönetime karşı isyanlarını hatırlamamız gerekmektedir.[26] Dinin koruyucuları ve temsilcileri, kaynakların iç savaşa yönelmesinden zarar gördüklerinden, alimler başka yerlerde iş aramaya başladılar; yeteneklerine (ya da yönetim becerilerine) nerede ihtiyaç duyuluyorsa oraya gittiler. Orhan, Moğol yönetiminin tekinsiz ve cimri olduğu dönemde bu ulemaya koruma sağladı ve güç verdi.[27] Çok sayıda alimin gelmesi Osmanlı'ya yerleşik bir gelenek ve yönetimde istihdam edeceği yetenekli ve eğitimli bir insan havuzu sağlamıştır.

---

bkz. Profesör Ménage, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 36 (1973), s. 661.

I. Beldiceanu-Steinherr, "Le règne de Selim Ier; tournant dans la vie politique et réligieuse de l'empire ottoman", *Turcica* 6 (1975), s. 36-7. Osman ve Orhan'ın ulemanın tasarılarına uyduğuna ait bir kanıt, Osmanlı pazar vergisinin ilk uygulamasının anlatıldığı anakronik hikâyede ortaya çıkıyor: *APZ*, s. 21.

Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey* (Londra, 1968), s. 301-2; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul, 1971), s. 645-50.

[27] 14. yüzyıl Anadolu mimarlık tarihi üzerine ayrıntılı bir çalışma, daha fazla vakıfın (ve dolayısıyla daha fazla istihdamın) Moğol yörüngesi içinden değil, dışından himayeyle ortaya çıktığını gösterecektir. Genel ve ilgi çekici bir değerlendirme için bkz. Oktay Aslanapa (der.), *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı: On dördüncü Yüzyıl* (İstanbul, 1977); 15. s.'sında 1337 kitabesinin iyi bir fotoğrafı vardır.

Din adamlarının yeni efendilerine başka yararları da oldu ve Osmanlı'nın gelecekteki yerleşik yönetiminden sağlayacağı gelirleri güven altına almak üzere, onlara kahramanlık dolu ortodoks bir geçmişi de armağan ettiler. Osman'ın gençlik dönemindeki uç hayatına baktıklarında pragmatist göçebeler değil, akıllı Kutsal Savaşçılar gördüler. Dinsel coşku, onlara göre, Osmanlı Beyliği'nin doğuşunda daha değerli bir dürtü idi; bütün güçleriyle bu atılımı klasik yönetim biçimine uygun hale getirmeye çalışıyorlardı. Ne de olsa ulema, meslekleri gereği asla düşük mevkili kırsallığın savunucusu olamazlardı. Dolayısıyla bana göre, 1337 kitabesinin önemi, erken Osmanlı dönemi düşüncesinin bir kanıtı olmasında değil, güvenli ve ortodoks bir ortamda Osmanlı aklının dönüşümünün ve soyutlanmasının ifşasında yatmaktadır. Bu kitabenin ideolojik kapsamı, erken Osmanlı eylemlerinin *ex post facto* arındırılmasıdır. Bu erken tarihin kendisinden çok, daha sonraki dönemin propagandasını dile getirmektedir.[28]

1337 Bursa kitabesi 14. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanan, Osmanlı toplumundaki önemli değişimlerden bir tanesinin kanıtıdır. Gaza, hanedanın ortaya çıkışının yorumlanmasında, ortodoks ve yerleşik kitle için yararlı bir gelenek haline geldi. Ahmedi ile başlayan 15. yüzyıl kronikleri Osmanlı tarihine ilişkin anımsanan gerçekleri ideolojik meşrulaştırmaya uydurmak için ellerinden geleni yaptılar. Daha sonraki Osmanlılara da böyle yapmak anlamlı geldi, ancak bizler bu görevi sürdürmek

---

[28] Böyle kitabelerin amacı ve okuyucuları üzerine kusursuz bir tartışma için bkz. Richard Ettinghausen, "Arabic Epigraphy: Communication or Symbolic Affirmation", *Near Eastern Numismatics, Iconography, Epigraphy and History: Studies in Honor of George C. Miles* (Beyrut, 1974), s. 297-317

zorunda değiliz. Bunun yerine Kutsal Savaş Osmanlı entelektüel tarihinde haklı ve onurlu yerini almalıdır.

* * *

Bu noktaya kadar, Wittek'in çalışmasının değerlendirilmesi son derece ehemmiyetli olmuştur. Erken Osmanlı tarihinde aşirete bütüncül bir faktör olarak önem verilecekse, Kutsal Savaş'ın bu dönemin tarihsel olaylarında gözardı edilebilecek bir etken olduğu kanıtlanmalıydı. Gaza gibi dışlayıcı bir öğreti ve aşiret gibi içerici bir toplumsal örgütlenme, çok-kültürlü bir ortamda, aynı zamanda varolup, gelişemez. Wittek'in Kutsal Savaş'a tarihi bir aktör olarak aşırı vurguda bulunmasıyla bu yüzden çok uğraştım. Burada Wittek'in aynı zamanda erken Osmanlıların aşiret kaynaklı bir örgütlenme olduğunu göstermeye yönelik nasıl kesin adımlar attığına dikkat çekmek benim için çok anlamlı ve yerinde olacaktır.

Wittek'in, hemen hemen tüm Osmanlı kroniklerinde yer alan hanedan silsileleri tartışmasına çok fazla yer verdiğini anımsayalım. Wittek, yanlışlıkla Türk tarihçiliğinin duayeni Fuat Köprülü'ye atfettiği, Osmanlıların eski Oğuz aşiretinin Kayı boyundan geldiği ve bu boyun temsilcileri olarak prestijlerinin onları Anadolu Türklerinin önderliğinin doğal mirasçısı kıldığı görüşünü çürütmekle uğraşıyordu. Wittek, Osmanlı 'aşiret' şecerelerinin birbirine uymadığını açıklamakla kalmıyor, bütün bu şecerelerin 15. yüzyılda ortaya çıkmış olduğunu da oldukça kesin, ikna edici bir biçimde gösteriyor.[29] Bu

[29] Wittek, "Der Stammbaum der Osmanen", *Der Islam* 14 (1925), s. 94-100; Wittek, *Rise*, s.7-12; Köprülü'nün cevabı: "Osmanlı imparatorluğu'nun etnik menşei meselesi", *Belleten* 7 (1943), s. 285-86, 297-300, 303. Bu tip aşiret

çözümleme Wittek'i 15. yüzyılda uydurulan aşiret bağlarının 13. yüzyılda ortaya çıkmış olamayacağı sonucuna götürüyor. Aslında kim ne kadar uğraşırsa uğraşsın, Osman'ın ataları ile Oğuz aşireti Kayı boyunun bağlantılarını ortaya koyacak soy ağacını kaynaklardan bulup çıkarmak mümkün değil. Kanıtlanmış bir silsile olmaksızın ve hatta tüm saray tarihçileri tarafından sunulacak silsileyi üretecek yeterli bir itinanın kanıtı olmaksızın ortada aşiret de olamayacaktı, yani aşiret erken Osmanlı tarihinde bir etken değildi.

Wittek'in silsileleri yoketmesi, onun oldukça seçkin olduğu bir sanatın, yani metin kritiğinin ustalıklı bir teşhiridir. Fakat Wittek'in vardığı sonuçlar, aşiretin aynı kanbağını paylaşanlardan oluşan bir klan, ataerkil bir soy grubu olduğuna dair o dönemin bilim insanları arasında oldukça yaygın olan (Köprülü de dahil olmak üzere) olan bir varsayıma dayanmaktadır. Wittek, antropolojideki daha sonraki gelişmelerin bu varsayımı yıkacağını tabii ki bilemezdi. Ne gerçek göçebe aşiretler ne de boylar böyle net bir tanımlamaya uymaktadır. Boy (klan) nedir? Başlangıç olarak, göçebeliğin temel birimi olan aile "özerk bir üretim ve tüketim birimi"dir. Göçebe ve kırsal faaliyetlerin asıl örgütlenmesi, sürüyü otlatıp, güdebilecek en uygun sayıda tutmak ve günlük programı aksatmadan uygulamak için gerekli personelin seçimindeki işbirliği üzerinde temellenir. İşbirliği ve öz savunma, kamplar gibi (geçici) yerleşim gruplarının yaratılmasını ve gerçek hayali ilişkilerden oluşan soyların,

---

şecerelerinin kullanım olanakları konusunda yeni bir çalışma için bkz. J. Woods, *The Aqquyunlu* (Chicago, 1976), s. 186-96 [John E. Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, çev. Sibel Özbudun, Milliyet Y., İstanbul, 1993].

klanların devamlılığını zorunlu kılar. Klana ortak üyelik, potansiyel kuşku kaynağını ortadan kaldırır ve göçebeliğin aileye yüklediği işbirliğini olanaklı kılar. Bu süreci rahatça açıklayan ideoloji, kanbağı tabirine dayanır, fakat gerçeklik daha acımasızdır; ve iktidar veya ortak çıkar kanbağı kadar önemlidir.[30] Aşirete gelince, boylar üye olarak aşirete katkı sağlayabilirler ve aşiret üyeleri birbirleriyle akraba olduklarını ileri sürebilirler, ancak buradaki üyelik aslında dış baskılara karşı belli bir şefin etrafında toplanmaya veya bir sonraki nesilde de onu takip etmeye dair siyasal bir seçimin sonucudur. Yakın doğu ve iç Asya'da Türk aşiretleri, başarılı bir şefin etrafında toplanmış çoğu kez geçici, pragmatik siyasal gruplaşmalardı. Her kabile üyesi, diğer üyelerle olan bağını gösteren bir silsile ile iftihar duyabilirdi: ancak bu silsileler kendi ortak atalarını, soy ağacında oldukça büyük bir uzaklıkta olduğunu gösterme eğilimindedirler. Doğal olarak böyle silsileler, en tepedeki ortak atalarıyla, bahsedilen kabile üyesinin büyük büyükbabası arasında kalan nesiller hakkında çok muğlak tanımlar içermektedir. Wittek'in erken Osmanlıların aşiret olmadıklarına dair kanıt olarak aldığı bu aradaki nesillerin muğlaklığı, yeni üyelerin aşiret ideolojisinin kanbağı ağacına kendilerini yerleştirmelerine olanak sağlayan zorunlu bir mekanizmadır. Liderinin başarı ya da başarısızlığına, av veya mera bulup bulamamasına göre katılımcısı büyüyen veya azalan herhangi bir aşirette, aşiret

---

[30] W. W. Swidler, "Adaptive Process Regulating Nomad-Sedentary Interaction in the Middle East", Cynthia Nelson (der.), *The Desert and the Sown: Nomads in the Wider Society* (Berkeley, 1973) s. 30. Profesör John M. Smith Jr.'ın, *Cambridge History of Inner Asia*'da çıkacak olan genel değerlendirmesine de bakınız.

soyağacı gerekli bir kurgudur, bir çeşit siyasal bir anlaşmadır. Öyleyse kısaca klanın, göçebeliğin zor ve tekinsiz yaşam koşullarına bir reaksiyon olarak ortaya çıktığını; aşiretin ise dış baskılara karşı göçebeliğin siyasal bir tepkisi olduğunu söyleyebiliriz. Her iki düşünce kanbağları temelinde ifade edilir fakat her ikisi de pratikte bu koşulları gözardı edebilir ve aslında gözardı etmektedir. Böylece Wittek, Osmanlıların kanbağına dayanan bir klan (bağ) olmadığını kanıtladığı zaman, Osmanlıların şeceresindeki tutarsızlıkları ortaya koyması aslında Osmanlı toplumsal yapısının aşirete dayalı olduğuna işaret etmesi açısından büyük bir adımdı. Onun gençlik yılları zamanında antropolojinin daha sonraki gelişmiş düzeyine ulaşmamış olması, Wittek'i mazur göstermez.

* * *

Şimdi Osmanlıların erken yıllarının aşiret ve göçerliğe dair yönlerine bakma zamanı geldi. Bu çalışmanın, erken Osmanlı tarihinin kronolojik bir değerlendirmesi olmadığını, böyle bir niyetinin de olmadığını okuyucuya yeniden hatırlatmak isterim; bunun yerine bu çalışma, göçebeliğin ve Anadolu ortamındaki göçebe aşiretlerin tarihiyle ilişkisi olan erken Osman tarihinin bazı yönlerine dikkat geçmek teşebbüsüdür. Osmanlı tarihinin, Moğolların Anadolu'nun doğusuna girdikleri zamandan, bana göre Osmanlı oluşumunun (Ottoman enterprise) aşiretten devlet gibi bir şeye dönüşmesinin kesin bir gerçeklik olduğu zamana kadarki yönlerine bakacağız.

1071'de Selçukluların Van Gölü yakınlarında Malazgirt'te Bizans ordusunu yenmesinden sonra, Türk göçebelerinin bölgeye akınlarının önündeki son engel de

ortadan kalkmıştı. Batı Anadolu coğrafyası bu bölgeyi sonraki birkaç yüzyılda göçebelerin gözünde özellikle cazip kılıyordu. Burası vadilerin ve denize akan ırmakların ülkesidir. Nehir vadileri, orta Anadolu platosunun batı uzantısı olan sıra dağlarla ayrılır. Bu verimli nehir vadileri toprağı işleyenler için zengin fırsatlar sunar. Platodan ırmakların arasına giren parmak gibi sırtlar bereketli yaylaları oluşturur. Göçebeler için bu dayanılmaz bir bileşimdi. Alçak vadiler de, kar düşmeyen verimli kışlakları oluşturdukları gibi, zengin yağma olanakları da sunmaktaydı. Yaylalar ve yüksek sırtlar bir yandan mükemmel yaz otlakları içerirken, öte yandan engebeli yapılarıyla hareket yetenekleri daha kısıtlı Bizans ordularının ve kale beylerinin saldırı ya da savunmalarını zora sokuyordu.[31]

Bizanslılar göçebe akınını engelleyemediler. Yazın Bizans orduları sefere çıktığında, göçebeler sert engebeli yazlık yaylalarında oluyorlardı. Hafif donanımları, yedekledikleri atlarına binerek Bizans mevkilerinden kolayca kaçabilmeleri nedeniyle onları yakalamak çok zordu. Kışın Bizans askerleri sefere çıkmadığından, nehir vadileri göçebelerin dönüşüne hazırdı.[32] Bizans imparatorları Selçuklu sultanlarının bu göçebe hareketlerine arka çıkmasından şikayet ederek bunun anlaşma ihlali olduğunu ileri sürüp savaş nedeni saydılar. Daha iyi otlaklar bulmak için daima alçak platolara ve sınır alanla-

---

Bölgenin başlıca özellikleri için bkz. J. C. Dewdney, *Turkey, an Introductory Geography* (Londra, 1971), s. 151-54, 160-65.

[32] Vryonis, *Decline*, s. 184-94. Bizanslı kronik yazarı John Cinnamus'un yer verdiği alınan bir episodda (der. Bonn, s. 59-60), I. Manuel'in yağma yüklü bir göçebe topluluğuna saldırdığı görülüyor (Vryonis, *Decline*, s. 121); ancak bu olayda Bizanslılar yedek atları olmasına karşın, daha hızlı olan göçebeleri yakalamayı beceremediler.

rının ötesine geçen göçebeleri Selçuklu sultanlarının istese de kontrol edemeyeceğini Bizanslılar anlayamıyordu.[33] Selçukluların 1176'da Miryakefalon'da I. Manuel Komnenos'a karşı elde ettiği zaferden sonra Bizans'ın plato kıyısında tutunabilme çabaları yazları, zaman zaman kuzey ve güneyde yapılan akınlarla sınırlı kaldı. Böylelikle Türkleri özellikle Gediz (Hermus) ve Menderes (Maeander) olmak üzere, nehir vadilerinin yukarısında tutmayı ümit ediyorlardı. Ancak bunu yapmak için de kış seferleri gerekli olacaktı. Bitinya'da Sakarya'nın (Sangarius) aşağı çığırı ve platonun altından Bozüyük'den (Lamunia) geçen ana yol iyi savunulamıyordu. Göçebeler düzenli olarak Sakarya nehrinin kolu olan Sarı Su'da (Bathys) kışlarken, 1198 baharında III. Aleksios Angelos, boş bir çabayla, onların platodan aşağı inmeleri ve ırmağın yukarı çığırına yapacakları baskınları önlemek için, İznik (Nicaea) ve Bursa'daki askerlerini getirdi.[34]

---

[33] Göçebe tehditi onların mevsimlik göçlerinin doğasında vardı. Kış aylarında ve bahar başında, Bizanslılar sefere çıkmadığı zamanlar, Türk göçebeleri otlak (ya da yağma) için daha sıcak ve kar düşmeyen alçak bölgeler arıyorlardı. Yaz (ve Bizanslılar) geldiğinde göçebeler yeşil otlaklar ve serin hava için sırtlara ve yaylalara yöneliyordu: bu da Bizanslıların onları bulup, yakalayıp, yok etmelerinde büyük zorluklar yaratıyordu. Aynı biçimde, yüksek bölgelerin sağladığı koruma göçebelere düşmanlarını pusuya düşürmek için geniş olanaklar sağlıyordu.

[34] Nicetas Choniates, *Historia,* haz. J.-L. Van Dierten (Berlin, 1975), s. 49697; genel olarak, Vryonis, *Decline,* s. 127-30. Ocak 1147'de Sarı Su havzasını geçen bir grup Alman haçlı askeri, Eskişehir civarındaki ovalarda otlayan büyük koyun sürüleri gördüler; Odo of Deui, *De profectione Ludovici VII in orientem,* haz. H. Waquet (Paris, 1949), s. 56; W. Tomaschek, "Zur historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter", *SB Wien* 124; 8 (1891), s. 90. Komnenoslar tarafından yapılan istihkamlar Türkleri engellemedi: H. Ahrweiler, "Les forteresses construites en Asie Mineure face à l'invasion Seldjoucide," *Akten des XI. Internationalen Byzantinistenkongresses, München, 1958* (Münih, 1960), s. 182-89 ve yine ona ait "Choma-Aggélokastron", *Revue des études byzantines* 24 (1966), s. 278-83.

Buradaki ortalama 1000 metre yükseklikte düzlükler uzun bir süredir göçebelerin yaz döneminde tercih ettikleri otlak yani *yaylak* olarak kullanılıyordu. 1830'larda, dikkatli bir gözlemci olan Hamilton, nehir kıyılarında ve Ankara'nın güney batısındaki Haymana Ovası'nda baştan başa uzanan göçebe obalarının sıklığına dikkati çeker.[35] Miryakefalon galibi II. Kılıçarslan'ın oğulları miraslarını paylaştıklarında Eskişehir, Ankara ve batı noktaları ile birlikte Paflagonya ve Pontus'taki toprakları Mesud alır. Türklerin bir ayakları artık Bitinya'dır.[36]

Göçebelerin ilerlemesi ve faaliyetleri, hayvancılık ve yağmacılık, ekonomik ve ekolojik gereksinimlere dayanıyordu. Vadilerdeki keçi ve koyun hayvancılığı kışın, hava koşullarının ne getireceğinin belli olmadığı buzlu plato tepelerinden daha sıcak ve güvenliydi. Otlatma fırsatlarını azamiye çıkarmak ve sürü kayıplarını en aza indirmek için hayvancılığın doğru stratejisi, Bizans'a da ait olsa, mera olarak kullanmak için tarım alanlarına sızmayı gerektiriyordu. Bir Yunan yazarın dediği gibi "...yeşil otlaklar nedeniyle bütün ırk, Roma sınırlarını işgal etmişti."[37] Bizanslıların şikayet ettiği yağmacılığın din ya da siyasi düşmanlıkla pek ilgisi yoktu. Yağmacılık göçebe hayatının doğal bir bileşeni idi. Tahıl, imalat, beceri gerektiren zanaat; bunların tümü, göçebelerin kendi başlarına sağlamaları zor olan işlerdi. Göçebelik kendi kendine yeten bir uyum tarzı değildi. Birçok malın şu ya da bu ekonomik değişim biçimiyle yerleşik toplumlardan alınması gerekiyordu. Göçebeler için yağmacılık,

---

[35] William J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus, and Armenia* (Londra, 1842), c. 1, s. 74 ve c. 2, s. 186.
Wittek, "Toponymie," s. 12-16, 38.
Vryonis, *Decline*, s. 189.

kırsal yaşam biçiminin üretemediği zorunlu gereksinimleri veya arzulanan malları karşılamanın olağan ve masrafsız yoluydu. Bizans savunması zayıfladığında bu yol iyice masrafsız hale geldi. Bu anlamıyla yağmacılık avcılığın mantıki bir uzantısı olarak görülebilir.[38]

Dördüncü Haçlı seferi, Konstantinopolis'in düşmesi ve Latin İmparatorluğu'nun kurulması, Bizanslıları, güçlerini ağırlıkla eski devletlerinin Anadolu ve doğu uçlarına kaydırmaya zorladı. Laskaris ailesinden imparatorlar, Avrupa seferlerinin ve Konstantinopolis'e yönelik iddialarının maliyetini karşılayabilmek için, önce İznik'de (Nicaea), sonra (onlara Anadolu sürgünlerinden kalan) Nif'de (Nymphaeum), batı Anadolu platosunun ekonomik, askeri ve fiziki olarak yeniden toparlanması çabalarına yöneldiler. Anadolu'ya, Konstantinopolis'in hatırına, yeniden hayat vermek istediler. Anadolu'nun gelişmesini istiyorlardı ancak ellerinden gelen sadece orayı terk etmek olacaktı.[39]

Yarım yüzyıllık Laskaris yönetimi sırasında sağlanan tarımsal refah, güneyde, Gediz ve Menderes nehirleri arasındaki vadilerde odaklandı. İznik'in ipek üretimi Bitinya'ya büyük katkıda bulundu.[40] III. İoannis Dukas Vatacis (1222-1254) Manisa (Magnesia) etrafında bulu-

---

[38] Bu fırsatçılığın genel bir değerlendirmesi için bkz. Marshall D. Sahlins, *Tribesmen* (Englewood Cliffs, 1968), s. 36.
H. Ahrweiler, "L'expérience nicéenne", *Dumbarton Oaks Papers* 29 (1975), s. 21-40.

[40] Alfons Maria Schneider, *Die römischen und byzantinischen Denkmäler von Iznik-Nicaea* (Berlin, 1943), s. 5. İznik devletinin güney bölümü üzerine bkz. H. Ahrweiler, "L'histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques (1081-1317), particulièrement au XIIIe siécle", *Travaux et memoires* I (1965), s. 1-204. Daha geniş bir çalışma için, M. Angold, *A Byzantine Goverment in Exile: Goverment and Society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)* (Oxford, 1974).

nan topraklarda tarım kaynaklarını yoğun biçimde kullanarak canlandırdı. Yaptığı işlerden herhalde en iyi bilineni, kârıyla taç satın aldığı yumurta çiftliği oldu. Devlet onun hükümdarlığı sırasında Selçuklu Türklerine altın ve lüks eşyalar karşılığında sattığı mallarla sağlam para kazandı.[41] Aynı zamanda madeni paralardaki altın muhtevası 16 kırata düştü.[42] Altından sağlanan gelir, sikkelerdeki altın oranını ayarlamak yerine, Laskarislerin dış siyaset hedeflerine harcandı.

Laskaris ordusu iki sınıf insanın omuzlarındaydı: *"fief"* (timar) ya da *pronoiai* sahipleri ve sınır muhafızları, *akritai. Pronoiai* ile ilgili bilgilerin çoğu, Lembiotissa manastırındaki yalnızca İzmir çevresini kapsayan dokümanlardan elde edilmektedir. Bazılarının Bitinya'da bulunduğu kuvvetle muhtemelse de buradaki *pronoiai*lere ilişkin günümüze kalan bilgi yoktur ve güneyde, İzmir civarındaki askeri örgütlenme çok daha bilinebilir durumdadır. I. Theodoros Laskaris, Latinlerin elinde tuttuğu Konstantinopolis kiliselerinin sahip olduğu toprakları kamulaştırarak, yüksek rütbeli memurlarına vermek üzere *pronoiai*'ye dönüştürdü. Bu büyük topraklar, Laskaris'in memurlarına rütbesine ve sorumluluğuna uygun gelir sağlayacaktı.[43] Daha sonra III. İoannis *pronoiai*'nın daha küçük ölçekli olanlarını, *stratiotikai pronoiai*'yı

---

[41] Theodore Scutariotes, George Acropolites, der. A. Heisenberg, c. 1, s. 284-88'de: Pach., c. 1, s. 68, 70, 71: Nicephorus Gregoras, der. Bonn, c. 1. s. 41-44; genel olarak, Angold, s. 116-17.

[42] VIII. Michael döneminde ölçü 15 kırattı. II. Andronikos'un sikkesi 11 kırata düştü. Büyük olasılıkla Bitinya'da darphane yoktu. M. F. Hendy, *Coinage and Money in the Byzantine Empire*, 1081-1261 (Washington D. C., 1969), s. 231.
H. Ahrweiler, "La politique agraire des empereurs de Nicée", Byzantion 28 (1958), s. 57. Angold, blm. 7.

oluşturdu; bunların gelirleri askeri hizmet sağlayanlara tahsis edildi. Bu küçük topraklar, büyük bir orduyu oluşturacak insan gücünün ihtiyaçlarını karşıladı.[44] Örneğin Vatacis, Frigya'daki çiftliklerden bazılarını Avrupa'dan gelen Kumanlara tahsis etti.[45] Ademi merkezileşme ve verimlilik *pronoiai*'nın genişlemesinin temel özelliklerindendi. Aristokrasiye tahsis edilen daha büyük toprakların ise miras hakkı bulunmaktaydı. *Pronoiai* sahipleri, kendilerine vergi (*epiteleia*) ödemekle ve angarya hizmeti (*angareia*, *douleia*) sunmakla mükellef köylülerle doğrudan ilişki içindeydi. *Pronoiai* sahipleri, yeni topraklarına imparatorluğun resmi görevlileri yerine kendi yöneticilerini atadılar. İmparatorluk gelirleri azalırken, yönetim harcamaları da düşüyordu.[46]

Sınır muhafızları *(akritai),* güneydeki dağ sıralarından başlayarak Bitinya içine kadar uzanan sınır karakollarına yerleştirilmişlerdi. Liderlerinden bazıları berat ve *pronoiai* sahibiydiler. *Akritai* vergiden muaftı ve platoda yapılan baskınlardan kazanılan ganimet kendilerine kalıyordu. Bu sınır görevlileri hakkında bilinenler azdır. Selçukluları uzak tutmak ya da en azından kendi yerleşimlerini savunmaları ile meşgul olmaları beklentisiyle kendi hallerine bırakılmışlardı. Ne yazık ki *Akritai*'nin sadakatı kanıtlanmış bir gerçek olmayıp sözde kaldı. Çapul peşinde olduklarından, daha büyük fırsatlar buldukça taraf değiştirmekte tereddüt etmiyorlardı.[47]

---

[44] Ahrweiler, "Politique agraire", s. 57.

[45] Gregoras, c. 1. s. 37; Acropolites, c. 1. s. 65.

[46] Ahrweiler, "Politique agraire", s. 61, 64; Ahrweiler, "L'épitéleia dans le cartulaire de la Lembiotissa", *Byzantion* 24 (1954), s. 71-93; "A propos de l'épitéleia", *Byzantion* 25-26 (1955-57), s. 369-72; Angold, s. 101
Pach., c. 1, s. 16-18, 222; Wittek, *Das Fürstentum Mentesche* (Istanbul, 1934), s. 9.

İznik ordusu, sınırları içinde düzeni sağlamakta kayda değer bir başarı gösterdi. Latinlere ve Avrupa'daki diğer rakip Bizanslılara karşı ordunun başarıları *pronoiai* tevcihlerinin genişlemesinin amaca uygun olduğunu göstermektedir. *Akritai*'ye ilişkin herhangi bir şikayet yoktu. Doğu cephesi sakinleşmişti. Selçuklular yeni topraklar kazanmak için sefere çıktıklarında Ege sahil boylarında Laskarisler ile uğraşmak yerine kuzey ve güney yönlerine uzanan yolları tercih ediyorlardı. İznik döneminin çoğunda Selçuklu genişlemesi kuzey ve güney kıyılarıyla (özellikle Kilikya) sınırlı kaldı, arkasından 1243'te Moğollar kendi egemenliklerini kabul ettirdiklerinde Selçuklu yayılması tamamen durdu. Bu zayıf düşmenin getirdiği fırsatı hemen değerlendirmek isteyen bağımsız göçebe fırtınası plato sınırının öte yanına değil, doğrudan Selçuklular'a çevrildi. Karamanoğulları'nın Selçuklu başkenti Konya'ya (İconium) düzenlediği ilk baskınlar bunun iyi bir örneğidir. Özetle Laskaris Anadolusu huzur içinde yaşadı.

Laskarisler, devletlerini güçlendirecek askeri ve ekonomik önlemler almanın yanında, anıtsal inşaatlarda da faaldiler. Bitinya'ya ilişkin kanıtlar Almanların İznik kazı raporlarıyla ortaya çıkmaktadır. I. Theodoros Laskaris kentin ana duvarlarının hemen dışında bir dış duvar yaptırdı ve ana duvarın yıkılmış bölümlerini tamir ettirdi. Vatacis dış duvar çalışmalarını devam ettirdi.[48] Duvarların içindeki yeni inşaatlar arasında bir hastane, bir okul, patriğin konutu (imparatorların Nif'e taşınmasına

[48] A. M. Schneider ve W. Karnapp, *Die Stadtmauer von Iznik* (Nicaea) (Berlin, 1938), s. 6 ve yazıtlar 37-39; Schneider, Denkmäler, s. 4; S. Şahin, *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)* (Bonn, 1979), No. 480-82.

karşın patrikler İznik'te kalmıştı), Aziz Antonios (yerel bir şehit) onuruna bir kilise ve muhtemelen baş melek Mikail'e adanmış bir kilise de bulunmaktadır.[49] Bir kitabede I. Theodoros'un ayrıca Bursa'ya yeniden sur yaptırdığı anlatılır. Kazılar ve antik yazıtlar devletin başka yerlerde de, sanatsal yapılar da dahil olmak üzere, benzer inşaat programlarını uyguladığına işaret ediyor.[50]

Batı Anadolu'yla sınırlanmış olan Laskaris girişimi yenileme ve iyileştirme çalışmaları peşindeydi. İki kuşağı kapsayan geniş önlemlerin ne ölçüde etkili olduğuna karar vermek zor.[51] İznik eklemelerini taşıyan anıtların çoğu önceki yüzyıllarda bu türden bakım gördüklerine dair iz taşımıyor. 7. yüzyıldaki İran işgalinden Laskarislerin yeniden canlandıkları süreye kadar bölgede bu tür inşa programlarına rastlanmıyor.[52] Bu yüzyıllarda onarım gören anıtların büyük çoğunluğu Roma ya da son dönem antik çağa aittir.

Burada Laskaris dönemini anmamızın nedeni, iki kuşak Anadolu Bizanslılarının, yöneticilerinden iyi bir idare ve ekonomik istikrar beklentisi içinde olduklarını

---

[49] Schneider, Denkmäler, s.; Semavi Eyice, "İznik'te bir Bizans kilisesi", *Belleten* 13 (1949), s. 37-51; Hans Buchwald, "Lascarid Architecture", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 28 (1979) s. 263.

[50] Nicole Thierry, "L'art monumental byzantin en Asie Mineure du XIe siécle au XIVe", *Dumbarton Oaks Papers* 29 (1975), s. 73-111; Bursa için CIG no. 8744.
Genel bir değerlendirme için bkz. Clive Foss, *Ephesus after Antiquity* (Cambridge, 1979), s. 131.

[52] Bu konu, kendisine Bizans arkeolojisi üzerine bir çok sohbet borçlu olduğum Clive Foss'un yaknda yayımlanacak çalışmasını oluşturuyor; şimdilik bkz. *Byzantine and Turkish Sardis* (Cambridge, 1976), s. 66-76, ve gene onun "Archaeology and the Twenty Cities of Byzantine Asia", *American Journal of Archaeology* 81 (1977), s. 469-86. Anadolu ve Balkanlardaki inşa programlarının karşılaştırmalı bir incelemesi 9 ve 10. yüzyıllarda Küçük Asya'nın Bizans'ın kalbi olduğu yönündeki geniş kabul gören teze ışık tutabilir.

göstermek içindir. 1240 ve 1250'li yıllarda doğanlar için, ana-babalarının refahının devamı ve gelişmesi yönündeki beklentileri haklı görünmektedir. Adil vergiler ve geleneksel düzenden daha fazlasını içermeyen bu beklentilerin gerçekleşmemesi, çok daha kötü günler geçirmiş olanların sadakatlerine göre onların sadakatlerinin daha kolay yitirilmesi anlamına da geliyordu. Ve nihayet VIII. Mihail ve II. Andronikos devirlerinde, 1240'larda doğanların bu rahatlatıcı hülyası bozuldu. Burada tartışmak istediğim, Anadolu Bizanslılarının Osmanlı yönetimini kabulünün ve onlarla zaman zaman işbirliği yapmalarının en iyi açıklamasını, sadece Paleologosların kötü yönetim tarihinde değil ama, özellikle Laskaris refahının bulanık hafızası karşısında biçimlenen bu kötü yönetim tarihinde bulunacağı düşüncesidir.

VIII. Mihail Paleologos 1258'de Bizans tahtını zorla ele geçirdiğinde kendini barışçı Anadolu ülkesinin sahibi olarak buldu. Ülkenin sınırları Karadeniz'de Amasra'nın (Amastris) doğusundan başlayıp, Sakarya'nın batısında kesilerek, plato hattından devam edip, Eskişehir ve Kütahya'yı dışarda bırakarak güneyde Karya yaylalardan geçip, Dalaman (İndus) çayıyla Ege'ye uzanıyordu.[53] Mihail tahta çıktığında, doğuda huzur vardı. Konstantinopolis'in tekrar ele geçirilmesinden sonra, hem de Türk göçebeler ve Selçuklu seleflerinin Moğollar'ın giderek artan tehditlerinden kaçıp geleceklerini aramak için başlarını batıya çevirmeye başladıkları bir zamanda, Mihail kendi Anadolu halkını görmezden geldi, hatta onlara karşı düşmanca bir tavır içine girdi.

---

[53] George G. Arnakis, "Byzantium's Anatolian Provinces during the reign of Michael Palaeologos", *Actes du XIIe congrés International d'études byzantines, Ochrid, 1961* (Belgrad, 1964), c. 2, s. 37.

Mihail, Türklerin ve onların yeteneklerinin yabancısı değildi. 1256'da Laskaris kuşkularından kurtulmak için Selçuk sarayının korumasına sığınmış ve Konya'da yabancı asker grubunun başında hizmet vermişti. İznik'in doğusunda sınırın karşı tarafındaki bölgede göçebeler ona pusu kurmuştu. Bizans'lı kronik yazarı Akropolites onu ele geçirenleri betimlemiştir. Ona göre Türkmenler Selçuk sınırının en ucunda pusuya yatmaktadır. İçlerinde Romalılara karşı önü alınamaz bir kinle, yağma ve ganimete el koyma coşkusu ile saldırırlar. Yine Akropolites'in belirttiğine göre, Mihail'in oradan geçtiği zamanda, Moğol baskısı nedeniyle birçok aşiretin hareketlilik içine girmesi nedeniyle Türkmenler son derece yırtıcı hale gelmişlerdir.[54]

Mihail'in gençliği ve yetişkinliği sırasında çeşitli zamanlarda yinelenen bu Moğol baskısı, platonun batı ucundaki göçebe nüfusunun boyutlarını da güçlü biçimde etkilemişti. Moğollar 1230'larda her birinde 10 bin asker olan dört tümeni atlarını otlatabilmeleri için Azerbaycan'a bırakmışlardı. Onların heybetli görüntüsüyle birlikte 200 bin insanın ve bu rakama denk gelen 3-4 milyon civarındaki keçi ve koyunun gelmesinin, orada bulunan göçebeleri yerlerinden edip batıya sürmesi kaçınılmazdı. 1230-1240 yılları arasında orta Anadolu'nun Baba'i isyanı olarak bilinen bir dizi göçebe isyanına maruz kalması hiç sürpriz değildir. Selçuklular, 1243'de Moğollar karşısında tutunamayıp yenilmelerinden önce göçebeleri güçlükle bastırmışlardı. Sonra 1250' lerde Moğolların daha fazla tümenlerini Anadolu'ya sokmak için Selçuklulara baskı yapması sonucu, yeni gelen-

---

Acropolites, c. 1, s. 136.

lerin önünden batıya gitmeye zorlanan bir başka göçmen dalgası oluştu.[55] Selçuklular üzerindeki aynı Moğol baskısı 1277'de de daha fazla göçebenin batıya göç etmesini doğurdu. Yüzyılın ortasında eser veren bir Arap coğrafyacı, bu göçlerin nicel boyutunu şöyle tanımlar: Sakarya'nın doğusunda Bolu Gerede dağlarında 30 bin göçebe çadırı ve Kastamonu yakınlarında 100 bin başka çadır vardı.[56] Böylece otlak peşinde olan ve yeni yurtları Bitinya sınırı üzerindeki uygun şeritlerde de emin bir yer bulamayan Türkmenler, yaşamlarını sürdürmek ve refahları için daha fazla yağmacılığa bağımlı hale geldiler.

Akropolites'in uzlaştırılamaz kin olarak nitelendirdiği, aslında, göçebeler için bir zorunluluktu; nefretten daha çok açgözlülüktü. Her halükarda, göçebeler Mihail'i soydular ve kendisini de Konya'ya haber iletene kadar bırakmadılar. Sultan Mihail'i serbest bıraktırdı ancak eşyalarını geri almasını sağlayamadı.[57] Mihail'in bu deneyimden çıkardığı sonucu bilmiyoruz. Ancak, o, Konstantinopolis'in tekrar alınmasından sonra, asıl yabancı tehdidin batıdan geldiğini düşündü ve bu endişe eylemlerine de yansıdı. Platoda göçebelerin üstündeki baskılar arttığı ve Sakarya'nın doğusunda iyice yoğunlaştığı bir dönemde, Bizans'ın başında kendini Laskarislerin Konstantinopolis rüyasını gerçekleştirmeye adamış

---

[55] M.F. Brosset, *Histoire de la Géorgie* (St. Petersburg, 1850), c.1, tbl. 2, s. 211, 539.

[56] C. Cahen, "Ibn Sa'id sur l'Asie Mineuere Seldjouqide", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 6: 10-11 (1968), s. 44-48. Bolu Gerede'nin tanımlanması için bkz. Alessio Bombaci, "The Army of Saljuqs of Rum", *Istituto orientale di Napoli, Annali* 38 (1978), s. 364. İbn Sa'id'in rakamları elbette sadece göçebe nüfusunun büyüklük ölçüsünü veriyor.
Acropolites, c.1, s. 137, Pach., c. 1, s. 25.

ve onların Anadolu'daki başarılarını görmezden gelen birisi bulunuyordu. 1240'ların kuşağı bunun bedelini ödedi ve yeni bir ders aldı.

Anadolu'da huzursuzluk Mihail'in tahtı zorla ele geçirmesiyle birlikte başladı ve gevşek bir örgütlenme olan fakat Anadolu'da güçlü olduğu kabul edilen kilisedeki Arseniosçu hizibin muhalefetini doğurdu. Mihail de buna karşılık, küçük toprak sahibi askerin aleyhine kendi yandaşı aristokratların desteğine başvurdu.[58] Anadolu'da görev yapan birlikleri Balkanlara yerleştirmek üzere çağırdı.[59] Gelecekteki Anadolu harekâtını Avrupa'dan gelenler yapacaktı, yerel garnizondakiler değil. Halk açısından bunun anlamı, Bizans ordusunun tepkilerinin çok gecikmiş kalması ve kendileriyle hiçbir bağlantıları olmayan, belki de korunması beklenen ülke ve yurttaşlar için fazla da endişelenmeyen askerlerin bu orduda görevlendirilmesi demekti. Sınırdaki askeri güçler, *akritai,* ayrıcalıklarını kaybetti ve buna bağlı olarak da birçoğu görevini terk etti.[60] Mihail, 1265'de bazı *akritai*lerin elindeki devlet topraklarını müsadere ederek bunun yerine onlara 40 *hyperpyra* aylık ücret bağladı. Bununla da yetinmedi, *akritai*'yi düzenli orduya bağlamayı denedi. Kardeşi İoannis bu fikrini gözden geçirmesi için onu ikna etti ancak, *akritai*ler artık imparatorlarının iyi niyetinden emin değildi.[61]

---

[58] Ahrweiler, "Politique agraire", s. 66; I. E. Troitskij, *Arsenij i arsenity* (yeni b., Londra, 1973); I. Sykoutres, "Peri to schisma ton arseniton", *Hellenika* 2 (1929), s. 267-332, 3 (1930), s. 15-44.

[59] Pach., c. 1, s. 310.

[60] Gregoras, c. 1, s. 138; Arnakis, s. 41.

[61] Pach., c. 1, s. 221-23, 243-44; C. Chapman, *Michel Paléologue* (Paris, 1926), s. 157; Arnakis, s. 40-41.

Anadolulu tebaasıyla ilişkisinde Mihail, Arseniosçuların tehdit unsuru olarak görünmesi nedeniyle siyasal ve kişisel sadakati her zaman ön plana çıkardı, savunma ve güvenliğe o kadar önem vermedi. 1261 ya da 1262'de İznik'in kuzeydoğu sırtlarında oturanlar, özellikle de Trikkokia kalesinin muhafızları, imparatorları olarak Theodoros Laskaris'in oğlu olduğu iddia edilen birini tanıdılar.[62] Mihail itaat etmeleri için askerlerini üzerlerine gönderdi. Askerler isyancıları saklayan çalılıkları temizlemek için, ormanı ateşe verdiler. Hemen teslim olmayanlar da bedelini çok ağır ödediler. Dönemin kronik yazarı Pachymeres, imparatorluk görevlilerinin, platoya giden geçitlerin savunma gücünü iyice kırabilecek bir eylemle, isyancıları ülkeden sürgün etmeyi düşündüklerini ileri sürer.[63] Sadakat netice olarak, imparatorluk zulmünden kurtulmayı sağlıyordu, fakat bu Konstantinopolis'ten sınırlar için yeterli bir savunma sağlamaya yetmemişti.

Savunma güçlerinin sınırlardan çekilmesinin etkisi kendisini açıkça gösterdi. 23 Şubat 1265'de nereden çıktığı belli olmayan bir söylenti, İznik'i sardı: Moğollar yakındaydı. Panik yayıldı, imkanı olanların Konstantinopolis'e kaçtığı söylendi. Bu panik hali korkuların bir tezahürü olarak kronik yazarları tarafından feryat-figanla uzun uzun anlatılacak ve Bizanslıların Avrupa'ya ağır

---

[62] Tarih için bkz. M. Treu, "Manuel Holobolos", *Byzantinische Zeitschrift* 5 (1986), s. 541-44; yer için bkz. Tomaschek, s. 8; Pach., c. 1, s. 193-94, 201, c. 2, s. 637-38. Trikkokia'nın ilk olarak Hammer tarafından yapılan Hocahisar tanımlanması kesin değildir. Trikkokia'dan söz eden metin Patrik Arsenios'un vasiyetinde yer alıyor (PG 140. st. 948) fakat fazla bilgi içermiyor; 956. sütunda Arsenios olaylara karşı sessiz kalmaya karar veriyor. Türk beylerinin çocuklarını vaftiz ettiğini kabul ediyor (herhalde gazilerin değil). Pach., c. 1, s. 193-201; Arnakis, s. 43.

ve sürekli göçü bu olaya bağlanacaktı.[64] Boyutu bilinemeyen bu göç kalanların beklentileri ve moralleri üzerinde de yıkıcı bir etki yaratacaktı.

Orta Anadolu'daki Moğol baskısı ve Selçuklu şehzadelerinin kendi aralarındaki kargaşa, batıdaki tehlikeyi artırdı. Mihail bunu Türkleri hizmetine almak için bir fırsat olarak gördü. Pachymeres 1260'larda yaşanan sınır kargaşasının bir fotoğrafını verir. Pachymeres'e göre, 'çadırlı' denilen bir grup hükümet fikrini nefret uyandırıcı bularak bağımsızlık istemektedir. Bizans kalelerine saldırmışlardır. Açık saldırının tehlikesini fark eden bazıları imparatora katılmıştır. Ötekiler gece kurdukları pusularla Bizans mülkünü yağmalar. Sonunda, Pachymeres'in dediğine göre, zarar çok büyük değildir çünkü, aynı tür işleri "bizimkiler de" yapmıştır. Türklerle kayda değer bölgesel bir işbirliği oluşmuştur.[65]

Bu yorumlar değerlidir. Moğollar'ın doğuda otlaklara el koymasından sonra çok sayıda göçebe batıya kaymıştır. Bazıları Bitinya'ya hareket etmiştir. Göçebeler Bizans sınır karakolları önünde kolay vurgunlar aradılar. Ancak mekanik becerileri olmadığından ve kırsal yaşantı mevsimlik olarak yeni otlaklar bulmalarını gerektirdi-

---

[64] Pach., c. 1, s. 249-50; Albert Failler, "Chronologie et composition dans l'histoire de Georges Pachymére", *Revue des études byzantines* 39 (1981), s. 170-71; R. Janin, "Nicée, étude historique et topographique", *Echos d'orient* 24 (1925), s. 487. Janin, "La Bithynie sous l'empire byzantin", *Echos d'orient* 20 (1921), s. 313. Bir başka güvensizlik ölçüsü de köylülerin vergi ödemek için nakitlerinin olmamasıydı. Pazar yollarının tekinsizliği nedeniyle para kazanamıyorlar bu nedenle de ödemeyi sadece ayni olarak yapabiliyorlardı. Pach., c. 1, s. 222.

Pach., c. 1, s. 133, 222-23; Arnakis, s. 50, 58. Bana öyle geliyor ki gizlilik gereksinimi Bizanslılara hizmet etmek niyetinin olmamasından kaynaklanıyordu. Bu tartışmaların sonucunda ortaya çıkan sonuç, bunların özellikle yoksul göçebeler, yetersiz sürü sahibi kır insanları olduklarıdır.

ğinden, bir muhasara savaşını yürütemezlerdi. Bazıları inanç ve kültür farklılıklarını göz ardı ederek Bizans'ın paralı askeri haline geldiler. Diğerleri kırsal bir yaşam biçimi oluşturmak için bilinen göçebe yöntemlerine yöneldiler. Yalnız mıydılar? Ya "bizim" muhalif *akritai*ler? Bitinya'da sadakat ideolojik rekabetten çok, giderek ortak çıkarlar üzerinde temellenmeye başladı. Bir aşiret için gereken bütün bileşenler mevcuttu yalnız bir lider yoktu. Sonuç tahmin edilebilirdi. 1269'a gelindiğinde, Sakarya boyunca yuvalanmış Türkler yüzünden Herakleia Pontiki'ye güven içinde ulaşmak mümkün değildi. Kente sadece denizden ulaşılabiliyordu.[66] Yaklaşık 1280' lerde Türklerin aşağı Sakarya'yı işgali, son Komnenosların inşa ettirdiği kale ağını kırdıklarını göstermektedir.

Hükümdarlığının son iki yılında, sonunda Sicilya Vespers ayaklanması ile Anjou Charles'ın işgal korkusundan kurtulan Mihail dikkatini Küçük Asya'ya çevirdi. Bizans'ın hedefi bir kez daha platodan gelen yolları tutmaktı. 1282'de Mihail'in oğlu Andronikos, Aydın'ın (Tralles) yeniden kurulması ve buraya yeniden yerleşilmesi için Menderes'e gönderildi. Büyük ve refah içinde bir kent yaratmayı tasarlıyordu ve iyimser bir tahminle bu yeni "Andronikopolis"de 36 bin kişilik bir nüfus barınıyordu. Andronikos kırsal çevredeki Türklerle irtibat kurmaksızın kentten ayrıldıktan sonra, Türkler kentin suyunu kestiler ve kenti derhal teslim olmaya zorladılar.[67]

---

[66] Pach., c. 1, s. 311-12.

[67] Pach., c. 1, s. 474; Gregoras, c. 1, s. 142; P. Charanis, "A Note on the Population and Cities of the Byzantine Empire in the Thirteenth Century", *The Joshua Starr Memorial Volume* (New York, 1953), s. 136.

Başarısızlık Mihail'in Bitinya'daki faaliyetlerinde de kendisini gösterdi. Ücretlerini alamayan sınır garnizonları görevlerini bıraktılar.[68] 1282'nin başlarında Türkler aşağı Sakarya'daki Bizans birliklerini zaten püskürtmüş durumdaydı.[69] Mihail yaz sonunda bir sefer düzenleyerek sahaya çıktı.[70] İznik'in doğusundan Sakarya boyunca ilerlediyse de çok geçmeden ancak batı takıntısı sayesinde kafasından atabildiği umutsuzluk duygusuna tekrar kapıldı. Mihail Türkleri yakalamayı başaramadı. Toprağı süren çok az insan vardı ve askerlere en kötü ekmeği bulmak bile zordu. Mihail'in Konstantinopolis'e kara ekmek göndermesi, onun boşa çıkan umutlarının da sessiz tanığı oldu. İmparator geri döndü, Bursa'ya yürüdü ve Balıkesir (Achyraous) ve Ulubat (Lopadion) kentlerini kuvvetlendirdi.[71] Mihail'in Sakarya'dan uzak bu kentleri koruma kararı, sınır savunmasının çöktüğünün bir itirafı idi. Mihail'in 1282'nin sonunda ölümünden sonra hâlâ Sakarya yakınında yaşayanların birçoğu yerlerini ve orada görevli olan birlikler de karakolları terk ederek Avrupa'ya geçti.[72] Marino Sanudo, Mihail'in seferlerini keder içinde özetler: Paflagonya denilen ve Türkler tarafından alınan, en iyi, en güçlü eyaletlerinden birinin korunmasından vazgeçildi."[73]

---

68 Pach., c. 1, s. 243-44; Gregoras, c. 1, s. 137-38; Laiou, *Cpl.*, s. 22.

69 D. J. Geanakoplos, *The Emperor Michael Palaeologus and the West. 1252-1282* (Cambridge, Mas., 1959). s. 343.

70 Laiou, *Cpl.*, s. 23, n. 38.

71 Pach., c. 1, s. 502-5: Failler, "Chronologie et composition", s. 244-47; Laiou, *Cpl.*, s. 23. Perişanlık, tamamen Türklerin işi değildi, sel gibi bahar yağmurları (1302'de daha sonra olduğu gibi) toprağın yüzünü süpürmüş, bazı ırmakları taş, çamurla doldurmuştu. Bu nedenle de toprağın verimi azalıyordu.

72 Charanis, "Note on Population", s. 137.

73 Aktaran Laiou, *Cpl.*, s. 25.

Kronik yazarları, Mihail'in oğlu ve halefi Andronikos'un uzun süren saltanatı döneminde kaybedilen Anadolu üzerine figan edilecek başka nedenler de buldular. Onların yakınmalarına Konstantinopolis patriği I. Athanasios'un mektuplarını da ekleyebiliriz. Kilisenin doğudaki durumundan kaygı duyan Athanasios'un katlanılan acıları tanımlama biçimi, çağdaşı Pachymeres'in ve yüzyılın başında genç bir yetişkin olan Gregoras'ın kronikleriyle aynı tarzdadır.

1285 ya da 1286 yılında Patrik II. Gregory, tehlikenin çoktan Bursa kapılarına dayandığını anlatan bir mektup yollamış olsa da Andronikos birliklerini 1290'a kadar Küçük Asya'ya göndermedi. Andronikos, Bursa halkına ağır bir para cezası koydu ve halk şikâyetlerini Patriğe iletmişti. Patrik Bursa'nın hemen yanında kentin refahına göz koymuş Türkler dururken, böyle ağır bir verginin doğuracağı güçlükler konusunda Andronikos'u uyardı ve yerel gelir kaynaklarının tümünün kurutulması halinde kentin mahvolacağını söyledi. Gregory önerilen 600 *hyperpyra*'nın çok fazla olduğunu iddia etti: Ona göre bu miktar 300 olmalıydı.[74] Kıyaslama olarak, Küçük Asya'da III. Mihail'in 1260'lerde *akritai* başına 40 *hyperpyra* önerdiği anımsanmalı. Eğer bir defalık 600 *hyperpyra* ezici darbe olarak tanımlanıyorsa, Bursa'nın ticareti ve özellikle ipek ticareti gerçekten de iyice kötüye gitmiş olmalıydı.[75] Ara sıra vukua gelen

---

[74] V. Laurent, *Regestes* 1: 4 (Paris 1971), no. 1492. Yaklaşık olarak 1315 tarihli bir emperyal tevcih belgesi bize karşılaştırma olanağı verir. Paflagonya'da bir köy 200, Optimate kategorisinde bir köy 202 *hyperpyra* kira ödüyordu. F. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmiaschen Reiches* (Münih, 1924-65), no. 2357.

J. Sölch, "Historisch-geographische Studien über bithynische Siedlungen: Nikomedia, Nikaea, Prusa", *Byzantinische-neugriechische Jahrbücher* 1 (1920), s. 281-82.

yağmalardan daha çok, yağma korkusunun kendisi tarımsal ekim yapmayı ve hasatı etkilemiş olmalı ki Bursa ekonomisi bu kadar gerilemişti. Ağır vergi yüküyle birlikte düşük gelir Bursalıları yeni bir koruyucu aramaya sevkedecekti.

Andronikos 1290 ile 1293 arasında Anadolu'nun savunmasını güçlendirdi. Bitinya'ya gitti ve Sakarya yakınlarındaki güçlendirilmiş kaleleri kontrol etti. Sonra batıya yönelerek İznik ve Ulubat'a (Lopadion) gitti. Bu iki kentte uzunca bir süre geçirdikten sonra, eski Laskaris başkenti Nif'e geçerek iki yıl da burada kaldı.[76] İlgisini şehirlerin iaşesine değil, onların güvenliğine yöneltti. Kırsal kesime bir harekâtta bulunmadı ve kronikler de Türkler ile herhangi bir çarpışmaya girdiğine ilişkin bir kayıt düşmemişlerdi. Gurur kaynağı olan Aydın (Tralleis) zaten düşmüştü.

Köylüleri savunmak için tereddütlü adımlar atan Andronikos, Anadolu'yu dolaştığı sırada kırsal güvenlikle kentlerin iaşesi arasındaki yakın ilişkiyi bayağı iyi anlamış olmalı. 1277'de Lahanes adlı birinin VIII. Mihail'e karşı başarısız bir isyan girişimi olmuştu. Andronikos ise kendi döneminde Lahanes *redividus* (canlanmış Lahanes) iddiasıyla ortaya çıkan bir adamın isyanını bastırdı. Bu sahte Lahanes insanlara o kadar ilham kaynağı olmuştu ki, 1294 başlarında Andronikos onu Sakarya sınırına köylülere yardıma gönderdi. Köylüler onu iyi karşıladılar, birçokları arazilerini bırakıp onun milisine katıldı. Lahanes'in ordusu ve şöhreti büyürken, Andronikos'ta da giderek artan bir potansiyel isyan kuşkusu vardı. Sahte Lahanes'i geri çağırdı ve hapse attı.[77]

---

[76] Laiou *Cpl.*, s. 76, 79.
A.g.e., s. 80; Arnakis, s. 47.

Sahte Lahanes kuzeyde çok fazla taraftar toplamışken Andronikos 1293'te çok deneyimli bir asker olan (ama Arseniosçulukla bağlantılı) Aleksios Philantropenos'u, Menderes'in güvenliği için güneye göndermişti. Philantropenos altın, gümüş, eşek ve koyun derisi gibi ganimetler elde ederek Miletos'u Türk çetelerinden başarıyla korudu. Onun başarısı ve zafer kazandığı düşmanlarına karşı bağışlayıcılığı, bazı Türklerin de gönlünü çeldi ve adamları arasında ayrı bir birlik kurdular. Askerleri ve korumakla yükümlü olduğu halk, 1294'te onun bayrağı altında isyan çıkardı: O çiftçilerin gözünde yüksek vergilere vurulacak darbenin simgesi, Türklerin gözünde de (bana göre) başarılı bir şefti (aşiret şefi?). Androkinos ve danışmanları isyanı bastırmak için hileye başvurmak zorunda kaldılar ve sonunda, 1295'te, isyanın önderini hapse atıp gözlerini kör ettiler.[78] Bu iki olay, Bizans ordusunun günün tehditlerine karşı koymaktaki başarısızlığının tablosunu çiziyor. Philantropenos ya da hatta sahte Lahanes gibi herhangi etkileyici bir kumandan, rejime yönelik bir tehdit potansiyelini çok kolay yükseltebiliyorsa, ordu gerçekten de güçsüz demekti. İmparatorluk için, sınırda görev yapan hiçbir silahlı kuvvetin böyle güç kazanmasına izin vermemek gerekiyordu. Sadık olsun olmasın, köylüler, imparatorlarının korkularının sonuçlarına katlanmak zorundaydı.

---

[78] Pach., c. 2, s. 201-29; Arnakis, s. 42-43; Vryonis, *Decline*, s.136-37; Laiou. *Cpl.*, s. 80-82; Laiou, "Some Observations on Alexios Philanthropenos and Maximos Planoudes", *Byzantine and Modern Greek Studies* 4 (1978), s. 89-98. Aydın ve Germiyan birlikleri 1322-24'te kenti kuşattığı zaman Philadelphia halkı üzerinde Philantropenos'un güçlü bir etkisi vardı. Andronikos, Aleksios'u onlara saldırmak ve (onunla olan anılarına bağlılık gösteriyor olabilecek) Türklerle uğraşmakla görevlendirdi: P. Schreiner, "Zur Geschishte Philadelpheias im 14. Jahrhundert (1293-1390)", *Oriantale Christiana periodica* 35 (1969), s. 390-92.

Andronikos 1296 Mayıs sonunda tekrar doğuya yürüdü.

Bir dizi depremden sonra (1 Haziran-17 Temmuz) bunu ilahi bir uyarı olarak yorumlayıp seferden vazgeçti.[79] İki yıl sonra general İoannes Tarkaniotis güneye gitti ve yerel güçlerden yeniden bir askeri birlik kurma girişimi ile herkesin hizmet masraflarını karşılayabilmesi için askeri dirlikleri eşit olarak paylaştırdı. Bazı büyük tımar sahiplerinden (*pronoiar*lar) gönülsüz katkıda bulunanlarla Alaşehir (Philadelphia) piskoposu onun aleyhine döndü ve 1299 yazında geri çağrılmasını sağlamayı başardılar.[80]

Bu çabalar; gerekli özen, kaynak ve tutarlılık eksikliğini ele veriyor. Askeri dirlikleri aşama aşama iyileştirme çabası da sadece bir kez ortaya çıktı, o da çok geçmeden terk edildi. Bitinya'da çiftçilik devam ediyordu ancak, yağmaya kıyasla avantajı azalmıştı; sahte Lahanes'in hizmetine girmek için terk edilen çiftliklerden de bu durum anlaşılıyor. Askeri liderlerin ardından yerlerini tutacak biri gelmiyordu. İsyan korkusu, yeterince kaynak aktarılmamış ve kötü yönetilmiş sefer dışında, imparatorluğun herhangi bir politika güttüğüne ilişkin bir kanıt yoktu. Belki para da kalmamıştı. Belki de doğuya olan ilgi de azalmıştı.

1301'de 'Alan' ailelerinden oluşan bir kitle, sekiz bin kişi ve bir o kadar da maiyetleriyle olmak üzere sığınmak için Bizans topraklarına geldi. Andronikos 1302' de onları Anadolu'ya göndermeye karar verdi.[81] Andronikos'un oğlu IX. Mihail, Manisa'daki Türkleri buradan

---

[79] Arnakis, s. 47-48; Laiou. *Cpl.*, s. 86.

[80] Pach., c. 2, s. 259; Laurent, *Regestes*, no. 1573; Laiou., *Cpl.*, s. 87-89.

[81] Dölger, *Regesten*, no. 2241.

çıkartmak için Alanların bir kısmını güneye gönderdi. Bu güneyi delme hareketi başarısızlığa uğradı ve Alanlar Trakya'ya geri taşındılar.[82] İzmit'teki (Nicomedia) kumandan Mouzalon, diğer Alanları kendi emrine aldı. Ancak bir kere Boğazı geçince çapulculuğa başladılar ve kontrol altına alınmaları gerekti. Mouzalon'un o yaz başka bir mücadelesi daha vardı. Temmuz'da İzmit dışında Türk kuvvetleri toplanmıştı ve Mouzalon onlara karşılık vermek için harekete geçti. Türklerin başında Osman adlı biri vardı.

* * *

Şimdi sınırın öbür tarafına geçip erken Osmanlı tarihindeki Türklerin durumuna göz atmanın tam zamanı. Bizans'ın Bitinya'yı korumaktaki başarısızlığı ve Anadolulu tebanın imparatorlarının pervasızlığından duydukları memnuniyetsizlik, şimdiye kadar yaptığımız açıklamaların temel konuları oldu. Bu konuları ele alırken, biraz sonra kısaca ayrıntılandıracağım gibi, bazı Bizanslıların Osman'ın aşiretine katıldıkları yönündeki iddiaya zemin hazırlıyordum. Bununla birlikte şimdi, Türk gözüyle bu aşiretin başlangıçta nasıl göründüğüne bakmak gerekmektedir.

Bu noktada Osmanlı kroniklerini gözardı etmek mümkün değildir. Bu kronikler, 13. yüzyıldan Fatih çağına kadar uzanan bir dönemde bireysel zaferlerin ve kurumsal başarıların yer aldığı çekici bir panorama sergiler. Bir Ortaçağ tarihçisinin gözünde bu kroniklerin pürüzsüz ve temiz yüzeyi, Einhard'ın kaleme aldığı Char-

[82] Laiou, *Cpl.*, s. 90.

lemagne'ın yaşamındaki ışık gibi parlar. Parıltının arkasında yok edilemeyen kuşkulu gölgeler yatar: bunun ne kadarı Einhard, Suetonius, Charlemagne'dır? Kronikler önümüzde bir gölge oyunu, *Hacivat Karagöz* oynatır. Gösterinin yüksek başarısı, bizim kuklayı oynatanı ve onun patronu kukla ustasını görebilmek için perdenin arkasına bir göz atmamızı engellememelidir.

13. yüzyıl gerçeğiyle, 15. yüzyıl romantizminin bağdaşmadığının ve bu dönemlere ait kaynakların da birbiriyle tutarsız olduğunun farkına varan Osmanlı kronik yazarları, bu uyumsuz notları uyumlulaştıracak bir hikâye yaratmaya ivme kazandırmışlardır. Saray tarihçisi olmak, aynı zamanda bir katiplik mesleğiydi. Bazen kronik yazarları, 15. yüzyıl kurumlarının Osman'ın zamanın da varolduğunu ve Osmanlı yönetiminin ebedi bir yapı olduğunu düşünmüşlerdi. Emperyal ideolojiyi yansıtan böyle temizlik ve cilalama eylemleri günümüze kadar ulaşan metinlerle sonuçlanmıştır.

Bu kronikler üzerine çalışmalar, dolayısıyla onların pürüzsüz ve akıcı hikâyelerinden sakınarak, *lectio difficilior**'u tercih ederek şüpheci bir tutumla yapılmalıdır. Çatışmacı doğası gereği, aykırı, beklenmeyen ifadeler, geçmiş yaşamı daha gerçekçi yansıtan bir eski geleneği açığa çıkarabilirler ve bu, varolan ideolojiyle çatışma içinde olabilir. Böylece, bir ortaçağ Avrupa tarihçisinin benzer materyal için yaptığı tanımlama, burada da geçerlidir: "Bu çağın birincil kaynaklarındaki iyi ve aşikâr tezatlık örnekleri, pürüzsüz, kendi kendini kanıtlayan

---

* *lectio difficilior*, "daha zor olan okuma", metin eleştirisinin temelini oluşturan bir deyimdir. Elyazmalarının farklı nüshaları arasındaki tutarsızlığa ve okuyucunun bu nüshalar arasında daha az "normal" ya da daha az "makul" olanı gözardı etmemesi gerektiğine işaret eder (e.n.).

önermeler tutarlığının karekökü değerindedir. Bunu tarihyazımının temel önermesi olarak kabul edebiliriz."[83] Bu, acayip olana karşı sapkın bir aşkı yansıtmaz. Osmanlı ortodoksisinin oluşması bütün bir 15. yüzyılı almıştır ve Osmanlıların kendi geçmişinin "canlanışı"nın aşamaları bu erken tarihli kroniklerde yer almıştır. Bu ortodoksiyle çatışma içinde olan pasajlar, *a fortiori* (daha ziyade) bu erken hatıraları yansıtmış olmalılar. Sonuç olarak aşağıdaki analiz, açıkça kısmen de olsa geleneğin inkar ettiği bu materyal ve kaynaklara dayanmaktadır.[84]

Osman'ın atalarına ilişkin kesin olarak ileri sürülebilecek bilgilere sahip değiliz. Osmanlılar, Moğollar tarafından yerlerinden edildikleri için, yeni otlaklar bulmak amacıyla Anadolu'ya göçebe olarak geldiklerini iddia etmişlerdir. Ailelerinin Oğuz Türklerinin bir kolundan geldiğini iddia etmektedirler; gördüğümüz gibi Osmanlı kronikleri 15. yüzyılda bu iddiaya açıklama getirmekte zorlanmışlardır. Osmanlılar 13. yüzyılın ortalarına doğru kendilerini Ankara yakınlarındaki dağlarda bulmuşlardır. Bir kısmı Osman'ın babası Ertuğrul'un etrafında toplanırken, bir bölümü doğuya geri dönmeye, diğerleri de güneye Kilikya'ya doğru gitmeye karar vermiştir. Ertuğrul'a katılan aileler, düzenli orduya katılmamakla birlikte göçebe akıncılar olarak Selçukluların hizmetine girmiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde kaleme alınan Karamani Mehmet Paşa Tarihi, Ertuğrul'un

---

[83] J. Kelleher'den aktaran P. H. Sawyer ve I. N. Wood (der.), *Early Medieval Kingship* (Leeds, 1977), s. 95.

Ben de APZ'nin metninden yararlanan ve eski Osmanlı Bitinyası üzerine oldukça değerli bilgiler veren 14. yüzyıl kaynağına dayanıyorum. Bu kaynak üzerine bkz. Profesör Ménage, "Yakhshi Faqih"

babasının daha o zaman Bizans'a karşı bağımsız biçimde mücadele verdiğini iddia eder.[85] Ertuğrul hizmetinin karşılığı olarak bazı otlaklarda hak sahibi olur.

Bütün kronik yazarları Osmanlıların eski otlakları konusunda görüş birliği içindedir ve bunların coğrafi yerleşimlerine ilişkin kısa bir tartışma, daha sonra çıkaracağımız sonuçlar için bize sağlam dayanak sağlayacaktır. Kış otlakları (*kışlak*) Söğüt vadisinde, Bilecik (Belokome) ve Eskişehir'e doğrudan bağlantı hattında olan verimli bir dere yatağındaydı.[86] Yaz otlakları (*yaylak*) Ermeni Beli ve Domaniç dağlarına, Bitinya Olimpos'unun (Uludağ) güney-doğusu ile Eskişehir'in batısına uzanıyordu.[87] Kışlakla yaylak arasında izlenilen güzergah, Bilecik, Yarhisar ve Domaniç yolu üzerindeki İnegöl arasında yer alıyordu. Yükseklikler 1500 ile 2000 metre arasında değiştiğinden, yaylaklarla kışlaklar arasında dikey olarak 1000, bazen 1500 metreyi bulan yükseklik farkları oluyordu.[88] Göç yolu nispeten kısaydı: Söğüt'ün altındaki Sakarya'dan Bozüyük'ün güneybatısındaki sırt-

---

85 Profesör Ménage ve İnalcık, Karamani Mehmed Paşa kroniğinin de aynı kaynağa dayandığını göstermişlerdir. Şimdi kayıp olan bu kaynağı Ahmedi ve Şükrullah da kullanmıştır. Burada İ. H. Konyalı'nın tercümesini kullanıyorum, "Tevârih-i Selâtin-i Osmaniye", Ç. N. Atsız (der.), *Osmanlı tarihleri* (İstanbul, 1947), s. 343.

86 Sagouadaous'ın Söğüt olarak tanımlanması üzerine, bkz. *IBS*, s. 60.

87 *Anon. Chron.*, s. 5: *APZ.* s. 7-8; bkz. *Cam-i Cem ayin*, *Osmanlı Tarihleri*, s. 394'de, bütün aşiretin Söğüt'e yerleştiğini ve göçebeliği bıraktıklarını ima ediyor.

88 Wittek, *Mentesche*, s. 37'de, Ermeni Beli'nin yerini belirliyor; ayrıca bkz. F. Taeschner, "Anatolische Forschungen", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 82 (1928), s. 114'ün karşısındaki harita. Ermeniler İznik yakınına yerleştiler ve Laskarislere karşı Latin İmparatorluğu'na yardım ettiler. Ermeni Beli, Ermeni Derbend, Ermeni Dağı gibi yer isimlerinden başka onların yerini tam olarak belirleyecek bilgi yok. Anılarının 15. yüzyıla kadar yaşamış olması dikkate değer. Laskaris ülkesindeki başka yerlerdeki Ermeniler için bkz. Ahrweiler, "Smyrne", s. 20.

lar belki 50 kilometre kadar ve aynı çıkış noktasından Domaniç'e kadar en fazla 100 kilometrelik bir yoldu. Sürüler muhtemelen on günden az bir sürede bu yolu alıyorlardı.[89] İşte Osmanlı geleneği burada coğrafya ve hayvancılık açılarından anlamlı geliyor. Coğrafi yerleşimin ve onun ekonomik öneminin çözümlemesine daha sonra tekrar döneceğiz, çünkü sonraki gelişmelerin de gösterdiği gibi bu bölge yalnızca hayvancılık için olağanüstü elverişli bir yerdi.

Osmanlı geleneğindeki Ertuğrul'a ilişkin her bilgi çok güvenilir değil. Onun Karacahisar kuşatması sırasındaki başarısı ile Selçuklu Sultanını etkilediği söylenir. Ertuğrul'un adamları kalenin güney duvarlarında görevlendirilir. Moğollar Orta Anadolu'ya saldırdığında Selçuklular kuşatmayı Ertuğrul'a bırakmışlardı. Ertuğrul, kaleyi hücum ederek almış ve bölgede Bizanslıların elinde olan topraklara karşı başka akınlar düzenlemişti.[90] Bu cazip hikâyedeki pürüz, önceden altını çizdiğimiz gibi, Eskişehir'in 13. yüzyılın başından beri Müslümanların elinde olması ve Karacahisar'ın ise sadece birkaç kilometre güneybatıda olmasıdır. Dolayısıyla bu hikâyenin bir uydurmadan ibaret olduğu görülebilir. Ya olayların tüm örgüsü Selçuklulara rağmen Ertuğrul'un ilerlemesi üzerine kurulmuş ya da Eskişehir ve çevresinin yaklaşık yüzyıl önce Türklerin eline geçmesi gibi eski tarihli bir olayın değiştirilerek uyarlanması söz konusudur. Tekrar belirtmek gerekirse, eğer Karacahisar Osman öncesi ilk fetih idiyse bunun Müslüman Germiyanların

---

[89] F. Barth'ın haritasına bkz., *Nomads*, s. 150-51.

[90] Wittek, "Toponymie", s. 37; Karamani Mehmed Paşa, s. 344; "Şükrullah", s. 79: *Anon. Chron.*, bu konudan bahsetmediği halde, *APZ*'de Osman Bey Karacahisar'ı fethetmektedir.

elinden alınmış olması gerekmektedir. Kaynaklar Ertuğrul'un bu olaydan hemen sonra öldüğünden bahsetmektedir. Gidenler Söğüt'te adına yapılmış türbeyi görebilirler.

Kaynaklar Osman'ın babasının faaliyetlerine ilişkin olgusal ve sağlam bilgiler vermemektedir. Ancak Ertuğrul figürü vakanüvislere yine de iyi destek olmuştur; ailesini Bizans sınırlarına götürmüş ve varlığı için gerekli Selçuklu onayını almak için yeterli özeni gösterdiğini yazmışlardır. Bu onay Ertuğrul'a bağımlılık getirmeyecekti, çünkü onun başarısı, zaferi kutlamak için savaş alanını Ertuğrul'a bırakan Sultan'ın gölgesinin dışında gerçekleşmişti. Bütün bunlar sade ve etkileyici; ne yazık ki hiçbiri halihazırda bir kanıt sağlayamamıştır. Eğer Ertuğrul, Osmanlı tarihyazımında faydalı olduğu kadar Osmanlı tarihinde de önemli olsaydı, bu büyük bir sürpriz olabilirdi. "Osmanlı" teriminin gösterdiği gibi hanedan Ertuğrul'a değil, Osman'a dayandığından, ona yapılan bu hanedanlık isnadı meselesi Osman'ın babasıyla ilgili kuşkuları güçlendirmektedir. Osmanlılar düşmanlarını ve düşmanların kronik yazarlarını da etkilemiştir ve Osmanlılar, Osman'ın zamanında ve onun adına taraftar kazanmışlardır. Dolayısıyla Osmanlı tarihi onunla başlar.

Ertuğrul o kadar az kanıt bıraktı ki daha sonraki Osmanlı ideologları kendi peşin hükümlerinin büyüklüğü ölçüsünde onun eylemlerini özgürce büyüttüler. Osman'ın babası gölgeli bir figür olarak kalırken, Osman gerçek ve somuttu. Halefi ve oğlu Orhan kitabelerde ve sikkeler de onun adına atıf yaparken, dönemin Bizanslı kronik yazarı Pachymeres de ondan bahseder. Buna rağmen Osman'ın zamanı ve yaptıkları açıklığa kavuşmamıştır. Örneğin tam olarak nasıl başa geçtiğini bilmek çok yararlı olurdu.

15. yüzyılın ikinci yarısına ait Anonim Kroniklerde Osman'ın "babasının yerini aldığı" ve onun topraklarına kaymakam olduğu iddia edilir.[91] Bu tespitten sonra, hemen birçok soru akla geliyor. Osman'ı kaymakam olarak kim atadı? Ve kimin kaymakamı idi? Kaynağımız sessizdir çünkü bir yüzyıl daha ortaya çıkamayacak bir Osmanlı yönetim örgütlenmesini 13. yüzyıla atfetmektedir. Ne Selçukluların, ne Bitinyalıların ne de göçebelerin böyle bir kurumu vardı. Bununla birlikte Anonim Kronik çağında geçmiş, şimdinin embriyosu olarak algılanmış ve olaylar kabul edilebilir, meşru ve ebedi bir çerçeveye uydurulmak zorunda kalınmıştır.[92] Dolayısıyla Anonim yazarları birşeyin Osman'ı bilinmezlikten çekip çıkardığını biliyorlardı, ama yine de geçmişin olaylarını kaydetmekten çok, geçmişte şimdiyi yaratmakla ilgileniyorlardı.

Karamani Mehmed Paşa kroniği daha tam ve ayrıntılı bir açıklama veriyor. Buna göre Ertuğrul Bizans'a karşı savaşlarda çok başarılar gösterdi ve ileri bir yaşta, 93 yaşında öldü. Osman babasının yerine geçti ve 699 / 1299-1300'de Sultan oldu.* Güney batısındaki komşu Selçuklu Sultanı, Osman'a iktidar simgeleri ve hediyeler gönderdi, onu Kutsal Savaş'a katılmaya teşvik etti.[93] Bu ifade açık bir hatayı içermiyor ise de, pitoresk ve anakroniktir. İktidar simgelerinin Osmanlı törenlerinin bir parçası haline gelmesi çok daha sonradır. Bunları veren-

---

[91] *Anon. Chron.*, s. 6.

[92] Kronik yazarları "martolos" terimini benzer nedenler için kullanıyor; Robert Anhegger, "Martoloslar hakkında", *Türkiyat Mecmuası* 7-8 (1940-42), s. 282-320: H. İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar* (Ankara, 1954), s. 179-81.

Karamani Mehmed Paşa, s. 344-45; bu "olay" üzerine sonraki Osmanlı tahrifatı için bkz. IBS, s. 59-77.

lere gelince, 14. yüzyıla girildiğinde kendi yerlerinden sürülme endişesi altında olan Selçuklu sultanının hiçbir hükümdara tahta çıkma yetkisini verebilmesi söz konusu değildir. Osman'ın hükümranlığını son dönem Selçuklu Sultanı değil, onun üzerinde egemenlik kurmuş olan Moğollar onaylayabilirdi. Mehmed Paşa, vekayinamesindeki bağışlanabilir tarih yanlışlarına anlam kaymaları da ilave ediyor. Bir başka hanedanın Osmanlılara meşru haleflik hakkını tanımasından söz ederken, Sultan Osman'ı bağımlılık altına girmekten uzak göstermesi okuyucunun güvenini zorluyor. Sultanlar "bey"ler atamaktan mutluluk duymuş olabilirler, ancak rakip Sultanlar yaratmazlar. Şükrullah 1450'lerde aynı hikâyeyi anlatır ancak Viyana'da bulunan kopyasının yazarı hikâyenin sonuna, bizim görüşümüzle de uyuştuğu üzere, "en doğrusunu Allah bilir" diye eklemekten kendini alamamıştır.[94]

Bununla birlikte diğer kaynaklar Osman'ın başa geçme konusuna daha güçlü bir ışık yöneltiyor. Osmanlı şeceresi üstüne kısa makalesinde Mahmud Beyati'nin geleneksel 1299-1300 tarihi üstüne yorumu, Selçuklu hanedanının yıkılışının bu tarihte tamamlanmış olduğuna işaret eder. Son Selçuklu Sultanı III. Alaeddin Keykubat'ın ölümüyle sultanlığın içine düştüğü karışıklık ortamında sınır gazileri Osman'ı Sultanları olarak seçerler.[95] Alaeddin'in 1300 yılından biraz sonra ölmesi nedeni ile Mahmud'un hikâyesinde en azından bir hatalı unsur var.[96] O zaman Osman'ın seçilerek başa geldiği iddiasını nereye koyacağız? Burada dikkat edilmesi ge-

---

94 *Şükrullah*, s. 78-79.

95 *Cam-i Cem ayin*, s. 395.

96 Cahen, *Turkey*, s. 300-1 ve Turan, *Türkiye*, s. 634-35.

reken nokta Mahmut'un çalışmasının Fatih Sultan Mehmed'in öldüğü 1481 yılına rastlamasıdır.[97] Fatih'in oğulları Cem Sultan ve Bayezid arasında taht kavgaları çıkmıştı ve Mahmud eserini yazdığında gündemde bu mücadele vardı. Eserini bu uzayan mücadeleyi kaybeden Cem Sultan'a adamıştır. Mahmud, Osman'ın sınır gazileri tarafından sultan olarak seçilmesini, saray bürokratlarının ve yeniçerilerin seçimi olan II. Bayezid'e karşı Cem'in taraftarlarını desteklemek için tarihsel bir parelellik ve destek olarak sunmuş olabilir. Böyle olunca da Osman'ın seçilmesi konusu sadece o günden esinlenen tarihyazımsal bir öykünmedir.

Gene de Mahmud'un anlatısı, Söğüt'te "onların" (burada zamirin yöneldiği bir kimlik yok), Osman'ı babasının yerine geçecek uygun kişi olarak gördüğünü yazan Aşıkpaşazade'de bağımsız bir şekilde doğrulanıyor.[98] Aşıkpaşazade'nin anlatımında, olayların seçimi, sıralanması ve tarihlendirilmesiyle Mahmud'un anlatısı arasında ortak bir kaynağı imkansız kılan farklılıklar bulunmaktadır. Öte yandan Aşıkpaşazade'nin, Joinville'nin yaptığı gibi, II. Bayezid'in vergi toplayıcılarına sataşmak için Mahmud'un kroniğini kullandığı doğrudur. Fakat bu özel bölüm Aşıkpaşazade'nin tercihleriyle ilişkilendirilemeyeceği gibi, doğru olan bir başka nokta da Aşıkpaşazade'nin yazdığı dönemde Cem-Bayezid savaşının bitmiş olması ve onun bu konuda hiçbir iddiasının olmamasıydı. Dahası, Aşıkpaşazade'de yer alan bu olay, Anonim Kronik metniyle de bir parelellik taşımamaktadır. Anonim Kronik'te yer almayan bu bölümler muh-

---

[97] F. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* (Leipzig, 1927), s. 31.
APZ, s. 8.

temelen Aşıkpaşazade'nin daha eski kaynağından, 1413 yılında okuduğu Yahşi Fakih hikâyelerinden alınmıştır.[99] Bu hikâyeler, Orhan'ın saltanat günlerine kadar geriye gitmektedir ve Osmanlı tarihyazımında, soğanın "cücüğüne" diğer versiyonlardan çok daha yakın bir katmanını temsil etmektedir.

Erken Osmanlı'da aşiret şefliği seçimine ilişkin başka kanıtımız da var. Yazıcıoğlu Ali 1420'lerde İbni Bibi Selçuklulara ait İran kroniğini Türkçeye çevirdi ve çeviri sırasında Osmanlı'nın ilk dönemlerine ilişkin bazı bölümler ekledi. Bir bölümde göçebelerin Osman'ı lider olarak seçmeleri anlatılır.[100] Hikâye duygusal laf kalabalığı ile şişirilmiş olsa da özünde Osman'ın liderliğe seçimle gelmiş olduğunu anlatması açısından çok önem taşıyor. Demek ki Osman'ın seçilmesini anlatan bağımsız bir başka kaynak daha var demektir. Neşri'nin kroniği de, zaman zaman başka kroniklerde yer verilmemiş Bursa kaynaklarından sağladığı malzemeyi kullanır.[101] Neşri'nin bağımsız Bursa kaynaklarından biri Ertuğrul'un ölümünden sonraki olayları anlatır: göçebelerin bir kısmı Osman'ı lider olarak tercih ederken, diğerleri amcası Dündar'ın başa geçmesini istemektedir. Ancak kendi ailesi de Osman'ı tercih eder. Hepsi görüş birliğine vararak, Osman'a gizlice haber gönderdiler. Dündar halkın önüne gelip onların Osman lehine tercihini görünce, liderlik umutlarından vazgeçerek, Osman'a sadakat yemini etti.[102] Şu halde 13. yüzyılın sonunda Osmanlılar-

---

[99] Ménage, "Yakhshi Faqih", s. 50-54.

[100] A. S. Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* (Ankara, 1972), s. 18; IBS, s. 67

[101] V. L. Ménage, *Neshri's History of the Ottomans* (Londra, 1964), s. 2, 18.

[102] Neşri, s. 25.

da beyliğin seçimle belirlendiği düşüncesi inandırıcı zeminlere oturmaktadır. Küçük ya da büyük oğul değil, toplumun gözünde liderlik donanımına en fazla sahip olan oğul onların desteğini almıştır.[103]

İç Asya ve Türk tarihinde aşiret şefinin seçimle işbaşına gelmesi kabul görmüş bir pratik olduğu için, yukarıda anlatılanların hiçbiri tuhaf ya da anakronik açıdan "demokratik" olarak görülmemelidir. En güçlü aday yaptığı işlerle etrafına yandaş toplar, eğer ölen şefin yakın akrabaları arasında aşireti koruyacak güçte ve aşiret üyelerinin çıkarlarını daha da iyi sağlayacak birisi yoksa, dışardan bir aday çıkabilir, ya da göçebeler başka bir aşirete katılmayı seçebilir. Göçebeler çok basit bir şekilde, kalarak ya da giderek oy kullanırlar. Öte yandan adaylardan Osman ya da Dündar olsun, hangisi daha etkin bir otorite sergilerse, seçimi kazanan kişi o olur. Göçebelerin dediği gibi "at binicisine göre kişner" [104] Osman'ın seçimle lider olmasının kroniklerdeki kanıtları, erken Osmanlı kurumunu bir aşiret olarak görmek için muhteşem bir kanıttır.

1302'ye kadar Osman'ın faaliyetleri tam olarak belirlenemiyor. Osman ve adamları, coğrafi olarak, Bizanslı yazarların Bitinya'daki Türklere atfettikleri akınları yapabilecek konumdaydılar. Türk kronikleri, şanlı Osmanlı geçmişi gereksinimi adına Bizans ahlakçılarını do-

---

[103] *IBS*, s. 45-46, 87, daha sonraki bir kanıta dayanarak kısmen değişik bir görüş sunar. Osman'a verilen desteğin büyümesine ilişkin bkz. *Anon. Chron*, s 6, str. 8-9. Orhan'ın seçilmesi üzerine, *APZ*, s. 34; I. Murad'ın seçilmesi üzerine Ruhi, f. 28v. Genel olarak bkz. Joseph Fletcher, "Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire", *Harvard Ukranian Studies* 3-4 (1979-80), s. 236-51.
Barth, *Nomads*, s. 84; John Masson Smith, Jr., "Turanian Nomadism and Iranian Politics", *Iranian studies* 11 (1978), s. 63-64.

yuracak ölçüde pusu ve çatışma hikâyeleri nakleder. Ancak Türkçe kaynaklarda, aynı zamanda, Osman'a verilen desteğin tanımlanmasına ve onun komşuları ile ilişkilerine açıklık getirilmesine yardımcı olan sınır toplumundaki işleyişe ilişkin çeşitli ima ve ipuçları da bulunmaktadır.[105]

Osman ve göçebeleri hakkındaki bu ima ve ipuçları, çoban hayatından çok yağmacılıkla ilgilidir. Yağma ve hayvancılık faaliyetleri geçmişte göçebe toplumun iki temel direği olmuştur. İkisinden birinin diğerinin önüne geçmesi, göçebe ve yerleşik toplumların karşılıklı güç dengelerine göre değişmektedir. Yerleşik toplum güçsüz olduğu zaman, göçebeler tarım ürünleri ve lüks zanaat ürünlerinin karşılığını ödemek yerine, onları zorla almayı tercih eder. Modern çağlardaki gibi, yerleşik yönetimin askeri gücü baskın çıktığında, göçebeler hayvancılıkla yetinmek ve geçinmek için pazar yerlerini dolaşmak zorunda kalırlar. Osman'ın karşısına çıkan sorular, dolayısıyla, hareket halinde olan göçebeler için süreklilik taşıyan sorunlardır: hangisini seçmelidirler ve hangi oranda? Değilse yerleşikliğe mi geçmelidirler?

---

[105] İlk baskınlar için bkz. T. Tinnefeld, "Pachymeres und Philes als Zeugen für ein frühes Unternehmen gegen die Osmanen", *Byzantinische Zeitschrift* 64 (1971), s. 46-54. Bir başka örnek olarak, tarihi sorunlu Bilecik'in fethine bakın. İlk Osmanlı kaynakları 1299 tarihinde birleşiyor, ancak iki ayrı versiyonu var, birisi halk masalı olarak Osmanlı tarihyazımının ana akımına dahil olurken, diğeri ciddi anlamda daha mantıklı olanı Neşri'de, s. 28-29'da bulunabilir. Öte yandan çağdaş Bizans tarihçisi Pachymeres fetih tarihini 1302 Bafeus [Koyulhisar] savaşından hemen sonra olarak vermektedir: ancak Pachymeres'in kronolojisinde kuşkulu bölümler oldukça fazladır. Bilecik'le ilgili gelenekler üzerinde daha yoğun çalışılması gerekmektedir. Başlangıç için bkz. Arnakis, s. 142, n. 31. Ancak Arnakis, İzmit çevresine kolaylıkla akın düzenlenebilmesi için Bilecik'in önceden saf dışı edilmesini gerektiren coğrafyaya dikkat etmez.

Başkaları saldırganlığa değişik pencerelerden baktılar. Akınlar kimilerine göre kahramanlık, kimilerine göre hak din yolunda gösterilen coşku ve kimilerine göre de düpedüz bir kötü niyetin sonucu olarak görünse de, eylemlerin kendisi aynıydı. Sadece etiketler değişmiştir, ama bu değişikliklerle göçebeler değil tarihçiler kollanmaktadır. Bu üzerinde durulması gereken bir noktadır çünkü önceden gördüğümüz gibi sonraki Osmanlı yazarları, Osman ve askerlerini Kutsal Savaş akıncıları, gaziler olarak tanımlamaktadır. Gazi teriminin Osman dönemiyle çakışmadığını daha önce ileri sürmüştüm. 1330'lu yıllara ilişkin bilgi veren İbn Battuta ve el-Umari bu terimi ne Osman ne de oğlu Orhan için kullanmışlardır. Öte yandan Osman'ın bazı yoldaşları Gündüz Alp, Hasan Alp, Turgut Alp örneğinde olduğu gibi "alp" sıfatını taşırlar.[106] Alp ya da alperen, Türk destanlarında, yaptıkları sadece kendi yaşam biçimlerinin ifadesi olan, savaşçı-maceracı kahramanlık figürleridir. Kendilerini böyle bir yapıda rol almış görenler için çapulculuk, dini haklılık için başvurulan bir şey değil, ganimet ve savaş neşesi içindir.[107] Saldırılar büyük ölçüde Bizans'a karşı yapıldığından, göçebenin eylemleri bazılarınca kolaylıkla bir alpin kahramanlıkları, bazılarınca da din gazilerinin başarısı biçimine dönüştürülebilir. Farklılık sadece adlandırmadadır. Bu bakış bazı metinlerin anlaşılmasını da kolaylaştırıyor. Örneğin, Aşıkpaşazade'ye göre Osman Ertuğrul'un ölümünden sonra uzak

---

[106] *Anon. Chron.*, s. 7.

[107] Alp teriminin tanımı için bkz. H. İnalcık, "L'empire Ottoman", *Actes du Premier Congrès international des études balkaniques et sud-est européenne*, Sofia, 1966 (Sofya, 1969), c. 3, s. 75. Profesör İnalcık alp teriminin Müslümanlığa ait olduğunu ileri sürüyor ancak bir kanıt getirmiyor.

ve yabancı bölgelerde avlanmaya başladı.[108] Harmankaya'nın Bizanslı Tekfuru Köse Mihal ona sürekli eşlik etti. Hıristiyanlardan müttefik ve arkadaş edinen sadece Osman değildi, yoldaşı Samsa Çavuş da Bizanslılarla dostane ilişkiler kurmuştu.[109] Osman'ın kendi maiyyetinin dinsel bakımdan oldukça heterojen olmasının yeterince açık olduğunu düşünüyorum. Bu "yabancılar"ın ortak çıkarları onları birbirlerine bağlıyordu ve Köse Mihal'in aşirete katılmasına olanak yaratıyordu. Hun ve Moğollarda farklı unsurların süratle kaynaşmasının da gösterdiği gibi, böyle "çok-etnili" olayın aşiret oluşumu ve genişlemesinde istisna olmadığı, akılda tutulması gereken önemli bir noktadır. Ortak çıkar olgusu ister siyasette ister hayvancılıkta, akınlarda, ya da sadece hayatta kalmak için olsun, Osmanlı aşiretinin (ve bütün aşiretlerin) özünde yer alır.[110]

Osman avlanmadığı ya da sefere çıkmadığı zamanlarda Bizans ile ilişkisini nasıl götürdü? Aşıkpaşazade bu ilişkiyi bir dostluk ilişkisi ya da 15. yüzyılda kavramlaştırılmış biçimiyle, görünürde dostluk, müdara olarak

---

108 *APZ*, s. 8.

109 *APZ*, s. 15, 16, 25.

110 Barth, *Nomads*, s. 132. Benzer, ancak yerleşime daha az elverişli bir ekolojik çevredeki uygulama için, bkz. E. E. Evans-Pritchard, *The Sanusi of Cyrenaica* (Oxford, 1949), s. 66-67. Ortak çıkar Türklerle Bizanslıları yakınlaştırmıştı. Philantropenos'a hizmet eden göçebeler, bu konuda örnektir. Bizans tarihi için daha merkezi bir örnek II. Ioannes Komnenos tarafından kaçırılan ve 1201'de taht iddiasında bulunan Komnenos Isaakios'un dedesinin Türk olmasıdır: A. Bryer, "Culturel Relations between East and West in the Twelfth Century", Derek Baker (der.), *Relations between East and West in the Middle Ages* (Edinburg, 1973), s. 84. Gabras ailesi mensupları üç yüz yıl boyunca çıkarlarına bağlı olarak Bizanslılara ya da Selçuklulara hizmet ettiler: Bryer, "A Byzantine Family: the Gabrades, c. 979-c. 1653", *Universty of Birmingham Historical Journal* 12:2 (1970), s. 164-87

tanımlıyor.[111] Bu dostluğun sınırlarını Bizans halkının tepkisi belirlemiştir. Bizans'ın tepkisi olumsuz olsa bile, Türklerin tepkisi ılımlı olmuştur. Bir olayda, Türklerin yağma yaptıkları ancak saygı uyandırmak için esir almadıkları anlatılır.[112] Çiftçiler Osman'ın idaresine girdiklerinde, Osman onların topraklarına el koymamış, statülerini değiştirmemişti.[113] Ortak yaşama geçilmişti. İnegöl'ün Bizanslı tekfurunun kışlaklarından yaylaklarına geçişte Osman'ı tedirgin ettiğini biliyoruz. Osman ailesiyle yaylaklarına göçe başladığında, hem seyahati kolaylaştırmak, hem de hareket yeteneğini artırabilmek için ağır eşyalarını Bilecik kalesine emanete bırakmak üzere tekfur ile bir anlaşma yaptı. Kadınlar öküzlere yükledikleri eşyaları Bilecik kalesine bıraktılar. Sonbaharda döndüklerinde ödemeyi halı, kilim, peynir ve koyun vererek yaptılar. Bu anlaşma sürekli hale geldi.[114] Köse Mihal, Osman'ın yakın ve güvenilir bir arkadaşı oldu.[115] Osman'ın Eskişehir'de bir hamam yakınında pazar yeri kurduğunu ve Bilecik'teki Hıristiyanların buraya Bilecik'in ünlü bardaklarını satmaya geldiklerini bi-

---

APZ, s. 8-9, 12-14.

APZ, s. 16.

APZ, s. 22.

APZ, s. 8-9, 14. Aşiretin şimdi taşınamayan malları (ve görece zor hareket eden öküzleri) olması, yerleşik yaşam düzenine duyulan ilginin büyüdüğüne işaret ediyor. Bu mal düşkünlüğü zamanla onları toprağa bağlayacaktı. Bilecik'e gelince, *APZ*'ye göre, Osman Bey'e Hıristiyanlarla niçin iyi geçindiği sorulduğunda, Osman, "Komşularımızdır. Biz bu topraklara yabancı olarak geldiğimiz zaman onlar bizi hoş tuttular. Şimdi bize dahi gerektir ki bunlara hürmet edelim" demiştir; *APZ*, s. 16.

[115] *APZ*, s. 14. E. Frances, "La féodalité byzantine et la conquête turque", *Studia et acta orientalia* 4 (1962), s. 70; halk kitlelerini karşısına alan Bizans aristokrasisinin hainee Türklere katıldığını iddia eder. Ancak İnegöl tekfuru için ne diyeceğiz?

liyoruz. Bu Hıristiyanlar Müslümanlardan şikayetçi oldukları zaman bile Osman adil davrandı.[116] Osman'ın bir aşiret reisi olarak, "etnik ve ekolojik açıdan farklı grupların" haklarını korumak için gerekli zemini oluşturacak biçimde ya da arabulucu olarak devreye girdiğini söyleyebiliriz.[117] Aşiret reisi, barışı ve aşiret üyelerinin refahını koruyacak biçimde davranarak, kendisini onların gözünde vazgeçilmez kılar ve bunu başardığı sürece aşiret büyür.

Osman ve Bizanslı komşularının ortak çıkarlarının farkına vardıkları sırada, Osman'la, güney batıdaki Müslüman komşuları, merkezleri Kütahya olan Germiyan beyleri arasında düşmanlık doğdu.[118] 1280 yılının ikinci yarısındaki bir olay dışında Germiyan beyleri Selçuklu müttefiki idiler,[119] ve bazı Selçuklu yetkilerini devralmış gibi görünüyorlardı.[120] Ama uç bölgesinde zayıf oldukları düşünülebilir. Benim kanımca, Osmanlılarla Germiyanlar arasındaki düşmanlığın altında yatan neden, daha önce değindiğim Karacahisar kalesinin zaptı olayıdır. Ayrıca Germiyanoğulları'nın Bizans'a karşı Osman'ın

---

[116] *APZ*, s. 14-15. Pazar yerlerinin, rakip grupların temas noktaları ya da tarafsız bölgeler oluşu hakkında bkz. K. G. Itzkowitz, F. Barth (haz.), *Ethnic Groups and Boundaries* (Oslo, 1969), s. 137, 44'de.
N. Swidler, "The Political context of Brahui Sedentarization", *Ethnology* 12 (1973), s. 307.

[118] *APZ*, s. 14.

[119] Burada Don R. Bowen'den etkilendim: "Guerilla War in Western Missouri, 1862-1865: Historical Extensions of the Relative Deprivation Hypothesis", *Comperative Studies in Society and History* 19 (1977), s. 30-51. Beni bu makaleye yönlendiren Profesör Mills Thornton'a teşekkür ederim. M. Ç. Varlık, *Germiyan-oğulları tarihi* (Ankara, 1974), s. 27-32.

[120] C. Cahen, "Notes pour l'histoire des turcomans d'Asia Mineure au XIII siècle", *Journal asiatique* 239 (1951), s. 351-54. Ayrıca bkz. al-Umarı, çev. E. Quatremère, *Notices et exraits des manuscrits de la bibliothèque du roi* 13 (1838), s. 375.

daha sert davranma yanlısı olduğu da görülüyor.[121] Doğuda Moğol tehdidi, güneyde düşman komşuların olduğu bir ortamda, Osman'ın nisbeten güçsüz Bizanslılarla işbirliği yapmasının anlamı ortaya çıkıyor. Bizanslıların bazıları gelecek vaat eden bir lider olarak gördükleri Osman'ın yandaşı olup aşirete katıldılar ve Osmanlı oldular.[122]

* * *

Şimdi yeniden 27 Temmuz 1302'de İzmit dışında Bafeus'ta bulunan Mouzalon ve birliklerine geri dönebiliriz. O sırada Osmanlı ve Bizanslıların durumları gıpta edilecek gibi değildi. Hasatın yapılabilmesi için Mouzalon'un Osmanlıları ortadan kaldırması gerekiyordu, kent duvarları içindeki Bizanslılar da tedariksiz girilecek kış mevsimi hayatlarını pamuk ipliğine bağlayacağından sabırsızlanıyorlardı. Mouzalon ayrıca barış sağlamak için kent halkının Osman'a başvurmaları olasılığından da endişelenmiş olabilirdi.[123] Öte yandan, Sakarya nehrinin ilkbaharda önünde bir sürü şey sürükleyerek taşması ve ürünleri silip süpürerek yukarıdaki ovaları tarumar eden şiddetli fırtınalar nedeniyle de, Osmanlıların kıyı beldelerine harekat düzenlemeleri zorunluluk haline gelmişti. 1282'de bir ilkbahar tufanı ürünleri tahrip etmişti ve etkisi Bitinyalılar için günümüze kadar süren bir sorun

---

[121] *APZ*, s. 8. 12, 14-15.

[122] -lı eki ortaçağ kaynaklarında insan adlarına eklendiğinde genellikle bir aşirete mensubiyete işaret eder. Osmanlılarda olduğu gibi Karamanlılar, Evrenoslular ve Balkanlardaki Kösemihalliler gibi gruplarda da görülür. Arnakis, s. 128-29, Mouzalon'un hesapları içinde yer alan imkan ve tehditler üzerine iyi bir inceleme sunuyor.

olarak kalmıştı.[124] Öyle ki yoğun yağışlar o ilkbaharda Söğüt deresinde ve Bilecik'in yüksek vadilerinde ekinleri harap etmişti. Aynı yağmur ve seller Osman'ın göçebelerinin bulunduğu meraları da vurdu, kuzulama mevsimine rastlayan kötü hava yeni doğmuş kuzuların çoğunun telef olmasına neden oldu.[125] 1302 yazına gelindiğinde hayvancılık Osmanlıları besleyecek durumda değildi ve yağmacılığa başladılar. Domaniç'in de soyguna uygun olmasına karşın, asıl verimli olan yer İzmit'ti. Pachymeres'in naklettiğine göre, Mouzalon'un yanındaki Alan paralı askerleri, birincisi, uzakta durdukları ve çarpışmanın ilk evrelerinde Mouzalon'un planını anlamamış görünmeleri, ikincisi Bizanslıların Osmanlı süvari hücumu karşısında geri çekilirken yaptıkları hareketleri nedeniyle, savaşın Osman'ın lehine sonuçlanmasına neden oldular.[126] Bafeus, Konstantinopolis'in tebaasının sadakatını ödüllendirme yeteneği üzerine kuşkular düşürürken, Osman'ın yandaşlarının çıkarlarını gözetebileceğini kanıtlamıştı.[127]

---

[124] S. Erinç ve N. Tunçdilek, "The Agricultural Regions of Turkey", *Geographical Review* 42 (1952), s. 193, 199.

[125] Pach., c. 2, s. 330-31; Osman'ın mücadelesinin temelini oluşturan kırsal gerekliliklere başka yerde ayrıntılı olarak değinmeyi ümit ediyorum. Çeşitli hayvanlardan meydana gelen sürüler üzerindeki yağışlı havanın etkisi için bkz. A. Hjort ve G. Dahl, *Having Herds* (Stockholm, 1976).

[126] Pach., c. 2, s. 333-35; Arnakis, s. 129. Çarpışma yerinin tam olarak belirlenmesi, Türk kaynaklarının savaştaki olaylara ilişkin muhtemel kurgularını da tartışacak olan Clive Foss ve H. İnalcık'ın bu konuya ait çalışmalarının konusu olacak. Şu an için bkz. İnalcık, "The Rise of Ottoman Historiography", B. Lewis ve P. M. Holt (der.), *Historians of the Middle East* (Londra, 1962), s. 152-53.
Bu, tesadüfen, Mouzalon'un Osmanlılarla yaptığı ikinci feci çarpışmadır. Daha önce o bahardaki bir pusuda az daha esir düşüyordu: Pach., c. 2, s. 332; Arnakis, s. 128.

Neticede Bizans'ın 1302'de güney ve kuzeye yönelik harekatları amacına ulaşamadı. Bunun ilk etkisi Bitinya'daki bir çok liderin, onlara topraklarını ve gelirlerini ellerinde tutma hakkı veren yeni hükümdarları Osman'a teslim olmalarıydı. Bilecik iki yıl içinde Osman'ın eline geçti.[128] Daha büyük kentler, Laskarislerin ileriyi görerek onarmış oldukları, Osmanlıların hafif silahlarını kolayca etkisiz hale getirebilecek kalın ve yüksek duvarları nedeniyle direndi. 1302-1303 yıllarında kırsal kesimden kentlere ve boğazları geçerek Konstantinapolis'e yönelen büyük bir göç akını oldu.[129]

Andronikos ordusunu başka sefere çıkarmadı.[130] Diplomasiye döndü. 1304 Mayıs'ından biraz önce Tebriz'deki Gazan Han ve o öldükten sonra yerine geçen Olcayto'ya gönderdiği elçi aracılığı ile, Moğol baskısını Anadolu beylikleri üzerine yönlendirme girişiminde bulundu. Yeni Müslüman olmuş İlhanlılar önerilen evlilik anlaşmasını batıya karşı düzenlenecek bir sefer için yeterince ikna edici bulmadılar.[131] Andronikos ayrıca eski bir Moğol Altın Ordu savaşçısı olan Kocabaşı ile de anlaşmalar yaptı ve Kocabaşı, bir evlilik ittifakıyla Pafla-

---

[128] Bkz. yukarıda n. 105 ve *APZ*, s. 22-25; Janin, "La Bithynie", s. 315-16; 1308'de Trikkokia'nın düşüşü ya da hemen sonrası için, Pach., c. 2, s. 637-38. Bilecik'le ilgili Osmanlı ve Bizans geleneklerini kaynaştırarak, öneri olarak Osmanlıların 1299'da burada süzerenlik (haraçgüzarlık) elde ettiklerini kabul ediyorum. Egemenlik ise ancak Bafeus'dan sonra gelecektir. Pachymeres ise nadiren kronolojik saikleri, edebi saiklere feda etmiştir ve Bilecik'te tam hakimiyet 1299 yılında kurulmuş olabilir.

[129] Pach., c. 2, s. 335; Arnakis, s. 133; Laiou, *Cpl.*, s. 91, 120, 122. Gerçekten ne kadar kaldı? Karşı görüş için bkz. Laiou, *Peasant Society in the Late Byzantine Empire* (Princeton, 1977), s. 129-30.

[130] Bkz. E. Fisher, "A Note on Pachymeres' De Andronico Palaeologo" *Byzantion* 40 (1971), s. 230-35.
Pach., c. 2, s. 588; Dölger, *Regesten*, no. 2265, 2280.

gonya'daki Kastamonu emirini Bizanslılara kazandırdı. Kocabaşı daha sonra İzmit'te Mouzalon'un yerini alacaktı. Bu taktiklerin hiçbiri meyve vermedi.[132] Diplomatik baskılar Osmanlı ilerlemesinin önünü alamadı.

Askeri faaliyetlerin gelişimi, Andronikos'un Osman'ın ilerlemesinden çok güneyle ilgilendiğini gösterdi. 1303'te Andronikos meşhur komutan Roger de Flor önderliğindeki Katalanları kiraladı. Katalanlar, "o sırada otuz günlük mesafedeki imparator topraklarını alan, güzel kentleri, kasabaları ve kaleleri boyun eğmeye ve vergi vermeye mecbur eden" Türkleri Anadolu'dan kovmak için tutulmuştu.[133] 1303 sonbaharında Katalanlar Kyzikos'un kuzeyinde Erdek'te (Artace) üs kurdular. Kışı Erdek'te geçirip, Türklerle ufak tefek çarpışmalara girdikten sonra 1304 yılı Nisan ayı başlarında güneye yürüdüler. Hızla ilerleyen Katalanlar, Frigya'da bir Germiyan ordusunu yenerek Efes ve Alaşehir'i kurtardılar. Ancak kısa bir süre sonra, yerli halktan düzenli (ama daha düşük) vergiler yerine sınırsız haraçlar almaya kalkışması nedeniyle yerli Bizanslılarla yeni gelen efendileri arasında büyük bir sürtüşme çıktı. 1304, 1305 sonbahar ve kış aylarında, imparatora yönelik bazı şikayetleri gidermek üzere deniz yoluyla güney sahillerine, Trakya'ya gittiler. Bir daha da dönmediler. Katalanlar ne Bitinya'ya sefer düzenlemiş, ne de Kzyikos'ta kazandıklarını korumak için bir temsilci ya da vekil bırakmışlardı.[134]

---

[132] Pach., c. 2, s. 345; Dölger, *Regesten*, no. 2244, 2286; E. Zachariadou, "Observations on Some Turcica of Pachymeres", *Revue des études Byzantines* 36 (1978), s. 262-64.

[133] Ramon Muntaner, *The Chronicle of Muntaner*, çev. Lady Goodenough (Londra, 1921), c. 2, s. 488.

[134] Muntaner, s. 203-5; Pach; c. 2, s. 398-99, 436-37; Laurent, *Regesters*, no. 1608, Patrik I. Athanasios'un 1340 sonbaharında yazdığı ve Roger de Flor'un

İmparatorun Katalanların ayrılmasını izleyen olaylar karşısındaki tepkisi, kapıldığı yeisi açıkça ortaya koymaktaydı. Kostantinopolis'deki Peribleptos manastırının Hilarion adındaki genç keşişi, Marmara kıyısında Gemlik (Kios) yakınlarındaki Kurşunlu'da (Elegmoi) bulunan manastır topraklarını yönetiyordu. Hilarion tarlalara yapılacak Türk baskınlarına karşılık vererek onları kovmak hem de bölgeyi tarıma açık tutmak için sivil halktan bir kuvvet oluşturdu. Patrik Athanasios'un keşiş Hilarion'a silahlı mücadeleden vazgeçmesini emretmesi üzerine, Hilarion imparatora başvurdu. Türklerin imparatorluk kale ve garnizonlarını geçip ülkeye sızabildiklerine dikkat çeken Andronikos Hilarion'dan Türk tehlikesi geçene kadar milis kuvvetlerinin başından ayrılmamasını istedi.[135] Andronikos'un, manastırın vaatleri pahasına insanların kendi başının çaresine bakma yöntemini destekleme arzusu, içinde bulunduğu açmazın ciddiyetini gösteriyordu. Hilarion'un bu amatör güruhu ile sergilediği yerel direnç gösterisinin ancak kroniklerde övünme vesilesi olabileceğinin ayırdında olmak, duruma daha da açıklık getirecektir.

Bitinya kentlerinin gücü azalırken, Bizans yönetimine olan destek ve Osman'a gösterilen direnç de geriliyordu. Anadolu piskoposlarının kendi piskoposluk bölgeleri yerine başkentte kalmayı tercih ediyor olmaları bu durumun bir göstergesi idi. Athanasios, 1303'ten 1305'e kadar imparatora gönderdiği ve fakat dikkate alınmayan birçok mektubunda, yalvararak piskoposların görev yerlerine gönderilmeleri ve dine hizmet etmelerinin ya-

---

Anadolu Bizanslılarına karşı gerçekleştirdikleri taşkınlıkları kınayan mektubunu özetliyor.

Pach., c. 2, s. 596-97; Laurent, *Regesters*, no. 1645.

nı sıra cemaatlerinin sevgisini de kazanmaları gerektiğini yazdı.[136] Piskoposların Konstantinopolis'i tercih etmelerinin bir nedeni, 1305'te Bitinya'daki şiddetli hububat kıtlığıydı. Rekolte o kadar düşüktü ki hükümet eyaletten vergi almamıştı.[137] Garnizonlar kontrolu kaybettikleri uzak bölgelerden ürün toplayamadıklarından açlığa katlanmak zorunda kalıyordu. Andronikos onları doyurmak için bütün büyük manastırların bulabildiği ürün fazlasına el koyarak doğuya gönderdi. Gemicilik yetersizdi ve bunların peşinden vergi tahsildarlarına karşı isyanlar çıktı. Athanasios, Osman'ın bile hububat konusunda tebaasına karşı daha cömert olduğundan yakınıyordu.[138]

Bitinya'nın büyük kentlerinin bir kuşak sonra düşmesi ile 1305 yılı arasındaki zamana ilişkin tarihçilere kolaylık sağlayacak fazla bilgi bulunmamaktadır. Kentlerden önce küçük kaleler düştü: 1306'da Kite'de (Katoikia/Ürünlü) Bursa'nın batısındaki küçük kaledeki garnizon bir araya toplanmışken ani bir saldırı ile tuzağa düşürülüp teslim alındı.[139] Bir yıl kadar sonra Ulubat yakınındaki küçük bir kale, Gübekler (Koubouklia) garnizonu, Osmanlılara teslim oldu. Yalıtılmış duruma düşen Bursalılar haraç vermek zorunda kaldılar.[140] 1318'e gelindiğinde Bursa'da kalanlar o kadar az sayıda veya o kadar yoksuldu ki piskoposlarının ihtiyaçlarını karşıla-

---

136 Laurent, *Regesters*, no. 1598-1600.

137 Pach., c. 2, s. 492-93.

138 Pach., c. 2, s. 588, Laurent, *Regestes,* no. 1606; Laiou. Cpl., s. 187; Laiou, "The Provisioning of Constantinople during the Winter of 1306-1307", *Byzantion* 37 (1967), s. 95.

139 Pach., c. 2, s. 414; Arnakis, s. 142.

140 Pach., c. 2, s. 597; Arnakis, s. 143-48; F. W. Hasluck, "Bithynica", *Annual of the British School at Athens* 13 (1906-7), s. 301.

yamıyorlardı. Dolayısıyla Patrikhane meclisi (sinod) devreye girerek Frigya'daki Apameia piskoposluğundan elde edilen ek geliri buraya aktarıp, Bursa'da patrikhane tarafından yönetilen manastırı da ona devretti.[141] Andronikos 1321 yılı içinde Anadolu'ya 1000 atlıdan oluşan bir kuvvetle sefer düzenlediğinde, 20 yıldan daha az bir süre önce Mouzalon'un sahip olduğundan çok daha küçük bir kuvvetle (ve hırsla) yola çıkmış oluyordu.[142] 1324'de Osman'ın ölümü ve Orhan'ın seçilmesi bir ferahlık getirmedi.[143] Bizanslı kronik yazarları, 6 Nisan 1326'da uzunca bir kuşatmadan sonra Bursa'nın teslim olmasını görmezlikten geldi. Ulubad, 13 Mayıs 1327'de, İznik 2 Mart 1331'de düştü. İki yıl sonra Orhan'a haraç vermeyi kabul etmek zorunda kalan III. Andronikos, İznik'teki kitapları, kutsal emanetleri ve kiliseye ait kostümleri satın alarak Konstantinopolis'e götürdü.[144]

İki Arap yazar Orhan'ın o sıradaki faaliyetlerine şöyle bir bakmamıza olanak sağlar. Seyyah İbn Battuta İznik'e kentin düşmesinden yedi ay sonra, Ekim 1331' de uğrar. Kenti anlatırken, perişanlığı ve sultanın hizmetindeki birkaç kişiden başka kimsenin olmadığını yazar. Kent duvarlarının içinde kalan bölgede meyve ağaç-

---

[141] Laiou, *Cpl*, s. 248; Vryonis, *Decline*, s. 300-1; Albert Waechter, *Der Verfall des Griechentums in Kleinasien im XIV. Jahrhundert* (Leipzig, 1920), s. 54.

[142] Laiou, *Cpl*, s, 121.

[143] *IBS*, s. 86.

[144] V. Laurent, "La chronique anonyme Cod. Mosquensis gr. 426 et la pénétration turque en Bithynie au début du XIVe siècle", *Revue des études byzantines 7* (1949), s. 207-12; Schneider ve Karnapp, *Stadtmauer*, s. 6. Nikaia'nın, eski-Bizanslı ama halen Hıristiyan olan sakinlerinin, Andronikos'un dinsel eşyalarını götürmesi konusunda ne düşündüklerini bilmiyoruz. Andronikos'un böyle davranarak, Osmanlıların yönetim ve uzlaşma planını kolaylaştırdığı açıktı!

ları, çiftlikler ve ekili alanlar vardır.[145] Oysa beş yıl önce ele geçirilen Bursa, bayındır bir kentti. Bursa, kent kapısına dayananlara haraç vermekten kurtularak, bir kez daha hinterlandıyla bağlantılarını kurdu ve geleneksel ticaret ve ipek kenti olma özelliğini yeniden bularak, gümüş sikke üreten Osmanlı darphanesi kuracak ve ilk Osmanlı bürokrasisine destek sağlayacak derecede refaha kavuştu.[146] Zamanını kaleleri sıra ile dolaşıp onları düzene sokarak geçiren Orhan, Bizanslıları İzmit'te kuşatma altında tuttu.[147] Yaklaşık 1331'de Osmanlı mülkü üzerine bilgi veren kaynaklar sağlayan coğrafyacı el-Umari Orhan'ın kuvvetine ilişkin daha kritik bir değerlendirme yapar: 25 bin ya da 40 bin iş gören at, neredeyse sayısız piyadeyle gerçekte olduğundan daha da savaşçı bir görüntüdür bu.[148]

Osman'ın yükselişi ve Bitinya'nın fethi, tarihçilere oldukça bildik gelen, Çin Seddi'inde ilk örneği görülen, göçebelerle tarım toplumu arasındaki sürüp giden sonsuz savaşın tekrarlanan bir minyatürü gibidir:

> Yeni savaş yönteminde, büyük Çin zaferleri devletin planlama, dikkatle harekete geçme ve süratle sefere çıkıp şok baskınlarla yenme mahareti sayesinde kazanılmıştır. Bunlar yapılamadığı ve sınır savaşları düzensiz ve kronik bir hale geldiğinde, Çin sınır eyaletleri içten içe çökmüş ve tüken-

---

145 İbn Battuta, s. 453.

146 Ayrı bir çalışmada Stephan Album, Adon A. Gordus, ve yazar, Osmanlı'da Bursa'nın düşmesinden önce de para basıldığı ihtimali üzerinde duracaklar.

147 İbn Battuta, s. 451-52.

148 Profesör İnalcık bana el-Umari'nin bilgi topladığı insanlardan birinin Germiyanlı olduğunu anımsattı. Umari'nin verdiği bilginin tarihi için bkz. IBS, s. 72, 91 n. 9; *Al-Umari's Bericht über Kleinasien*, haz. F. Teaeschner (Leipzig, 1929), s. 41-42.

> miş ve devletin itibarı sarsılmıştır, göçebeler ekonomik olarak gelişip, yıldan yıla güçlenirken, liderlik çekişmeleri, sadece bir savaşçı topluluğunu yönetmekle kalmayıp sonuçta, aşiretler ittifakını imparatorluğun geniş bir bölgesini ele geçirmeye de yöneltecek Cengiz Han gibi bir önderin yetişmesine varmıştır.[149]

Bizans'ın Osmanlı'ya bağımlı hale gelişi yine de bu kadar basit değildir.

Bu süreci daha önce tartıştık ve gelişmeler içinde, bir çok Bitinyalı Bizanslı için Osmanlı'yı kabul etmenin, hatta buna gönüllü olmanın çekici gelmesine yol açan olaylara değindik. Osmanlıların ilk on yıllarına ilişkin yukarıdaki özetimize göz gezdirildiğinde Bizanslıların Osmanlı aşiretine katılabileceklerine, bazılarının da gerçekten katıldığına işaret ettik. Bu aşiret bir yandan da Osman'ın önderlik seçiminde oy kullanmış göçebeleri içeriyordu. Şimdi Bitinya'nın Osmanlı toprağına dönüşmesinin gerçek Osmanlılar, göçebe Türkler üzerindeki etkisine bakmamız gerekiyor. Bu bölümün başlangıcında belirtildiği gibi tartışmayı, dönüşüm sürecinin üç yönü üstünde odaklaşarak basitleştirmek istiyorum. Bunlar hane ekonomisi, askeri kaynaklar ve pratikler ve siyasal örgütlenmedir. Göçebeler bu alanların her birinde, bildik dünyalarının tamamıyla değiştiğini ve bu değişikliğin kendilerini gönüllü yoldaşlar olmaktan çıkarıp güvenilmez kullara dönüştürdüğünü gördüler.

Önce hayvancılık yönünden Osmanlı göçebe yaşamının Bitinyalılara nasıl yansıdığına bakalım. Evvela bölgede başlayan göçebe hayvancılığın ekolojik değil, ta-

---

[149] Owen Lattimore, *Studies in Frontier History* (Oxford, 1962), s. 485.

rihsel olarak belirlenmiş olduğunu anlamalıyız. Hiçbir iklim ve coğrafya koşulu bir Bitinyalının göçebe çoban olarak yaşamasını gerektirmiş değildir. Türkleri batı Anadolu'da tarla sürmek yerine hayvancılık yapmaya yönelten neden akılcı bir ekonomik seçimden değil, onların eski geleneklerinden kaynaklanıyordu.[150] Bitinya toprağı, Söğüt'ün yukarısındaki yüksek zemin bile, hayvancılıktan çok tarıma uygun ve verimli idi. Burada ve Marmara'ya açılan havza boyunca çevre her yönde ürün yetiştirmek için elverişliydi.[151] Tarım ürünlerinden sağlanabilecek potansiyel gelir daha istikrarlıydı ve hayvancılığa dayalı bir yaşam kadar tehlike içermiyordu. Yağma ve sürülerinden göçebeler iyi bir geçim sağlayabilirlerdi fakat toprak sahipleri ya da toprağı tasarruf edenler olarak daha da çok kazanabilirlerdi. Osman'ın yaylak ile kışlakları arasındaki mesafe kısaydı. Hayvancılıktan olmasa da yağmacılıktan elde edilen gelirle maddi zenginliğin artışı da buna eklenince şöyle bir şeyle sonuçlandı: bu mevsimlik göç rutininin devamlılığını sağlamak için, en azından mevsimlik göçün bir tanesinde sabit ve sürekli bir yerleşim ihtiyacı ortaya çıktı. Yukarı çıktıkları zaman, önceleri örneğin Bilecik Tekfur'una koruması ve saklaması için emanet edilen türden mallar gittikçe bu sabit yerleşim konutuna doldurulacaktı. Bu tür mevsimlik göçler, kırsal rutini, göçebe hayatından ödünler ve-

---

[150] Burada X. de Planhol'u izliyorum: "Geography, Politics and Nomadism in Anatolia", *International Social Science Journal* 11(1959), s. 525-31.
Friedrich Dernburg, *Auf deutscher Bahn in Kleinasien* (Berlin, 1982), s. 136. Ayrıca s. 137'de Bilecik'in atla iki-üç saat uzaklıktaki Söğüt'e hizmet veren bir pazar kenti olduğuna işaret ediyor; J. Mellaart, "Some Prehistoric Sites in North-Western Anatolia", *Istanbuler Mitteilungen* 6 (1955), s. 55; *Bilecik II Yıllığı* 1967 (İstanbul, 1968), s. 89-93, 191-92.

rerek koruyabilirdi. Bu yerleşikliğe geçme aşamasıdır. Türklerin platodan indikleri alan tarım yapılan bir bölgeydi ve baskınlar sonucunda tarımın tamamen yok olduğunu varsaymak için bir neden yoktur. Tarımsal nüfus azaldığında daha geniş ve zengin topraklar ortaya çıktı. Osman yandaşlarına kent ve köylerin hem içinde hem dışında toprak bağışlamıştır. Bizanslı çiftçilerin topraklarının başında kalmasını onaylamıştır. Böylelikle güvence altına alınan avantajları ve refahı kavrandıkça, Osman'ın yoldaşlarının yerleşik hayata geçmesi hızlanmıştır.[152]

Bu dönüşümün aşamalarını izlemeye yardımcı olacak kanıtlar var. Aşıkpaşazade Bizanslıların, Osman'ın ve yoldaşlarının yerleşip tarım yapacak, toprağı sulayacak ve Bizanslıların anlayabileceği türden insanlar olmadığı yolundaki şikayetlerini aktarır.[153] Kısaca onlar göçebedirler. Bafeus'daki hafif silahları ve çevik atlılarıyla Osman'ın silahlı güçlerinin, en azından 1302'de göçebelik özelliklerini koruduklarını anlaşılmaktadır. Katalanlar 1303'ün sonlarında Kyzikos çevresine akın yapan göçebeleri görünce şaşkınlığa uğramışlardı. Bu Türkler aileleri ile birlikte seyahat ediyorlardı ve atlıları piyade-

---

[152] Okuyucu, kırsal yaşamın ana zenginlik kaynağı olan hayvanların, düzensiz yağmur ve hastalıklardan modern dünyanın *Farm Journal*'ından çok daha kötü etkileneceğini hatırlayacaktır. Göçebe zenginliği arttıkça yerleşik rantiyere dönüşümü de kolaylaşır. Ayrıca bkz. Lattimore, *Studies,* s. 541: "... feodal sınır soyluları çiftçilikten, hayvancılıktan daha fazla vergi toplayabilecekse, tebaasından hayvancılıkla uğraşanların çiftçiler kendi hayvan yetiştiricilerinin çiftçiliğe haline dönüşmesine ya da Çinli çiftçilerin topraklarına yerleşmesine asla direnmemiştir."

[153] *APZ,* s. 11: Ali Bey'in neşri bu noktada kesinlikle bozuk çünkü müstensih deyimi anlamamış. Benim yorumum Barkan'daki paralel bir pasaja dayanıyor, Barkan, s. 31. Profesör V. L. Ménage ve Andreas Tietze'ye bu pasaja ilişkin düşüncelerinden dolayı teşekkür etmek istiyorum.

lerden çok daha fazlaydı.[154] Bu aşamada göçebeler İranlı Yomut göçebelerininki gibi bir hayat biçimini sürdürebilecek bir görüntü içindeydiler: "Bir değirmenim ve söğüt ağaçlarım yok. Bir atım ve bir kamçım var. Seni öldüreceğim ve gideceğim."[155] Ancak çok geçmeden birçoğu gene de yerleşik düzene geçmiş olmalı. Göç sırasında Bilecik'te emanet kalan ağır yükler, yerleşmenin çekiciliğini ve geçerliliğini göstermiştir.

Bafeus at sırtında kazanıldı, ama Osman'ın kendisinin yerleşikliğe geçmesini engellemedi. Yenişehir'i kurdu ve askerlerinin bir bölümünü buraya yerleştirdi.[156] Bursa'nın kuzeyindeki ovaların doğuya doğru genişlediği yerde bulunan Yenişehir Ovası Marmara bölgesinin ekmek teknesiydi. Otlakların dağınık olması nedeniyle küçükbaş hayvancılık tercih edilirken, öte yandan, hububat, meyve ve zeytin ağaçlarıyla zengin bir bölgeydi.[157] Yenişehir pazarının kurulması, kanımca, Osmanlıların yerleşikliğe geçmesinde belirleyici bir adıma işaret etmekteydi.

Yukarıdaki birkaç paragrafın ardında, hayvan yetiştiricisi Osmanlıların kendi ekonomik çıkarlarını gözeterek, Bitinya'da toprak sahibi ve çiftçi olarak daha zengin ve güvenli bir yaşam sağlayacakları için yerleşik düzene geçtiklerinin kabulü yatmaktadır. Ağır Bizans piyadesi karşısında hareketli süvariye fazla ihtiyaç duymuyorlar-

---

[154] Muntaner, s. 490-91.

[155] William Irons, *The Yomut Turkmen* (Ann Arbor, 1975), s. 70-71.

[156] *Anon. Chron.*, s. 7; *APZ.*, s. 22; Arnakis, s. 86, Osmanlının Yenişehir'e yerleşmesiyle bir devletin ortaya çıktığını gördü.

[157] C. L. Stotz "The Bursa region of Turkey", *Geographical Review* 29 (1939), s. 87-88, 91-96; ayrıca komşu kıyı bölgesinin betimlenişi için bkz. Louis Robert, "Un voyage d'Antiphilos de Byzance", *Journal des savants* (1979), s. 257-94.

dı ve sermayelerini yanlarında taşımalarının anlamı yoktu. Bunun yanında Bitinya'nın coğrafi yapısının Osmanlıların göçebe hayvancılığı ana ekonomik geçim yolu olarak görmekten vazgeçmelerine neden olduğu iddiamı destekleyen ikinci bir argüman daha vardır. Tarım için kullanılan bir bölge, Bitinya gibi verimliyse, sadece mera olarak kullanıldığındakinden çok daha fazla sayıda insanı besleyebilir. Ekin için kullanılan belirli miktarda iyi toprakta kalori olarak elde edilecek hâsılat, bu toprağın yalnızca hayvan otlatmakta kullanılması halindekinden çok daha yüksek olacaktır. Yani Osman'ın kullanabileceği insan gücü, bir ölçüde destekleyip, geliştireceği toprak işleme yöntemine bağlıydı. Göçebeler arasında bile toplam askeri güç sayısal olarak en üst noktasına ulaştırılması gereken bir niceliktir ve Bitinya'nın göçebe çobanlardan çok daha fazla sayıda çiftçi besleyebileceği apaçık görülüyordu.[158] Bu nedenle ilk Osmanlıların yerleşik hayata geçişi oldukça mantıklı gelmektedir.

Böylece göçebeliğin ekonomik boyutu, hayvancılık, ilk Osmanlı aşiretinde bir etken olmaktan çıktı. Şimdi göçebeliğin askeri boyutuna dönelim ve Osmanlı ordusunun okçu aşiretten yerleşik yaya asker kaynağına nasıl dönüştüğüne bakalım. Öncelikle bozkır savaşının gerektirdiği özelliklere kısaca bir göz atmamız yararlı olacak.[159] Göçebe savaşçılığı, hız, hareket, ani atak ve mey-

---

[158] Olası en büyük güçü yerleştirmek için göçebeler tarafından yapılan teşebbüsler için bkz. John M. Smith, Jr., "Mongol Manpower and Persian Population", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 18 (1975), s. 276, 280 ve ayrıca onun yayınlanacak olan Ayn Calut savaşı çalışmasına bkz.

[159] Daha fazla ayrıntı için bkz. "Nomadism, Horses and Huns", *Past and Present* 92 (1981), s. 3-19, ve Profesör Smith'in "Turanian Nomadism"

dan savaşının belirsizliklerinden kaçınmak için okçu kullanmaya dayanır. İç Asya tarihinde göçebe savaşçılarının at sırtındaki okçu olmasının nedeni budur. Taktikleri, kaçar gibi görünmek, uzaktan ok yağdırmak ve pusu kurmak suretiyle düşman yürüyüş düzenini karıştırıp, bozmaya dayanır. Bu yöntemler, yerleşik gücün kararlılığını engelleyen iaşe sorunları olduğu zaman bozkırda veya dağlık bölgelerde iyi işlemektedir. Göçebe savaşçılar bu yöntemlerle ellerinde yeterli insan gücü olduğunda, ya da kuşatma savaşını becerebilecek işgücü ve yeteneği devşirdikleri zaman, kentleri, kaleleri fethedebiliyorlardı. Dev Moğol ordusu İç Asya'da böyle bir insan gücünü askere alabilirken Bitinya'da böyle insan kaynağı bulmak söz konusu değildi.

Bu nedenle ilk dönem Osmanlı askeri tarihi, ekonomisine paralel olarak, askeri avantaj adına yerleşik hayata geçme hikâyesidir. Bitinya kentlerini ele geçirmek için uzun kuşatmalar ve sabırlı pazarlıklar gerekliydi. Kuşatma ve ablukalar için asker toplamak ise yerleşik toplum olmayı gerektiriyordu ve çünkü göçebelerin taze otlaklar bulma zorunluluğu uzun süre küçük alanlarda sıkışıp kalmalarını engellemekteydi. Böylece ilk dönem Osmanlı kuşatma savaş tekniği, Osmanlı askeri bakış açısının yerleşikliğe yöneldiğini yansıtır. İlk günlerde kaleler, mancınık kullanmadan, kaledekiler çıkış yaptığında pusu kurup saldırarak ele geçiriliyordu.[160] Trikkokia Osman'ın saldırdığı tek kale idi. Burada mancınık kullanmadı ancak duvarlara ulaşan moloz taşlarından binbir

[160] Bkz. yukarıda n. 140; Ruhi, f. 23 v (Geyve'de Pusu); *APZ*, s. 31-33 (Aydos); *APZ.*, s. 26, ve Ruhi, f. 23 r (Kara Çepiş); ve ayrıca bkz. Prof. Ménage'ın doktora tezi, s. 252-53.

emekle bir rampa inşa ettirdi.[161] Bütün bunlar ona güçlü piyadeye sahip olmanın önemini anlatmış olmalı.[162] Yerleşik ordu kuşatma tekniklerini kullanmaya başladı ve Bursa'ya yaklaşan orduyu korumak için çitler inşa ettirdi; ilginçtir, 1320'lerde diğer beyliklerde mancınık kullanılmış olmasına karşın Osmanlı kaynaklarında Orhan'ın saltanatına kadar bunların kullanıldığını görmüyoruz.[163]

Osmanlı ordusunun yerleşikliğini Orhan başlattı. Orhan'ın kalelerin bakımıyla ilgilendiğini daha önce görmüştük, şimdi onun yaya asker sayısındaki büyümeyi hızlandırmasındaki nedene bakalım.[164] Kanımca burada belirleyici olay 1329 yılı Haziran'ındaki Pelekanon savaşında oldu.[165] Orhan'ın kuvvetleri göçebe okçulardan oluşmuştu. Sonucu etkilemeyen bir dizi çarpışma olmuş, Bizanslılar Türklerin iki büyük saldırısını püskürtmeyi başarmıştı. İki ordu arasındaki savaşta eşitlik bozulmamış gibi görünse de Bizanslılar zafer kazanmış gibi kamplarına dönmeye başladılar. Ancak Bizans piyadesinin disiplinsiz bir şekilde dinlenmesi sırasında Türkler onları paniğe uğratmayı becerdiler ve sonucu belirsiz karşılaşmayı zafere çevirdiler. Orhan'a zaferi getiren doğrudan çarpışmanın kendisi değildi, savaşın sonrasıydı.

---

161 Yukarıda n. 128, Pach., c. 2, s. 638; Arnakis, s. 149.

162 Onun (bir pusuda) ilk piyade kullanımı, *APZ*, s. 9; *IBS*, s. 60, n. 7.

163 Germiyan ve Aydın beyleri 1322-24 yıllarında Philadelphia kuşatması sırasında altı kuşatma aracı kullandılar; Schreiner, "Zur Geschichte Philadelpheias", s. 390-92.

164 İbn Battuta, s. 452.

165 Savaş yöntemi ve kaynakları hakkında en iyi değerlendirme: R. J. Loenertz, "La chronique brève de 1352", *Orientalia Christiane periodica* 30 (1964), s. 45-47.

Orhan'ın Pelekanon'dan çıkardığı dersleri görmek için başımızı omuzları üstünden uzatma olanağımız yok, ama olayların sırasını biliyoruz ve bu son çarpışmayla bağlantılı olarak akla yakın bir akıl yürütme zinciri kurgulanabilir. Daha büyük bir göçebe kuvveti Bizanslıların rahatlıkla üstesinden gelebilirdi, ama süvarilerden, atlardan ve yedeklerinden oluşan büyük bir göçebe kuvveti sınırlı Bitinya kırlarında geliştirilemezdi. Ve Orhan'ın göçebeleri çarpışmada güçlerini kullanmakta başarısızsa, bu askeri düzeni devam ettirmenin bir anlamı yoktu. Gerçekçi, mümkün ve akla uygun alternatif, pahalıya mal olan atlılar yerine yayalardan oluşan büyük bir ordunun kurulmasıydı. Orhan'ın tam da bunu yaptığını biliyoruz ve o zaman *yaya* adı verilen piyade gücün yaratılması, Osmanlı sultanlarının devlet kurma teşebbüslerinin başarılı bir askeri geleceğinin yerleşik bir ordu yaratılmasına bağlı olduğu sonucuna vardıklarını gösterir. Atlı okçular Osmanlı tarihinde bir anakronizm haline geldi ve okçuların prestij kayıplarıyla, göçebelikten, göçebe ihtiyaçlarına duyulan saygıdan uzaklaşma yolunda kararlı bir adım daha atılmış oldu.[166] Orhan'ın kuşatmalardaki başarısı, ordusunun yerleşik piyadelerden oluştuğunu da gösteriyor. Al-Umari'nin Orhan'ın büyük bir yaya ordusu ve ikinci planda bir süvari gücü oluşturduğunu belirtmesi yerleşikliğe geçişin ne derecede ilerlemiş olduğunu gösterir. Az sayıda sürüleri olan yani yeterli sermayesi bulunmayan göçebelerden de yaya olarak veya daha uzun dönem için yararlanılabileceğinden, piyade ve kuşatma savaşının insan kaynakların-

[166] *Yaya* için bkz. *IBS*, s. 203-8; APZ, s. 37, güçlü piyada kuvvetine geçişin ordunun büyüklüğünü önemli ölçüde artırdığını vurguluyor.

dan birini gene de göçebeler oluşturmuş olabilir. Dolayısıyla Osmanlı yerleşimini 1330'larda tamamlanmış olarak görmek bir abartma olacaktır. Bunun en iyi örneği Orhan'ın oğullarından birini koyunları otlatmakla görevlendirmesidir.[167] İbn Haldun'un yazdığı doğruysa, Bursa'yı başkent ilan eden Orhan, zaman zaman kentin eteklerindeki çadırında kalmaya devam etmiştir.[168] Fırsat buldukça göçebe alışkanlıklarına dönse de Orhan'ın emirliği bir göçebe örgütlenmesi değildi. Osmanlı'yı iktidara bir göçebe kalabalığı getirmedi ve Osmanlılar bunu unutmadı.

Şimdiye kadar Osmanlı yerleşimine etki eden ekonomik ve askeri dürtüleri ve Osmanlıların göçebe kalanların refahına yönelik ilgisinin azalışını görmüş olduk. Şimdi de göçebeliğin üçüncü yönüne, burada üzerinde durulan, aşiret olarak adlandırdığımız siyasal biçimlenmesine bakalım. Konuya bir başka sınır bölgesiyle karşılaştırma yaparak başlayabiliriz:

> Çinlilerin kısa ve özlü bir şekilde uzun zaman önce özellikle vurguladığı gibi, bir imparatorluk at sırtında zapt edilebilir, ama at sırtında yönetilemez; imparatorluğun medeni kesiminden düzenli vergi akışını sağlamak ve onların takdirini elde edebilmek için barbar savaşçılardan daha gelişmiş sivil görevliler gereklidir; bu görevliler yalnızca fethedilen medeni halkın üst sınıflarından temin edilebilir, onların ve ailelerinin korunması ve varlıklarını sürdürmelerine izin verilmesi gerekir.[169]

---

[167] *APZ*, s. 19.

[168] C. Huart, "Les origines de l'empire ottoman", *Journal des savants* (1917), s. 163; İbn Haldun, Osman ya da Orhan'ı gazi olarak anmıyor.

[169] Lattimore, *Studies*, s. 508.

Bu süreçte Osman'ın rolü aşireti tarafından seçilmiş önder olmasıdır. Aşiretin temsilcisi olarak altı aylık göçleri başarıyla örgütledi ve yönetti. Aşiretinin Bilecik ve İnegöl kaleleri ve tekfurları gibi dış baskılara karşı mücadelesinde başarı kazanmasına yardımcı oldu. Göçebelerin avcılık ve yağma eylemlerindeki önderiydi. Başarılı bir önder olarak aşiretini büyütmek ve refaha kavuşturmakla ilgilendi. Bununla birlikte, aşirete göçebe olmayanlar katıldığında, başarı kendi sorunlarını da beraberinde getirdi.

Osman yerleşik bir çiftçi ailesinden gelmedi. Eninde sonunda göçebeliği geride bırakacaktı. Osman'ın uğraştığı konular, Eskişehir pazarının açık tutulması, kurduğu Yenişehir'in refahı ve yağmacılıktan, kuşatma ve ablukaya geçişti; bütün bunlar yerleşik bir devletin özellikleridir ve bu yerleşik yönetimin bürokratik düzenlemeleri bozkır göçebelerine oldukça yabancıdır. Moğolların yaklaştığı söylentilerinin çıkıp şehirleri boşalttığı, sahte-Lahanes ve Hilarion gibi devlet temsilcilerinin kendi örgütlenmelerini kurup savunabildiği, vergi memurlarının lanetlenecek düşmanlar olarak görüldüğü anarşi içindeki Bitinya'da, bu konularda eğitimsiz Osman, kendi göçebelerini, eski göçebeleri ve Bizanslı müttefiklerini nasıl örgütleyecekti? Bizans yönetim paradigmasının, tamamen reddedilmese de, uygun olmadığını gördük. O halde Osman'ın başvurabileceği başka ne vardı? Aşiret. İlk dönem Osmanlı oluşumunu ifade eden Bitinya aşiretçiliği, Türklerin eski konar-göçer topluluğunun siyasal mirasından başka bir şey değildi. Aşiretçilik ya da beylik[170] göçebeliğin siyasal boyutudur ve bu Osman

[170] "Şeflik (beylik)" ve "parçalı aşiretler" arasındaki çelişki için bkz. Sahlins,

için de yandaşlarını örgütlemenin akla uygun yoluydu. Hayvancılığa dayanan pratikleri yerleşikliğin gelir paylaşımına doğru evrildikçe, Osman'ın eski-göçebe yandaşları da onun aşiret yoldaşları olarak kaldılar. Osman, çok dilli, çok dinli bir grubun içinden yükselen başarılı bir Bitinyalı idi.[171] Tarihçiler bu gruba Osmanlılar, Osmanlı aşireti diyor. Şimdi *bu nitelemeyi* ciddi olarak ele almanın tam zamanı.

Aşiret, Türk göçebeler ile yerleşik Bizanslılar gibi görünüşte farklı iki grubu bir araya getirmekte yararlı bir araçtır.[172] Çağdaş antropologların alan çalışmaları, aşiret, klan, hatta oba mensubiyetinin, aşiret ideolojisi ya da söyleminin ifade ettiğinden çok daha dışa açık olduğunu gösteriyor. Örneğin ideal olarak oba, aynı soydan gelenlerin oluşturduğu küçük bir gruptur. Ancak gerçekte birçok obada üyeler arasında kan bağı bulunmamaktadır. Bu "aynı gölgeyi paylaşanlar", aynı aileye

---

Tribesmen, s. 20-24. Arnakis, s. 42-43, Bitinya'da Hıristiyan ve Türkleri birleştiren öğe olarak yerel ruhun varlığını gösteriyor ve bu kavramı, geleneksel Bitinya otonomisi düşüncesinden yola çıkarak geliştiriyor. Bu otonomiye ilişkin kanıtının kaynakları Roma'dandır; 3. yüzyıldan sonra bu duygunun sürdüğüne ilişkin bir kaynak göstermiyor. Arnakis daha sonra halkların kaynaşmasını tanımlamanın başka yollarını arıyor (s. 51-58), ancak sorunun aşiret temelinde çözümlemesini düşünemiyor. Ona karşı hakkaniyetli olmak için, o yazarken etnografik çalışmaların fazla gelişmemiş olduğuna ve bu alandaki bütün aşiret çalışmalarının hâlâ göçebeleri şu ya da bu biçimde ilkel insanlar olarak gören kanılarla dolu olduğuna işaret etmeliyiz.

171 Bizans yönetimi ve komşu emirliklere karşı verilen yaşam mücadelesi aşiret kimliğinin oluşumundaki en önemli unsur olmaktadır: "Aşireti savaş-çeteleri yaratır". J. M. Wallace-Hadrill, *Early Germanic Kingship in England and on the Continent* (Oxford, 1971), s. 11. Arnakis, s. 66, göçebeliğin siyasal boyutunun olmadığını farz ederek böylelikle göçebeliğin Osmanlı beyliğinin gelişiminde bir rolü bulunmadığı sonucuna kolayca varıyor. Gene, zamanın yazını gözönüne alındığında, görüşleri o zaman için savunulabilir. Göçebe ve yerleşik grupları birleştiren bir organizma olarak aşiret için bkz. W. W. Swidler, "Adaptive Processes", s. 29-30.

mensup oldukları için değil, paylaşabildikleri ve birlikte iş yapabildikleri için biraradadırlar: "Oba, basitçe, emeklerin bir havuzda birleştiği, üyelerinin her birinin diğerine bağlı olduğu bir ekonomik işbirliği birimidir."[173] Kan bağının, ortak girişimin temeli olarak görüldüğü düzlemde, bugün Türkmenlerin de çokça yaptığı gibi, kabile şeceresi "yeniden hatırlanır" ve farklı soylar arasında uzak akrabalık ilişkileri ortaya çıkarılır. Wittek Osmanlı kabile soyağacı edebiyatını eleştirdiği zaman bu olguyu keşfetmişti: onun puslu bulduğu yerler ve kuşaklar arası boşluklar, bu iş için tam da uygun zemini oluşturuyordu, iki kişi bir konuşma esnasında aileleri arasındaki bağı keşfedebilirdi. Aşiret ideolojisi söylemi akrabalık ilişkisine dayanır, ama aşiret gerçeği, ortak çıkar, yarar ve çalışmayla biçimlenmiştir.[174]

O halde aşiret yararlı bir siyasi kurumdur. Gerçekte akrabalık onu tanımlamaya yeterli de gerekli de değildir. Dış tehlikeler aşirette bir önderin gerekliliğini öne çıkarırken, diğer ölçütler, aşiret mensubu göçebeyi tanımlarken ortak çıkarları öne çıkarmaktadır: "Dışarıya karşı verilen savaşta yükümlülükleri birleştiren, üyeler zarara uğradığında onlara haklarını teslim eden, kendisini ayrı bir bölgesel topluluk olarak tanımlayan başka

---

[173] Stephen Pastner, "Ideological Aspects of Nomad-Sedentary Contact: a Case from Southern Baluchistan", *Anthropological Quarterly* 44:3 (1971), s. 175.

[174] Osmanlı örneğine benzer aşiret büyüme süreçlerinin belli koşullarda ortaya çıktığı antropologlar tarafından gözlemlenmiştir. Belucistan'da, toprak kazanmadaki başarı Brahui konfederasyonuna yeni üyeler kazandırırken askeri gücü ve bağlılığı da artırdı: Swidler, "Adaptive Processes," s. 24-25. Osmanlıları Bizans kökenine bağlayan ortak şecere örneği için bkz. Wittek, *Rise*, s. 9. Aşiret şeceresinin siyasal sözleşme olarak diğer örnekleri için bkz. N. Swidler, "Political-Context", s. 304-306 ve D. A. Bradburd, "Never Give a Shepherd an Even Break: Class and Labor among the Komanchi", *American Ethnologist* 7 (1980), s. 604.

büyük grup yoktur.."[175] Bazı Bizanslıların Bitinya'da hayatta kalmanın ve başarının yolu olarak gördüğü gibi, aşirette üyelik, çeşitli kültürlerden gelmiş insanların çok yakın bir ilişki içinde yaşamalarına ve barış içinde işlerini bağımsız olarak yürütmelerine izin verir.[176]

Osman bu aşireti nasıl yönetti? Pehrson'un Belucistanlı Marriler üstüne çalışması bir upucu sağlar:

> Marrileri bir toplumsal birim olarak tanımlayan ve sınırlayan, ortak köken ve soy değil, fakat örgütlenmiş tuman veya siyasal açıdan bağımsız aşiretler olarak onların siyasal kimlikleridir. Bu aşiret örgütlenmesinde canalıcı görevli merkezi şeftir, tumander ya da serdardır. Başlangıçta Marri aşiret örgütü, öncelikle askeri fetihler ve yağmanın paylaşılması için savaşçı insanlardan kurulmuş bir örgütlenme olabilir.[177]

Yağmacılıkta, avcılıkta, ve yaşamak için gerekli suyun, otlakların bulunmasında ve Bitinya'da yönetimde en fazla başarı kazanan lider kendi aşiretini oluşturabilir:

---

[175] Evans-Pritchard, *The Nuer* (Oxford, 1940), s. 5. [Sudanlı] Nuerler Osmanlı ile çok denk düşmüyor ancak, Evans-Pritchard'ın aşiret konusundaki klasik yaklaşımları içeriğimiz gereği bahse değer. Bitinya gerçeğini yansıtacak bir başka yol için, "Aşiret, üyeleri savunmada ve saldırıda birlikte davranmayı görev bilen en büyük gruptur", *The Nuer*, s. 120.

[176] *The Nuer*, s. 113, 118. Nuerlerin elbette Osmanlılar gibi güçlü şefi yoktu. Ancak Osmanlıların yükselişinin tam da Bizans'taki zorla vergi toplama tehditleri ile Moğol ve Selçuk hak iddiaları arasındaki anarşi ortamında ortaya çıktığı gibi, Avrupalı ve Arap yayılmacılığının baskısına ayak uydurabilmek için Nuerlerde de "başkan adayları" isyan çıkarmaya başladı; *The Nuer*, s. 188-89. Ayrıca bkz. Rada ve Neville Dyson-Hudson, "Nomadic Pastoralism", *Annual Review of Anthropology* 1980, s. 48.

Robert N. Pehrson, *The Social Organization of the Marri Baluch* (Şikago, 1966), s. 3. Pehrson notlarını yayına hazırladığı sırada çalışma sahasında öldü. Barth bu görkemli çalışmayı düzenledi, editörlüğünü yaptı ve yayımladı.

"Aşiret üyelerinin ve yabancıların gözünde onları İranlı anlamıyla gerçek bir aşiret olarak kabul ettiren, Basseri' nin şefliği altında siyasal birlik oluşturmaları gerçeğiydi." [178] Osman'ın başarısı da buydu.[179]

Bu başarı Yakın Doğu tarihinde iki yüzyılı aşkın bir süre yankılandı. İran Safevileri 16. yüzyıl başlarında Osmanlı Türkleriyle savaşa tutuştuğunda, "İran" güçleri büyük ölçüde Türklerden, "Türk" askerleri de büyük ölçüde Balkan halklarından oluşuyordu. Sırp ya da Arnavutları Osmanlıya dönüştüren yalnızca çocuklarının askere alınması değildi. Türk olmayan Osmanlılar yalnızca Bitinyalı Bizanslılar değildi, onlar sadece ilkti.[180]

Aşirete üye olmak için aile, dil ve dinin önemi olmaması, göçebeler kadar yerleşik Bizanslı Bitinyalılar için de uygundu. Aşiret Osmanlılar olarak anıldığı için, başarıları da biz Osman'ın kendi başarısı olarak biliyoruz. Sadece kendi kanından olanlar değil, Köse Mihal ve Evrenos'un aileleri ve onların soyundan gelenler de Osmanlı oldular.[181] Kuşkusuz birçok Rum yeni yöneticile-

---

178 Barth, *Nomads*, s. 7.

179 Bizanslıların Osmanlı olma fikri şaşırtıcı olmamalı. Romalıların Hun aşiretine katıldıklarını biliyoruz, bkz. C. D. Gordon, *The Age of Attila* (Ann Arbor, 1980), s. 85-88'deki Priskos raporu. Priskos'un karşılaştığı adam, isterse adet ve alışkanlıklarını koruyabiliyor ya da değiştirebiliyordu ama siyasal bağlılığı değişmişti ve kendini artık Roma yurttaşı olarak görmüyordu. Yeni siyasal bağlılık onu bir aşiretin üyesi yapmıştı. Bu metnin çözümlenmesi için bkz. Lattimore, *Studies*, s. 481, n. 9.

180 Bu paragrafı, "Türk" sözcüğünün Osmanlı kaynaklarında sonuçta "göçebe" anlamına geldiğini ve küçültücü ["Etrak-i bi idrak" (idraksiz Türkler)] deyiminde olduğu gibi) anlamlar yüklendiğini de ekleyen Profesör L. Ménage'den esinlenerek yazdım.

181 Bizanslılar dahi Bitinya'da Hıristiyan Yunanlı tebaasını yönetmek için Türklerden yararlanmıştı: Dölger, *Regesten*, no. 2291. Aşiretin kır insanları ya da göçebelerle sınırlanma zorunluluğu olmadığına dikkat ediniz. Türkler arasında göçebe ya da yerleşik üyeleri ile öğünen aşiretler, Orhon Yazıtları'na

rinden ve yöntemlerinden memnun değildi. Din uyumunun getireceği yararları düşünerek İslam'a kucak açanların bir bölümü tekrar eski dinlerine döndü. Diğerleri Müslüman olarak kaldı. Bizans kaynaklarının bildirdiğine göre Hıristiyanlar 1340-1350'lerde Osmanlı'ya memur olarak hizmet ettiler. Osmanlı'dan nefret etmesi için sayısız sebebi olan bir yazarın anlattıkları, Osmanlı'nın Bitinya'ya getirdiği *modus vivendi* hoşgörü kanıtlarıyla ile doludur.[182] Ortak siyasal çıkarlar adına Osman'ın yönetiminde birleşen insanlar için, soy, din, meslek ikinci planda kalıyordu. Anarşiye yakın bir ortamdaki bir aşiretin ilk dönem gelişme tarihinde bu *ad hoc* öğenin bulunması az rastlanan bir olgu değildir. Afganistan'da bir yaşlı kişi, 19. yüzyılda Beluci Marri aşiretinin nasıl büyüdüğünü şöyle anlatır: "O yıllarda savaş ve anarşi vardı. Kimse kimseye babasını veya kardeşini sormuyordu. Savaşçılara katılıyor, gidiyor, fetihler yapıyor gene yola düşüyordun. Şimdiki gibi her şeyin belirlenmesi ve yerleşmesi çok sonra oldu."[183]

Osman'ın aşiret lideri olarak ilk başarısı aşiretinin birkaç güçlü ve ortak çıkarını korumaktaki becerisi idi: otlak, av, ve güvenlik. Osman'ın otoritesi, aşiretin iç ve dış çıkarları arasında yandaşları ile onların eski efendileri Bizanslılarla veya Moğol hükümdarları arasında dayanak noktası olduğu için güç kazandı. Bitinyalıları tehdit eden güçler karşısında aşiretini temsil ederken sergi-

---

kadar geri gider: T. Tekin, *A Grammer of Orkhon Turkic* (Bloomington, 1968), s. 233, 265, Kültigin Kitabeleri str. E 12.

[182] Bkz. yukarıda n. 11; Philippides-Braat, "Palamas", s. 204-5 ve Palamas'ı esir alanlardan birinin işaret ettiği "karşılıklı uyum içinde olacağımız zaman gelecek" görüşü (s. 161).

Pehrson, *Marri Baluch* s. 19.

lediği başarı, ona yeni aşiret üyeleri kazandırdı.[184] Bu başarı, Köse Mihal gibi Türk ve göçebe olmayan yeni katılımcılar arttığında yeni fırsatlar ve yeni sorunları da birlikte getirdi.[185]

Ancak aşiret, farklı ve çeşitli kurumlar ve amaçların söz konusu olduğu daha karmaşık bir toplumun gereksi nimlerine yanıt vermeye uygun değildir. Osmanlıların Yenişehir ve daha sonra Bursa'daki örgütlenmeleri, Osman ve Orhan'ın, göçebe liderleri olarak rollerini, kent yönetimi ve yerleşik tarım ekonomisi alanlarındaki gerekliliklerle daha karmaşık hale getirdi. Osmanlı'nın çıkarları artık o kadar basit ve tümüyle göçebe temelli değildi. Daha karmaşık bir çevre daha karmaşık bir yönetim gerektiriyordu. Ve biz burada, göçebeliğin üçüncü, yani siyasal yönünün yerleşik modele evrildiğini görüyoruz. Osmanlı liderleri göçebe yöntemleri ile son bağlarını da kopardıkça, göçebelik gereksinimleri de artık onları yönlendirmiyordu - ve gerçekte onları ilgilendirmiyordu. Şimdi yeni muhatapları ve yeni umutları vardı, farklılıklar ortaya çıktıysa, artık aşiretin şefi için (artık Sultan olarak adlandırmak daha doğru olacak) göçebelerin çıkarları çok fazla anlam ifade etmiyordu. Böyle bir bürokratik oluşum için gerekli yerleşik kurumlar ve ideoloji, Müslüman okullarındaki hocaların elinde hazırdı. Daha 1324 yılında Orhan için hazırlanan bir vakfiye senedinde bunlar ortaya çıkıyor.[186] Ulema, daha ön-

---

[184] Şefin prestijinin artmasında dış baskıların rolü üzerine etkileyici bir çalışma için bkz. Irons, "Variation in Political Stratification among the Yomut Turkmen", *Anthropological Quarterly* 44:3 (1971), s. 143-56; ayrıca, Sahlins, *Tribesmen*, s. 17, 38, 55.

[185] Benzer bir durum için bkz. N. Swidler, "The Development of the Kalat Khanete", Nelson (der.), *Desert and Sown*, s. 116-17'de.

[186] İ. H. Uzunçarşılı, "Gazi Orhan Bey vakfiyesi", *Belleten* 5 (1971), s. 277-88.

ce gördüğümüz gibi, Osmanlı yönetiminin büyümesindeki sonraki aşama için hazır ideolojiye sahipti. İlk İslam dönemindeki bedevi faaliyetleri için Kutsal Savaş, cihad çağrısında bulunulduğu gibi, ilk dönem Osmanlı göçebe yağmacılığı da gazayla meşrulaştırılıyordu. Yani 1337 kitabesi, Osmanlının kökeniyle ilgili bir anahtar değil, Osmanlı bürokratik gelişiminin niteliğine dair bir yorumdu.

Osmanlıların, Orhan'ın yönetiminin olgunluğa ulaştığı dönemde ortaya çıktığını hissettiği bir başka yönetimsel dönüşüm göstergesi daha var. Aşıkpaşazade hikâyelerinin çoğunun sonunda, duygularını kısa bir şiirle özetler. Orhan'ın 1334-1336 yıllarında komşusu Karesi Beyliği'ni fethetmesini ele aldıktan sonra, Aşıkpaşazade sonuç bölümündeki şiirinde bir *defter* yazıldığına işaret eder: savaşçıların fethi, ancak topraklar deftere kaydedildikten sonra tamamlanmıştır.[187] Yani, sonradan değerlendirenler için bürokrasi, Orhan'ın yönetiminin temel taşıydı oysa göçebelerin sekreterleri yoktur. Elimizde Orhan'ın gerçekten Karesi Beyliği'ni saydırıp kaydettirdiğine ilişkin bugüne kalmış bir kanıt yoktur; ancak sonradan o güne bakanlar, Orhan yönetiminde Osmanlı toplumunun yerleşik siyaset ve topluma dönüşümünün tamamlandığını görürler.

Gaza, tarihlerinde ve yapılarında Osmanlı'nın amentüsü haline geldi. Yine de ilk zamanlarda Germiyanların sürülmesine gereksinimin duyulması, askerlerin yavaş yavaş İslam'a girmesi ve kahramanların, daha da yavaş biçimde, etkileyici türbeleriyle din şehitlerine dönüşmesi, Osman'ın iktidara gelmesinin altında yatan şeyin,

---

[187] *APZ*, s. 42.

dinsel bir yaptırımın olduğunu ortaya koymaktan uzaktır. Ondan sonra gelenler, Namık Kemal'in sözlerinde olduğu gibi övünmekte haklıydılar: "Cihangirâne bir devlet çıkardık bir aşiretden."

Osman, yanındaki göçebelerden bir aşiret, yani Osmanlıları kurdu. Bu aşiret oluşumunu destekleyen siyasi program olan düzenli yağmacılık, sınırlı otlak ve insan gücüne sahip Bitinya göçebelerine taşıyabileceklerinden fazla yük getiriyordu. Dolayısıyla hem Osman hem de Orhan aşireti ve oluşumu başkalarına, özellikle diğer Türklerin rekabetinden ve Bizans şiddetinden perişan olmuş eski-çiftçi ve eski-göçebelere de açtılar. Aşiret bu yeni katılımlarla büyüdü ama artık bu, göçebe bir aşiret değildi. Başarılar doğrudan aşiretin yapısını değişime zorladı. Birliğe gönüllü katılımlar, Balkan seferleri için gerekli desteği sağlayacak ve askeri toplayacak ölçüde yeterli olmuyordu. Osman ve Orhan'ın halefleri, göçebe iktidar ve sorumluluklarından tamamen soyutlandılar. Onlar artık aşiret reisleri değillerdi. Onlar hem göçebe hem de yerleşik tebanın lorduydular. Göçebeler, seçilmiş şeften tebaasından uzaklaşan lorda doğru gerçekleşen bu dönüşümü benimsemediler. Osmanlılar çok geçmeden göçebeleri de köylüler gibi kayıt altına alıp vergilendirerek onlara tebaa statüsünü dayatmaya yöneldiler. Gelecek bölümler bu süreci ele alıyor.

* * *

Buraya kadar yaptığımız yolculuğu özetlemenin zamanı geldi. İlk amacımız Kutsal Savaş ruhunun Osmanlıları iktidara taşıyan etken olduğu kuramını gözden geçir-

mekti. Göçebe aşiretçiliğinin eski Osmanlı tarihinin oluşumuna yapabileceği her katkı, duygu olarak coşkulu olduğu kadar dışlayıcı olan dini şevk tarafından hükümsüz kılınabileceğinden, bu zorunlu bir görevdi. Osmanlı tarihyazıcılığına yaptığımız başlangıç niteliğindeki yolculuğun sonucu, Wittek'in Kutsal Savaş kuramı için yeterince kanıt bulamadığımızı gösterdi. Bu sonuç bizim göçebeler ve onların yerleşik Bizanslılar üzerindeki etkilerinin izlerini takip eden bir gözle 13. yüzyıl Bitinya tarihine dönmemizi sağladı. Burada dokunun ana hatlarını oluşturan iki ana aşama var. Liderlerinin, doğuya yalnız vergi ve sadakat kaygısı ile yaklaşıp, onun refahı yerine savaşa yatırım yaparak, Konstantinopolis için Anadolu'yu terk etmelerinden sonra Bizanslılar arasında yayılan hoşnutsuzluk: Bu, ilk aşamayı renklendiren süreçti. Ve bunu besleyen ikinci süreç, Osman'ın liderliğinin, Türk göçebe şefliğine dayanarak güçlenmesi ve konumlarından memnun olmayan bazı Bizanslılara koruyucu ve lider olarak çekici gelmesiydi. Bundan sonra, az çok kronolojik olarak Bitinya'nın geç ortaçağ göçebe tarihine bakıp, göçebe mirasının ilk dönem Osmanlı oluşumundaki etkisini üç yönüyle çözümlemeye giriştik. Bu iktisadi, askeri ve siyasal çözümleme, üç boyutuyla da Osman'ın son yıllarında ve oğlu Orhan'ın kariyerinin ilk döneminde, göçebe tarzının gerilediğini ve uyumsuzluk doğurduğunu gösterdi. Ekolojik öncelikler Osmanlı göçebelerini yerleşik topluma geçişe zorladı. Askeri gereklilikler atlı okçu sayısını düşürüp yaya asker sayısını artırmayı öngörüyordu. Ve çiftliklerin, pazar yerlerinin, dini kurumların, kentlerin ve sekreteryal işlerin tümünü yönetmenin karmaşıklığı şeften sultana doğru bir dönüşüme neden olmuştur.

Bu bölümün konusu, kısaca, Osmanlı oluşumunun yerleşik düzene geçiş öyküsü idi. Yerleşik topluma geçiş, yerleşik değerlerin benimsenmesini de beraberinde getirdi. Bu değerler öylesine önem kazandı ki Osman'ın başka kavramlara sahip olduğunu varsaymak bile düşünülemeyecek hale geldi. Eski Osmanlı tarihyazıcılığı şimdi kendi büyüklüğünün temellerini atan kişinin, daha sonra soyundan gelenlerle aynı toplumsal görüşlere sahip olduğunu göstermek zorunda kalmıştı. Kronik yazarları, bu pekişmiş kanıyı ifade etmek için basit bir araç bulmuşlardı: Gelecek ikbal rüyası. Ve bu rüyanın göçebe değerlerini reddetmesi öykümüze uygun bir son hazırlamaktadır.

Gelecek ikbal ve ihtişam rüyası ya da kehaneti, tarihi metinlerde yaygındır. Herodot, Med hükümdarı Astyages'den ve onun Kyros İmparatorluğu düşünden bahseder. Daha sonraki bir efsanede Hz. Muhammed'in büyük babasının, ardıllarının olağanüstü alınyazısını rüyasında gördüğü söylenir.[188] Benzer rüyalar Selçuklular, Gazneliler gibi Türk hanedanlarının vekayinamelerini süsler.[189] Bu öykülerin hiç biri Osmanlı versiyonundaki kadar ayrıntı ve dikkatli düzeltmelerle desteklenmiyor.[190] Şimdi Osman'ın rüyası hikâyesini okuyalım:

---

[188] T. Andrae, *Mohammed, the Man and his Faith* (New York, 1936), s. 33-34.

[189] Minhaj al-Din Juzjani, *Tabakat-i Nasiri*, çev. H. G. Raverty (Londra, 1881), s. 76; Anonymous, *Histoire des Seldjoukides d'Asie Mineure*, ed. F. N. Uzluk (Ankara, 1952), s. 2; F. Köprülü, *Les origines de l'empire ottoman* (Paris, 1935), s. 12-14.

[190] Metinlerin kronolojisi ve 15. yüzyıl tarihyazıcılığına etkileri için bkz. V L. Ménage, "On the Recensions of Uruj's 'History of the Ottomans'", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 30 (1967), s. 314-22.

(Hıristiyanlara karşı yeni akınlar için) Osman Gazi dua etti ve (ölen yoldaşları için) gözyaşı döktü. Sonra üzerini uyku bastı, uzandı ve dinlendi. (Kendilerinin aralarında) birçok kerâmeti görülen ve bütün halkın takip ettiği çok saygı duyulan bir şeyhi gördü. Ona derviş diyorlardı, ama onun derviş özellikleri çok derinlerdeydi. Dünyasal malları, refahı ve koyunları vardı. Aynı zamanda hem öğrencileri vardı hem de bilgi sahibiydi. Onun misafirhanesi hiçbir zaman boş olmazdı ve Osman Gazi de zaman zaman gelir ve bu kutsal adamın konuğu olurdu. Osman Gazi uyuduğunda, bu azizin koynundan bir ay doğduğunu ve kendi koynuna girdiğini gördü. Sonra göbeğinden bir ağaç fışkırdı ve ağacın gölgesi dünyayı kapladı. Bu gölgenin altında dağlar vardı ve her bir dağın dibinden sular çıktı. Bu akan sulardan bazılarını içti, bazıları bahçeleri suladı, bazılarını çeşmelerden akıttı. (Osman Gazi uykudan uyandı ve gitti ve) Şeyhe hikâyeyi anlattı. Şeyh şöyle dedi: "Oğul Osman, Allah sana ve nesline hükümdarlık verdi, mübarek olsun ve benim kızım Malkhun senin helalin oldu."[191] Şeyh hemen onları evlendirdi ve kızını Osman Gazi'ye verdi.[192]

15. yüzyılın resmi Osman'ıyla, Vergilius'un Aeneas'ı ve Bonaventure'un Francis'i oldukça benzer özellikler taşır. Kuvvetli kökleri ve dallarıyla su kaynakları ve bahçeleri koruyan ağaç imgesi Osmanlı oluşumunun muradını yansıtıyordu. Osmanlılar, rüyada aşikâr olan çiftçi imajının gösterdiği gibi, yerleşik tarım için huzur ve bolluğu temsil ettiler. Osmanlı rüyası göçebeler için değil, çiftçiler ve tüccarlar içindi.

---

[191] "Benim kızım Malkhun senin helalin oldu." Şeyhin helal (eş) ile hilal arasında yaptığı kelime oyunu, onun rüya yorumunu da doğrulayan bir maharet.

[192] *APZ*, s. 9-11.

Göçebeler yalnızca gölgedeki yerlerinden mahrum kalmadılar, artık potansiyel bir sorun kaynağı da oldular. Sonuçta göreceğimiz gibi Osmanlılar kısa süre içinde göçebeleri yerleştirme "sorunu" ile ilgili kimi güçlüklerle karşılaşacaklardı. Osmanlı oluşumunun yaratılmasına ortaklık etmiş göçebeler şimdi bu oluşumun arzulanmayan ve istenilmeyen tebaası olmuşlardı. Sonunda, nasıl bulduklarını birazdan göreceğimiz liderlerine ve kendi rüyalarına yöneldiler. Sultanlarından bezip, bir şah yarattılar. Osmanlı'nın barış rüyasının karşısına kılıç imgelemini koydular. Şimdi Anadolu'daki Osmanlı imgeleminin nasıl Safevi kâbusuna dönüştüğüne bakalım.

II. BÖLÜM

Osmanlı Kanunları ve Göçebe Geleneği

Osman kendi başına bir yerlere gelmişti. Hem Moğol mülkünün sınırlarındaki göçebelerin hem de Bizans Bitinya'sının yerleşik ama güven içinde olmayan çiftçilerin çıkarlarını koruyarak gelecek vaat eden bir oluşum yarattı. Bildiği tek teknik, yeni bir aşiret yaratmaktı, ama Osmanlı oluşumunun aşiret boyutu kendisinden sonra çok uzun ömürlü olmadı.[1] Daha Orhan'ın ilk yıllarında, ordunun yapısındaki değişiklik, kent mimarisinin yaygınlaştırılıp, kollanması ve ilk Osmanlı sikkesinin basılması gibi gelişmeler, ulaşılabilir bir şeften ulaşılmaz bir sultana doğru dönüşüm ve yüceltme sürecini anlatıyordu. Bu geri döndürülemez bir süreçti.

14. yüzyıl hükümdarları I. Murad ve I. Bayezid bu süreci hızlandırdı. Nüfus ve arazi tahrirlerinin başlaması tüm Osmanlı tebaasının yerleşmesi, yerlerinin kolaylıkla

---

"Farklılaşmış" topluluklar arasında "birbirine eklemleme" işlevini yerine getirerek arabuluculuğa bağlı olarak gelişen siyasi yapıya ilişkin kuramsal bir yaklaşım için bkz. P. C. Salzman, "The Proto-state in Iranian Baluchistan," Ronald Kohen ve Elman R. Service (der.), *Origins of the State* (Philadelphia, 1978), s. 125-40; Meyer Fortes ve E. E. Evans-Pritchard (der.), *African Political Systems* (Londra, 1940), s. 9-10.

tespit edilmesi ve böylelikle de kolayca vergilendirilebilmelerine verilen önemi ortaya koyarken, Yeniçeri ordusunun kurulması ve devşirme uygulamasının başlatılması, orduda göçebe gereksiniminin azaldığına işaret ediyordu.[2] Ne yazık ki 14. yüzyılın son döneminin tarihi pek bilinmiyor. Araştırmalar ilerledikçe, bizim bir zamanlar sandığımızdan daha az bilgi sahibi olduğumuz anlaşılıyor.[3] O halde, gene, göçebelerin Osmanlı oluşumundaki statü kayıplarına ilişkin bilgimizde bir boşluk söz konusudur. Osmanlıların ulema tarafından önerilen imparatorluk geleneğini kabul etme kararı, ancak, heterodoks göçebelerin en altta olacağı bir toplumsal tabakalaşma sonucunu getirirdi.

15. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı yönetimi, bu oluşumda yer alanları, ikiye ayırmıştı: Yönetenler ve yönetilenler. Bunlar hem sayısal olarak hem de güç açısından eşitsiz bir paylaşımı gösteriyordu. Yöneticiler Anadolu göçebelerine teba hatta köylü muamelesi yapmaya karar vermişti. İlerde göçebelere boyun eğdirmeyi planladıklarından onların geçmişteki katkılarını dikkate almıyorlardı. Kanımca, göçebeleri teba konumuna zorlamanın bir çok yolunu buldular. Bu bölümde göçebelere uygulanan düzenlemelere bakalım. Bu düzenlemelerin amacının ve sonucunun, göçebeleri ya yerleştirerek ya da onların göçlerini öngörülebilir ve "yerleşik" bir rutinle sınırlandırarak, onların yerleşik topluma katılmalarını sağlamak olduğunu ileri sürüyorum.

Joel Shinder, "Early Ottoman Administration in the Wilderness: Some Limits of Comparison", *International Journal of Middle East Studies* 9 (1978), s. 497-517.

I. Beldiceanu-Steinherr, "La conquête d'Andrinople par les Turcs: la pénétration turque en Trache et la valeur des chroniques ottomanes", *Travaux et mémories* 1 (1965), s. 439-61, parlak ve kışkırtıcı bir çalışma.

Osmanlı oluşumunun yöneticileri, "kalemiyye", formel İslam hukukunun kısıtlılıkları çerçevesinde davrandıklarını iddia ediyorlardı. Osmanlı mahkemelerinin uyguladığı İslam hukukunun kapsamında kamusal ve özel davranışlarda yer alıyordu. Aynı zamanda hükümet ve yönetim gereksinimlerindeki değişimler, hükümdarları, Tanrı'nın ebedi hukukunu, Osmanlı dünyasında *kanun* olarak adlandırılan bir seri pragmatik, resmi düzenlemelerle tamamlamaya zorladı. *Kanun*, süreç içinde çıkan belli sorunlara yönelik bir *ad hoc* çözümdü.[4] Elbette bütün *ad hoc* düzenlemelerin İslam hukukuna uygun olduğu kurgusu savunuldu; ve böylece Osmanlı hukuk bilginleri "mantıklı *Realpolitik*'in failleri durumuna indirgendiler."[5]

*Kanun*un kökeni Moğol geleneğine ve aşiret pratiklerine dayanmaktadır. Cengiz Han'ın başarısı, en yüksek yasa olan hanedan yasasının geliştirilmesi de dahil olmak üzere, başkalarının onun bir çok yönetim ilkesini taklit etmesine neden oldu. Hanedan yasası "belirli bir yöneticinin emirlerinden daha fazlasıydı, bu tür emirlerin toplamıydı ve aile iktidarda kaldığı sürece yürürlükte kalıyordu; en azından açıkça yürürlükten kaldırılana kadar, halef olan hükümdarlar için de bağlayıcıydı."[6] Bu

---

*EI*², "Kanun" maddesi. *Kanun* koleksiyonlarına Justinyen *Institute*ları gibi özetlerden veya sistematikleştirilen kanunlardan ayırdetmek önemlidir. Kanun koleksiyonları daha çok imparatorun *Novel*larına benzer. İslam hukukuna gelince, onun değişmezliğinin kabul edilişiyle aynı dönemde ortaçağ Batı dünyasında karşıt bir görüşün, "yeni biçimler"in yeni yasalar gerektirdiği yaklaşımının önem kazanandığına dikkat çekerim.

5 Bkz. V. L. Ménage'nin değerlendirmeleri, *Bulletin of School of Oriental and African Studies* 43 (1980), s. 146.
Marshall G. S. Hodgson, *The Venture of Islam* (Şikago, 1974), c. 2, s. 406. H. İnalcık, *EI*² "Kanunnâme" maddesinde haklı olarak "*kanunnâme*lerin sa-

bağımsız hanedan yasası, Sultan'ın kararlarında ifadesini buluyordu ve bu hâlâ aşiret mahkemesini çağrıştıran bir şekilde gelişmişti:

> Şef ya da bey kararlarında gelenek veya daha önceki kararlara bağlı olmak zorunda değildir; ayrıca İslam hukukuna uygun karar vermesi de gerekmez. Çok açık bir şekilde ondan beklenen "aşiret için en iyisi"ni hissederek karar vermesidir. Onun, ayrıcalıklı keyfi otoritesini, herhangi bir kuraldan kaynaklanan bireysel adalet düşüncesince engellenmeden çok geniş bir özgür fazilet alanı içerisinde kullanması beklenir... Şefin her talimatı bir emir, her kesin ifadesi bir karardır, bunlar bir konuşma sırasında da ifade edilebilir, yemek yerken ya da ellerini yıkarken de" [7]

Osmanlı *kanun*unun gücü, sultanın iktidarından kaynaklanmıştır. 16. yüzyıldan önce kanunlara uyulması için dini bir meşruiyet aranmıyordu veya buna teşebbüs edilmiyordu. İmparatorluk belgelerinde yer alan "buyurdum ki..." tabiri, belgeler bir modele göre düzenlenmeye başladığında "söyleyeceklerim kanundur" anlamını kazandı.[8]

Osmanlı memurları *kanun*ları toplamışlar ve tasnif etmişlerdir ve ortaya çıkan derlemeler *kanunnâmeler*

---

dece İran, Anadolu, Irak ve Hint bölgeleri gibi tamamen Türk-Moğol gelenekleri ve hanedanların hüküm sürdüğü yerlerle, tipik Osmanlı yasa ve yönetiminin hakim olduğu İmparatorluğun Rumeli ve Anadolu bölgelerinde görülmesi dikkate değer" diyor.
Barth, *Nomads*, s. 77.

8 İ. Beldicanu-Steinherr, "En marge d'un acte concernant le pengyek et les aqıngı", *Revue des études islamiques* 37 (1969), s. 23. Bay ve Bayan Beldiceanu' nun çalışmaları Osmanlı kanun çalışmalarında temel oluşturuyor.

olarak adlandırılmıştır.[9] Bir veya daha fazla alana ilişkin çıkarılan her *kanun* ya İslam hukukunu gözardı etmiştir ya da bu *kanun* İslam hukukunda içinde bulunulan döneme uygun düşmeyen (anakronistik) bir biçimde ele alınmıştır. Bu *kanunnâmeler* farklı şekillerde devam etmiştir.[10]

Bunlardan birincisi, tüm imparatorlukta uygulanması zorunlu hale getirilmiş düzenlemeleri içeren genel derlemelerdir. Muhtemelen 1450'lerde II. Mehmet, bazı *kanun*ları biraraya getirerek yayınlamıştır. Yaşamının sonlarına doğru bir başkasını da neşretmiş olabilir.[11] Ardılları bazı düzenlemeleri eklemişler ve bazılarını değiştirmişlerdir, fakat ne II. Bayezid ne de I. Selim tamamen değiştirilmiş bir *kanun* derlemesi yayınlamıştır.[12]

---

9 H. İnalcık'ın, EI²'de yayınlanan mükemmel makalesi "Kanunnâme"ye ve daha önceki çalışması "Osmanlı hukukuna giriş", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 13 (1958), s. 102-26'ye bkz.

10 Bazı kanunnâmelerin içerikleri ve tarihleri tartışmalıdır. Burada kullandığım kanıtlarla uyum içinde olacağını umduğum orta bir yol tutturmaya çalışıyorum. Okuyucu aşağıda verilen bibliyografyada bu etkileyici tartışmada ileri sürülen argümanları takip edebilir.

11 İlk kanunnâme Friedrich Kraelitz-Greifenhorst tarafından yayınlanmıştır: "Kanunname Sultan Mehmet des Eroberers", *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte* 1 (1921-1922), s. 13-48. Ayrıca bkz. Konrad Dilger, *Untersuchungen zur geschichte des Osmanischen Hofzeremoniells im 15. und 16. Jahrhundert* (Münih, 1967). Sonraki kanunnâme iki kez yayınlandı: Mehmet Arif, "Kanunname-i al-i Osman," s. 72, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*'nın 15-19 sayılarının eki olarak yayınlandı (1912-1913); Nicoara Beldiceanu, *Code de lois coutumières de Mehmed II* (Wiesbaden, 1967). Tarihi üzerine bkz. V. L. Ménage, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 32 (1969), s. 165-67 ve Beldiceanu'nun yanıtı, "A propos du code coutumier de Mehmed II et de l'ouevre juridique d'Ahmed Hersekzade", *Revue des études islamiques* 38 (1970), s. 163-72.
N. Beldiceanu, *Journal of the Economic and Social History of Orient* 17 (1974), s. 213; H. İnalcık, *Der Islam* 43 (1967), s. 138-40. I. Selim'e atfedilen iki el yazması kanunnâmenin faksimile olarak Anna S. Trevitinova tarafından yayınlandı, *Kniga zakanov sultana Selim I* (Moskova, 1969). Genel

İkincisi, sancak kanunnâmeleridir. Bunlar, özellikle vergilendirmeye dair belirli bir sancak için geçerli olan ve onaylanmış düzenlemeleri içeriyordu. Sancak düzenlemeleri biraraya getirildiğinde, bağlayıcı bir genel kural ve hukuk haline geliyordu. Ayrıca birçok taşra gelenekleri ve kanunlarının devam etmesine izin veriliyordu. Uzun Hasan'ın Akkoyunlu Beyliği, Karaman Beyliği ve hatta Selçukluların mali uygulamaları gibi daha önceki rejimlerin yerleşik pratiklerinin Osmanlı düzenlemelerinde yer aldığını görüyoruz.[13]

Sancakta geçerli idari ve mali uygulamalara rehberlik eden sancak kanunları, sancak tahrirlerinin ilk kısmında yer almaktadır. Sancak uygulamalarında değişiklik çok sık oluyordu ve bu tür kanun derlemelerinin çoğu ya orijinal tahrir defterlerinde veya sonraki nüshalarında bulunur.[14] Ayrıca bunlar idari referans olarak el yazması formunda korunmuştur. Sık sık yapılan revizyonlarla bölümlerin sırası çoğunlukla değiştirilmiş ve nadiren akılcı bir düzenlemeye gidilmiştir; hukuk düşüncesi açısından biraraya getirilen bu kanunlar okuyu-

---

bir tartışma için bkz. H. İnalcık, "Suleiman the Lawgiver and Ottoman Law", *Archivum Ottomanicum* I (1969), s. 105-38.

[13] N. Beldiceanu, "A propos d'un livre sur les lois pénales ottomanes", *Journal of Economic and Social History of the Orient 17* (1974), s. 208-209; N. Beldiceanu ve I. Beldiceanu-Steinheer, *Recherches sur la province de Qaraman au XV le siècle* (Leiden, 1968), s. 9-11; Walter Hinz, "Steuerinschriften aus dem mittelalterlichen Vorderen Orient", *Belleten* 13 (1949), s. 745-69; Hinz, "Das Steuerwesen Ostanatoliens im 15. und 16. Jahrhundert," *Zeitschrif der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 100 (1950), s. 177-201.

[14] Koruma zorlukları ve yeniden ciltlemeden kaynaklanan tehlikeler, çoğu tahrirlerin ilk ve son sayfalarının kaybolmasına yol açmıştır. Bu yüzden bazı örneklerde tahririn ve ona ait kısmen korunmuş *kanunnâme*nin tarihlendirilmesi çok karmaşık bir iştir. Barkan, s. lviii-lxiii, 52.

cuya, Roma hukuku ya da İslam hukuku risalelerinden çok, Lombard ya da belki Anglo-Sakson yasama biçimini hatırlatmaktadır. Birbirinden oldukça farklı bir geçmişe sahip olan farklı sancakların eşzamanlı kanunâmelerini karşılaştırırsak, ortaya farklı geleneklerin ve işleyişlerin olduğu yamalı bir bohça ortaya çıkar.

Son olarak, ceza gibi özel meselelerle ilgili olarak birçok kanunnâmeden biraraya getirilen pasajlar, elyazması formunda bulunmaktadır. Resmi arşivlerden çok kütüphanelerde bulunan bu elyazmalarının büyük bölümünün, bürokratlara, kadılara ve katiplere yardımcı olmak üzere hazırlandığı anlaşılıyor. İçerik ve sıra açısından farklılıklar taşıyan bu derlemeler II. Bayezid zamanından önce pek revaçta görünmüyor.[15] Bu tip derlemeler talimat ve yol göstermek için resmi görevliler tarafından gerçekten "özel" olarak hazırlanmış. Bu çalışmalardan daha sonra Osmanlıların yönetim üstüne yazdıkları risalelere varmak için çok kısa bir adım daha kalıyor.

Ne yazık ki varolan kanunların çoğunun ve hatta daha sonraki kopyalarının bile tarihi bulunmamakta. Bir düzenlemeye getirilen revizyonlar, çoğu kez daha önceki pratiğin yeniden ifade edilmesine bir ek olarak yapıldığı için, herhangi bir kanun koleksiyonunun içinde bile çok az tarih tutarlılığı bulunmaktadır. Tarihler ço-

---

Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, der. V. L. Ménage (Oxford 1973). Ayrıca bkz. İnalcık'ın eleştirileri, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 37 (1974), s. 696-98, ve N. Beldiceanu, *Journal of Economic and Social History of the Orient* 17 (1974), s. 206-14. Kanunların çeşitli koleksiyonlarını içeren el yazmaları üzerine bir tartışma için bkz. N. Beldiceanu, *Les actes des premiers Sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque Natianole à Paris*, 2 c., (Paris, 1960-1964).

günlukla bir bürokratın görevde bulunma sürecine veya belli bir katip tarafından hazırlanan tahrire referansla ifade edilir. Böyle bir referans, "kanunnâmeye veya tahrire başvuran Osmanlı memurunun *kanun*un ne zaman ortaya çıktığını bilmesine yardım edebilir. Fakat modern araştırmacılar, Osmanlı memurlarının isimleriyle 15. ve 16. yüzyıllarda onların görevde bulundukları kesin tarihler arasında güvenli bir eşleştirme yapmak için çok çalışmaları gerekmektedir.[16] Neyse ki tarihi oldukça güvenilir olan çok sayıda sancak kanunu günümüze kalmıştır ve böylece birçok düzenlemenin bize sadece o zamanın yönetimi hakkında değil, aynı zamanda geçmiş idari pratikler için bir *terminus ante quem**de verdiğini iddia edebiliriz

Bu kanunlar Anadolu göçebelerini anlamamızda bize nasıl yardımcı olabilir? Mevcut düzenlemeler göçebeleri ilgilendiren vergileri, para cezalarını ve diğer yükümlülükleri içeriyor. Her kanunu çerçeveleyen kısa elkablar okuyucunun hızlıca kavraması için çok eliptik olsa da, bu metinler, Osmanlıların göçebe faaliyetlerine bakışını gösteren değerli ipuçları sağlamaktadır. Metinler ayrıca Osmanlıların niyetini ve bürokratik amacını da ortaya koymaktadır: göçebelerden elde edilen gelirlerin nasıl arttırılacağı, onların yaşamlarının yerleşik bir modele nasıl uydurulacağı ve yerleşik topluluklara rağ-

---

[16] Burada araştırmacının temel sorunu, alt kademede bürokratların yayınlanmış kronolojik listelerinin bulunmamasıdır. Ancak gerekli olan bu listeyi hazırlamak can sıkıcı ve nankör bir iş. Harika bir başlangıç için bkz. I. Beldiceanu-Steinherr ve N. Beldiceanu, "Reglement ottoman concernant le recensement (première moitié du XVIe siècle)", *Südostforschungen* 37 (1978), s. 1-40.

* *Terminus ante quem*, bir tarihlendirme yöntemi olarak belli bir olayın belirli bir tarihten önce olabileceğini ifade eder (e.n.).

men onların mevsimlik göçlerinin bedellerinin nasıl ödetileceği gibi. Osmanlı mali düzenlemeleri, makbul ve memnun bir toplumu yaratma sürecindeki bir hükümete işaret eder ki bu hükümetin aynı zamanda itaatsiz grupların öngörülebilir bir şekle dönüştürülmesinde bürokratik baskıyı kullandığı görülür.[17]

Osmanlı düzenlemeleri öncelikle göçebelerin tanımlanması ve sultanın diğer tebaasından ayrı bir yere koyulması işlevini görmektedir. Bu tanımlama için katipler, göçebe yaşamında onlar için önemli ya da tehditkar görünen öğeleri ayırt ettiler. Göçebeler kanunlarda genellikle *yürümek* fiilinden gelen *yürük* ismiyle anılırlar.[18] Göçebeleri idari amaçlara uygun açık bir tanıma kavuşturma arayışında, onları bürokrasinin yerleşik tebaa modeline uygun yerleşik çiftçiyle tezat bir konuma yerleştirdiler. Yaklaşık 1525 tarihli Karaman sancağı *kanun*undaki başlangıç bölümünü alalım: "Kayseri yakınında yaşayan *yürükler* eskiden beri göçebeydiler: Ne toprağı işlemişler, ne de bağ, bahçe sahibi olmuşlardır. Koyun beslediklerinden, her gruptan alınacak vergi, koyun vergi geliri sipahilere tahsis edilmiştir ve bu gelirler büyük miktarlara ulaşmıştır. Bu göçebeler *çift resmi*, *bennak* ve *caba* da ödememişlerdir."[19] Tahrir defteri ka-

---

[17] Küçük Asya göçebelerine ilişkin ilk dönem yazın bu konulara ışık tutmuyor ancak aşiret adları ve bölgelerini içeren değerli listeler sağlıyor: Dr. M. Tsakyroglou, *Peri Giouroukon, ethnologike melete* (Atina, 1891). Doctor Freiliz ve Eng. Rawlig, *Türkmen aşiretleri*, Almanca'dan çev. (İstanbul, 1334). Bu çalışmayla ilgili görünen tek bilim adamı M. Tayyib Gökbilgin'dir: *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan* (İstanbul 1957), s. 8. Genel olarak, Gabriel Ardant, *Historie de impôt* (Paris, 1971), c. 1, s. 15.

Aynı zamanda, yerleşiklerin argosunda "ölmek" anlamına gelir.

Beldiceanu, *Qaraman*, s. 70. Sipahi, askeri hizmetinin karşılığı olarak merkezi yönetimden "tımar" alan atlı askerdi. *Çift resmi* bir çift öküzün sürebileceği miktarda topraktan alınan yıllık vergiydi, yani *iugum*'du. Kökeni bü-

yıtlarında katipler, göçebeleri aşiretlerine göre kaydederek, yerleşik teba gibi oturduğu yere göre kayda geçirmedi.[20] Katipler sonra defterleri aşirete ve aşiretin içindeki gruplara göre düzenlediler. Ne de olsa her aşiret, üyeleri ve dış dünya arasındaki ilişkileri düzenleyen aşiret lideri ile ifade edilen siyasal bir örgütlenme olduğundan bu doğal bir yaklaşımdı. Kayıt memurları aşiret içinde de, her biri bir grubu belirleyen ancak siyasal lideri bulunmayan *cemaat* kayıtlarını tuttular. Sultan III. Ahmet'e ait bir 18. yüzyıl düzenlemesi, göçebelerle Osmanlı arasındaki mesafeyi iyice belirginleştirmiştir: "*Yörük*ler göçebe hayatı sürdüğü için, onlar kimsenin reayası değildirler. Nereye giderlerse gitsinler, vergilerini kendilerinin ve ait oldukları cemaatin kaydedildiği köyün *sipahi*sine öderler."[21]

Göçebe aşiretlerinin iç yönetimi de Osmanlı bürokrasisinin deneyimlerine ve beklentilerine uymuyordu: "*Yürük* sınıfı göçebedir. Muayyen ve sancak beylerine hususiyetleri yoktur. Kendi ağaları kendi subaşılarıdır. *Yörüklerden* biri bir suç işlerse, kadılar suçu tesbit edüp cezasını vermeyi kendi *yörük* subaşılarına bırakırlar. Bunlar hakkında hükm-ü şerif verilmiştir."[22] Aşiret liderleri, göçebelerle Osmanlı yönetimi arasındaki irtibat noktalarıydı. Buna yerel yöneticiler de müdahale ede-

---

yük olasılıkla Bizans'tı. Bennak resmi toprağı çok az olan ya da topraksız köylüler tarafından ödenebilen bir vergiydi. Caba resmi topraksız bekarların ödediği bir vergi idi. Bennak resminden azdı. Ayrıca bkz. H. İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu", *Belleten* 23 (1959), s. 575-610.

Beldiceanu, *Qaraman*, s. 63. Hadiye Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Kanunları* (Ankara, 1965) s. 166.

H. Tuncer, *Toprak Kanunları*, s. 104, Barkan, s. 190, Çemizgezek'ten bir *kanun*, 948/1541-1542.

Tuncer, *Toprak Kanunları*, s. 110.

mezdi. Aşiret reisi yönetim adına ceza veren konumda olmasına karşın, aşiret üyelerinin gözünde, reis tek gerçek iktidar sahibiydi ve reis onların sadakat göstereceği tek kişiydi. Yönetim, kendi adına, böyle imparatorluk içinde imparatorluk, *imperium in imperio,* kalmasının kabul edilebilir olmadığı sonucuna vardı.

Kısaca Osmanlı bürokrasisine göre göçebeliğin altında yatan onların hareketliliğiydi; onları göçebe yapan, ayıran, ve ne yazık ki ele geçirilemez kılan şey onların "yürüklüğü" idi: göçebeler sabit bir yerleşim yerleri olmadığından yalnızca konup göçtükleri için bulunamıyor (ve vergilendirilemiyor)lardı.[23] Bu durum onları idare etmekte güçlükler çıkarıyordu. Bu hareketlilikleri, uzak bir bölgede aniden ortaya çıkıp ekili arazilerde koyun otlatıp sorun çıkarabilmeleri ya da köylüleri yağmalamaları gibi eylemleriyle potansiyel bir tehlike kaynağı oluşturuyordu. Dahası, örgütlenme biçimlerinin liderin aşiret içindeki otoritesinde yoğunlaşması, göçebeleri Osmanlı yönetiminin bir parçası olma bağlamında itaat etmeye de özendirmiyordu. Göçebeler, liderlerinin aynı zamanda aşiretin kolluk gücü olarak görev yapmaları nedeniyle merkezi yönetimin kendi üstlerinde bir hakkı olmadığını da iddia edebilirlerdi. Osmanlı *kanun*ları, yönetimlerini zorlaştırdığı için göçebeliğin hareket ve bağımsızlık boyutları üzerinde yoğunlaştı. Osmanlının göçebe tanımı, onların siyasi potansiyelleri ve askeri tehdit unsuru olmaları üzerinde netleşti. Demek ki göçebeler, sabit çiftçiler ve kentliler gibi, devletin bildik düzenine kolayca uyum sağlayamayacak, çok özel bir tebaaydı.

---

[23] *A.g.e.*, s. 87, 104, 110.

Osmanlılar her şeye rağmen yerleşik düzenin sorunu çözeceğine inanıyordu. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kayseri göçebeleri yerleştirildi ve ürün ve topraktan alınan yeni vergiler konuldu. Kanuni döneminde ilke olarak bir göçebe ancak, en az 10 yıl süreyle göçebe faaliyetlerinden (yer değiştirmeler) vazgeçip, ekili bir tarla sahibi olarak bir köye yerleştiğinde yerleşik teba yaptırımlarına muhatap oluyordu.[24] Sonraki Çankırı sancak *kanun*una göre bazı göçebeler "rahat ve huzur"u tercih ettiklerinden 30 ya da 40 yıldır yerleşikdiler. Önceden sürülerini kışlattıkları alanları ekmeye başladıklarından normal tarım ürünleri vergisine muhatap oldular.[25] O zaman defterhane katipleri eski göçebelerin adlarını göçebe defterinden silip, yerleştikleri yerin defterine işlediler. Ancak böylelikle yine de göçebelikten "kurtulmuş" ya da "korunmuş" sayılmazdı. 20 Ocak 1572 yılına ait bir düzenlemede bir ya da iki göçebenin bir noktada 10 yıl ya da daha fazla kalması halinde, eski şeflerinin onların *yürük* olarak sınıflandırılmasında ısrar edebileceği belirtiliyordu. Ancak eski göçebe, tarım vergilerini ödediğinde ve deftere köylü olarak işlendiğinde bu noktadan geriye ve eski alışkanlıklara dönüş zordu. *Reaya* ya da *yerli*, tebaa ya da yerleşik olmuştu, *yürük* değildi.[26] O, sürüsünü bozmuş, talan ekibinden kopmuş ve ailesi çadırını bozmuştu.[27]

Osmanlılar göçebeleri, bağımsızlığın ve hareketliliğin beslediği bir tehdit, yerleşik toplum rüyasına karşı potansiyel bir tehlike olarak gördüler. Uygarlık dışı ya-

---

A.g.e., s. 23, 110.
Barkan, s. 37, 986/1578-1579 tarihli.
Tuncer, *Toprak Kanunları*, s. 173-87.
A.g.e., s. 166, 16.

şamlarından kendilerinin ve daha çok Osmanlıların kurtarılabilmeleri adına, göçebeler için "iskan ve yerleşme" daha hayırlı olurdu.

Bu arada göçebeler yerleşik toplumun ayrı bir dilimini oluştursalar da her şeye rağmen yine de bu yapıya uymak zorunda kaldılar. Göçebeleri bu model içine almanın belirleyici aracı vergilendirmede yatıyordu. Bir göçebe üç şekilde vergilendirilebilirdi: sürüler üzerinden, sürülerin ürünleri üzerinden ya da kendi işgücü üzerinden. Göçebe geleneğini izleyerek ilk Osmanlılar, insan gücünü vergiye bağladılar. Birisi sefere çağrıldığında diğer üçü *(çatal)* onun yamağı olacak, kalan 20 kişi de asker göçebenin masraflarını karşılayacak ve yokluğunda yükümlülüklerini üstlenecek şekilde, göçebe grupları zorunlu olarak 24 kişilik birliklere *(ocak)* bölündü. Sefere çağrılan asker o yıl tüm vergilerden muaftı. Bu askerlerin her on kişilik grubu bir çadır ve yük beygiri bulundurmak zorundaydı. Askerin hazır tutması gerekli donatımında şunlar vardı: mızrağın uç demiri, ok tüyü, yay, kılıç, kalkan.[28] Göçebelerin potansiyel askeri gücünü toplayan bu tarz vergilendirme gelenekle akılcı biçimde uyuşuyordu. Göçebe savaşta kendi tekniğini kullanıyor, yoldaşları onun yokluğunda meradaki sermayesine, sürüye sahip çıkıyor, arkadaşları olağandışı harcamaları üstleniyordu. Ancak Osmanlılar barut dönemine girince ve savaş alanlarında toplar ve kuşatma teknikleri gündeme gelince atlı göçebeler askeri açıdan çağdışı kaldı. Ancak, yeni tür savaşın finanse edilmesinde göçebe kaynakları sonuna kadar kullanıldı.

---

[28] Kraelitz-Greifenhorst, "Kanunnâme", s. 24, 28 (s. 39, 43, kendi çevirisinden).

Böylece göçebeler yasal olarak asker konumunda tutulsa da, *ocak* sistemi insan gücünden nakdi bir sisteme doğru evrildi, asker alımının önüne geçti. Artık ocakta 30 kişi vardı ve savaş zamanında bunların beşi askere alınırken üstüne, askerler için değil devlet için, kalan 25 yardımcıdan kişi başına 50 *akçe* para toplanıyordu. Ayrıca barış zamanı her *ocak*ın yıllık borçlu olduğu miktar 600 akçe olmuştu.[29] Osmanlılar artık göçebeleri aktif savaş gücünden çok savaşa mali destek sağlayan bir grup olarak görüyorlardı. Eski göçebe askerlerin gördüğü hizmet önemini yitirirken, daha sonra göreceğimiz gibi Osmanlı oluşumunda bu göçebe 'hizmet'leri, avcı ve hayvan yetiştiricilerinin istihdamından da daha az onurlu işler olarak kabul edilmeye başlanmıştı.

Osmanlının göçebe insan gücünü askere almasının altında yatan neden, onların bu şekilde vergilendirilmesi ve itaatlerinin sağlanmasına yönelikti. Çok daha önemli bir yaptırım da *resm-i ganem* denilen, koyunlar üzerinden alınan vergiydi. Sürüler üzerine konan bu düzensiz vergiler, göçebelerin çok iyi bildiği, 100 hayvanı geçen sürü sahiplerinin yüzde 1 vergi verdiği, 100'den az hayvanı olan sürü sahiplerinin vergi dışı kaldığı, bir ilk dönem Moğol vergi uygulamasıydı.[30] İlk Osmanlı koyun vergisi, daha fahişti: bütün sürülere uygulanıyordu ve her on koyuna karşılık bir koyun olacak kadar da yüksekti. Osmanlı bu ödemeyi *akçe* üzerinden paraya çevirdi.[31] Fatih'in ilk dönemlerinde üç koyuna karşılık bir

---

[29] Hamilton A. R. Gibb ve Harold Bowen, *Islamic Society and the West* (Oxford, 1950), s. 250-51. Osmanlı gümüş akçesi üzerine bkz. N. Beldiceanu, *Les actes des premiers Sultans* (Paris, 1960) c. 1, s. 173-175. Bertold Spuler, *Die Mongolen in Iran*. 3. b., (Berlin, 1968), s. 306, 308-309. Beldiceanu, *Qaraman*, s. 59.

akçe olan vergi oranı onun sonraki dönemlerinde artırılarak iki koyuna karşılık bir *akçeye* çıktı.[32] *Resm-i ganem* hesaplanırken bir kuzu gelişmiş bir koyuna eşit sayıldı (böylelikle iki kuzuya karşılık olarak bir *akçe* alınıyordu). 15. yüzyıl ve 16. yüzyılda genel ve sancak kanunnâmelerinde, idari risalelerde, bu vergi oranlarının bütün Anadolu'da aynı kaldığı doğrulanır.[33]

---

[32] Kraelitz-Greifenhorst, "Kanunname" s. 22, 29 (s. 36, 45, kendi çevirisinden); N. Beldiceanu, *Les actes des premiers Sultans* (Paris, 1964), c. 2, s. 202, 300-301.

A. Genel *kanunnâmeler:*

II. Mehmed (son dönemleri) Beldiceanu, *Code*, ff., 25v-26r = "Arif, "Kanunname", s. 30.

I. Selim: Tveritinova , ff. 12b, 14a.

Süleyman: Joseph, Freiherr von Hammer-Purgstall, *Des Osmanichen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung* (Viyana, 1815), c. 1, s. 197.

B. Ayni Ali'nin risalesi: H. Tuncer, *Osmanlı devleti arazi kanunları* (Ankara, 1962), s. 58, 99,101, 131, 139, 146.

C. Sancak *Kanunnâmeleri:*

Ahıska y. 1030/1620: H. Tuncer, *Osmanlı imparatorluğunda toprak hukuku, arazi kanunları ve kanun açıklamaları* (Ankara, 1962), s. 169.

Aydın 935/1538-1539, 937/1530-1531, 1039/1629-1630: Barkan, s. 12; Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 460, 288.

Ayntab 982/1574: Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 346, 489.

Bayburt 1516, 1530: İsmet Miroğlu, *XVI. yüzyılda Bayburt sancağı* (İstanbul, 1975), s. 154.

Biga 922/ 1517-1518: Barkan, s. 19-20; Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 454.

Bolu 935/1528-1529: Barkan, s. 31.

Bozok (tarihsiz): Barkan, s. 129.

Diyarbekir 947/1540-1541, 973/1566: Barkan, s. 133, Tuncer, *Toprak hukuku* s. 183, 256.

Erivan 997/1588: Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 465.

Erzincan 922/1516-1517: Barkan, s. 181-184, Tuncer, *Toprak hukuku,* s. 452-54, 486.

Erzurum 1000/1591-1592: Tuncer, *Toprak hukuku,* s. 173.

Hüdavendigar 892/ 1486-1487: Barkan, s. 3; Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 499 (yanlış tarih)

İçil 922/ 1584-1585: Barkan, s. 50; Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 260.

Şebinkarahisar 1022/1613-1614; *a.g.e.*, s. 223 (Karahisar-ı Şarki olarak)

Karesi 1576: Barkan, s. 22.

Fatih Sultan Mehmed'in saltanatının son dönemindeki bir düzenleme koyun vergisi toplama tarzına ilişkin bilgi veriyor: "Karaman vilayetinde, kadı naipleri koyunların sayılması gerektiği zaman sayıma gider ve kayıt işlemi yapar. Çobana güttüğü koyunlara ilişkin sorular sorar. 'Bunlar kimin koyunları? Kaç tanesi senin? Kaç tanesi başkasının?' Kadının yardımcıları bu yöntemle kayıt yapar ve vergi tahsildarı da bu kayda göre vergi toplar."[34]

Şimdi koyun vergisinin bu hayvan yetiştiricilerinin güvenliği ve refahına nasıl yansıdığına bakalım. İlk Moğol uygulamalarında belli bir sayının altındaki sürüler vergi dışı kalıyordu. Bu, yoksul göçebelerin hayvancılık hayatlarını devam ettirebilecekleri, sınırlı sermayelerini koruyan bir uygulama idi. Marjinal hayvan yetiştiricilerini vergiden muaf tutan Moğollar, böylelikle azami sayıda aktif göçebenin barınmasını sağlayabiliyorlardı. Osmanlılar ilk olarak ve öncelikle göçebelere tanıdıkları hoşgörünün mali ve siyasal karşılığını almakla ilgilendiklerinden, tamamiyle farklı bir mali politika izlediler.

Karaman 935/1528-1529; Barkan, s. 47; Beldiceanu, *Qaraman*, s. 50.
Kayseri 906/1500-1501; Barkan, s. 57.
Konya 966/1587-1588: Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 401.
Kütahya 935/ 1528-1529: Barkan, s. 24, 31.
Mardin 975/1567: Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 275.
Pasin 988/1580: *a.g.e.*, s. 352.
Siverek 924/ 1518-1519: Barkan, s. 170-171.
Yeni Il 991/ 1583-1584: *a.g.e.*, s. 77.
Osmanlıların güneydoğu Anadolu'da Akkoyunlu hanedanından Uzun Hasan'dan aldığı mali düzenlemeler, göçebelerin kendi sürü vergisi mantığına yakın olduğu için ayrı bir çalışmayı hak ediyor. Tuncer'in metinleri çoğunlukla eksik ve bazan hatalı olduğundan, olanaklar elverdiğince Barkan'ın kolleksiyonundaki metinlere başvurdum.

[34] Beldiceanu, *Code*, ff. 25v-26= Arif "Kanunname", s. 30.

Göçebe sürülerinin refahına işaret eden koyun vergisinin birçok özelliği, Osmanlılar için fazla bir şey ifade etmiyordu. Osmanlılar, sürüye konan vergilerin, sürüye ve göçebenin yaşamına yıkım getirecek ve göçebeleri isyana ya da yerleşime zorlayacak bir sınırı olduğuna aldırış etmediler ya da bunun böyle olduğunu çok iyi biliyorlardı. Vergi sonrası sürünün büyüklüğü, bu ilişkideki hayatî değişkendir; eğer vergiden sonra sürüden çok fazla koyun eksilirse (vergi ödenmesi için paraya çevrilirse), sürü kendini yeniden üretip büyüyemeyeceği gibi çoban ve ailesinin geçinmesini de sağlayamayacaktır.

Sürü büyüklüğünün doğal belirleyicilerine ilişkin birkaç cümle bu konunun hayvan yetiştiricinin yaşamında ne kadar önemli olduğunu anlamamıza yardımcı olabilir. Burada öncelikle, su olanaklarıyla birlikte meranın büyüklüğü ve otların bolluğu gelmektedir.[35] Erken bir don olayı gibi havadaki herhangi bir değişiklik sürünün büyüklüğü ve sağlığında zararlı sonuçlara neden olabilir.[36] Kuzulama oranı, farklı yaşam süreleri [er-

---

[35] Coğrafya, jeoloji ve taşıma kapasitesinin ilişkileri üzerine genel belirlemeler için, bkz. Claudio Vita-Finzi, *Archaeological Sites in Their Setting* (Londra, 1978), s. 71-88.

Hava koşullarındaki değişiminin etkisi kırsal alan çalışmalarında ana motif olarak ortaya çıkıyor. Küçük çaplı hava değişimlerinin tahmin edilememesi nedeniyle varlıklı sürü sahipleri ya ellerindeki "fazla" sürü sayısını ya toprağa yatırıyor ya da yapabilirse yatırımlarını daha güvenli bir başka alana kaydırıyorlardı. Basserilerin koyunları sermayeye katmalarındaki büyük veya orta ölçekte getiri oranları için bkz. Hillard G. Huntington, "Tha Rate of Return from the Basseri's Livestock Investment", *Man* 7 (1972), s. 476-79. Huntington'a göre emek maliyetleri, ya da "fırsat maliyetleri" dikkate alındığında Bassarilerde verimlilik oranı önemli ölçüde azalıyor. Zorluk, sürü beslemenin başka yere gitmiş fırsatların maliyetini de içerdiğini dikkate almakta. Bu tür "fırsatlar"ın sağlık koşullarını, vergiyi ya da genç nüfusun askere alınmasını kapsadığı da dikkate alınırsa, sürü yetiştirmenin bir "maliyet" olarak görülmesini, göçebelerin anlaması çok zordur.

ken kesim] ve hastalık gibi fiziksel etkenler sürü sayısını doğrudan etkiler. Ayrıca güdülecek koyun sayısı ile otlak arasında tersine işleyen bir ilişki vardır. Sürü küçük olduğunda koyunlar geniş otlakta liderlerinin peşini bırakıp kaybolacağından ve böylelikle azalan sürünün üreme yeteneği de azalacağından, sürü daha da küçülecektir.[37] Bu belirlemelerle Moğolların sürünün büyüklüğüne ve uygun koşullara sahip olmasına verdiği önem açıklığa kavuşmuş oluyor. Şimdi Osmanlıların bu konuya tersinden yaklaşımını göreceğiz.

Göçebeleri denetim altında tutmaya hatta yoksulluğa sürüklenerek yerleşmelerine yönelik ilk adım, bütün göçebelerden, sürülerinin yetersizliğine bakılmaksızın asgari bir vergi ödemesi istenmesiydi. Bu uygulamada bir göçebenin sürüsü 24 koyunun altına düşse bile yürük, *kara* adını alıyor ve *resm-i kara* vergisine muhatap oluyordu; artık koyun sayısının 24, daha az ya da hiç olmasının anlamı kalmıyordu. 12 *akçe* olarak sabitleştirilmiş bu vergi 24 koyunluk sürü için uygulanan vergiye eşitti.[38] Bu asgari sürü vergisinin altında yatan neden, sürünün istikrarı değildi, sadece her göçebeden, en azından, en alt kategorideki yerleşik köylülerden alınmakta

---

[37] Barth, *Nomads*, s. 21-22; sürüler üzerine genel bir tartışma için (ve özellikle birbirini taklit eden davranış hakkındaki değerlendirmeleri için) bkz. Brian Spooner, *The Culturel Ecology of Pastoral Nomads* (Reading, 1973), s. 9-15.

[38] Genel olarak, H. İnalcık, "Osmanlılarda raiyyet rûsumu", s. 586-87; Hûdavendigar 892/1486-1487, Barkan, s. 3; Kütahya 935/1528-1529, *a.g.e.*, s. 24; II. Mehmed'in *kanunnâmesi*, Beldiceanu, *Code*, ff. 57r = Arif, "Kanunname", s. 61-62, I. Selim *kanunnâmesi*, Tveritinova, ff. 12b, 14a; Kanuni Sultan Süleyman'ın *kanunnâmesi*: Hammer-Purgstall, s. 197-98. Beldiceanu, Tveritinova ve Hammer, asgari sayıyı 24 hayvan yerine 20 hayvan olarak veriyor.

olan vergiye eşit bir vergi alma arzusu idi.[39] Sürünün bakım gereksinimlerinin asgari bir etken olarak görüldüğü Aydın vilayetinde, sadece, Karaca Koyunlu göçebelerine ayrı bir statü getirildi. Toplam koyun vergisi 30 akçeden az olan bu göçebeler (sürüde asgari sayı 60 olarak kabul ediliyordu) 30 akçenin tamamını ödüyorlardı; az miktarda koyunları varsa 12 akçe, çok fakirlerse 6 akçe ödüyorlardı.[40] Başka bir vilayetteki marjinal hayvancılar çok daha az vergi öderken, buradaki sermayesiz veya eski göçebeler, fakir köylülere konulan vergiyi ödüyorlardı. Böylece 30 koyun sahibi bir göçebe başka bir vilayette 15 akçe öderken, Karaca Koyunlu göçebe aynı sayıdaki koyuna karşılık iki misli bir bedel olan, 30 akçe ödüyordu. Bu özel statü Karaca Koyunlu göçebelerini, sürülerini elden çıkarıp sermayelerinin daha büyük bölümünü paraya çevirmeye zorladı. Bu sürülerin daha çabuk dağılmasına neden oldu ve sonunda göçebelerin yerleşerek, yoksul, sabit, bağımlı köylüler olarak normal vergi ödemesine yol açtı.

Koyun vergisinin 15. yüzyıldaki gelişiminde, göçebe refahını hedef alan bir boyutu daha vardı. İki hayvana karşılık bir akçe uygulaması sabit kalırken vergi toplama zamanı değişti. Vergi miktarı ve toplama zamanının değişmesi gelirleri (ve vergi ödeyenleri) vergi oranları değişmiş gibi etkiledi. Fatih Sultan Mehmed'in saltanatının bir dönemine kadar vergiler yazın ya da daha çok sonbahara doğru toplanırdı. Eski düzenlemeye göre ver-

---

[39] *Bennak:* Kütahya 935/1528-1529, Barkan, s. 24; *caba*: Miroğlu, s. 154; Yeni İl 991/1583-1584, *a.g.e.*, s. 77, *resm-i caba*nın 13 akçe olduğu yerlerde sürü büyüklüğü 26 hayvan olarak tutuldu.

[40] Tveritinova, f. 13a, Barkan, s. 12, tarih 935/1528-1529.

gi tarihi ve toplanması koyunların kırkılma zamanı (ya da kuzunun sürüye katılma zamanı) yapılırdı. Erken vergi toplamaya yönelik sonraki iki uygulamada kuzuların kesildiği ya da satıldığı zaman vergilendirileceği belirtildi. Bu metinlerden Haziran başından önce vergi toplanmadığı anlaşılıyor.[41] Vergi toplayıcıların kırkılma zamanı gönderilmesinin bir nedeni, çobanların sürüyü batıda Amerika'da sığırların dağlanmasında olduğu gibi bir araya getirmeleri ve sonra sistematik olarak kırkmalarıydı. Koyunlar ve kuzular kırkılmak için çitlerin arasından geçtiğinde onları tek tek saymak hatta o noktada ödemeyi toplamak kolaylık sağlıyordu. Fatih Sultan Mehmed bu uygulamayı değiştirdi: sonraki kanunda vergi toplama tarihini kuzulamadan sonra, Mayıs ayı olarak belirledi.[42] Vergiler istisna olarak Boz Ok, Karaman, İç İl ve Diyarbekir vilayetlerinde Mayıs ayında toplanmaya devam edilirken II. Bayezid ve ardılları Anadolu'nun kalan bütün yörelerinde vergileri, kuzulama mevsiminden sonra nisan ayı başlarında toplattılar.[43]

---

[41] Kuzuların kırkılma zamanı bir dereceye kadar yerel hava koşullarına bağlıdır. Anadolu'nun kıyı, yayla ve dağlık bölgeleri arasında hayvancılığın rutin programları kayda değer değişiklikler gösteriyor. Döngü takvimine ilişkin bir yayın için bkz. Jean-Paul Roux, *Les traditons des nomades de la Turquie méridionale* (Paris, 1970), s. 239-44. Genel olarak kuzular ilkin mayıs-haziran arasındaki bir sürede kırkılsa da bazı hayvanlar sonbaharda ekinoksu zamanda kırkılıyordu. Karşılaştırma için bkz. Kazım Rıza. *Die Türkische Landwirtschaft und ihre wichtigsten Betriebszweige* (tez, Leipzig, 1935) s. 153. İlk Osmanlı toplama uygulamasını tanımlayan kanun için bkz.: Hammer, s. 198, 200; Tveritinova, fn.12b, 14a; Beldiceanu, *Code*, f57v=Arif, "Kanunname", s. 62. Hûdavendigar 892/1486-1487, Barkan s. 3; Kütahya 935/1528-1529, *a.g.e.*, s. 24; Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 499; Tuncer, *Arazi kanunları*, s. 131; genel bir *kanunnâme* 952/1545-1546.

[42] Beldiceanu, Code, ff. 25v-26r= Arif, "Kanunname", s. 30.
Vergilerin mayıs ayında toplanmasını zorunlu kılan sancak *kanunnâmeleri*, bozkırdaki kuzulama döneminin daha geç olduğunu göstermektedir. Tun-

Vergilerin nisan ayında toplanmasının anlamı neydi? Kanunlarda sadece vergilerin kuzulamadan sonra ya da bazı uygulamalarda, sütten kesilme sonrası toplanacağı belirtiliyor.[44] Oysa günümüz Türkiye'sinde de genellikle olduğu gibi sütten kesilme mevsimi yaklaşık olarak Nisan ayı başlarıdır.[45] Kanunlar kuzuların da koyun olarak sayılacağını vurguluyor. Böylelikle sayım sürülerin yaylağa çıkarken kayıp vermelerinden önceki, sayısal olarak en çok olduğu zamanda yapılmış oluyordu. O halde bu değişiklik göçebelerden en fazla gelir elde etme arzusunu yansıtıyordu. Sayım ve vergi toplamanın kırkılma mevsiminden sonra yapılmasının uygun olmasına karşın, 15. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlıların vergi gelirlerini artırma düşüncesi, vergi değerlendirme yönteminin kolaylığına tercih edilmeye başladı.

Osmanlı döneminin başlarında koyun vergisi gerçekten göçebe vergisi olarak tasavvur edilmiş olsa da, 16. yüzyıla gelindiğinde mükelleflerin çıkarlarını gözeterek vergilendirmeye çoktan son verilmişti. Göçebe vergisi koşullara göre, gereksinim duyulduğu zaman alınacak bir vergidir. Hareketlilik, görece kendine yeterlik ve çadır hayatının uzmanlaşma gerektirmemesi, bürokrasi-

---

cer, *Toprak hukuku*, s. 183-260; Beldiceanu, *Qaraman*, s. 50; Barkan, s. 47, 57, 129. Nisan başı toplamalar: Hammer, s. 198, 200; Tveritinova, ff. 12b, 14a; Beldiceanu, *Code*, f. 57v =Arif, "Kanunname", s. 62; muhtemelen ek olarak: Aydın, 935/1528-1529, Barkan, s. 12; Bolu, (tarihsiz) *a.g.e.*, s. 31; Kütahya, (tarihsiz), *a.g.e.*, s. 24; Hüdavendigar, 892/1486-1487, *a.g.e.*, s. 3; Yeni İl, 991/1583-1584, *a.g.e.*, s. 77; Bayburt, 1516 ve 1530, Miroğlu, s. 154; Ayıntab, 982/1574, Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 346; Erivan, 997/1588-1589, *a.g.e.*, s. 465; Erzurum, 1000/1591-1592, *a.g.e.*, s. 173.

[44] Barkan, s. 12; Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 460, 489; Tuncer, *Arazi Kanunları*, s. 99, 146, 139.
Roux, s. 240.47.

ye duyulan gereksinimi sınırlıyordu ve maaş ve benzerleri için düzenli vergi konulmasının bir anlamı yoktu. Göçebeler zorunlu olmadıkça iktidarın "devletin" elinde toplanmasından kaçınmaya çalıştıkları için vergi toplanması tesadüflere bağlı olmalıydı. Vergi oranı elbette dikkatle hesaplanmalı ve göçebenin ödeme kabiliyeti kollanmalıydı. Göçebe vergisini ödeyemezse, göçebe olarak devam etme yeteneği ve onunla birlikte aşiret liderine desteği de ortadan kalkacaktı.[46]

O halde Osmanlı koyun vergisi göçebeler için geleneksel bir vergi değildi. Bu yıllık, düzenli ve göçebenin ödeme kabiliyetini hesaba katmayan bir vergiydi. Küçük sürülere uygulanan vergi oranı en az büyük sürülere uygulanan oran kadardı. Sürüsü marjinal olan bir göçebe, vergi için gerekli parayı bulmak çabasıyla koyunlarını satmak zorunda kalabilirdi. Böyle bir satış, sürüsünün boyutunu, yıpranma ya da hastalıkları telafi ederek kendisini doğal yoldan yeniden üretecek gerekli asgari düzeyin altına çekebilirdi.[47] Sürülerin büyüklüğü dikkate alınmadığından, bu vergi artık göçebelik düsturuna uygun bir vergi değildi. Yükümlülük altında giderek yoksullaşacak, sürüsü kırsal göçebe hayatını devam ettirmeye yetecek gerekli büyüklüğü koruyamayacaktı. O halde koyun vergisi, öteki unsurlarla birlikte, yoksul göçebeleri, yoksul topraksız köylüye dönüştürmeye hizmet etmiştir.

Bu sürecin modern benzeri Türkiye'nin güneydoğusunda Saçıkara *yürükleri* arasında ortaya çıkıyor. İki

---

[46] John M. Smith, Jr., "Mongol and Nomad Taxation", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 30 (1970), s. 60-67

A.g.e., s. 63; Barth, *Nomads*, s. 16-17, Herbert Harold Vreeland, *Mongol Community and Kinship Structure*, 2. b. (New Haven, 1957), s. 32.

kuşak önce otlağın bol olduğu zamanlarda 50 hayvanlık sürü bir ailenin ekonomik olarak bağımsız kalması işin yeterliydi.[48] Şimdilerde çiftçiler bu otlakların sahibi haline gelmişler ve bu otlakları ekip biçmektedirler. Dolayısıyla daha önceden bu otlakların kullanım hakkına sahip olan çobanlar şimdi kiralamak için daha fazla gelire (ve sermayeye) sahip olmaları gerekmektedir. Dahası "*Yürük* göç programı, muhtelif köylerin tarımsal döngülerine adapte edilmiştir. Bunun nedeni otlatmadan maksimum faydayı sağlamak veya *yürük*lerin diğer üretimsel zorunluluklarıyla çakışması değildir. Bu siyasi bir ayarlamadır."[49] Otlak kiralamanın devreye girmesiyle bir ailenin geçinebilmesi için gerekli asgari koyun sayısı 100'e çıktı. Saçıkara sürüsünün aritmetik ortalaması şimdi 268, en sık 290 koyundan oluşmaktadır; bu rakam, daha batıdaki göçebelerin 300 koyunluk sürüsüyle de uyumludur.[50] 15. yüzyılda vergilendirme, varlığını bağımsız olarak sürdürebilecek bir sürünün asgari büyük-

---

[48] Barth, Basserilerdeki asgari sürü büyüklüğünü 60 hayvan olarak belirtiyor; Barth, *Nomads,* s. 16.

[49] Daniel G. Bates, "The Role of the State in Peasant-Nomad Mutualism", *Anthropological Quarterly* 44 (1971), s. 126.

[50] Daniel G. Bateş, "Sheperd Becomes Farmer", Peter Benedict, Erol Tümertekin ve Fatına Mansur (der.), *Turkey, Geographical and Social Perspectives* (Leiden, 1974), s.100, 127'de; Bates, "Role of the State", s. 126, sürekli yerleşim eğiliminin tartışmasıyla birlikte; Bates, "Differential Access to Pasture in a Nomadic Society: The Yürük of Southeastern Turkey", William Irons ve Neville Dyson-Hudson (der.), *Perspectives on Nomadism* (Leiden, 1972), s. 55'de (yaz sonunda yapılmış bir araştırmadan elde edilen ve evvelki ilkbaharda (Mart ortasından önce) doğan kuzuları da kapsayan istatistikler); Bates, *Nomads and Farmers: A Study of the Yürük of Southeastern Turkey* (Ann Arbor, 1973), s. 162, 174, 219; 300 koyunluk sürü için, bkz. Roux, s. 226; otlak kiralarına ilişkin genel bir görüş, Wolf-Dieter Hütteroth, *Bergnomaden und Yaylabauern im mittleren kurdischen Taurus* (Marburg, 1959), s. 104, 152-53.

lüğünü yükseltmiştir; 20. yüzyılda ise otlakların kiralanması da aynı sonucu doğuruyor.

Bu tartışmalar umarım Osmanlı koyun vergisinin göçebe hayatının hayvancılık temeline yönelik nasıl bir tehdit haline geldiğini göstermiştir. Bu verginin 300 hayvandan oluşan "standart" bir sürüye ve daha sonra marjinal bir sürüye olan etkisinin daha nesnel bir şekilde incelenmesi faydalı olabilir. Bu tür hesaplamaların, belgelerle doğruluğunu kanıtlamaya çalışacağım belli tezlere dayanması gerekmektedir.

Başlangıç olarak bir "sürü"nün yapısına ilişkin modelimiz olmalı. Modern hayvancılığa ait el kitapları 15. yüzyıl hayvancılarının sürülerinden farklı amaçlar için yetiştirilen sürülere ilişkin olduklarından, böyle bir modeli bulmak zor. Ortaçağ Avrupa çobanlığı ve hayvancılığına dair risaleler de, daha nemli iklim koşullarındaki yün ticaretini vurguladığı için, bu örneğin de bize bir yararı olamaz.[51] O halde göçebeler tarafından uygulanan sürü ekonomisinin ayrıntılı muhasebelerini yapan etnografların ifadelerine bakmak akılcı olacak. Ne yazık ki çobanlar üzerine çalıştığı kadar, sürüler üzerine de çalışmış çok az antropolog bulunmaktadır. Konumuza uygun en iyi iki çalışma Barth ve Bates'e ait ve Barth'ın çalışması aşağıdaki hesaplama yöntemine model oluşturdu.[52]

---

[51] Dorothea Oschinsky, *Walter of Henley and other Treatises on Estate Management and Accounting* (Oxford, 1971); B. H. Slicher van Barth, *The Agrarian History of Western Europe A.D. 500-1850* (Londra, 1963), s. 167-68, 286-88.

[52] Etnologlar bu verilerden daha fazla toplamaya başlıyorlar: N. Dyson-Hudson'un görüşleri için bkz. "The Study of Nomads", Irons ve Dyson-Hudson (der.), *Perspectives*, s. 24-25'de. Barth'ın verileri için, bkz. Nomads, s. 16-17, ve daha ayrıntılı olarak onun, "Capital, Investment and the Social

Barth'ı izleyerek bir "sürü"deki cinsiyet dağılımını, yüzde 10 erkek, yüzde 90 dişi olarak ele alalım. Her dişinin yılda bir kez kuzulayacağı varsayılıyor. Bir sürüdeki yıllık yıpranma oranı yüzde 15'tir. Bu nedenle doğanların yüzde 15'i her yıl stok olarak ayrılmalıdır. 300 hayvanlık bir sürüde 30 erkek, 270 dişi olacaktır. Bu sürü yılda 270 kuzu verir.[53] Mevcudu korumak için 300 koyunluk sürüde 45 kuzu ayrılacaktır. Böylece brüt hayvan karı 270 kuzu ve net hayvan karı 225 kuzu olmaktadır.

Vergileri hesaba katmadan önce (tabii ki kuzulamadan sonra alınırlar), sürünün değerini hesaplamak yararlı olacak. Bu hesaplamayı yapmadan önce, kuzular, bir yaşındakiler ve yetişkinlerin fiyatları farklı olacağından, sürüdeki yaş dağılımını bilmemiz gerekmektedir.[54]

Structure of a Pastoral Nomad Group in South Persia", Raymond W. Firth ve B. S. Yamey (der.), *Capital, Savings and Credit in Peasant Societies* (Şikago, 1964), s. 70-71'de; Bates'in hayvancıları pazar ekonomisiyle bütünleşmiş olduğundan, bir çok yönden Barth'ın çalışmasından daha çok bilgi içermesine karşın, bu verileri kullanmadım. Bir yılı aşkın süre içerisinde sürülerdeki yaş dağılımı Bates'in çalışmasında çok açık olarak belirtiliyor. Genel olarak Bates'in sürü yavrulama hesaplarının sonuçlarının benimkine çok yakın olduğunu sanıyorum: Bates, *Nomads and Farmers*, s. 143-53; Türkistan sürüleriyle kıyaslamak için bkz. A. Golf, *Die Karakulzucht in ihrem Heimatlande Turkestan* (Berlin, 1933), ve Irons, "Variations in Economic Organization: A Comparison of the Pastoral Yomut and the Basseri", Irons ve Dyson-Hudson, *Perspectives*, s. 93-94'de.

[53] Burda ele alınan sürülerde ikiz kuzulama nadirdir. Riza, *Landwirtschaft*, s. 151, Osmanlı İmparatorluğu'nda I. Dünya Savaşı öncesi çiftçilik uygulamalarını temel alıyor.

Özellikle dişiler ikinci kışlarına kadar yavru vermediğinden, Türkçe'de kuzu, yetişkin koyun ve bir yaşında koyun arasındaki farkı vurgulayan sözcükler var. 40 günü dolduran yavruya *kuzu* deniliyor (Mart doğumluların ilk kırk günlük yaşamları kesinlikle oldukça riskli ve biz Osmanlı vergi toplayıcılarının çelimsizlerin hepsini ya da çoğunu da vergi gelirine dahil etmek için vergi toplama işine Nisan ayında hatta Mayıs'ta başladığını görüyoruz);

Sürüde 270 kuzu, 255 yetişkin koyun ve 45 bir yaşını doldurmuş yavru (geçen yıl açığını kapatmak için yüzde 15 stok) olacaktır. Kanunlarda yer alan rakamlara bakarak, bir koyunun değerini 15 akçe, bir yaşındaki yavrunun değerini 10 akçe ve kuzunun değerini de belki 6 akçe olarak ele alabiliriz.[55] Her yaş grubu ile kendi fiyatlarını çarparak, bunlardan elde edilenleri de eklediğimizde bunun toplamı bize vergiden ve stok kaybından önceki toplam hayvan sermayesi olan *5895* akçe rakamını verecektir. Bu bizim sürümüzün brüt hayvan sermayesidir. Başka bir deyişle brüt kar 270 kuzu ya da 1620 akçedir. Vergi öncesi net kar 225 kuzunun değeri, yani 1350 akçedir.

Toplam işletme sermayesi açısından bu rakamlara bakmak yararlı olacaktır. Bu toplam sermayenin yekunu, koyunlar ve bir yaşındaki yavrular, yani 4275 akçe-

---

altı aylıkla bir yaş arasındaki erkeklere *toklu*, bir yaşındaki dişilere *şişek* ve yetişkin erkeklere *koç*, dişilere *koyun* deniliyor. Bir yaşındakiler arasındaki fark, modern uygulamada bazı erkeklerin ilk kışlarından sonra satılması uygulamasından kaynaklanıyor. Riza, *Landwirtschaft*, s. 149; Bates, *Nomads and Farmers*, s. 147; Roux, s. 225, n. 1; Hamit Z. Koşay, "Türkiye halkının maddi kültürüne dair araştırmalar, III, hayvancılık", *Türk etnografya dergisi* 3 (1958), s. 39, yerel lehçe değişiklikleri ile birlikte, s. 13, 25-27, 30, 32, 34, 36, 38.

Bu değerler, sürülere uygulanan vergilerle, özellikle de *resm-i otlak*la ilgili, aşağıda tartışılan *kanun*lardan elde edildi. Kuzu başına 6 akçelik değer bu *kanun*larda bulunmuyor, ancak çok zayıf sürüler için uygulanan bu rakam, bir ya da daha fazla kış geçirmiş güçlü, yetişkin koyun başına belirlenen değerden düşük olduğu için akla uygun görünüyor. 15-10-6 akçelik bu "fiyat" sıralaması, etnografik raporlardaki ve geleneksel hayvan çiftliği üzerine çalışmalardaki istatistik verilerle uyuşuyor. Riza, *Landwirtschaft*, s. 156-57; Roux, s. 75; Bates, *Nomads and Farmers*, s. 143-44, 147; Dieter Ehmann, *Bahtiyaren, Persische Bergnomaden im Wandel der Zeit* (Wiesbaden, 1975) s. 113. Amerikan Tarım Bakanlığı hayvan fiyatlarına ilişkin tüm istatistikleri yayınlıyor ancak koyun etini sevmeyen ve kuzuda ısrar eden Amerikan damak zevki Osmanlı fiyatlandırma yapısını tersine çeviriyor.

dir. Yani net kar işletme sermayesinin yüzde 31 olmaktadır.

Şimdi koyun vergisinin, 270 kuzu ve 300 koyunluk, toplam 570 hayvanlık sürü üzerindeki etkisini inceleyebiliriz. İki koyuna bir akçe vergi oranından yola çıktığımızda toplam vergi 285 akçe olmaktadır. Bu da brüt hayvan sermayesinin yüzde 6'sı ve net karın yüzde 21'i demektir. Vergi tutarı, ayni olarak ödendiğinde, sürüden 19 koyun eksilecek demektir; kuzulamadan önce yüzde 6'sı, kuzulamadan sonra yüzde 3'ü. Kendi başına ele alındığında, bu büyüklükte bir sürü için, gerçek anlamda bir göçebe vergisi külfetinden ağır olsa da kaldırılamayacak bir yük değildir.[56]

Yukarıda değinildiği gibi verginin etkisini, sayısal çokluğu nedeniyle yumuşatacak "standart" sürülerin yanında, daha yoksul göçebeler üzerinde de incelemek önem taşımaktadır. Barth'ın geçim için gerekli 60 hayvanlık en küçük sürüsünü ele alalım.[57] Bu sürüde 54 dişi, 6 erkek koyun olacaktır. 54 kuzu doğduğunda 9'unun stok için ayrılması gerekecektir. O halde vergi öncesi net kar 45 kuzu ya da 270 olacaktır. Vergi, kuzulamadan sonra 114 koyun üzerinden 57 akçeye, ya da 4 ye-

---

[56] Bkz. yukarıda Spuler, apud n. 30. Hungtington'un "Rate of Return", s. 477-78'deki tartışmasını kabul edersek, vergi büyük sürülerde bile hemen hemen sürü net karının tamamını götürür.

[57] Gerçekte, sürü büyüklüğünü etkileyen birçok değişkene (ve de vergilere) rağmen Anadolu otlaklarına benzer birçok bölgede yaşamı sürdürmeye yetecek sürü büyüklüğü 50 ile 60 koyun arasında kalıyor: bkz. Hütteroth'un genel tartışması, *Bergnomaden und Yaylabauern*, s. 88, 90-91; Irons, "Variations" s. 96; Cynthia Nelson'a katkıda bulunanların karşılaştırmalı anlatımları: haz., *The Desert and the Sown* (Berkeley, 1973), s. 40 n. 13, 132, 147. Bütün bu örneklerde küçük sürüler, tarım ve hayvancılık ekonomilerin bir karışımı sonucu olarak, ya da başkalarının büyük sürülerine çobanlık ederek alternatif istihdam olanaklarından kaynaklanmaktadır.

tişkin koyuna sürünün yüzde 4'üne ve kuzuladıktan önce yüzde 7'sine gelecektir. Kendi kendine yeterli 50'lik bir asgari Saçıkara sürüsü üzerindeki vergi yükü de benzer bir oranda olacaktır.

Bizim asgari 60 koyunluk sürümüzde geçimin devam edebilmesi için 45 kuzunun doğması gerekmektedir. Böyle bir verginin sürü üzerindeki etkisini görmüştük. Bu 45 yeni doğmuş kuzu arzını koruyabilmesi için sürüdeki yetişkin koyun sayısı ne kadar artmalıdır? 60 koyunluk sürümüzün hem geçinilebilir seviyeyi muhafaza etmesi hem de koyun vergisinin ödenebilmesi için koyun sayısının 77'ye çıkması gerekmektedir. 77 koyunun olması 69 dişi koyun ve 69 kuzu demektir. Bu da üzerlerinden 73 akçe vergi alınacak toplam 146 koyun anlamına gelmektedir. Verginin kuzularla ödendiğini düşünürsek ve stok için ayrılan yüzde 15'lik bölümü düşersek, toplam 77 hayvanlık bir sürüden vergi sonrası kalan net 45 kuzuluk sayıya ulaşırız. Demek ki koyun vergisi, geçinilebilir sürü büyüklüğünü yüzde 25 artmaya ya da 17 yetişkin koyun daha eklemeye zorlamaktadır. Sürü büyüklüğü dikkate alınmadan uygulanan koyun vergisi, az hayvanlı sürüleri önemli ölçüde etkileyebilecektir. Modern Moğolistan'da da, bir otorite, buradaki koyun vergisi gibi yüzde 5'lik, 10'luk vergi oranlarının, "ödenemeyecek kadar yüksek" bulunmasından yakınmaktadır.[58]

Özetle koyun vergisi hayvancı göçebelerin gelir ve sermayelerine konulan büyük bir Osmanlı dayatmasıdır.

---

[58] C. R. Bawden, *The Modern History of Mongolia* (New York, 1968), s. 150, 169. Onun varsayımlarını kabul edersek, Huntington'un belirlemeleri buraya daha uygun düşüyor. Aşırı vergilendirmenin etkileri üzerine bkz. Gyula Kaldy-Nagy, "Rural and Urban Life in the Age of Sultan Suleiman", *Acta Orientalia* 32 (1978), s. 297.

Göçebe gerçeğini göz ardı ederek yönetim çıkarlarına uydurulan vergi oranları ve toplama programı ve bunun etkileri küskün talihli Anadolu kır insanlarının göçebe geleceğini iyice mahkum etmiştir. Kötü hava koşulları ya da salgın daha büyük sürüleri bile telef edebileceğinden, her göçebe bu verginin "yerleşime" dönük etkisini hissedebilirdi.

Koyun vergisinin küçük sürüler üzerindeki etkisine ek olarak, sağlanan gelirin kullanım amaçları da göçebelik düsturuna uygun düşmüyordu. Göçebenin vergi ödeme zamanları genellikle 'kendi haklılığına' dayanıyordu. Askerlik ya da göçebelik zorunlulukları kapıdaki net tehlikelerdi. Bununla birlikte burada göçebe, yerleşik Osmanlı tebaası gibi vergilendirildiğinden, göçebe için verginin nedeni ve mazereti kalmıyordu. Göçebeler halen Osmanlı ordusunun büyük bir parçası olsaydı, böyle kendine de yararlı vergileri anlaşılır bulabilirlerdi. Ancak önceki bölümde gördüğümüz gibi, Orhan'ın saltanatından itibaren göçebelerin kullanımı gerilemekteydi. 16. yüzyılda göçebelerin Osmanlı ordusundaki rolleri küçük, hatta gemi yapımı, yol işçiliği, taşıma hizmetleri (pirinç, peksimet taşıma, madenlerden kömür çekme), güherçile çıkarma ve benzeri işleri üstlenen ordunun işçi takımına verilen gözden düşmüş bir konuma denk geliyordu.[59] Böylesi işler onlar için bir "fırsat" değildi!

İlkbaharda koyunlar için alınan baş-vergisine ek olarak bir de *ağıl* vergisi, konuldu.[60] Bu *resm-i ağıl*, ko-

---

[59] Gibb ve Bowen, s. 55, 101; Salahaddin Çetintürk, "Osmanlı İmparatorluğunda yürük sınıfı ve statüleri", *Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi* 2 (1943-1944), s. 111-112; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda aşiretleri iskan teşebbüsü (1691-1696)* (İstanbul, 1963), s. 25-26.

[60] Lakonya'daki taş koyun ağıllarının ilginç çizimleri için bkz. Louis Robert, *Hellenica*, 13 (Paris, 1965), 5. ve 6. levhalar.

yunların otlaklara yayılıp dağılmadığı, küçük bir alanda toplandığı çiftleşme mevsiminde, sonbaharda belirleniyordu. Verginin oranı sancaklara ve zamana göre farklılık göstermekteydi. Fatih Sultan Mehmed'in sonraki kanununda oran, koyun ağılı başına iki akçe iken, I. Selim'in kanununda belirtildiği gibi 3 akçeye çıktı.[61]

Sancak kanunnâmelerinde oran 300 koyunluk sürü başına bir akçeden beş akçeye kadar[62] yükselebildiği gibi, on koyun başına bir akçeye kadar da yükselebiliyordu.[63] Verginin toplam yükü, yılda bir kez alındığından küçük olsa da, doğudaki marjinal sürüler için oldukça yüksekti ve yüzde onluk oranı sürünün azalmasına ve

---

[61] Beldiceanu, *Code*, f. 57v= Arif, "Kanunname", s. 62; Tveritinova, f. 14a: Hammer, s. 200.
892/1486-1487 yılında Hüdavendigar vilayetinde sürü başına ödenen para 3 *akçe*. 935/1528 ve 937/1530'da Aydın'da oran 3 *akçe* iken bir asır sonra 1039/1623 yılında 2 akçe. 935/1538 yılında Kütahya'da 3 *akçe*. Sultan Süleyman dönemi *kanunlarında* 996/1587'de Karaman'da 300 koyunluk sürü başına oran 5 *akçe*. "Resmi" sürü rakamı 300 koyun. 992/1584'de İçil'de 300 koyunluk sürü için 5 *akçe*. 988/1580'de Pasin'de sürüler *kışlağına* ulaştığında 100 koyun başına 1 *akçe* vergi toplandı.
Hüdavendigar: Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 499.
Aydın: a.g.e., s. 461; Barkan, s. 12; Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 289.
Kütahya: Barkan, s. 24.
Karaman: Beldiceanu, *Qaraman*, s. 51. Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 401.
İçil: *a.g.e.*, s. 260; Barkan, s. 50.
Pasin: Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 353.
Elbette standart 300 koyun için Pasin'de *resm-i ağıl* 3 *akçe* oluyor.

[63] Vergi toplayıcıları doğu Anadolu'da ağıl vergisi tahsilatını ürün olarak topluyorlardı. Bu vilayetlerde (Ahıska, Bayburt, Diyarbekir, Erzurum, Şebinkarahisar, Urfa) vergiye *resm-i yatak* adı veriliyordu. Koyunlar kışlağa geldiğinde sayıları tahmin ediliyordu. Bir sürü için bir koyun alınıyordu. 300 koyunluk standart sürüden küçük sürülerde 10 koyun başına 1 akçe ödeniyordu. Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 183, 173; 223, 169; Miroğlu, s. 154. Sadece koyun ağılını kullananlar değil, sahipleri de vergi ödüyordu, Sultan Süleyman zamanında bir kanun vergiyi (952/1545-1546) ağıl başına iki akçe olarak belirliyor; 17. yüzyıl başında bu vergi 3 akçeydi. Tuncer, *Arazi kanunları*, s. 59, 131, 140.

göçebelerin yerleşime zorlanmasına neden oluşturuyordu.

Bu vergi de göçebelere göre düzenlenmemişti. Gerçekten de, Batı Anadolu'da vergi, en az verginin alınacağı ya da hiç alınmayacağı marjinal sürü büyüklüğü dikkate alınarak belirlenmekteydi ve bu hüküm göçebeliğin vergilendirilmesinin temel gereksinimi olan iş yapabilme gücü ve sermayesini koruyup, böylelikle kırsal yaşam biçimine devam etmesini sağlamasına uygundu. Buna karşın verginin düzenliliği, yıllık alınması, bu uygulamanın göçebe yaşamında doğacak gereksinimlere göre değil, ama devletin yerleşiklerin gerekliliklerini karşılayacağı bir gelir kaynağı olarak konulduğunu göstermektedir.[64]

Ağıl vergisini tanımlayan kanunnâmeler de Osmanlı topraklarında göçebelere uygulanan toplam verginin, özellikle koyun vergisinde gördüğümüz gibi, sermaye yetersizliği çeken göçebeler başta olmak üzere, tüm göçebeler için yük olabileceğini göstermektedir. Önceki tartışmamızda değinildiği gibi, 300 koyunluk bir sürü standardı, geçinmek ve üremek için gerekli asgari sürü büyüklüğünden hatırı sayılır ölçüde fazlaydı. Güney İran Basserilerinde çok az sürü sahibinin 200'den fazla koyunluk sürüsü bulunurken, geçimlik sürü standardı 60 hayvandı.[65] İlk Saçıkara rakamları da bunu doğruluyor. Basseri için bu asgari rakam, Yakın Doğu'ya göre ke-

---

[64] Göçebelerin koyunlarının çiftleştikleri ağıllar için vergi vermek zorunda kalmaları kışlak imkanlarının yerleşik toplumlar tarafından sınırlandırılmasının çarpıcı bir göstergesidir. Koyun ağılları aşiret temelli ekonominin ortak malı olabilirdi ve kullanım hakkı bütün aşiret üyelerine ait olabilirdi. Yukarıda değinildiği gibi, Modern Türkiye'de göçebelerin otlak haklarıyla ilgili bir örnek olarak, bkz. Bates, "Differential Access", s. 48-59.
Barth, *Nomads*, s. 16.

sinlikle küçük değildi: Belucistanlı Marri ve Kababiş gibi, Anadolu'ya kıyasla çok verimsiz topraklarda yaşayan aşiretlerde sürüdeki asgari koyun sayısı çok daha küçüktür.[66] Osmanlı kanunlarındaki yüksek sürü büyüklüğü, muhtemelen göçebenin, Osmanlı vergi yükünü karşılayabilmesi için, ailesinin ve sürünün temel gereksinimlerinin üstünde ve ötesinde sahip olması gereken ilave sermayeyi de yansıtmaktadır. Etkisi küçük olsa da, belki de yukarıda hesapladığımız gibi yıllık gelirin (Batı Anadolu'da) yüzde 1'i olan *ağıl* vergisi, koyun vergisi gibi, göçebe faaliyetlerini ve sayısını sınırlayıcı bir amacı da içermektedir.

Göçebelerden mali olarak talep edilenler yalnızca koyunlar ve ağılları üzerinden alınan bu iki yıllık vergiden ibaret değildi. Tekrarlanan türde vergiler de vardı. Osmanlı hükümeti göçebeleri bir bütün olarak *haymana yurdu* olarak adlandırılan, mutad ve önceden saptanmış kışlak ya da yaylaklarında vergilendirmiyordu.[67] Ama Osmanlı yönetimi, göçebelerden, sürüleri gelenekselleşmiş ya da önceden belirlenmiş otlak güzergahlarından gidişte ve dönüşte ayrıldığı zaman vergi alıyordu ve göçebeler herhangi bir nedenle daha iyi yaylak ya da kışlaklar aradıklarında vergi tekrarlanıyordu. Bu vergiler arasında *resm-i yaylak, resm-i kışlak, resm-i otlak* ve muhtemelen *resm-i duhan* vardı. Bu vergilerden amaçlanan açıktı. Her zamanki yaylak ve *kışlak*larına gidiş dönüş sırasındaki zorlu yürüyüşlerinde, sürülerine en

---

[66] Robert N. Pehrson, *The Social Organization of the Marri Baluch* (Şikago, 1966), s. 8; W. W. Swidler, "Adaptive Processes Regulating Nomad-Sedentary Interaction in the Midlle East", Nelson (der.), *The Desert and the Sown*, s. 40.
Beldecianu, *Qaraman*, s. 62-63.

iyi otlak bulma arayışı içinde olan göçebelerin güzergahı, değişen hava koşullarından sık sık etkileniyordu. Sürülerin hayrını gözetmeden alınan bu vergilerle, göçebeler belli güzergahların içinde hareket etmeye yöneltilerek, yönetimin onların yerlerini bilmelerini kolaylaştırmak işine geliyordu. Tek bir verginin mali boyutu çok da önemli değildi; ancak, hava koşullarının getirdiği zorunluluk nedeniyle aynı yıl içinde birkaç kez güzergah dışına çıkılması, otlak bulmak için uzun yollar kat etmekten ve otlakların kıtlığından dolayı zaten güçsüzleşmiş sürüleri son derece olumsuz etkiliyordu. Göçebeleri kolayca el altında tutulacakları değişmez ve önceden bilinen güzergahlara yönlendirmek, onları yerleşikliğe zorlama sürecinde atılan önemli bir adımdı.[68]

Resm-i yaylak, yaz otlağı vergisi, orta ve doğu Anadolu'daki sancak kanunlarında görülüyor. Bu vergi, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kanunlarını tekrar eden metinlerde görüldüğünden, tarihleri 15. yüzyılın son çeyreğine kadar uzanıyor olabilir. Genellikle 300 koyundan oluştuğu kabul edilen sürülerin, Osmanlı tahrir defterlerinde belirtilmiş olan belirli güzergahtan giderek, yaylakta kalması halinde vergi alınması söz konusu değildi. Göçebe ve sürüsü kendilerine ayrılmış yaylak yolu üzerinde başka bir otlakta üç günü aşmamak kaydıyla mola verebilirdi. Daha uzun konaklamalarda yaylak vergisi alınırdı. Bu vergi, I. Selim'in saltanatı dönemindeki, bazıları Uzun Hasan'dan aktarılmış olan kanunnâmelere göre, çadır başına yaklaşık 620 gr. zey-

[68] Önceleri yerleşik çiftçiler bu belirlenmiş güzergahlar boyunca yer alan sınır topraklarda ekim yapabiliyorlardı, sonradan bu yasaklandı ve bu süreç (kırsal yaşam için yönetimin uygun bulduğu modeli gösterirken) göçebeleri daha da fazla bir kenara çekti.

tin yağı, tereyağ ya da iç yağı olarak belirtilmişti.[69] Daha sonra Kanuni döneminde vergi artmıştır: her çadır ödediği aynı miktar yağa ek olarak 300 koyun başına koyunlarından en besili bir tanesini vermektedir.[70] 1578 yılından sonra Çankırı sancak kanununda mal üzerinden alınan vergide toplayıcıların fazladan taleplerini engellemek ve yerleşik çiftçilerin otlaklarından da bu verginin alınmasını önlemek için ödeme nakde çevriliyor.[71]

Özetle, bu vergi göçebelerin, yollarından sapmak zorunda kaldıklarında, sürülerin ekili alanlardaki genç fideleri tüketmesini engellemek için süratle belirlenen güzergahlarına dönmelerini sağlayan bir yaptırım oluyordu. Kontrol altında tutma kararlılığı ve sürekli değişen çevre koşullarına uyumun engellenmesi kesinlikle göçebe kökenli bir uygulama değildi. Elde edilen gelirin göçebe reislerine geçmesi veya göçebe amaçlarına hizmet etmesi de söz konusu değildi.

Yaylak vergisi yaylaya göç sürecini kapsadığı gibi, kışlak vergisi, *resm-i kışlak* da dönüşte başlıyordu. Genel kanunnâmeler bu konuda bize bilgi veriyor. Genel kurala göre 15. yüzyıl sonlarında ve 16. yüzyıl başlarında bir sürü belirlenen kışlaklarına girip kışlamamışsa, suçlu göçebe büyük sürü sahibi ise bir yaşındaki bir dişi

---

[69] Yağ miktarının ölçüsü 1 *nevgi* (ya da *nügü*) olarak yaklaşık 200 *dirhem* ağırlığındaki bir kepçe dolusu olarak belirlenmişti: Nejat Göyünç, *XVI. yy.de Mardin sancağı* (İstanbul, 1969), s. 139 n 1. Kanunlar: Bayburt, 1516, 1530, s. 154; Mardin, 924/1518-1519, Barkan, s. 158: Erzincan, 922/1516, Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 452-54.

Mardin 975/1567, Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 275-76, 353; Diyarbakır 947/1540-1541, Barkan, s. 134; Çemisgezek 984/1541-1542, Barkan, s. 190 (bir koyun ya da 30 *akçe* ödeme); Arapgir 976/1568, Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 241-42.

Barkan, s. 36-37.

koyun, değilse, 6 akçe (bir kuzunun tahmini ederi) borçlanıyordu.[72] 952/1545 yılına ait bir kanunda kalış süresini uzatan yani hareket halinde olmayan sürü vergilendiriliyordu. Bu, üç günü aşan konaklamalar için uygulanan yaylak vergisini hatırlatan bir hükümdü. İyi durumdaki sürü bir yaşında bir dişi koyun verirken, ortalama sürü 10 akçe, daha yoksul sürü ise 6 akçe veriyordu. Bununla birlikte sürü sahibi yerleşir ve toprağı işlerse, bu vergiye muhatap olmuyor, ancak toprak ve ürün üzerinden vergilendiriliyordu.[73] Birçok sancak kanunu da imparatorluğun genel kanunlarına benzemektedir.[74]

Birkaç sancak kanununda farklı bir vergi uygulaması karşımıza çıkmaktadır. Bu sancaklarda verginin sürü üzerinden değil, göçebe üzerinden alındığını görüyoruz. Bir göçebe belirtilen yerin dışında kışladığında 6 akçe borçlanmaktadır (bazı durumlarda, örneğin, bekar ise daha az). Eğer ekim yapıyor, öşür ve vergilerini veriyorsa, kışlak vergisi ödemiyordu.[75] Bu uygulama biçimi

---

[72] Beldiceanu, *Code*, f. 38r-v= Arif, "Kanunname", s. 43, Tveritinova, ff. 13b-14a: Eğer bu arada göçebe ekim yapar ve üründen ondalık (öşür) ve vergi öderse, *reşm-i kışlak*tan muaf oluyordu. Aynı şekilde bir Sultan Süleyman *kanunu* vardır; Hammer, s. 200 (en yoksul sürüden 50 akçe alındığının yazılmış olmasını yanlıştan kaynaklanıyor diye kabul ediyorum).

[73] Tuncer, *Arazi kanunları*, s. 100, 122, 147.

[74] Karaman, 935/1528-1529, Barkan, s. 47 ve Beldiceanu, *Qaraman*, s. 53-54, benzer ancak tarihi yok; Hüdavendigar 892/1487-1488, Barkan s. 4, sadece vergilerin sürü büyüklüğü ile orantılı olduğunu belirtiyor; Yeni İl 991/1583-1584, *a.g.e.*, s. 77; Çemişgezek 948/1541-1542, *a.g.e.*, s. 190; 300 koyunluk sürü başına 30 akçe değerinde bir koyun, ve sürü büyüklüğü oranında azalıp çoğalıyor; Diyarbekir 947/1540-1541, *a.g.e.*, s. 134; Urfa ve Diyarbekir 973/1565, Tuncer, Toprak hukuku, s. 185; Mardin 975/1567, *a.g.e.*, s. 276; Arapgir 976/1568, *a.g.e.*, s. 242; Pasin 988/1580, *a.g.e.*, s. 352.
Sancak uygulamaları tek tip değil: Aydın 935/1538-1529, Barkan, s. 12 (3 akçe), Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 288 (1309/1629'dan); Erzincan ve Kemah 927/1541, *a.g.e.*, s. 485.

resm-i duhan (ya da *resm-i tütün*) olarak bilinen uygulamanın bir benzeriydi; bu vergiyle göçebenin kışlağını belirleyerek orada kalması amaçlanıyordu.[76]

Kışlak vergisi de, göçebelerin sürülerini "normal" yoldan çıkarmalarına ve her zamanki kışlakları dışında kalmalarına engel olmayı amaçlayan bir uygulama idi. Ovada, kışı geçirebilecekleri yerlerde toprağın elbette kullanılıyor ve ekiliyor olması daha muhtemeldi. Bu da yaylak vergisi gibi, kısıtlayıcı bir vergiydi. Mevsimlik göç ihtiyacını dikkate almayan ve göçebelere bir yarar getirmeyen bu uygulama, göçebeleri tüm kış, kendilerine ait olmayan otlaklardan uzak tutmak için konulan "tütün vergisi" ile çok benzeşiyordu.

Her iki otlak vergisinin özelliklerini birleştiren, göçebeleri her zamanki yaylaklarıyla sınırlayan son yaptırım, otlak vergisi ya da *resm-i otlak*tı. Otlak vergisi gene en iyi ifadesini genel kanunnâmelerde bulmaktadır. Göçebelerin sürülerini defterlerde adlarına kaydedilmiş otlakların sınırı içinde tutmaları halinde, resmi görevlilerin onlardan koyun vergisinden fazla koyun almaları yasaklanıyordu. Sürülerini vergi toplanan diğer otlaklara hatta başka sancaklara götürdüklerinde, otlak vergisini ödemek zorunda kalıyorlardı. Fatih Sultan Mehmed'in son dönemine kadar bu vergi sürü başına ortalama bir koyundu. Sonra genellikle geçerli kalan bir derecelendirme yapıldı: küçük sürü başına 10 akçe değerinde koyun alınırken, ortalama sürü 15 akçe, büyük sürü 20

---

[76] Bizans "kapnikon" vergisi ile ilişkisinin açıklığa kavuşturulması gerekir. *Resm-i duhan* kanunları: Aydın 937/1528-1529, Barkan, s. 12; Aydın 937/1530-1531, Tuncer, *Toprak kanunları*, s. 460; Bayburt 1530, Miroğlu, s. 154; Diyarbekir 947/1540-1541, Barkan, s. 134; Sultan Süleyman kanunu 925/1545, Tuncer, *Arazi kanunları*, s. 102.

akçe değerinde koyun verdi.[77] Sancak kanunları da genel olarak bu oranı izledi.[78]

952/1545 genel kanunnâmesinde bu uygulamaların bazılarının birleştirilmesine çalışıldı. Koyun vergisi, otlak vergilerinin geçerli olmadığı bölgelerde, göçebeler ne kadar süreyle olursa olsun bu bölgelerde kaldığında, yeterli oluyordu. Ancak her vilayette otlak vergisi uygulanan bölgeler vardı. Buraların defterlerine işlenmiş olması gerekiyordu. Vergi sadece bu bölgelere girip otlayan koyunlar üzerinden alınacaktı. Bazı bölgeler göçebelerin alıştıkları otlaklara gitmelerini engellemek amacıyla böyle düzenlendi ve genellikle koyunlar otlağa girdiğinde vergiler ödettirildi. Buralarda vergi, sürüleri ve göçebeleri kendi vilayetlerinde belirli, sınırlanmış otlaklar içinde tutmayı amaçlıyordu. Vergi toplayıcıları ya bu işe atanmış bir tımarlı ya da sancak beyiydi. Eski adet ve gelenek uyarınca vergi sürü başına bir koyun olarak belirlenmişti. 16. yüzyılda oranı, yönetimin gereksinimleri, sürünün büyüklüğü ve kalitesi belirliyordu. Sürü sahipleri ödemeyi, büyük koyuna karşılık 20 akçe, normal koyuna 15 akçe, bir yaşındakine de 10 akçe olmak üzere para ile de yapabiliyordu. En fazla vergi 20 akçe idi.[79]

Kış ve yaz otlak vergileriyle göçebelerin ve sürülerin uzun göç yürüyüşlerinde kontrol altında tutulması amaçlanıyordu. "Duhan" ve bazı vilayetlerdeki kışlak vergisi sürüleri her zamanki kışlaklarında tutmaya yarıyordu.

Beldiceanu, *Code,* ff. 37v-38r= Arif, "Kanunname", s. 42-43, f. 57v= s. 62; Tvertinova, ff. 13b, 14a; Hammer, s. 199-200.

[78] Hüdavendigar 892/1487-1488, Barkan, s. 4 (bir oran olmaksızın); Karaman 935/1528-1529, *a.g.e.*, s. 47; Kütahya 935/1528-1529, *a.g.e.*, s. 26, Aydın 935/ 1528-1529, *a.g.e.*, s. 12 ve 937/1530, Tuncer, *Toprak hukuku*, s. 460 (eğer *yürük* sürüyü bir *timar* üzerinde otlatırsa 17 akçe nakit vergi). Tuncer, *Arazi kanunları*, s. 100-101, 122, 131, 147.

Bu otlak vergisi *"duhan"* vergisinin yaylak vergisi uyarlamasıydı. Sürülerin, yönetimin gözünde, ait oldukları topraklarda tutulmasını sağlıyordu. Kuralları bir kez bozmanın ortalama sürüye zararı olmazken, resmi görevliler, geleneksel otlakları yetersiz olan ve mevsime bağlı olarak daha yeşil otlaklar ya da yeni güzergahlar aramak zorunda kalan sürüler için her defasında vergi uygulayabiliyorlardı.[80] Böylelikle otlak vergisi, göçebelerin yaz güzergahı *termini*'ni ve geleneksel toprak kullanımını korumaya (ve dayatmaya) yardım ederken, diğer vergiler otlakların güzergahını tanımlamıştır.

Böylece bunlar Osmanlıların göçebelere yönelik düzenlemelerini oluşturmuş oldu. Osmanlının, uysal çiftçilerin öngörülebilir, düzenli gelirleriyle gerçekleştirilecek yerleşiklik rüyasında, kır göçebelerine yer yoktu. Göçebeler tatlı suya ve iyi otlaklara ulaşma olanaklarını artırmak için küçük çaplı hava değişikliklerini izlediler; bunun sonucu olarak da sürekli hareket halinde oldular. Bu hareketlilik bağımsızlığı ve arkasından Osmanlı merkezi yönetimine karşı muhalefet potansiyelini geliştirdi. Bu iki etken, bağımsızlık ve hareketlilik, göçebeleri Osmanlının kontrol altında tutmak istediği bir tehdit haline getirdi. Osmanlı mali düzenlemeleri bu amacın gerçekleştirilmesinde büyük rol oynadı.

Osmanlı yönetiminin göçebeleri vergilendirmekte izlediği yol, göçebelerin geleneksel olarak kendi aralarındaki uygulamalarının çok ötesindeydi. Osmanlı vergi-

---

[80] Saçıkara'nın köy topraklarına sahip olma zorunda kalmasında tekrarlanan ödemelerin yerleşikliğe yönelten etkisinin karşılaştırılması için bkz: Bates, *Nomads and Farmers*, s. 132 n 3, 135. Güçlü sürü sahiplerinin büyük sürülerini Develi ovasında kışlatıp tüm Eylül-Nisan arası sürede her 100 koyun için sadece iki koyun ücret ödediği tersi bir uygulama için bkz. Reşat Izbırak, *Develi ovası ve ekonomik gelişmesi* (Ankara, 1953), s. 20.

lendirmesi kırsal yaşamın değil, yönetimin gereksinimlerini karşılamaya yönelik düzenli ve sürekli bir uygulamaydı. Vergi oranları göçebelerin ödeme gücü göz önüne alınmaksızın tespit ediliyor ve bu oranlar, bağımsız kır insanlarını göçebe ekonomisinin gerektirdiği asgari sürü büyüklüğünün çok üzerinde hayvan beslemeye zorluyordu.

Koyun vergisi marjinal sermayeli göçebeleri kırsal dünyadan koparak yerleşik düzene girmeye mecbur etti. Vergiler, göçebelerin alıştıkları otlak güzergahı boyunca karşılaştıkları düzensiz yağmurların etkilerinden kaçınmalarına engel oldu. Yazın ya da kışın yeni bir otlak bulma gereksinimi duyduklarında otlak ve "duhan" uygulamaları ile vergilendirildiler. Bu vergiler, marjinal göçebeleri belirtilmiş iki otlağın içinde ve göç yollarında ne zaman geleceği belli olmayan sağanak yağmurların şiddetine terk etti. Osmanlı vergi politikasının amacı, göçebeleri yerleşime zorlamak, ya da en azından bilinen bir güzergahta tutmak ve sayılarını en aza indirmekti.

Yoksul göçebe daima korumak zorunda olduğu sürüsünü elinde tutabilmek için olağanüstü önlemlere zorlanıyordu. Stoklarını sağlıklı tutabilmek ve daha iyi geçinebilmek için, sık sık güzergahını değiştirmek ve o yıl yeterli yağmur alamayan otlağını değiştirmek ve en iyi otlağı bulmak zorunda kalıyordu. O zaman sürekli tekrarlanan vergilerle karşılaşıyordu ve sürekli hareket halinde olmazsa, bu vergilerin toplam etkisi onu fakir düşürmeye yetiyordu. Koyun vergisi ve diğer vergilerin baskısı altındaki yoksul göçebenin sonuç olarak iki seçeneği kalmıştı: yerleşik hayata geçmek ya da isyan. Osmanlı göçebeden yerleşik hayata geçmesini ve göçebelikten "kurtulmasını" bekledi. Göreceğimiz gibi bazı göçebeler

başka yerlerde daha çekici politikalar ve daha yeşil otlaklar aradılar.

Dahası, göçebelerden alınan vergi durumu iyi olanlar için acil bir tehdit unsuru oluşturmadığından, verginin uygulanması kadar miktarı da onların bakış açılarını etkiledi. Vergi gelirleri göçebelerin yararına değil, yerleşik timarlı sipahilere, sancak ve eyalet yöneticilerine ve şehzade haslarına tahsis edilmişti. Askeri faaliyetlere katılan göçebeler kendilerini küçültücü işlerin içinde buldu. Şah İsmail'i çekici kılan nedenlerden biri de, ordusunda göçebe askeri birliklerine ve divanında göçebe liderlerine en ön sırada yer vermesiydi. Osmanlı vergi düzeni güçlü ve zengin göçebeleri yerleşikliğe zorlamayabilirdi, ama onları çatışmaya itiyordu.

III. BÖLÜM

Axylon'un At Çekenleri

Osmanlılar, saray kroniklerinde göçebe geçmişlerinden övgüyle sözederken, kendi göçebe nüfusunun geleceğine dair dünyevi hükümler vermişlerdir. Osmanlı vergi politikasının etkileri ve göçebe gelirlerinin başka amaçlarla kullanılması aşiret üyelerini mutsuz etmişti. Yöneticilerin önem verdiği oranda göçebeler imparatorluğun tebaasındandı ya da tebaası haline gelecekti. Tahrir defterlerine kaydedilen diğer yönetilen sınıflar gibi, göçebeler de vergi ve nüfus kayıtlarına tabiydiler. Bütün ya da parça olarak büyük bölümü günümüze kadar ulaşan bu defterler zaman zaman bize Osmanlı kır yaşamının üretkenliği, çeşitliliği ve örgütlenmesi üzerine inceleme yapma şansı vermektedir. Göçebeleri tanımlayan kayıtlar, yetişkin erkek nüfusun listesinin çıkarılması, otlaklarının saptanması ve mali yükümlülüklerinin özetlenmesi bize, bazı ilkel, eksik ancak yine de ortaçağ göçebeleri için anlamlı bir alan çalışması gerçekleştirmemize yardımcı olur. Ardışık tahrir defterlerini incelemek ayrıca çok az etnoloğun ulaşabileceği bir avantajı, toplumsal bir grubu kuşaklar boyunca izleme fırsatını sağlar. Bu

bölüm, nüfus ve vergi kayıtlarına dayanarak bazı Anadolu göçebelerini incelemektedir.

Anadolu'ya ilişkin sancak tahrirlerinin çoğu göçebeleri tanımlayan kayıtlar içeriyor. Tahrir defterlerinin bir türünde, göçebe gruplar köyler, kasabalar veya varoş bölgelerinin tanımlamaları arasında ayrıca kendi başına kaydedilmişlerdir. Böyle bir kayıt şekli, kayıt memurlarının köyleri ya da grupları rastladıkları yerde kaydettiğini gösterdiğinden, tarihçilerin göçebeleri kendi coğrafi konumları içerisine oturtmalarına yardım edebilir: İyi bir haritanın yardımıyla tahriri okuyarak kayıt memurlarının izlediği rotayı takip edebiliriz. Eğer göçebeler iki köy arasında bir yerde kaydedilmişse, onların göç rotalarının veya yaz otlaklarının bu iki köy arasında olduğunu düşünebiliriz.[1] Göçebelerin köylerin ve tarım yapılan arazilerin içinde geçici işgalciler olarak göründüğü tahrirler, göçebe nüfusunun az olduğu ve tüm nüfusun içinde temsil kabiliyetinin olmadığı alanları gösterir. Daha geniş göçebe nüfusunun olduğu sancakların tahririnde ise göçebeler ayrı bir bölümde kaydedilmiştir.[2] Bu tip tahrirlerde katiplerin, kayıt memurlarının saha çalışması notlarından bir başka kopya hazırlamayı daha

---

1 Defterlerin çoğu yaz çalışması olarak ortaya çıktığından, yollar açıldığında göçebeler kışlaklarını terk etmiş olacaklardı. Defterler geleneksel ya da belirlenmiş otlakların listesini veriyor ancak, modern Türkiye haritaları tek tek otlakları tanımlamak için gerekli ölçeklere sahip değil ve resmi gazeteler sadece otlakların çoğunu değil, aynı zamanda istisnai köyleri de içermemektedir. Karaman için bkz.: Sırrı Üçer ve Mesud Koman, *Konya ili köy ve yer adları üzerine bir deneme* (Konya, 1945). Sadece göçebelere ayrılmış başka defterler de vardır: M. A. Cook, *Population Pressure in Rural Anatolia, 1400-1600* (Oxford, 1972), s. 59.
Bkz. N. Beldiceanu, *Turcica* 8 (1976), s. 264. Beldiceanu'nun çalışması kanunların anlaşılması için olduğu kadar, defter incelemelerine de temel oluşturmaktadır.

münasip bulduklarını görebiliriz. Burada amaç, daha kolay referans ve eşit muamele için, çok sayıdaki göçebe nüfusunu yerleşik tebaadan ayırmaktır. Bu türün bir başka varyantı, bir sancağın sadece aşiretlerinin kaydedildiği tahrirlerdir. Fakat günümüze kalan tahrir defterleri arasında bu tür kayıtlara çok ender olarak rastlarız. Tuz Gölü'nün çevresindeki büyük ağaçsız düzlük, alan yani Axylon'u odağına alan Lykaonia, Kapadokya ve İsauria'yı da kapsayan Karaman eyaleti göçebelerin ayrı olarak kaydedildiği eyaletlerden biridir.[3] Karaman'da diğerleri arasında en büyük aşiret olan *At Çeken* (İran kaynaklarında nadiren *Esb Keşan* olarak geçen) aşiretini, Hatipoğlu olarak bilinen Haydar ibn Nasuh ve katibi Ali tarafından kaydedilen 1500-1501 tarihli tahrir defterine dayanarak inceleyeceğiz. Ayrıca Mustafa Çelebi ve katibi Ruşeni ibn Hacı Hüseyin tarafından kayıt altına alınan 1523 tarihli tahrir defterini de karşılaştırma amaçlı kullanacağız.[4]

---

[3] Daha eski Türkçe literatür için bkz. Muzaffer Erdoğan, *Izahlı Konya Bibliyografyası* (İstanbul, 1952). En iyi coğrafya çalışmaları, Wolf-Dieter Hütteroth, *Ländliche Siedlungen im südlichen Inneranatolien in den letzten vierhundert Jahren* (Göttingen, 1968); Hermann Wenzel, *Sultan-Dagh und Akschehir-Ova, eine landeskundliche Untersuchung in Inneranatolien* (Kiel, 1932); H. Wenzel, *Forschungen in Inneranatolien*, 2 c., (Kiel, 1935-37).
Bu defterlerin hiçbirinin tarihi bulunmamaktadır. Hatipoğlu defteri, TT32, 1. Belidiceanu-Steinherr ve N. Beldiceanu tarafından tanımlanıyor, "Deux villes d'Anatolie préottomane: Develi et Qarahisar d'après des documents inédits", *Revue des études islamiques* 39 (1971), s. 380 ve levha 1-8; İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Ereğlisi Tarihi* (İstanbul, 1970), s. 247; Konyalı, *Şerefli Koçhisar Tarihi* (İstanbul, 1971), s. 369; Konyalı, *Aksaray Tarihi*, 1. c. (İstanbul, 1974), s. 831-45. Defterin tarihi, içindeki kanıtlardan çıkarılabiliyor. Defterin boyutları, II. Bayezid (1481-1512) tarafından hazırlattırılan tahrir boyutlarıyla uyumlu. Fatih dönemi tahrirleri daha kısa, I. Selim'inkiler ise daha geniştir. Bayezid'in iki oğlu Abdullah ve Şehinşah ile ilgili atıflardan, 1483'te Abdullah'ın ölümünden sonra ve 1511'de Şehinşah'ın ölümünden önce yazıldığını gösteriyor: TT32, s. 2, 3, 56. İsimlerinin arkasından yazılan saygılı

Kolaylıkla ulaşılmasından dolayı, göze çarpan herhangi bir tarihi kayıt üzerine çalışmanın bazı tehlikeleri bulunmaktadır. Kuşkusuz bir önceki bölümün konusu olan kanunların göçebeler üzerindeki etkisi, çok sayıda tahrir defterinde göçebeleri listeleyen dağınık kayıtlara da bakarak çalışılabilir ve çalışılmalıdır da. At Çekenler taifesinin yanlış bir izlenim vermesi olasılığı, onların sayısı ve özel statülerince artmaktadır. Ayrıca tüm At Çekenler kayıtları birbiri ardına yapıldığı için bu grubun konumunu belirlemek çok zor olmaktadır; çoğu tahrir defterinde göçebelerin varolan yerleşim yerleri arasına serpiştirilmesi de işleri iyice zorlaştırır. Diğer yandan, göçebelerin ana vatanı Karaman çok iyi çalışılmıştır ve

---

ifadelerden Abdullah'ın ölmüş, Şehinşah'ın sağ olduğu görünüyor, bkz.: A. D. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty* (Oxford, 1956), s. 22. Defterin 44. sayfasında tahrirden sonra yazılmış bir kenar notunda tarih var: 16-25 Ağustos 1502 (evasıt-ı Safer 908) ve bu nedenle de *terminus ante quem* olmalı. Metinde s. 103'de "Sultan Ahmed Bey'e ait olan senetler anılan kişilerin ellerinde" notu bulunuyor. Bayezid'in oğlu Amasya Valisi Ahmed, Karaman'a sadece bir kez 1500 yılında geldiğinden, bu not *terminus post quem* oluyor. II. Bayezid 1500 yılında Karaman'ın tahririnin yapılmasını emretmişti ve bu eyaletin diğer tahriri onun hükümdarlığı döneminde 1483'te yapılmıştı. I. Beldiceanu-Steinherr, "Un transfuge qaramanide auprès de la porte ottomane", *Journal of Economic and Social History of the Orient* 16 (1973), s. 155. Ayrıca göçebelerin tahrirleri, eyaletin genel tahririnin bütünsel bir parçasıydı: TT636, 1591 tarihlidir, *Kanunnâme*'nin 38-39. satırı. Yani TT32, II. Bayezid'in Hatipoğlu ve Ali'ye hazırlanmasını emrettiği 1500-1501 defterinin bir parçasıdır.

İkinci defter, TT1061'in tarihini tespit etmek daha kolay. 929/1522-1523'de düzenlenen TT387 ile benzer vergi ve icmal rakamlarını içeriyor; Hicri 929, 20 Kasım 1522'de başladığından, bu defterlerin takip eden yıla ilişkin olduğunu var sayıyorum. Yani TT1061, Mustafa Çelebi'nin kaleme aldığı o yılın genel tahririnin bir parçasıdır: Konyalı, *Aksaray*, s. 828; Konya Ereğlisi, s. 248-50. Profesör Nejat Göyünç Osmanlı Arşivi'nde o yıla ilişkin bir mufassal defterin varlığından beni haberdar etme nezaketini gösterdi.

Burada Türkiye'nin yorulmak bilmeyen yerel tarihçisi Konyalı'nın çalışmalarına müteşekkir olduğumu belirtmeliyim. Eserleri orta Anadolu tarihi ve coğrafyasına ilişkin çok fazla kaynak malzeme içeriyor.

hayvancılıkla geçinenler için her zaman bir cennet olmuştur. Ayrıca Osmanlı dünyasındaki göçebelerin tahriri arasında, Hatipoğlu'nun tahriri en erken tarihli (ve zamanında tarihlenmiş) olanıdır. At Çekenlerin incelenmesi, bir kavşakta bulunan göçebeler üzerindeki Osmanlı etkisini ortaya koyabilir: Karaman'ın fethinden bir nesil sonra, Safavi misyonerleri göçebelerden destekçi devşirmek için geldikleri anda Hatipoğlu katibiyle birlikte alana gitmişti.

Orta Anadolu Hatipoğlu'nun ziyaretinden uzun zaman önce de bir hayvancılık merkeziydi. Hititler, platoda koyun, keçi ve at yetiştiriyordu.[5] Strabon'a göre "Kapadokya İranlılara her yıl nakdi vergiye ek olarak 1500 at, 2000 katır ve 50 bin koyun vergi ödüyordu..." Son dönem bir Romalı yazarın iddiasına göre imparatorluğun en iyi atları Torosların bayırlarında yetişiyordu. Son olarak, Strabon, Tuz Gölü'nün güneyinde otlayan koyunlar hakkında, "bölge susuz olsa da azımsanmayacak bir koyun üretimi vardır ve yün kalitesinin kötü olmasına karşın sadece bu işle uğraşarak zengin olan insanlar bulunur" demektedir.[6] Elverişli dağ etekleri, Anadolu'nun en yumuşak eğimli toprakları, görkemli bir otlak yaratıyordu. Daha sonra oraya giden bir gezginin dediği gibi: " haritamızda bataklık olarak gösterilmiş bir çok yer tam tersine, bataklığı anımsatacak saz kamış ve yüksek otların rastlanmadığı, üzerinde sürülerin yayıldığı güzel otlaklardı."[7]

William L. Langer ve Robert P. Blake, "The Rise of the Ottoman Turks and Its Historical Background", *American Historical Review* 37 (1932), s. 480.

T. R. S. Broughton, "Roman Asia", Tenney Frank (der.), *An Economic Survey of Ancient Rome*, c. 4 (Baltimore, 1938), s. 617-19.

Bu gözlemler Mayıs başında Konya'dan Niğde'ye gidilen yolda yapıldı: Mrs. Scott-Stevenson (Mary Esme Gwendoline Grogan Stevenson), *Our Ride*

1830'lu yıllarda bölgeden geçen İngiliz seyyah Hamilton atlara daha fazla ilgi göstermiştir: "Bu bölgedeki Türkmenler, Kapadokya'da yaşayan eski öncülleri gibi büyük at yetiştiricileridir ve doğal olarak mümkün olduğu kadar çok atı ülkenin öteki bölgelerine satmaya çalışırlar; ancak, kısrakları satmayıp binerler ve onlara asla yük taşıtmazlar... Gördüğüm atlar küçük de olsa hareketli ve temizdi ve peşlerinde genç tayları koşuşturuyordu."[8] Ondan birkaç yıl önce bir başka seyyah olan Macdonald Kinneir de şunları belirtir: "Ova yörüklerle doluydu ve at yetiştiriyorlardı. Bölgenin geri kalan kısmı kuraklıktan kavrulurken, anlaşılan kesintisiz yeşillikleri korumak için, küçük konik tepelere kurulmuş tümülüsleri anımsatan çadırlar kurmuşlardı".[9]

At Çekenler Karaman'ın hangi bölgesinde yaşadı? Göçebe hayvancılar oldukları için haritada takip edebileceğimiz ne köy ne de sabit konaklama yerleri vardı. Ancak otlaklara ve göç güzergahlarına sahiplerdi. Yağmurun durumuna ve otlayacak hayvan sayısına bağlı olarak göçebeler, gelenekler rotaları ve otlakları arasından en elverişli olanlarını seçiyorlardı.[10] Haritada geç-

---

Through Asia Minor, (Londra, 1881), s. 283, 274, 311. Ayrıca Ferruh Sanır'ın haritalarına da bkz.: *Sultan Dağlarından Sakarya*'ya (Ankara, 1948), s. 81-87 ve Zeki Afşin, *Konya'nın iktisadi bünyesine bir bakış*, (İstanbul, 1940), s. 100-20.

8 William J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus, and Armenia*, c. 2 (Londra, 1942), s. 242-44.
John Macdonald Kinneir, *Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan, in the Years 1813 and 1814* (Londra, 1818), s. 215-16; Mrs. Scott-Stevenson, Our Ride, s. 274-96, böyle bir karargahı betimliyor; Ayrıca bkz. Josef Strzygowski, *Kleinasien, ein Neuland der Kunstgeschichte* (Leipzig, 1903) s. 1-2.
Sürü yönetimi dinamikleri için bkz. Gudrun Dahl ve Anders Hjort, *Having Herds* (Stockholm, 1976), bölüm 4.

tikleri yolları ve otlakları işaretleyip birleştirince ortaya çıkan şekil dambıla benziyor. Güney İran Basserileri arasında "il-rah" ya da aşiret güzergâhı olarak adlandırılıyordu. Mevsim döngüsünün belli bir anında, göçebeler il-rah boyunca belli noktada oluyordu. Güzergah ve otlaklar iklime ve siyasal koşullara göre değiştirilebilirdi; aşiret sadece sürü ile oba kurduğu otlak ve su kaynağında hak iddia ediyordu. At Çekenlerin mevsimlik göçleri Yakın Doğu'nun başka bölgelerindeki kadar uzun değildi. Yaylakları Axylon'daki birçok sönmüş volkanik dağın yamaçlarında olabilirken, kışlakları bu dağların etekleri etrafına yayılmış olabilir. Öte yandan göç, Toros'un kuzey yamacından Tuz Gölü sınırındaki düzlüklere ya da nihayet Sultan Dağı'nın kuzey sırtlarından, Ankara'nın güney ve batısındaki Sakarya nehrinin üst kolunun çevresindeki kollarına kadar uzanabiliyordu.[11]

Çabuk ya da yavaş olsun yerleşim, At Çekenlerin yaşadığı bölgenin sınırlarının etrafını çizip, tanımlanmasında önemli bir rol oynadı. 1500 yılında Hatipoğlu onları muğlak ve birbiriyle çakışan üç bölgeye (*nahiye*) kaydetmiş: Eski İl, Bayburd ve Turgud. İl-rah kavramı bu örtüşmeyi ve belirsizliği açıklıyor. Bayburd'taki göçebeler sürülerini diyelim ki mart ayında otlağa çıkarabilirler ve onlar göç ettikten sonra Turgud'un sürülerini yerleşik çiftçiler dahil hiçbir şey nisan ayında burada yayılmaktan alıkoyamazdı. Yerleşiklerin tersine göçebe bir yerin kullanım hakkını belli bir zaman dilimi için iddia ediyordu. Mayıs ayına ait olan otlağın kullanım

[11] Wenzel, *Sultan Dagh*, s. 40-44; Wenzel, *Forschungen*, c. 2, s. 77-111; Hütteroth, *Siedlungen*, harita 2. Hütteroth'un kısmen 16. yüzyıl sonları tahrir defterlerine dayanan çalışması, Axylon'daki yerleşik yaşama ilişkin olağanüstü bir çalışma.

hakkı haziran ayında da aynı hakkın iddia edildiği anlamına gelmez. 1500 yılı sayımı At Çekenlerin sürekli yerleşimden uzak olduğunu göstermektedir.

1512'de büyük Osmanlı tarihçisi ve devlet adamı Kemalpaşazade ve katibi Hüsam Dimaşki Sultan I. Selim için Karaman ilinin ayrıntılı bir tahrir defterini hazırladı.[12] Bu defterde Bayburd ve Turgud *kaza* olarak Konya'ya bağlı gösterilirken, Eski İl Larende'ye bağlı olarak kaydedilmiştir.[13] Modern Eski İl Tuz Gölü'nün hemen güneyindeki alandır. Konya'nın 80 km. güney doğusunda, Larende'den çok Konya'ya yakındır. Eski İl'in Larende çemberinde olabilmesi için, daha büyük ya da en azından daha uzun olması gerekir. Gerçekten de Eski İl'in sınırları Aksaray, Sahra-i Konya ve İnsuyu'nun büyük bölümünü içine alırken, Turgud kazası Said İli, Ilgın ve Zengicek'in en azından bir kısmını kapsıyordu.[14] 1518'deki At Çekenlerin sınırları, belli bir zamanda o an için otlak olarak kullanılan küçük bir alanla sınırlanmış görülse de, bütün bir yıl olarak bakıldığında büyük bir alanı kapsayan göç il-rahlarını yansıtıyor olmalıdır. Bununla birlikte At Çekenlerin 1518 tarihindeki dolaşım alanı çemberinin, 1500-1501'dekinden daha küçük ol-

---

Bu defter TT63'dür. Konyalı, *Koçhisar*, s. 257; Konyalı, *Konya Ereğlisi*, s. 360-61; Konyalı, *Aksaray*, c. 1, ss, 763-75; bir tanımlama için, bkz. Beldiceanu, "Deux villes", s. 382. Kemalpaşazade'nin At Çekenler defteri halen bulunmuş değil. Böyle bir defter Selim döneminin sonu ya da Kanuni döneminin başında hazırlanmış olmalı, çünkü Bayezid Çelebi TT63 ile At Çekenler defterinde düzeltmeler yapmıştı, bkz: 1591 *Kanunnâmesi* 11-12. str. Bu metin Konyalı tarafından basılmış ve çevrimyazısı yapılmış, ancak bir çok satırın silinmesi ve basım hataları nedeniyle bozuk bir çevrimyazı olmuş: *Konya Ereğlisi*, s. 263-78; *Aksaray*, c. 1, s. 741-54; *Koçhisar*, s. 309-26.

[13] TT63, s. 4; Konyalı, *Aksaray*, c. 1, s. 765.

[14] Konyalı, *Aksaray*, c. 1, s. 763-66'de, TT63 başlangıcındaki idari bölümlenmenin listesini veriyor; Hütteroth, *Siedlungen*, harita 1-3, 11, yerleşin çevresini gösteriyor.

duğu anlaşılmaktadır ve aslında II. Bayezid döneminde 1518 yılında, bütün vilayet daha küçük parçalara bölünmüştür.[15]

Kemalpaşazade'nin çizdiği dolaşım alanı, At Çekenlerin mevsimsel göç döngülerini yansıtmaktadır. Ancak sabit sınırları olan yerleşik bölgelerle, daha esnek sınır isteyen göçebe aşiretlerin karışması ve yetki alanlarının çakışmasından kaynaklanan sorunlar nedeniyle bu durum Osmanlı yönetiminin hoşuna gitmeyecektir. Tahrir defterleri, Osmanlı yerleşim politikasının ya da en azından göçebe tebayı kontrol altında tutma isteğinin bir sonucu olarak, At Çekenlerin dolaşım alanının yerleşik bölge topraklarını ihlal etmeyecek ve artık onlarla karışmayacak daha küçük, yoğun alanlara dönüşümünü gösteriyor.

Sultan III. Murad 1591'de Mehmed ibn Kara Ali ve katibi Ahmed ibn Bostan'a bir Karaman tahriri hazırlatmıştı.[16] 1591 sayımı, aşiret defteri olmakla birlikte, aynı zamanda geçmiş niteliklerinin ortaya çıkarılmadığı bir yerleşik çiftçi defteridir de; bir "göçebe" defteri olarak bürokratik muhafazakarlığın da bir örneğidir. 1591'de At Çekenler artık üç dolaşım çemberinde hayvan otlatamıyorlardı ama daha küçük yedi bölgeye yerleştirilmişlerdi: Bunlar, artık Akçeşehir'in kuzeyinde bir yerleşime dönüşen Turgud; eskiden Turgud'un Mahmudlar adlı bir parçası iken Konya'nın yaklaşık 30 km güney doğusunda Müneccimöreni adını alan kasaba;[17] şimdiki

---

[15] Konyalı tarafından yayınlanan (*Koçhisar*, s. 363-64) 1471 tarihli dolaşım alanı listesiyle, TT63 listesini karşılaştırın.
Bu defter TT636'dır ve 12. notta atıfta bulunulan *Kanunnâme*yi kapsar. Tanımlama için bkz. Konyalı, *Aksaray*, c. 1, s. 741-42.
Bkz. Hütteroth, *Siedlungen*, harita 11.

Cihanbeyli'nin batısında bir köy olan İnsuyu;[18] Turgud'un eski parçası Kureyşözü; Bayburd'un eski parçası Kureyş; Kureyş'ten kalan parçalarla Eski İl ve Bayburd'tur.[19]

Bununla birlikte 1500-1501'de At Çekenlere ait bölgeler oldukça büyüktü ve halkı çoğunlukla göçebe idi. Fisandan'ın (bugün Dere) yukarısında, Larende'nin güney doğusundaki alan olan Turgud, Mahmudlar ve Kureyşözü'nü de içine aldığı için, Turgud en büyük bölgeydi.[20] Tuz Gölü'nün güney kıyılarını ve bugünün Eski İl mezrasını kapsayan ve aynı zamanda güneyde Larende'nin ve ve Kureyş'in bazı bölümlerine uzanan rotayı da içeren Eski İl ise ikinci büyük bölge idi. Larende'nin güney doğusundaki daha küçük Bayburd, modern toponomide hiçbir iz bırakmayan tek göçebe aşiret güzergah bölgesi (il-rah) idi. Yerleşim yerlerinin mücavir alanlarıyla üst üste gelmesi ve "il-rah"ı tanımlayan güzergahın ve kullanım programının doğal yapısı sonucu, üç bölge sadece alan olarak değil zaman olarak da sınırlanmıştı. Yönetimin amaçlarına uygun olarak bölgeler, göçebelerin arandıklarında bulunacakları yerlerden oluşuyordu. 1500 yılında bölge il-rah'ın kendisiydi. Bir kere göçebeler yerleşmeye başlayınca, bu "il-rah" parçalanıp, yavaş yavaş köy ve kasabaların dolaşım alanı haline gelerek bulanık bir hatıraya dönüştü. Hamilton Konya ve Akşehir arasındaki Kadınhanı'ndan geçerken, kendi-

---

[18] Tuz Gölü'nün batısında Konya'yı Ankara'ya bağlayan yolun üzerindeki Cihanbeyli'nin eski adı Farsça'da At Çeken anlamına gelen *Esb Keşan*'dı.

[19] Konyalı, *Koçhisar*, s. 309-10, 339. Başbakanlık Arşivinde bulunan daha eski tarihli, 242 numaralı Maliyeden Müdevver defteri, eski At Çekenlerin oturduğu köyleri listelemektedir.
Bkz. Konyalı'nın 1869 haritası, *Koçhisar*, s. 379; çevredeki bütün alanlar yaz otlakları olarak tanımlanıyor.

sine kuzeye Ankara yönüne doğru genişleyen düzlüklerin At Çeken olarak adlandırıldığı söylenmişti.[21]

Bu bölümdeki amacımız At Çekenleri Osmanlı defterlerinin merceğinden görmektir. Bu nedenle, sayımın sağladığı veriler ve göçebe tarihini araştırma yöntemi olarak bu verilerin yorumlanması üzerine yoğunlaşılacaktır. Ancak defterler At Çekenlerin tam bir kronolojisini vermezler. Doğru bakış açısına yerleştirebilmek için onların nereden geldiklerine bakmamız gerekmektedir ve bunun için de değerlendirme yapmamızı sağlayacak başka bazı metinler bulunmaktadır.

Bize At Çekenlerin kökleri hakkında ip ucu verecek ikisi de biçim olarak 'popüler' yalnızca iki kaynak bulunmaktadır. At Çekenlerin iki kolu, bir yerel derviş yaşamının içinde "Dediği Sultan'ın Masalları"nda görülür. "Türkçeye çevrilmiş" bu "hikâyeler" 480 beyit şiirden oluşmaktadır ve bugüne kalan elyazması 1814'te tamamlanmıştır. Kitap henüz onu yayınlayacak bir editör beklediğinden, yapısı ve zamanına ilişkin başka bilgi bulunmamaktadır.

"Masallar"a göre Dediği Sultan Horasan'da doğmuş.[22] Ahmed Yesevi'nin soyundan ve Hacı Bektaş'ın yeğeni olarak gösteriliyor. Kökeni ne olursa olsun, Dediği Sul-

---

[21] Hamilton, *Researches*, c. 2, s. 189. Göçebe kökenli olması muhtemel (ancak yerleşik yargı alanıyla örtüşmeyen) nahiyeler için bkz. Wolf-Dieter Hütteroth ve Kamal Abdulfattah, *Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late Sixteenth Century* (Erlangen, 1977), s. 19-20. Akşehir'in yukarısında Sultan Dağı *yürükleri* Friedrich Giese'ye Horasan'dan gelmiş olduklarını söylemişlerdi: Giese, *Materialien*, s. 7. M. Zeki Oral'ın aktarmaları: *"Masallar"*, "Turgut oğulları", *IV. Türk Tarih Kongresi* 1948 (Ankara, 1952), s. 148-50; Oral, "Turgut oğulları, eserleri - vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi* 3 (1956), s. 45-55. Dediği Sultan tekkesininin mimarisi ve yönetimine ilişkin bir çalışma için bkz.: Ömür Bakırer ve Suraiya Faroqhi, "Dediği Dede ve Tekkeleri," *Belleten* 39: 155 (1975), s. 447-71.

tan, dostları Turgud ve Bayburd'un keçe kaplı 40 çadırı ile Horasan'ı terk etti. Onları Anadolu'ya gönderdikten sonra daha derinleşmek ve Hac hizmeti için Mekke'ye gitti. Dediği Sultan daha sonra Beyşehir'e geldi ve burada 1320'de ölen bir başka ermiş, Seyit Harun Veli ile rekabete girdi. Dediği Sultan, Harun Veli'nin cenaze töreninde onun müritlerinin saldırısına uğradı ve burnundan 40 damla kan geldi. Kanlarını silerken başlığında beş parmağının kanlı izi kaldı. Dediği Sultan daha sonra kargaşa çıkaran Seydişehirli Hıristiyanları platonun güneyine, Antalya'ya sürerek kovdu.

Celaleddin-i Rumi, Dediği Sultan'ı Konya'ya davet etti, ancak o, "Adem, İsa, Musa ve Muhammed gibi" kentin dağlarında inzivayı tercih etti. Fakat tamamen de elini ayağını çekmedi, Konya kuşatıldığında Selçuklu Sultanı'na yardım etti ve kerametlerini gösterdi.

Yollara düşmüş dostları Bayburd ve Turgud, Anadolu'ya girdi. Dediği Sultan'ı bulamadılar, karşılaştıkları insanlar onlara saldırdı. Turgud'un Ala Dağı'nda damızlık arayan kısraklarından biri şans eseri Dediği Sultan'la karşılaştı. Dediği Sultan kısrağı yelesinden kuyruğuna kadar sıvazladı, okuyup üfledi. Bu "masallar"dan Turgud'un "meşhur atları"nın bu kısraktan doğduğunu anlıyoruz. Bu hikâye yeniden kavuşmayla sonuçlanıyor.

Dediği Sultan Ilgın'a gelir ve mucizelerine devam eder. Sultan orada ona toprak bağışlar. Dediği Sultan gelecekte yatacağı türbeye bakmaya gittiğinde orada gördüğü insanlara bir erkek geyik sürüsünün sütünü hayrına dağıtır. Turgud ile yakın dostluğu ölümüne kadar sürer.

Derviş efsaneleri Dediği Sultan öyküsünü her yere yayar. Hacı Bektaş, Ahmed Yesevi ve Celalleddin-i Rumi

ile ilişkileri onu iyice yüceltir.[23] Yaşamak için uzaktaki tepeleri, inzivayı, insanlardan önce hayvanları tercih etmesi, kırmızı çizgili başlığı, hepsi, ortaçağ sonu Anadolu evliya öykülerinin yaygın motifleridir.

Bu söylencelerin At Çekenlerle ilgili bazı bölümleri anlamlı olabilir. Muhtemelen Moğolların önünden kaçarak Horasan'ı terk eden Turgud ve Bayburd göçebeleri, Anadolu'ya, Akşehir yakınlarına geldiler ve 14. yüzyıl başında burada atlarıyla ünlendiler. Turgud'un ocağı ve taraftarları Bayburd'dan daha fazla öne çıkmaktadır.[24]

Diğer kaynak, Şikari'ye atfedilen ve gelecek bölümde yakından inceleyeceğimiz popüler bir kroniktir. Şikari'ye göre 1275'te Mehmed ibn Karaman Selçuklu tahtında hak iddia eden Cimri'yi başa geçirince o da Konya ve Adana arasındaki açık bölgeyi ikiye böldü ve yarısına Turgud Bey'i yarısına Bayburd Bey'i atadı. Böylelikle bu bölgeler 16. yüzyılda bu adlarla bilindiler, Turgud İli ve güneydoğuda Bayburd İli adlarını aldılar.[25]

Moğolları, Eski İl'deki gruplardan birine, Kuştimur'a bağlayan bir 15. yüzyıl geleneği de bulunmaktadır. Osman'ın büyükbabası Süleyman Şah Caber geçidinde öldüğünde, yanında hepsi de Üç Ok birliğine üye yedi

---

[23] Dediği Sultan'ın hem Celaleddin Rumi (öl. 1273) hem de Seyit Harun Veli'nin (öl. 1320) çağdaşı olmasına imkan yok. Olayı nakleden dindar kişi Rumi ve Hacı Bektaş'ı metne dahil etmiş olmalı. Dediği Sultan, Seyit Harun Veli'ye rakip olarak görülen daha önemsiz bir heterodokstur.
Bu farklar devam ediyor: Faruk Sümer, makaleler, "Turgut-Eli", "Turgutlular" *İslam Ansiklopedi'sinde*. Bayburd beyinin herhangi bir döneme ilişkin günümüze ulaşan bir anıtını bilmiyorum.
SHK, s. 44-45; 1330'larda bir vakanüvis, Niğde'de aralarında Turgud ve Kökperlü'nün de (defterde bir Turgud grubu) olduğu çeşitli dinsel sapkın aşiretlerden söz ediyor: H. Sohrweide, "Der Sieg der Safaviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die Schiiten Anatoliens im 16. Jahrhundert", *Der Islam* 41 (1965), s. 103.

yoldaşı varmış. Bunlardan biri olan Kuştimur, Kilikya' nın Çukurova bölgesinde kalmış; kışlak olarak Tarsus civarındaki bölgeyi, yaylak olarak ise Toroslar'daki Bulgar Dağı bölgelerini kullanmıştır.[26] Ancak Kuştimur gruplarının bazıları Moğolca olan Samagar adıyla anılıyordu ve bu durum sonradan bazı Kuştimur gruplarının 13. yüzyılda Anadolu'yu işgal eden Moğol ordusuna hizmet ettiklerini gösteriyor. Bu noktadan hareketle, Kuştimur Moğolların dağılmasından sonra Samagarlardan bazılarının katıldığı bir grubun adıdır.[27]

Karaman Beyliği içerisinde At Çekenler önemli bir yer tutuyor. Şikari'de, etkili bazı Karaman beylerinin At Çeken gruplarının adını taşıdığı görülüyor. I. Murad'a karşı savaşan Karaman ordusunda, Turgud, Samagar ve Bayburd grupları vardı.[28] II. Murad Düzme Mustafa ayaklanmasını bastırmakla meşgulken, Karaman beyleri Turgud gruplarının da içinde olduğu bir isyan ordusu toplamıştı.[29] 1466'da Fatih Sultan Mehmed emirliği Osmanlı topraklarına kattı. Sefer sırasında veziriazam Mahmud Paşa, yandaşları Bulgar Dağı'na kaçıp Toros kayalıkları arasında gizlenen Turgud'u pes ettirmeye çalışıyordu.[30]

Osmanlılar yüzyılın kalan bölümünü fethettikleri yerleri bir düzene sokmaya çalışmakla geçirdi. At Çekenler bu dönemde sık sık ayaklandılar. 1470'de Kara-

---

[26] Faruk Sümer, "Çukur-ova tarihine dair araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 1 (1963), s. 32, 34; *APZ*, s. 189-90.

[27] Faruk Sümer, "Osmanlı devrinde Anadolu'da Kayılar," *Belleten* 12 (1948), s. 586.

[28] İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal* (İstanbul, 1941), s. 154, n. 2.

[29] Aşıkpaşazade, der. Ali, s. 101.

[30] Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, c. 2 (Pest, 1828), s. 88. M. C. Şehabettin Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman münasebetleri hakkında araştırmalar", *Tarih Dergisi*, 17-8 (1962-1963), s. 55.

man hanedanından Kasım Bey, Konya'da beyliği yeniden kurmak istedi. Varsak, Kosun (Turgud'la ilişkili), Turgud, Kökez, ve Bayburd aşiretlerinden asker topladı.[31] Kasım Bey 1475'te Fatih'e karşı Uzun Hasan'la birleşti. Birlikleri, Varsak, Turgud, Çini (Turgud'a bağlı), Kosun ve Kuştimur göçebelerinden oluşuyordu.[32]

1481'de Fatih'in ölümünden sonra oğulları II. Bayezid ve Cem Sultan arasında taht için kavga başladı. Cem Sultan Karaman'da valilik yapmıştı ve Yenişehir'de Bayezid ile çarpışırken, Kasım Bey'le birlikte Varsak (yaya asker olarak yararlanılan), Turgud, Bayburd ve Kosun göçebeleri de onu destekledi.[33] Bayezid Cem Sultan'ı yenilgiye uğratınca Kasım Bey antik İsauria'ya, Taş İli'ne kaçtı. Varsak ve Turgud beyleri orada ona katıldı.[34] Cem Sultan Mısır'a kaçtı ve onu takip etmekle görevli Hadım Ali Paşa yönetimindeki bir kuvvet Karaman'a girdi. Kasım Bey onları Larende yakınlarında yenerek Konya'yı kuşattı. Bu kez Gedik Ahmed Paşa komutasında Kasım'a karşı harekete geçen bir ordu kuşatmayı kırdı, Kasım Bey önce Taş İli, sonra Tarsus ve en son Şam'a çekildi. Bu ezeli Osmanlı düşmanı 1483'te öldü.[35]

Kasım Bey'in ölümüyle aşiretteki huzursuzluk dinmedi. Turgud beylerinden Mahmud, Turgud ve Varsak' tan bir ordu toparladı ancak o da Karagöz Paşa önünde

---

[31] Tekindağ, "Son münasebetleri", s. 57-59. Kosun'un gücünü gösteren bir eser *"Kosunlu bac"*dı, Kilikya geçitlerinden geçirilen mallar üzerinden alınan geçiş ücreti; muhtemelen kökeninde göçebe belasından kurtulmak için ödenen bir ücret olmalı. H. İnalcık, "Bursa and the Commerce of Levant", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 3 (1960), s. 142-43.

[32] Tekindağ, *"Son münasebetleri,"* s. 66.

[33] *A.g.e.*, Hammer, Geschichte, c. 2, s. 256; Brigitte Moser, *Die Chronik des Ahmed Sinan Celebi, genannt Bihisti* (Münih, 1980), s. 63.
Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit'in siyasal hayatı* (İstanbul 1966), s. 117.
Tansel, II. *Bayezit*, s. 117-19.

bozguna uğradı ve aynı zamanda Kuşdemir, Kosun ve Kara İsalu ona teslim olmak zorunda kaldı.[36] Mahmud Bey'in isyanı ilgi çekicidir çünkü aşiretlerden topladığı atlı askerlerin yanında piyadelerin de bulunması bazı göçebelerin yerleşik düzene geçtiğini göstermektedir. Bazı Kosunlu göçebelerinin Karagöz Paşa'nın yanında savaşmış olması da aşiret birliğinin çöküşünün bir işareti olabilir.

1487-1489'da Turgud ve Varsak aşiretleri Kilikya'da, Osmanlı veziriazamı Davud Paşa'ya karşı Memlüklere yardım etti. Davud Paşa yazın onları teslim almasına karşın, her izleyen baharda Memluklar Kilikya Ovası için mücadelelerinde yeni bir aşiret desteği buldular.[37]

Bu isyanların, Cem'e, Karaman Beylerine ya da Mısır'daki Memluklulara gösterilen sindirilmiş bağlılığının göstergesi olduğunu sanmıyorum. Yaptıkları, Osmanlı merkezi yönetiminden uzak durma yönündeki kesin ve değişmez arzularını ortaya koymaktadır. Geçen bölümde incelediğimiz düzenlemelerin bize öğrettiği gibi, göçebeler de, Osmanlıların onların yaşam biçimini tehdit ettiğini bir şekilde öğrenmiş olmalıdırlar. Ve fırtınadan korunmak için de her limana sığındılar.

Bir sonraki isyan 1500 yılı yazında, Hatipoğlu'nun vergi ve nüfus sayımını tamamlamasından az önce başladı. Aslında, göçebe ayaklanmasında Hatipoğlu ve kati-

---

[36] *A.g.e.*, s. 120-21; Hammer, *Geschichte*, c. 2, s. 256; M. C. Şehabettin Tekindağ, "II. Bayezid devrinde Çukur-ova'da nüfuz mücadelesi", *Belleten* 31: 123 (1967), s. 350-51; *The History of Mehmet the Conqueror by Tursun Bey*, H. İnalcık ve Rhoads Murphy, Minneapolis, 1978, f. 175b. Kara İsalu muhtemelen adını Kilikya Geçitlerindeki bir geçiş vergisine de vermiş: İnalcık, "Bursa," s. 142-43.
Tansel, *II. Bayezit*, s. 121-22; Hammer, *Geschichte*, c. 2, s. 294, 298-99; Tekindağ, "Nüfuz mücadelesi," s. 351, 358-61.

bi Ali'nin de rolü olması mümkündür. II. Bayezid Koron ve Modon'un fethi için Mora'da idi. Vergi oranlarından bunalan bazı askerleriyle Turgud ve Varsak beyleri, çocukluğunu İran'da geçiren Karaman oğlu varisi Mustafa Bey adına isyan çıkardı. Mustafa Bey ve göçebeler Larende'ye saldırdı, her tarafı yağmaladı ve kaleyi kuşattı. İsyan haberleri Bayezid'e ulaşınca, Amasya Valisi Şehzade Ahmed'i, Konya Valisi Şehzade Şehinşah'ı ve torunu Beyşehir valisi Mehmed Şah'ı isyanı bastırmaya gönderdi. Üç Osmanlı kuvveti toplanarak Larende kuşatmasını kaldırdı. İsyancılar Toroslara kaçarken kış da yaklaştığından Ahmed, Şehinşah ve Mustafa Şah işlerinin başına döndüler. Mart gelince Bayezid huzursuzluğu gidermek için Vezir Mesih Paşa'yı görevlendirdi. Mesih Paşa Larende'ye hareket etti ve Taş İli ile Larende arasında Avgadi'de sağlam bir kale inşa ettirdi. Orada bir askeri birlik bırakıp, kılık değiştirerek Tarsus ve Halep'e kaçan Mustafa Bey'i bulmak için dağlara yöneldi. Varsak ve Turgud beyleri barışı kabul etmek zorunda kaldı.[38] Bu Karaman adına çıkan son isyandı.

Hatipoğlu ve Ali'nin bu kadar gaile içinde devam ettikleri çalışmalarının çoğu günümüze kadar geldi. Bölgeye göre nüfus ve mülklerin listesini çıkararak mufassal bir defter hazırladılar. Bu *mufassal* ("ayrıntılı") defterden sadece TT 40 (Konya ve çevresini kapsayan), TT42 (Niğde ve çevresi), ve TT46 (Karahisar ve Develi)

---

[38] Tansel, II. Bayezid, s. 123-25; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 2 s. 109-10; Hammer, *Geschichte*, c. 2, s. 239; Aşıkpaşazade, haz. Ali, s. 260-61; Müneccimbaşı, *Sahaif ül Ahbar*, c. 3 (İstanbul, 1285 H.), s. 428; Petra Kappert, *Die osmanischen Prinzen und ihre Rezidenz Amasya im 15. Und 16. Jahrhundert* (İstanbul, 1976), s. 73. Prof. V. L. Ménage'ye Avgadi'nin doğru okunuşu için teşekkür etmek isterim.

gibi bazı bölümleri bugüne gelebildi.[39] Katipler *mufassal* sancak defterinden çıkardıkları bilgileri, belirli nüfus ve mülk kayıtlarına ayrılmış defterler halinde sistemleştirdiler. Aşiret kayıtlarını içeren TT32 böyle bir defterdir. 1500-1501 defterinden kalan diğer kayıtlar, Kayseri'deki askeri ve özel mülkleri gösteren TT33 ile[40] Karaman, Kayseri ve İç İl'deki vakıfların listesini içeren TK 565' tir.[41]

Vilayet defterinin bir *kanunnâme* ile açıldığını görmüştük.[42] 1500-1501 defterinin ilk ve son sayfalarının bulunmaması nedeniyle orijinal metinde olması gereken kanunlar şimdi elimizde değil. Ancak 16. yüzyıl kanunnâmelerinin At Çekenlerle ilgili bölümleri elimizde olduğundan, buradan At Çekenlerin uymaları beklenilen yasal düzenlemeye ilişkin bilgi edinebiliyoruz.

Diğer kanunnâmelerin yanısıra Paris ve Leiden'deki el yazmaları, At Çekenlerle ilgili Ebu'l Fazıl'ın tahrir defterinden kopya edilmiş düzenlemeleri de içeriyor. Tarihi bilinmemekle birlikte bu sayım defteri, 1544-1570 yılları arasına ait olmalı.[43] Ancak ne yazık ki At Çeken-

---

[39] Beldiceanu, "Deux villes" s. 380-82; Konyalı, *Koçhisar*, s. 369.

[40] Beldiceanu, "Deux villes" s. 379-80. TT33 içindeki bilgiler Maliyeden Müdevver 20 ile aynıdır.
Konyalı, *Akşehir* (İstanbul, 1945), s. 122-23; Konyalı, *Koçhisar*, s. 235, 363-64, *Konya Ereğlisi*, s. 237; Konyalı, *Konya Tarihi* (Konya, 1964), s. 113-14, 248.
Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, der. V. L. Ménage (Oxford, 1973), s. 171.

[43] Bu kanunnâme ilk olarak N. Beldiceanu ve I. Beldiceanu-Steinherr tarafından yayınlandı, *Recherches sur la province du Qaraman au XVIe siècle* (Leiden, 1968), s. 74-83. Rüstem Paşa'yı veziriazam olarak gösterdiğine göre bu metin 1544'den daha önceye ait olamaz. Beldecianular sonradan Leiden'da (Cod. Or. 305) ve ikincisi Ebu'l Fazıl'ın olan iki Karaman kanununu keşfedip ("Deux villes", s. 378) tanıttılar. Bu kanundaki At Çekenlerle ilgili düzenlemeler, ff. 35r-39r, Beldiceanu'nunkilerle aynı, *Qaraman*, s. 74-83. Bu

lerle ilgili diğer düzenlemelerde olduğu gibi Ebu'l Fazıl'ın kanunları da 'oldukça karışık'.[44] İkinci kanun, 1591 tarihli TT636 numaralı At Çeken tahririnin başında yer alır. Bu kanunda eski göçebe yaftasını koruyan yerleşik çiftçilere ait yeni hükümlere ek olarak, At Çekenlere yönelik önceki kanunlar da yer almaktadır.[45]

At Çeken düzenlemeleriyle ilgili herhangi bir tartışmada, uygulamaların kanundakinden daha acımasız olduğunu baştan kabul etmek gerekmektedir; Aslında Osmanlı devlet görevlileri, vergi mültezimleri ve elbetteki At Çekenlerin kendileri, imparatorluk yaptırımlarından kurtulmaya çalıştı. Tahrir kayıtları kuralların sık sık gözardı edildiğini göstermektedir. At Çeken kanunlarındaki bazı karışıklık devletin sorunu idrak etmesinden, durumu düzeltme teşebbüslerinden ve nihayetinde otoriter görevlileri kontrol etmedeki başarısızlık sonucu ortaya çıkan hiddetten kaynaklanmaktadır. O halde At Çeken kanunlarının, diğer konuları gerçekten de göz ardı ederek vergi üzerinde yoğunlaşması sürpriz değildir.

1591 kanunu düzenlenirken önceki defter ve kanunlar incelenmiştir. II. Bayezid için hazırlanan ve 1500-1501 ya da 1483 tahrir defteri olması gereken bir nüfus ve vergi sayımına göre, At Çekenler, göçebe oldukların-

---

kanun için uygun *terminus ante quem*'in Ebu'l Fazıl'ın maliyeden ayrıldığı 1570 yılı olduğunu sanıyorum. Bu arada, Ebu'l Fazıl'ın Osmanlı tarihçisi İdris Bitlisi'nin oğlu olduğunu da belirtelim.

[44] Beldiceanu, *Qaraman*, s. 30; 1591 kanunu, Ebu'l Fazıl düzenlemelerinin zor paragraflarını atlayarak ve beş sayfalık bir kayıpla (!) özetliyor.
Günümüze kadar gelen iki tane At Çeken kanunu daha var. İlki Konya'da Ferit Uğur tarafından yayınlanmış, ancak elimde yok; bkz. Beldiceanu, *Qaraman*, s. 3-4. Hammer tarafından yayınlanan ikincisi Ebu'l Fazıl kanununun özeti olarak görünüyor: *Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, c. 1 (Viyana, 1815), s. 260-64.

dan ve toprak işlemeyip at yetiştirdikleri için, toprak vergisi, üretim vergisi ve olağandışı vergilerden muaftırlar. Koyun vergisi, rüsum ve cerime ve at vergisi (*at resmi* ya da *resm-i esb*) öderlerdi. Bu at vergisi At Çekenlere özeldir ve 12 haneden oluşan birimi temsil eden *at başı*ndan yıllık olarak tarh edilen bir vergiydi. Bayezid döneminde her at başının ödediği at vergisi 300 ya da 360 *akçe* idi.[46]

Kemalpaşazade'nin 1517 tarihli tahririyle Mustafa Çelebi'nin 1523 tarihli tahriri arasındaki bir zamanda, 1517 tahriri Bayezid Çelebi tarafından düzeltildi ve yeniden gözden geçirildi. At vergisi 500 *akçe*ye çıkarıldı ve At Çekenler 300 koyunluk sürü başına beş *akçe* ağıl resmine muhatap oldular. At vergisinin at başı haneleri arasında paylaştırılma yöntemi açıklığa kavuşturuldu: sözü geçen aşiret üyesi vergi miktarını hane halkının ödeme gücüne göre ayarlayacaktı, delikanlı ya da dul olsa bile zengin olanlar yükün fazlasını üstlenecekti.[47]

1544'ten sonra Ebu'l Fazıl At Çekenlerin konumunu incelemeye başladığında değişik bir durumla karşılaştı. Onun zamanına gelinceye değin At Çekenlerin çoğu yerleşmiş ve toprağı işlemeye başlamışlardı. Osmanlı maliye yetkilileri bu özel durumu ortadan kaldırarak, At Çekenleri toprak ve üretim vergileri ödeyen yerleşik teba gibi kaydettiler ve kayıt memurlarına göre binlerce akçe daha fazla vergi toplanmış olacaktı. Varlıklı At Çeken şefleri ise teba olmadıklarını ve eski konumlarının devam etmesi gerektiğini ileri sürdüler. Uzlaşma ama-

---

[46] 1591 kanunu, str. 4-11; 360 akçelik yıllık tutar için bkz. Beldiceanu, *Qaraman*, s. 74, n. 7.
Bayezid Çelebi kanunu Beldiceanu, *Qaraman*, s. 74-75'te ve 1591 kanunu, str 11-25'te bulunmaktadır.

cıyla at vergisini 12 hane halkı için 700 akçeye çıkarmayı önerdiler. Veziriazam Rüstem Paşa çıktığı iki teftişten birinde Karaman'a geldi ve uzlaşmayı kabul etti.[48] Hanedanlığı parçalayacak bir taht kavgasının içinde olduğundan ve kendi konumu da kavgaya müdahil olduğu için tehlikede bulunduğundan, uzlaşma kolayca kabul edildi. Rüstem Paşa, At Çekenlerin uzlaşma önerisini kabul ederken, gerçekte onların nasıl vergilendirildiğiyle[49] hiç ilgilenmiyordu ama, elbette Turgud ve Karaman aşiretlerinin bağlılıkları onun için önemliydi.[50]

Ebu'l Fazıl'ın naklettiği yeni kanun temel koşullarıyla At Çekenleri yerleşik köylü vergilerinden muaf tutuyor görünse de, kanuna eklenen (1591 özetinde olmayan) yeni bölümlerle, vergi toplayıcılarının istedikleri öşür ve toprak vergilerinin toplanmasına zemin hazırlandı. Örneğin, kimi topraklar diğerlerinden verimli olduğundan, at vergisine ilave bir miktar eklenmesinin yolu açıldı ve bu vergi tarımsal üretime dayandırıldı. Ayrıca At Çekenlerin çoğunun at başı birimi üstünden hanelere paylaştırılmış olan at resmi ödemedikleri, ancak, yerleşik tebaa vergisi ödedikleri anlaşıldı.[51] Aslında tahrir defterleri At Çekenlerin çoğu için at vergisinin, ödedikleri normal vergi miktarının toplamı için kullanılan bir başka terim olduğunu göstermektedir. Ek mad-

---

[48] Beldiceanu, Qaraman, s. 75-76; 1591 kanunu, str. 26-37 (Ebu'l Fazıl kanunu, Beldiceanu, *Qaraman,* s. 76-83'deki ayrıntıların çoğunu dahil etmeyen bir özettir).
Rüstem Paşa'nın hassas konumu için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* c. 2, s. 401-408, 549-550. Ş. Altundağ ve Ş. Turan, "Rüstem Paşa", *İslam Ansiklopedisi.*
Şerafettin Turan, *Kanuni'nin oğlu şehzade Bayezid vak'ası* (Ankara, 1961), s. 122, 129, 142.
Beldiceanu, *Qaraman,* s. 77-78.

delerle ve yeni muafiyetlerle bu düzenlemelerin yeniden yayınlanması, bunların uygulandığını değil, aslında çok da önemsenmediğini anlatmaktadır. At vergisini toplama hakkı en yüksek fiyat verene verilip At Çekenler bu kişinin yaptığı yatırımın karşılığını en yüksek biçimde alma kaygısının nesnesi haline geldiğinde, kanunun günlük uygulama ile bir benzerliği kalmamıştı.[52] Bu gelişme At Çekenlerin yerleşikliğe geçmesini hızlandırdı. 1591 kanununun sonraki maddeleri artık göçebeleri değil yoksul çiftçileri ele almaktadır. Bu yüzden, bu hükümleri ve maddeleri incelemeyi Osmanlı'nın dönüşümü üzerine çalışanlara bırakabiliriz.

Tahrir defterleri At Çekenlerin yerleşikliğe geçme öyküsünü kanunlar ve düzenlemelerden çok daha ayrıntılı bir şekilde vermekte ve bu öykünün 16. yüzyıl başlarında başladığını göstermektedir. Nitekim kanunlar At Çekenlerin 1520'lere kadar toprak vergisinden muaf tutulduklarını iddia etse de 1500-1501 tahrir defterlerinde bu tür ödemelerin listeleri yer alıyor. Daha ilginç ve şaşırtıcı olanı defterlerde atların mevcut olmamasıdır. Gelir kayıtları dökümlerinin çoğu "at vergisi yekunları" başlığı altında toplanmış olsa da görünürde at bulunmamaktadır. Tahmini yerinde yapılan at vergisi, at başı birimlerinin sayılarak bu toplamın geçerli vergi ile çarpılmasıyla belirlenmiyordu. At vergisi her zaman diğer vergilerin toplamı oluyordu: koyun vergisi, ceza ve harçlar, ürün vergisi ve arızi toprak vergileri. Turgud'un ünlü atlarının satışlarında bir canlanma varsa bu, defterlere yansımış değildi.[53] At Çekenlerin 16.

Hammer, *Staatsverfassung*, s. 261-62.

TT32'de Turgud ve Bayburd'a ait özet (icmal) rakamları *'hasıl'* başlığı altında toplanmış ve sonradan üstüne elle *'der resm-i esb'* tabiri eklenmiştir.

yüzyılda yerleşmeleri ve yerleşik vergi muhatabı olduktan birkaç kuşak sonraki yoksullukları,[54] onların saklanamadıklarını, fazla hareketli olmadıklarını ve dolayısıyla, 16. yüzyıl boyunca At Çeken nitelemesinin bir betimlemeden ziyade ironi ifade ettiğini göstermektedir. Şurası gerçek ki onlar yerleşikleştiler ve kısa süre içinde yerleşikliğe geçmiş olmaları, sadece Osmanlı gücünü değil, atlarının olmadığını da gösterir.[55]

Defter kaydı ne anlama geliyordu? Kayıtlar, aşiretlere göre oluşturulmuş grupların -"cemaat"lerin listesi ve tanımlanmasıdır. Eski İl *cemaatleri* birlikte tanımlanmıştır; 1500-1501'de onu Turgud *cemaatleri* izler; 1523'te ise Bayburd *cemaatleri* Turgud'tan sonra gelir. Aşiret adları *cemaat* tanımlamasının ayrılmaz parçasıdır: başlıklar "*cemaat*-i X, Eski İl'in parçası (ya da Bayburd ya da Turgud'un), At Çekenler" biçimindedir. Başlıklarda daima *cemaat* terimi vardır. Listenin içinde ise, *cemaat* ve *kabile* terimleri, kaydedilen *cemaat*ın bir *kabile*nin, daha büyük bir birimin parçası olduğunu göstermek üzere kullanılabilir. Örneğin, bir kısım Kuştimur kayıtları "*cemaat*-i X, Kuştimur *kabile*sinden" şeklinde tutulmuştur.[56] Bayburd'un Emir Hacılu *cemaat*i içinde Duydular

---

[54] 1591 kanunu, str. 38-40.

[55] Karaman pazarlarındaki at satışlarına ilişkin kayıtları araştıramadığım için bu sadece "kısmi" bir tartışma olmaktadır. Her durumda, At Çekenler fazla ata sahip olsalardı kolayca kaçabileceklerinden, mültezimlerin taleplerine boyun eğebileceklerini düşünmek oldukça zor görünmektedir. Bununla birlikte 17. ve 18. yüzyıllardaki terkedilmiş yerleşimler (mezra) olgusunun Axylon'da kırsal yaşamın ve atçılığın yeniden hayat bulması ile doğrudan ilgili olduğunu öneriyorum. Bildiğim kadarıyla, sonraki seyyahlar tarafından tanımlanan Karamanlı göçebelerin doğrudan bizim At Çekenlerin torunları olduğu kabulünü destekleyecek bir kanıt yok.

[56] TT32, s. 1 (üç kayıt); s. 4, *"cemaat-i an cemaat-i yuva-i Kuştimur"*; ve iki defterde çok yerde.

adında bir başka *cemaat* bulunmaktadır.[57]

Başlığın altında genellikle her bir yatay sırada beş (1500-1501'de), ya da yedilik (1523'te) gruplar halinde yetişkin erkekleri içine alan liste yer alıyor. İlk isim genellikle imama ya da grup liderine aittir. Her kayıt "Y oğlu X" ya da "X kardeşi Z" biçimini izler. Kardeşlerin durumunda herbiri sırayla kaydedilir. Böylece, çekirdek ailenin yetişkin erkekleri, Mahmud'un oğlu Ahmed, onun (Ahmed'in) kardeşi Hamid, onun (Hamid'in) kardeşi Mehmed biçiminde öğrenilebilir.[58]

Bir erkeğin adının altındaki işaret, elindeki ekili alan miktarını ifade ediyor. Arazi çeşidi ve miktarına göre değişik işaretler bulunuyor. Yaşlılar eğer güçsüzlerse bu durumları belirtilmiş ve sakatlar da aynı biçimde işaretlenmiştir. Bir grubun üyeleri arasında toprağın kullanım şekillerine ilişkin kayıtlar, grubun genellikle yerleşik çiftçilerden oluştuğu izlenimini vermektedir. Toprak ve koyun vergilerinin karşılaştırılması bu izlenimi ya doğrulayacak ya da çürütecektir. Koyun üzerinden alınan vergi sürü büyüklüğünü ortaya çıkardığından, koyun ve toprak vergilerinin karşılaştırılması hane halkının tarımda mı yoksa kırsal alanda mı faaliyet gösterdiğine ilişkin net bir kanıt getiriyor.

Aşiret erkeklerinin adlarının hemen altında iki toplam yer almaktadır. Bunların ilki olan *nefer,* yukarıda yazılı adların toplamını (genellikle doğru olarak) veri-

---

[57] TT32, s. 56.

[58] Yetişkin erkek nasıl tanımlanır? Bu sorunun doğurduğu demografik sorunların tartışması için bkz. Leila Erder, "The Measurement of Preindustrial Population Changes: The Ottoman Empire from the 15th to the 17th Century", *Middle Eastern Studies* 11 (1975), s. 284-301; Geza David, "The Age of Unmarried Male Children in the Tahrir-Defters (Notes on the Coefficient)", *Acta Orientalia* 31 (1977) s. 347-57.

yor. İkinci toplam olan *"hane"* ise hane halkı reislerinin sayısıdır ama tamamiyle göçebe bir çevrede aslında çadır ve ailelerin sayısıdır.[59] Kayıtları kontrol etmek için, toplam erkek sayısından bekar sayısını çıkartarak herhangi bir gruptaki hane halkı sayısına en yakın bir tahmin elde edilebilir. Ancak bekar kayıtları, genellikle grupta çiftçiler yer aldığı zamanlarda görülüyor. Normalde hayvancı gruplar için erkeklerin medeni durumunu gösteren bir kayıt yok. Defterlerde kadınlar ve çocuklardan da bahsedilmiyor.

Nüfus sayımlarından sonra "vergi hasılatı" ya da "at vergisi hasılatı" başlığı altında vergi özetleri görülüyor. Çiftçi olmayan grupların vergileri, harç ve cezaları da içine alan *"bad-ı hava"* ve koyun vergisinin toplamı olarak ortaya çıkıyor.

At Çeken sürülerinde çoğunlukla yağlı kuyruklu Karaman cinsi koyunlar bulunuyordu. Bu cins, Ankara keçisi gibi kaliteli yün vermiyordu ancak bu yünden, ucuz, kaba fakat sıcak tutan giysiler ve halı da yapılabiliyordu. Ve bir 19. yüzyıl gezgininin dediği gibi, "yer yüzünde bu kadar olağanüstü eti olan başka hayvan cinsi yok... Yerliler geniş kuyruklu koyunun ekonomik değerinin tam olarak farkındalar ve bu cins yarımadadaki diğer bütün cinslerin nerdeyse yerini almış. Alımlı koç-

---

[59] *"Hane"*yi "hane halkı" veya "hane halkı reisi" olarak çevirdim. Sık kullanılan *'ocak'* terimi yerleşikliği çağrıştırmaktadır; "çadır" terimi ise, kanıta gerek duyulmayacak biçimde benim savımı ifade etmektedir. Bu terimin kesin anlamı konusunda tartışma vardır: Amnon Cohen ve Bernard Lewis, *Population and Revenue in the Towns of Palestine in the Sixteenth Century* (Princeton, 1978), s. 14-15; Erder, "Measurement", s. 295-96: Cook, *Population Pressure*, s. 63-66; Justin Mc Carthy, "Age, Family and Migration in Nineteenth-Century Black Sea Provinces of the Ottoman Empire", *International Journal of Middle East Studies* 10 (1979), s. 313.

ları çok para ediyor ve ülkenin bütün bölgelerinde onların damızlık olarak kullanılmak üzere tutulduğunu görüyorsunuz" [60] Yemeklik yağ olarak kullanılacak kadar lezzetli kuyruk yağı hayvanın değerini artırıyor. Ancak kuyruğunun ağırlığı sorun yaratabiliyordu: "Bazı yaşlı hayvanların kuyruğu o kadar ağırlaşıyordu ki taşıyamadıkları için iki tekerlekli bir platforma konularak gittikleri yere peşlerinden sürüklemeleri gerekiyordu."[61] 19. yüzyılda kuyruk yağları tereyağ ve iç yağı arasında bir fiyattan pazarlanıyordu.[62]

Defterlerin gösterdiği gibi, diğer vergiler üyeleri toprak işleyen grupları ilgilendiriyordu. Çiftçiler toprak vergisi ödüyordu; büyük çiftçi grupları ve 1523'te küçük çiftçiler de, üretim miktarı temel alınarak hesaplanan buğday vergisi veriyordu. Hasat kabaca kile ile ölçülüyordu ve her kayıt listesinde önce kaç kile olduğu sonra da akçe olarak yaklaşık ederi belirtiliyordu. 1500-1501' de bu değerlendirmede, gelirler kesinlikle sadece kile sayısının çarpanına eşit olmadığına göre, ürünün ağırlığı kadar niteliği de göz önüne alınmış olmalıdır. 1523'te bu uygulamanın tersine, vergi, kile başına beş akçeydi.

Vergi listelerinden sonra, her girişin tamamlanması için, geleneksel olarak bu gruba ait olan veya bir gruba tahsis edilmiş olan *mezraa*ların listesi yer alıyor. Bu terim Osmanlı tarihçileri arasında bazı tartışmalar doğurmuştur. Köy sayımlarında terim olasılıkla "ekili tarla"

---

[60] Henry J. Van Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor*, c. 2 (Londra, 1870), s. 240-41.

[61] *The Turkish Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq*, çev. Edward S. Forster (Oxford, 1927), s. 46-47.
Van Lennep, *Travels*, c. 2, s. 241; Mrs. Scott-Stevenson, *Our Ride*, s. 186; ve genel olarak, Kazım Rıza, *Die türkische Landwirtschaft und ihre wichtigsten Betriebszweige* (Leipzig, 1935), s. 146-47.

ya da belki "terk edilmiş köy" anlamına geliyordu.[63] Axylon bağlamında bunun olası anlamı ekilebilir otlaktır; Karaman'da bunlar o kadar çoktu ki, hepsi köy olamazdı.[64] Otlakların bileşik isimlerine bakıldığında en yaygın tanımlayıcı terimler "yaylak", "kışlak" ve "pınar"dır. Otlak listelerinde sıkça görüldüğü gibi otlaklar iki ya da nadiren daha fazla grup tarafından ya aynı zamanda ya da İl-rah kavramının bize düşündüreceği gibi, sırayla paylaşılıyordu.

Sayım bilgilerine dayanarak yapılan üç tablodan oluşan Ek-1, aşağıdaki tartışmamıza temel oluşturmaktadır. Tarihsel karşılaştırmaları kolaylaştırmak amacıyla, her bir grup için 1500-1501 rakamları, 1523 yılı istatistik verilerinin altına yerleştirilmiştir. Yani bu tabloları, At Çekenlerin konumundaki değişikliğini görmek, göçebelerin yerleşikliğe geçiş örüntüsünü incelemek ve de cemaat teriminin anlamını daha açık biçimde değerlendirmek için kullanabiliriz. Nihayet tahrirlerin, göçebelere karşı oluşturulan Osmanlı politikasının niçin yararlı bir aracı olduğunu da ortaya koymuş olacağız.

Belki de en çarpıcı değişiklik 1500-1501 ve 1523 arasında nüfusta görülen değişikliktir. Yetişkin erkek nüfusunu gösterge olarak alırsak, nüfus azalması bildirilen grupların dört katı nüfus artışı gösteren grup vardır. Eğer hane halkı ölçü olarak alınırsa, nüfus artışı gösteren grup sayısı, azalan grupların üç katından fazladır. Bu oranlar ayrı ayrı her bir kaza için de geçerlidir. An-

---

[63] Cook, *Population Pressure*, s. 78; Cohen ve Lewis, *Population and Revenue*, s. 168, n. 57.

[64] *Mezraa* kelimesinin anlamı üzerine geniş bir çalışma, Hütteroth, *Siedlungen*, s. 169-70'dedir. At Çeken defterlerindeki terk edilmiş köyler yalnızca adları *viran* sözcüğü ile biten *mezraa*lardır.

cak bu ham rakamların taşıdığı önemi kestirebilmek çok zor. At Çekenlerin demografisine ilişkin bir tahmin, hakkaniyetle davranılacaksa, kır ve kent de dahil, bütün olarak Axylon'daki nüfus hareketlerine dayanmalıdır; ve bu mesele çalışma alanımızın sınırlarını aşıyor. Eğer kırsal nüfus At Çekenlerin nüfus artış oranından fazla oranda artmışsa, genişlemeye ilişkin ilk izlenimimiz zayıflayacaktır. Örneğin At Çekenlerin nüfusu aşiretlere yönelen tersine göç veya katılımlar gibi biyolojik olmayan nedenlerle de artmış olabilir. O halde çalışmamızdaki ikinci adım, baba, oğul, kardeş izleği içinde erkek nüfus bağlantılarını yeniden kurmak için defterler arasında bireysel nesep ilişkilerini incelemek olmalıdır. Yaygın adların tekrarlanması nedeniyle meydana gelecek yanlışlıklar grup içinde biyolojik bağların fazla abartılması eğilimini doğursa da, yine de bu işlem, aşiretlerin saflarına ne düzeyde erkek kattığına ilişkin bir fikir verebilir.[65] Kısaca, 1523 yılındaki At Çeken sayısı, 1500-1501 yılındakinden fazla olabilecek olsa da, bu olgudan bir sonuç çıkarmak şu an için çok da akla yakın görünmemektedir.

Hayvan sayısına baktığımızda daha sağlam bir temel üzerinde olduğumuzu görüyoruz. Burada incelenmesi gereken en can alıcı rakam, hane halkı başına düşen koyun sayısı yani ev halkını geçindiren sürü büyüklüğü-

---

[65] Diyelim ki Ahmed ibn Ali 1503'te toprağı terkederek hayvancı bir *cemaat*e katılmayı tercih etmiştir. Eğer yetişkin bir Ali bu cemaat içinde zaten 1500-1501 defterinde kayıtlı ise, 1523 defteri bilgilerinden, 1500'deki At Çeken Ali oğlu olarak, yanlış da olsa, yeni üye gibi kabul edilecekti. Böylelikle ataerkil bağların yeniden kurgulanması, aşiret şeceresi lehine çarpıtılmış bir düzenleme sonucunu doğuracaktır. Elbette bu sorunlar diğer *cemaat*lerden yapılan transferler için de geçerli olacaktır.

dür. Karaman tahrir defterlerinin bir eksikliği, koyun vergisinin her grup için toplam miktar olarak yazılması nedeniyle, tablolar hane halkı başına düşen ortalama sürü büyüklüğünü sunar; ayrıca, sürü büyüklüğünü bulmak için koyun vergisi toplamının iki katını aldığımızdan, toplam sürü büyüklüğü daima çift sayı verecektir.[66] Hane başına ortalama sürü büyüklüğü değişiklikleri, ailelerin hayvancılık faaliyetlerinin başarılı olup olmadığını değerlendirmemize olanak sağlar. İki tahrir defteri hane halkı sürülerinin nasıl azaldığının çok net bir fotoğrafını veriyor: Küçülen sürü sayısı büyüyenlerin üç katından fazla. Karşılaştırmalı sayıların en az olduğu Eski İl'de oran ikiye birden fazla; Bayburd'da dokuza bir, Turgud'ta üçe birden fazladır. Ayrıca çoğu hane halkı ortalama sürü büyüklüğü de 60 koyunun altına düşmüş ve 1523 yılında sürülerin çoğunluğu hane halkını geçindiremeyecek hale gelmiştir. Ek 1'deki notlar ayrıca yüksek vergilerle küçük sürüler arasında korelasyon olduğunu da gösteriyor. Bu da Osmanlı kuralları altında geçinmesi mümkün olmayan yoksul grupların yağmaya döndüğünü, ya da en azından hayvanlarını ekili alanlara sokma girişiminde bulunduğunu ortaya çıkarıyor. O halde, genel olarak, göçebe hayvancılığı At Çekenler için ana ekonomik kaynak olmaktan çıkıyordu.[67]

---

[66] Bazı başka defterlerde de, Peggy Wenzke'nin yayınlayacağı Halep defterindeki gibi, sürü büyüklükleri hane halkı reisleri üzerine kaydediliyor.

[67] Cook, *Population Pressure*, s. 13, n. 3'de, brüt koyun sayısını tekil sürü büyüklüğü eğilimlerini ortaya çıkarmaya girişmeden ele alıyor (ancak bu onun amacı değildi). Ya 1500 yılının özellikle çok iyi bir yıl olduğunu ya da 1523'ün kötü geçtiğini düşünmek durumundayız. Bu yaklaşımın doğurduğu sorunlar üzerine bkz. Cohen ve Lewis, *Population and Revenue*, s. 7-8. İnanıyorum ki defter verileri çoğu kez yaklaşık olsa da (rahatsız edecek kadar yuvarlaklaştırılmış toplam raklamları var), devletin elde edebileceği kaynak-

Bu iki tahrir defterinin diğer genel özellikleri de vardığımız bu sonucu destekliyor. Bir tarafta, Hatipoğlu'nun defterindeki kayıtlarda tarım yapan kişi, yani tarla sahibi yetişkin erkek, görece daha azdır. Öbür tarafta, Mustafa Çelebi 1523'te çok azı tam bir aile çiftliğine sahip olsa da, az sayıda çiftçi kaydetmektedir.[68] At Çekenler giderek yağmacılıktan çok, sabana koşulacak hayvan yetiştirme peşindeydiler.

Her ne kadar ham veri olsalar da gelir istatistikleri de, en iyi köylü çiftçiliğine dönüşle açıklanabilmektedir. 1500-1501 tahriri vergi toplamlarından sonra her grubun *mezraa*larını listelemiştir; neredeyse tümü otlak olarak kullanılıyordu. 1523'ten sonra durum değişmiştir, bu yeni bağlamda mezraayı otlaktan çok ekili tarla olarak anlamak daha doğrudur. Kayıt memurları, At Çekenlerin Axylon'un bütün bölgelerinde çiftçilik faaliyetlerinden elde ettikleri ürün gelirlerini kaydetmiştir. 1523'te At Çekenler için ilk kez kaydedilmiş mezraaların çoğu, gelirlerinin de gösterdiği gibi ekili alandı. Sonuç olarak, bu iki deftere göz attığımızda, At Çekenlerin yerleşik düzene geçişi ve yaşamlarını kazanma yollarının dönüşümü genel olarak açığa çıkmaktadır.

Onları değiştiren neydi? 1523 kuşağı büyük umutlardan çok uzaktı ve Safevi yayılmacılığı tehlikesine maruz kalmıştı. 1501'de Şah İsmail iktidara oldukça yaklaşmıştı, oysa 1523'e gelindiğinde çoktan acı bir yenilgiyi sineye çekmişti, çok geçmeden de ölecekti. II. Bayezid'in göçebe ayrılıkçılığını önlemek üzere kurduğu kontrol mekanizmaları, I. Selim tarafından acımasızca

---

ların inandırıcı bir resmini veriyor. Gene de, fazla pembe bir resim ortaya koyuyorlar: Hütteroth ve Abdulfattah, *Historical Geography*, s. 10-11.

[68] Bkz. Cook, *Population Pressure*. s. 11.

uygulanmıştı: Şah Kulu ayaklanması bastırılmış, Safevi süvari birliği Çaldıran'da Osmanlı top ateşi karşısında dağılmıştı ve İsmail'in yenildiği 1514 savaşı Anadolu göçebeleri ile başarısız mesihleri arasındaki sıkı bağları koparmıştı. Tablolarda ara sıra hem tarımın nimetlerinden yararlanan hem de sürülerini muhafaza eden gruplar gözümüze çarpabilir. Kendilerine eziyet edecek ve sürülerini yokedecek bir cezalandırma ya da vergilendirmeden önce, tarlaları ekerek, diğer yandan çoban kiralayarak, işbirliğinin yararlarını görmüş olabilirler. Bu göçebeler kendinden sonra geleceklere bir model, hatta yol gösterici olarak hizmet etmiş olmalılar. Elverişsiz koşullar içinde sermaye olarak tutulan koyunların üretiminden elde edilen gelirler azaldığında yapılacak en iyi iş, Şah İsmail'in yaptığı gibi katı muhafazakarlık yerine, sermayeyi başka bir alana kaydırmak olacaktı. Şimdi yerleşme sürecine daha ayrıntılı olarak bakalım.

At Çekenlerin ilk bölgeleri Eski İl'di. Eski İl, eski ya da önceki aşiret anlamına geliyordu, ömrünü tamamlamış ya da dağılmış bir aşiret.[69] Bu eski aşiret, At Çekenlerin atlı destek grubu sağlama sorumluluğuyla işbirliği yaptıkları, muhtemelen Moğollara bağlı bir birim, Samagar, ya da ondan bir parça idi. Moğolların ayrılmasından sonra, Türk göçebeler, belki de Kuştimur önderliğinde, Karaman'la işbirliği yaparak bölgeye girdiler. Kuştimur adı, bölgenin geçmişte Moğol toprağı olduğunu çağrıştırmaktadır ve 14. yüzyılda burası hâlâ Moğollara aitti.

Eski İl Konya, Aksaray, Karapınar ve Akçeşehir arasındaki otlakları kapsıyordu.[70] 1500-1501 yıllarında böl-

---

[69] Bu anlamlandırma için bkz. J. G. C. Anderson, "Exploration in Asia Minor During 1898: First Report" *Annual of British School at Athens* 4 (1897-1898), s. 77.
Sümer, "Çukur-Ova", s. 73.

gede 50-60'tan fazla grubun bulunmasına karşın, defterin ilk sayfaları eksik olduğundan daha kaç tane grup olduğunu tam olarak söyleyemiyoruz. Bugüne kalan sayfalarda yetişkin erkek sayısı 2314 iken, bölgedeki toplam yetişkin erkek sayısı 5095'dir.[71] 1523'te Eski İl çemberi içinde 77 grup ve 30 yerleşik köy bulunuyordu.

Köyleri bir kenara ayırırsak, grupların konumunu nasıl tanımlayacağız? Burada defterin terminolojisi çok fazla yardım etmiyor. Defterdeki "sakin der.." deyimi "içinde ya da yakınında yerleşmiş" anlamının karşılığı olarak alınabilir ve 1501-1502'deki geleneksel otlakların lokasyonunun belirlenmesinden başka bir yardımı olmuyor. Bu tanımlamadan yola çıkarsak, Karaçelik grubunun yerleşik olduğu sonucuna varmak zorundayız (Tablo 1: no. 69), ancak, hane başına ortalama 342 koyunluk sürüleri ile hiçbir toprak vergisi ya da ürün geliri kaydına rastlanmayan Kara Çelik grubunun düz bir mantıkla hayvancılıkla uğraştığını söyleyebiliriz. Tahrir defterinin dili, kesin atiflar yapmadığından, grupların statüsünü tanımlamak için sürü büyüklüklerini, ödedikleri toprak ve ürün vergisi ile karşılaştırmak belki de en iyi yol olacak. I. Tablo'nun bir sütununda, her grubun ödediği toplam vergi içerisindeki koyun vergisi yüzdesi veriliyor. Yerleşik çiftçilerin küçük sürü beslemesi mümkünken, göçebelerin büyük alanlarda tarım yapmasının zorluğu nedeniyle, kayıtlarda birçok toprak dirliğinin varlığı yerleşik bir topluma işaret ediyor. Bu dönemde yerleşik çiftçiler, hem büyük sürüler besleyip hemde köylerinin yanındaki tarlaları korumakta zorlanmış olmalılar.

1500 yılına gelindiğinde, bazı gruplar zaten göçebelikten yerleşik tarım hayatına geçiş sürecindeydi. Ah-

[71] TT32, s. 379.

medler (1:63), geçiş sürecindeki böyle bir grubu gösteriyor. Grup ikiye ayrılmıştı: büyük kısmı koyunları otlatmaya Bayburd'a giderken, diğer kısım Ahmedler denilen köyde yaşıyordu. Köylüler, çok az sayıda -üç yetişkin erkek- olsa da, (ekonomik olarak bağımlılıkları varsayılsa da) 1523'te tamamlanan bir kopuşu temsil etmektedirler; artık grubun üyesi kabul edilmeyerek Mustafa Çelebi'nin aşiret defterine dahil edilmemişlerdi. 1523'te Mustafa Çelebi'nin aşiret üyesi saydıkları da, 1500-1501 yılındaki hane halkı ortalama sürü büyüklüğü yarı yarıya azalmış olarak, oldukça yoksullaşmışlardı.

Bir gruptaki hane halkının ortalama sürü büyüklüğünü gösteren hane halkı/koyun sayısı oranı hesaplanırken geçtiğimiz bölümde tartıştığımız gibi, göçebenin geçimi için gerekli olan asgari 60 hayvanlık sürü büyüklüğü rakamının akılda tutulması önemlidir. Hem 1500-1501'de hem de 1523'te ortalama hane halkı sürü büyüklüklerini hesaplayabildiğimiz gruplarda, sayı, beklenecegi gibi, Saçıkara veya Basserilerin asgari sürü büyüklüklerinin altına düşmektedir: Çiftçiler nüfusun büyük bölümünü oluşturmaktadır.[72] Tablolarda hane halkı için yeterli olan ve olmayan sürü büyüklüğü sınırı olarak asgari 60 sayısı kullanılmıştır, ama burada serbest bir tahminle asgari hayvan sayısı 55 olarak alınsa bile, yine benzer sonuçlar çıkmaktadır. 1523 defterinde kaydedilen 18 köyün sadece dört tanesinde hane halkı sürü büyüklüğü asgari sayının üzerinde bulunuyor. Kısaca, 1500-1501 defterinin başlangıcındaki boşluk tam bir karşılaştırma yapmamıza izin vermese de, elimizdekiler, "Eski Aşiret"in eski hayvancılardan oluşan bir nüfus oluşturma yolunu tutturduğunu kanıtlamaya yetiyor.

Çarpıcı örnekler için bkz. *Cemaatler*, 74, 80, 84.

Larende'nin kuzeyi, doğusu ve güneydoğusuna uzanan Bayburd bölgesi, 19. yüzyıla gelindiğinde bu kentin güney doğusundaki küçük bir kaza bölgesiydi.[73] At Çeken bölgeleri içinde, 23 grupla, en az nüfusa sahipti. Eski İl ile Bayburd arasındaki açık zıtlıklardan biri, yerleşik ya da çiftçi grupların yokluğudur. Ortalama hane halkı sürü büyüklüğü 23 gruptan ondokuzunda düşmüş olmasına rağmen genel olarak Bayburd grupları hayvancılıkla uğraşan statüsünü korumuşlardır. Bu gruplardan, kabul edilen asgari sürü büyüklüğünün altına düşen biri olan Karaca Alilü'de (2: 6) 1523'te on tarımcı vardı; bir başka grup olan Çelik ise (2: 22), belki de gelirlerini yağmacılıkla desteklemenin maliyetini yansıtır biçimde, yüksek vergi ve haraçlar ödemişti.

Ne yazık ki 1500-1501 Kayı (2: 10) koyun vergisi rakamları toprak vergisiyle karışmış, ancak sayım kayıtlarındaki toprak simgeleri Kayı'nın ödediği verginin dörtte birinin koyun vergisinden oluştuğuna kuşku bırakmıyor. Sürüleri sayı ve önem olarak azalırken, tarım gelirlerini artırmalarıyla Kayı yerleşimi başarılı olmuştur. 1547'ye gelindiğinde yerleşik çiftçiler, resmi olarak aşiret grubunun bir parçası olarak varolmayıp, Kayı olarak adlandırılmış bir kaç köyün içinde kaydedilmişlerdir.[74] Kayı örneği bize 1500-1523 arasında Bayburd koyun yetiştiriciliğinde eğilimin nihai sonucu hakkında erkenden fikir edinme olanağı veriyor.

At Çeken bölgeleri içinde Turgud açıkça en sorunlu bölgeydi ve tahririn hikâyesi bu bölgedeki grupların devam eden çalkantılarını anlamamıza yardımcı oluyor.[75]

---

[73] Konyalı, *Akşehir*, s. 148, 1848 imparatorluk yıllığından bahsediyor.

[74] Sümer, "Kayılar", s. 577; Beldiceanu, "Deux villes", s. 354.

[75] İki tahrirde farklı muamele uygulandığı için şimdilik Yapa örneğini değerlendirme dışı tutuyorum.

Sürü rakamları bir kez daha ana eğilimi veriyor: ortalama hane halkı sürüsünden elli bir kadarında gerileme varken, on beş sürü büyüklüğünde artış gözlenmektedir; yirmi dokuz sürü asgari sayının altındadır; son olarak elli bir gruptan sürü büyüklüğü asgarinin üstünde bir rakama gerileyen on dokuzunda çiftçi bulunmaktadır. 1523'te, hane halkı başına düşen sürü büyüklüğünü artıran on beş grubun altısında çiftçi bulunmaktaydı (ancak bu gruplardan bazıları sürü büyüklüklerini artırmış olsalar bile, sürüleri hâlâ kırsal standartlara göre yetersizdi). Hepsinin ötesinde, Turgud gruplarından on beşi yüksek vergi ve harç ödüyordu ve bunların sürüleri azdı. Daha önce de belirttiğim gibi, hayvancılığa devam eden küçük sürü sahibi grupların hayatta kalabilmeleri için yağmacılık kabul edilebilir (ve göçebeye yaraşır) bir geçim yoluydu. Kaybedecek çok fazla bir şeyi olmayan bu gruplar belki de Turgud'un geçmişte olduğu kadar gelecekteki baş belalarıydı. Yerleşime gelince, 1500-1501 defterinde yaygın bir özellik olmayan ürün cinsinden gelirlerdeki artış (Tablo 3'te), Turgud gruplarının çoğunun otlaklarını tarlaya çevirdiğini veya ekim için toprak almayı tercih ettiklerini ya da yağmacı yaşam biçimini (ve Osmanlı misillemesini) kaldıramayacak kadar güçsüz olduklarını gösteriyor.[76] Büyük sürü sahiplerinin yerleşikliğe geçtiği bazı özel durumlar da vardır. Onların yerleşikliğe geçişi ileri sürülen örüntüye uymasa da,

[76] Bu karşılaştırmalı defter incelemesi, katiplerin grupların hepsini değilse de çoğunu kaydettiğini varsayımına dayanıyor. 1500-1501 kayıtları eksik olan Eski İl'i bir tarafa bırakırsak, bu kayıtın nüfusu iyi bir şekilde yansıttığı görülüyor. Her defterde kayıp cemaatler var fakat bir defterde bulunup öbüründe olmayan büyük cemaat pek yok. Eğer bu görüş doğru ise, At Çeken kayıtlarının 1501'de değil de, Mesih Paşa'nın Toros'ta isyancı liderin peşine düştüğü 1500'de yapıldığı sonucunun ortaya çıkmasını sağlayabilir.

anlaşılması gayet kolaydır. Büyük sürü sahipleri bu sürülerden artık zenginlik elde etseler de, sürüye dayanan bu sermaye hastalık ve iklim değişikliklerinden etkilenmeye açıktı. Toprağa yatırım yaparak daha güvenli bir gelir elde etmenin çekiciliği Turgud'un başarılı hayvancıları kadar bugünkü varlıklı Basseriler arasında da büyüktür. Belki de Akşehir ve civarındaki Turgud ailesine ait anıtlar, ölümlü koyunun anıtsal taşa dönüşümünü simgelemektedir.

Friedrich Giese 1904 yılı yazında, Akşehir yakınındaki Sultan Dağı göçebeleri arasında yerleşim sürecine tanıklık etmiştir. Bazı göçebeler büyük alanlarda ekim yaparken, diğerleri bahçe ya da arıcılık işleriyle uğraşıyordu. Çadır yaşamı yaz aylarıyla sınırlı kalmıştı. Aileler diğer mevsimlerde kerpiç kulübelere yerleşiyordu. Bazı aileler bütün yılı kulübelerde geçiriyorlardı ve Giese'ye göre onları uzun süredir yerleşmiş Türklerden ayıran, kadınlarının açık yüzle gezme geleneğini sürdürmesiydi. Giese onların hâlâ *yürük* olduklarını iddia ettiklerini ve yerleşik Türklerle karıştırılmak istemediklerini görmüştü.[77] Hamilton'un orta Anadolu Türkmen ve yürükleri de göçebe ve yerleşiklik arasında benzer geçişleri sergiler. Türkmenler kış boyunca köylerde oturuyor. Sürülerinin ürünleriyle geçiniyor ve nadiren toprak işliyorlar. Yazın çadırlarına taşınıyorlar ancak dağlara çıkmıyorlar. Sürülerini daha çok ulaşabildikleri büyük, geniş ovalarda otlatıyorlar. Öte yandan *yürük*lerin köyleri yoktu ve 19. yüzyılda kıvrımlı, tepeli alanlarda ince dallarla sepet gibi örülmüş ve üzerine keçe ya da kilim atılmış kara çadırlarda yaşıyorlardı.[78]

Giese, *Materialien*, s. 4, 6.

[78] Hamilton, Researches, c. 2, s. 220. David G. Hogarth yaz obalarının varlığı-

Turgud göçebelerinin çoğu Osmanlılara sorun çıkardığı hatta isyan ettiği için, Turgud tarihini Eski İl ve Bayburd tarihlerinden daha net biçimde izleyebiliriz. Burada, daha sıkı bir doku elde etmek için, tahrir kayıtları ile diğer kaynakları bir arada değerlendirme olanağımız var. Turgud'un talihi Karaman hanedanı ile yükseldi ve 15. yüzyılda doruğa çıktı. Zenginliğin ifadesi olan vakıfların ve heybetli türbelerin sadece sayısı, Osmanlı fethinden sonra bu yüzyılda düşer.[79] Bu döneme ait on kadar yapı (camiler, hamamlar, derviş tekkeleri ve türbeler) Turgud'un iddialarını - ne kazanmış olduklarını ve Osmanlı fethinden sonra neleri kaybetmeyi göze aldıklarını - göstermektedir.[80]

Turgud'un desteğini aldığı bölge, böbrek biçiminde, Konya'nın kuzey ve batısından Akşehir'e ve kuzeyde Cihanbeyli'ye kadar uzanıyordu. Gördüğümüz gibi, 16. yüzyılda küçüldü ve 19. yüzyıla gelindiğinde Tuz Gölü'nün batısındaki plato üzerindeki şimdiki Turgud ve Cihanbeyli kasabaları arasında kalan bir bölgeye sıkışmıştı.[81]

Turgud'un en büyük alt kolu, hatırası Cihanbeyli'nin tam güneydoğusundaki Yapalı kasabasında yaşa-

---

nın bir yerleşimdeki ailelerin göçebe soyundan geldiğini göstereceğini işaret ediyor ve ovadaki yaz obalarının artık kışlaklarından daha "sağlıklı" olmadığını hatırlatıyor: *A Wandering Scholar in the Levant* (Londra, 1896), s. 81-82. Ayrıca bkz. Kemal Güngör, *Cenubi Anadolu yürüklerinin etno-antropolojik tetkiki* (Ankara, 1941); toprak ve tarım olanakları için bkz. L. Jung, "Böden der Trockengebiete", ve V. Horn, "Weideverhaltnisse in den Gebieten Vorderasiens", s. 51-59 ve 99-113, R. Knapp (der.), *Weidewirtschaft in Trockengeibeten* (Stuttgart, 1965)'de.

79 Bu sonuç, Oral'ın, *Vakıflar Dergisi*, 3 (1956), s. 62-63'te yayımladığı aile ağaçlarına ekli verilerin incelenmesinden çıkarılıyor.

80 *A.g.e.*, s. 31-64.

81 Konyalı, *Akşehir*, s. 140-142.

yan Yapa idi. 1500-1501 defterinin sayfa kenarındaki karışık bir şerit onları Turgud'un öteki gruplarından ayırıyordu. 1500-1501 vergi rakamları koyun vergisi ile toprak vergilerini ayırmadığından, ortalama sürü büyüklüklerini çıkarmak mümkün olmuyor. Her vergi rakamından önce bir açıklama geliyor: "koyun vergisi, cürüm vergisi, koyunu olmayanlardan alınan toprak vergisi *bennak* ve tarla gelirleri toplamı. At vergisi toplanmadı...."[82] 1523'te aşiret üyeleri koyun, ürün, cürüm vergileri ödüyordu. Koyunu olmayanlar toprak vergisi ödemekteydi.[83] 1523'te kişisel verginin yazılmasıyla, yirmi bir gruptan on ikisinin yeterli hane halkı sürüsüne sahip olmadığını ve bunlardan on birinin çiftçi (ya da koyunu olmayan hane) olduğunu öğreniyoruz. Yalnızca, Yapaların da, öteki At Çekenlerin katlandığı hayvancılıktaki gerilemenin aynısını yaşadığı fikrini ileri sürübiliriz.

Yapa gruplarının çoğunun, Turgud içindeki başka yerlerde bulunan gruplarla aynı adı taşıdığı okuyucunun gözünden kaçmayacak. Bunlar, büyük olasılıkla ayrılanların takip edeceği yeni yerel şeflerin ortaya çıkmadığı dağılma sürecinden geriye kalan gruplardı. Şah İsmail'in tahta çıkmasından önce Karaman'da sadakatlerin bölünmesine yol açan tek bir büyük siyasal karışıklık oldu: Osmanlı'nın Karaman'ı fethi. Osmanlı'ya hizmet eden Yapa önderlerinin adlarını biliyoruz.[84] Yapaların Osmanlı ilerlemesine katılmayı seçmiş bir aşiretin üyeleri olması mümkün ve belki de Yapa "yapsınlar" anla-

---

[82] TT32, s. 159.

[83] TT1061, s. 133.

[84] N. Beldiceanu, *Le timar dans l'etat ottoman* (Wiesbaden, 1980), s. 32, 62, 73.

mını taşımaktadır.[85] O halde Turgud ailesinin asi üyelerine benzemeyen Yapalar, daima bozkır göçebelerinin sayısını azaltma eğiliminde olan sürecin yerel örnekleri olabilirler. Bu süreç, kaderlerini yerleşik düzenle birleştirmeyi ve lüksünden yararlanmayı çekici bulanları 'pişirirken', yerleşik yaşamla ve onun vergi toplayıcıları ile daha fazla ilişkiye girmeyi reddetme kararlılığıyla bozkırlara dönen 'ham' bozkır göçebelerine de acı getiriyordu.

Şimdi dağınık bilgilerimize daha iyi uyacak biçimde At Çekenlerin tarihini yeniden kurabiliriz. At Çekenler daha erken bir tarihte büyük ihtimalle Moğollara at sağlıyorlardı. Turgud ve Bayburd, Moğolların Samagar koluna at sağlayan üçüncü birimle birlikte (ya da Samagarın kendisiyle) At Çekenleri oluşturdu. Bu üçüncü grup 15. yüzyıl başlarında atların çoğunu alarak (atsız At Çekenleri de hesaba katarsak) ayrılıp Timur'un peşinden doğuya gitti. Ayrılan bu grup "eski (Moğol) aşireti" Eski İl olarak anılmaktaydı. Kuştimur gibi Anadolu göçebe aşiret liderlerinin girişimiyle ve kalan Moğolların bir bölümüyle birlikte Eski İl otlaklarını ele geçirdiler.[86] Osmanlılar 1467'de Karaman'ı alınca, bazı grup üyeleri özel bir örgütlenme içinde yeni düzenle işbirliğine girerken, Turgud'un diğer göçebeleri, ısrarla direnerek, iki kuşağı aşkın sürecek bir mücadelenin içine girdiler.

Bütün bu süreçte At Çeken düzeni de kararsız ve değişkendi. Kimi Yapa'ya katılmaya karar verirken di-

---

[85] 27b *cemaati*, bir dönem Karaman Valisi olan Osmanlı şehzadesi Şehinşah'ın yandaşları olabilir mi?

[86] Bayburd'daki çeşitli Oğuz isimleri, bu grubun, Bayburd kenti civarında biraraya gelen askerlerin karışımından oluştuğunu düşündürtüyor.

ğerleri Turgud'la kaldı ve Reyhanlu örneğinde olduğu gibi bu süreç 16. yüzyılda da devam etti. Şah Bey *Nökerleri* ve diğerleri gibi, yetenekli liderler çevresinde bazı gruplar oluştu; bir Moğol terimi olan *nöker*'i, siyasal taraftar anlamında adlarında taşıdılar. Bu gruplara aşiret üyelerinin nereden geldiği ve çoğunun zaman içindeki akibetleri açık değildir. Sadece Turgudlar, kendisine bağlı taraftarlarla birlikte bir aileden bir aşiret yaratacak kadar başarılı oldular. Bununla birlikte Osmanlı etkisi At Çekenlerin gelişim yönünü otlaklardan, parmaklıklarla çevrili ahırlara çevirdi (bu bağlamda ahır kelimesinin kök anlamı önem kazanıyor): III. Murad'ın At Çeken tahrir defteri konfederasyona ait son resmi kayıttır ve burada göçebelerin değil, köylerin listesi bulunmaktadır.

Bu bölümün başlarında Osmanlı tahrirlerinin, Osmanlı'nın Karaman'ı işgal etmesiyle göçebeler içinde yaşanan değişimi gözlemlemede kullanılabileceğini ileri sürmüştüm. Şimdiye kadar At Çekenlerin ilk dönem tarihlerini ve 16. yüzyılın ilk çeyreğine uzanan bir kuşağı aşkın süre içinde hayvancılığa dayalı ekonomilerinin çöküşünü inceledik. Tahrirlerin, Osmanlı'nın elinde bir silaha, At Çekenleri zayıflatarak boyun eğmeye götürecek bir silaha dönüşebileceğini de belirtmiştim. Bunun nasıl mümkün olduğunu görmek için kayıt memurlarının izlediği yönteme bakmamız gerekiyor. Özellikle, göçebe bağlamında *cemaat* teriminin anlamına açıklık getirmemiz gerekiyor. Şimdiye kadar *cemaat* terimini tartışmaktan kaçındım ve anlamını çok genel biçimde karşılayan "grup" kelimesini kullanmayı uygun buldum. Bununla birlikte defterlerde her "grup"un üye sayısı büyük değişkenlik göstermektedir. Kayıt memurları bu te-

rimi aşiretin belli katmanlarını niteleyen bir şemsiye terim olarak kullandılar. Gerçekte bu terimin altında neler yatıyordu?

Bu soruyu yanıtlamaktaki anahtarımız göçebelerin geleneksel toplumsal örgütlenmeleridir ve Barth'ın Basseri çalışması bu konu için uygun bir kaynaktır. Gerçek göçebe toplumunda ilk karşımıza çıkan, sakinleri ve hayvanlarıyla obalardır (kamp). Oba, etnografın ve Osmanlı kayıt memurlarının ilk gördüğü şeydir. Ancak obalar sürekli bir kimlik taşımaz: boyutları ve bileşimleri yazdan kışa değişir, üye yapısı, kişisel çekişmeler ya da dış dünyadaki olanaklarla değişkenlik gösterir. Dahası oba, sürüyü iyi yönetmek için gerekli insan gücünü kullanmak, tekil sürüleri en verimli biçimde otlatmak üzere bir araya getirmek gibi sürü yönetimiyle ilgili faaliyetler üzerinde biçimlenmektedir. Bu unsurlar çok çabuk değişebileceğinden ve değiştiğinden obalar da çok geçici toplumsal gruplaşmalar olarak ortaya çıkar. Bu nedenle, At Çeken obalarının adları olsaydı ve kayıt memurları o adları çıkarıp kayda geçirselerdi bile, bu kayıtlarla uzun bir dönem içerisinde göçebelerin izini sürmek mümkün olmayacaktı. Osmanlı yönetimi de listesini çıkarmak için obaların peşinde değildi, mümkünse nispeten uzun süre devamlılık gösteren gruplarla ilgiliydi.[87]

Obalar bu nedenle yönetim tarafından önemsenmezken boyların (klan) durumu farklıydı. Boyların aşiret içinde iki özel işlevi vardı. Boy aşiret üyesine sürekli bir kimlik kazandırıyordu (şecere söylemi ile doğrulanan bir kimlik), ve şefin, otlakları tahsis etme, göçleri düzenleme ve atlı asker yetiştirmede muhatap aldığı,

[87] Barth, *Nomads*, s. 21-23, 25-47.

aşiretin temel idari alt-birimiydi. Liderliğin siyasal amaçları açısından boy, aşiretin en önemli yapısal katmanıydı.[88] Osmanlılar, göreceğimiz gibi, bu iki işlevi de kendi amaçlarına uygun buldular. Tek ihtiyaçları ziyaret ettikleri oba veya oba gruplarında kalıcı bir adın bulunmasıydı ve herhangi resmi boy adı ya da atadan kalma grup adı onlar için yeterliydi

Cemaat terimini, şimdi, At Çekenlere ait tablolardaki tanımıyla karşılaştırarak anlamlandırabiliriz. Öncelikle amacımızın 1500-1501 tahririyle sınırlandırıldığını unutmamalıyız. 1523 itibarıyla, Osmanlı politikaları işlerliğini gösterdiğinde, çok sayıda çiftçi ve köyün varlığı At Çekenlerin tam anlamıyla hayvancı ve aşiret olarak görülmesini engellemektedir. Oysa 1501'de, Osmanlılar henüz yolun başındadırlar ve At Çekenlerin ilerdeki defterlerinin çatısı 1501 defterinde en açık biçimiyle yansıtılmaktadır (1483 defterinin gelecekte bulunabileceğini hesaba katmazsak). 1500'de cemaati neyin oluşturduğu yanıtlamak zorunda olduğumuz sorudur ve bu bizi neden bu tip bir kayıt yönteminin seçildiğini anlamamıza yardım edebilir.

Tahrir katiplerinin ne bulduğuna bakarak başlayalım. Buradaki önemli değişkenler sürü büyüklüğü ve hane halkı sayısıydı. Kırsal dünyada maksimum sürü büyüklüğü gerçeği olmasına karşın ne yazık ki At Çekenlerin sürü kapasitesini bilemiyoruz. Alan çalışmalarından elde edilen karşılaştırılabilir malzeme ile kaba bir tahmin yapılabilir. Moğollar, eğer bütün koyunlar yeterince otlayacaksa, 1000 koyunu birlikte güdülebilecek en büyük sürü olarak kabul ediyorlar. Oba büyüklüğü

[88] *A.g.e.*, s. 50-54.

bu rakama bağlıdır.[89] Barth'ın çalışması obalardaki sürü büyüklüğünü kapsamamakla birlikte onun rakamlarından yaklaşık bir hesap çıkarmak olanaklı görünüyor. Kış mevsiminde toplam sürü büyüklüğü 500-1000 arası iken yazın bu sayı 3000 koyuna çıkabiliyor. Defterde At Çeken *cemaat*inin sürü büyüklüğü basit olarak toplam koyun vergisinin iki katına denk gelmektedir. Çeşitli *cemaat*lerin sürü büyüklükleri incelendiğinde 1000 koyundan daha az koyunu olan *cemaat*lerin ayrı bir oba oluşturduğunu ileri sürmemizde bir sakınca yok. Bu cemaatler 3 bin koyundan daha az bir sürüyü de tutabilirlerdi. Bu hesaplamadan yola çıkarsak, 1500 yılında Eski İl'de 32 gruptan 14'ünün tek-obalı *cemaat* olması mümkünken 9'unun da böyle olması ihtimali vardır. Bayburd'da 23 *cemaat*ten 6'sının oba oluşturması mümkün, Turgut'ta 83'ten 35'inin muhtemel, 31'ininki mümkündür. Turgud, daha itaatkar olan Bayburd ve Eski İl'den daha fazla sayıdaki tek-oba *cemaat*iyle öne çıkmaktadır.[90]

1500 yılı *cemaat*lerinin küçük olduğu açıktır. Eski İl *cemaat*lerinde hane halkı sayısı üçten seksen sekize kadar uzanırken ortalama hane halkı büyüklüğü on yedidir. Yirmi üç Bayburd *cemaat*inde hane halkı sayısı ondan 260'a kadar uzanırken ortalama hane halkı büyüklüğü ellidir. Yetmiş beş Turgud *cemaat*inin hane halkı sayısı dörtten 152'ye uzanırken ortalama hane halkı bü-

---

[89] Herbert H. Vreeland, *Mongol Community and Kinship Structure*, 2. b. (New Haven, 1957), s. 35. Dahl ve Hijort, *Having Herds*, benzer materyali içeriyor. Son bölümde alıntılanan Bates, Irons, Spooner ve Swidler'in çalışmaları, benzer rakamlar veriyor.

[90] Ekim yapanlara ilişkin karışıklık nedeniyle 1523 için benzer bir hesaplamaya girişmedim.

yüklüğü on sekizdir. At Çekenlerin ortalama *cemaat* büyüklüğü Basserilerin aşiret grupları ortalamasından küçük çıktığına göre, bu cemaatler aşiret altbirimleri olsa gerek. Amacımız için, Eski İl'in Perakende, Dağ Dere, Ali Fakihli vb., ve Turgud ve Bayburd' daki benzeri en küçük grupların oba olduğunu bilmek yeterlidir. Dağ Dere ve İzzeddin gibi tekrarlanan isimler tek boy'a ait iki oba olarak görünüyor. Obaların çabuk dağılmaları nedeniyle, incelediğimiz iki defterde karşımıza çıkan bu en küçük grupların birinde varolurken diğerinde yok olması şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte boy kelimesinin içeriği muhtemelen daha büyük *cemaat*lere uygun düşmektedir. *Cemaat* büyüklüklerinin temelinde, katiplerin, mümkün olduğunca, boyları, liderleri olmayan baba soylu grupları, kayda geçirme arzusunda olduklarını ileri sürmek akla uygun görünüyor.

Katiplerin ne bulduklarından ne istediklerine geçelim. Boylar, obaların tersine, sürekliliği olan varlıklar olduklarından, boyları saymak istediler. Gerçekten de Bayburd ve Eski İl'de *cemaat* olarak kaydedilenlerin çoğu, tek-oba kapasitesinin çok ötesinde, çok sayıda sürü besledikleri göz önüne alınırsa, boy olmalılar. Katipler ayrıca doğal olarak aşiretin yönetim alt birimi oldukları için başkanları olan boyları muhatap almak isteyeceklerdi.

Hatipoğlu 1500 yazında, Basserilerin en küçük boyunun tek-oba formuna dönüştüğü yaz aylarındaki gibi, tek-oba büyüklüğündeki boylar olan *cemaat*leri saydı. Bu boylar bazı etkenler nedeniyle küçülmüştü. Özellikle Turgudlar içinde bir çok boy mensubu ayaklanma için gitmiş olduğundan, katipler daha fazla tek-obalı boy bulacaklarını ümit etmiş olabilirler. Belki obalar, tepelerin ardındaki, gözden uzak boy yiğitleri hakkında bilgi ver-

mek istememişlerdi. Bu yorum, itaatkar Bayburd ve Eski İl kadar, isyankar Turgud'un koşullarına da uygun düşmektedir. Başka bir seçeneğin varlığı, bir gün küçük obalarda çalışan, ertesi gün çok büyük bir gruba giden kayıt memurlarının dar görüşlülüğünü kabul etmeyi gerektirir.

Unutulmaması gereken can alıcı nokta boyların aşiretin alt birimi olmalarıdır. Asla bir şeflik görmüyoruz. Bu birimlerin her birinin, Osmanlı yönetimi içinde vergi birimiymiş gibi, aşiret dışı hizmet yükümlülükleri vardı. Tahrirde *cemaat* başlığını tanımlayan satırda, *cemaat* vergilerinin kime tahsis edildiğini gösteren bir liste de vardı. Özellikle Eski İl'deki bazı *cemaat* gelirleri, bir timar geliri olarak tahsis edilmişti.[91] Muhtemelen tımarlı sipahiler başka bir defterde yazıldığından burada adlarına rastlanmıyor. At Çeken gelirlerinin çoğu, Karaman ilini yöneten Osmanlı şehzadesi adına toplanıyordu. Bu gelirlerin bir kuruşu bile göçebelerin hayvancılık ve siyasal refahı için kullanılmıyordu.

Gelirleri toplamanın ve Osmanlı yönetim amaçlarına uygun kullanmanın vazgeçilmez yöntemi, reisi altetmek ve potansiyel muhalefetini etkisizleştirmekti. Bazı durumlarda Osmanlılar aşiret reislerine bazı timar gelirleri veya makamlar vererek onları satın alıyordu. Bununla birlikte aşiret lideri ile üyelerinin bağlarını koparmak için, onun altındaki katmana, aşiret alt birimine, bizim boylara nüfuz ederek onları yoldan çıkarmak gerekiyordu. Basseriler arasında, "belki de şefin en önemli işlevi, aşireti İran yönetimi ile ilişkilerinde ve yerleşik toplum mensuplarıyla çatışmalarında temsil etmesi"ydi.[92]

---

[91] Bu uygulama 1523 Mustafa Çelebi tahririnde genel uygulamaya dönüşüyor.

[92] Barth, *Nomads*, s. 77.

Tahrirler, Osmanlı yönetiminin aşiret reislerini atlayarak aşiretin içine nüfuz ettiklerini ve doğrudan boylarla ya da boy başkanlarıyla ilişkiye girerek, onları aşiret reislerinin yerine Osmanlı yönetiminin adamı olmaya yönelttiklerini gösteriyor. Bu siyaset, aşiretlerin en önemli yapısı olan siyasal yapısını zayıflattı.[93]

At Çekenlerin tarihi de böyle gelişti. Osmanlı defterleri onların adamlarını, hayvanlarını, otlaklarını, yerleşimlerini ve mali yükümlülüklerini sıraladı. Defterler onların hayvancılıklarının çöküşünü ve çiftçi toplumu olarak nasıl yerleşikliğe geçtiklerini izlememizi sağlıyor. Onların otlaklarına, bir anlamda, imparatorluk kanunları ya da vekayiname bilgilerinden çok daha yakınlaştık ve etnografların yapabildiğinden daha uzun bir süreçte onları inceledik. Antropologların yanıtlayabileceği birçok soruyu cevapsız bırakmış olsak da, uzun yılları kapsayan daha sınırlı verileri derleme avantajı elde etmiş olduk. Böylece erken Osmanlı yerleşiminin ve sonraki Osmanlı düzenlemelerinin etkisi, Anadolu bozkır tarihi örneğinde önümüze serildi. Ve son olarak, tahrir yapılırken yapılan seçimlerin kendilerinin, Osmanlı yönetiminin göçebelere karşı uyguladığı politikaların daha da iyi yürütülmesine hizmet etmiş olduğunu gördük. Osmanlı katiplerinin gerçekleştirdiği III. Murad dönemine ait eski-göçebelerin tahrir defteri, bu politikaların bir meyvesidir. Gerçekten de kalem attan üstündür.

---

[93] Daha sonra Iran'da yaşanan bu sürece paralel durum için bkz. Lois Beck, "Herd Owners and Hired Sheperds: the Qashqa'i of Iran", *Ethnology* 19 (1980), s. 341, 347.

IV. BÖLÜM

Sonuç

Erken Osmanlı oluşumunun göçebelere ve aşiretlere ilişkin yönünü sonraki saray tarihçilerinin dokuduğu renkli ve sıkı örtünün içinden görmek kolay değil, ama onlar oradalar ve umarım okuyucu bunlara ilişkin en azından küçük bir ışık yakalamıştır. Osman ve Orhan zamanında Bitinya'nın kentlerinin tek tek teslim olmasıyla, karmaşık yönetim yapısı ihtiyacı Osmanlıları aşiretten yerleşik Müslüman toplumlarında yaygın olan yönetim pratiklerine yöneltmiştir. Osmanlılar, aşiret üyesi yoldaşlarının uysal tebaaları haline dönüşeceğini umdular. Bir zamanlar değerli bir savaşçı olan göçebe, potansiyel düşmana dönüştü. Geride bıraktığımız iki bölüm Osmanlıların göçebeleri kontrol altına almaya yönelik girişimlerini ortaya koydu. Osmanlı kanunları ve tahrir defterleri, bu yönetimin göçebeler üzerindeki etkisini tanımlamakta ve tarif etmekte önemli bilgiler sağlıyor. Bu deneyim, yerleşik Osmanlı'ya tabi olmayı Osman'ın aşiretine sadakat göstermek kadar verimli bulmayan göçebeleri yabancılaştırdı.

Timur'un Osmanlılara karşı elde ettiği 1402 zaferi göçebelere bir soluk alma şansı vermişti ancak, Timur askerlerini Anadolu'dan çektikten sonra Osmanlılar kayıplarını acımasızca telafi ettiler. 15. yüzyıl Anadolu göçebeleri, yaşam tarzlarını ve değerlerini koruyacak bir lider için başka yerlere bakmak zorunda kaldılar. Son bölümde incelediğimiz Axylon, Lykaonia ve Kapadokya göçebeleri için mümkün olan tek seçenek, Orhan zamanından beri Osmanlıların daimi düşmanı olan Karaman Beyliği'ydi. Karaman beylerinin göçebelere karşı tutumu nasıldı? Bu hanedan hakkında, Karaman bakış açısıyla yazılmış bir kronik -ya da destan- bulunduğu için şanslıyız. Bu eser, Şikari'nin vekayinamesidir ve elimizdeki 15. yüzyıl Anadolu tarihine ilişkin Karaman yanlısı tek kaynak olduğu için, Karaman'a egemen olan kültürel tavır ve beklentileri kavrayabilmemiz konusunda eşsiz değerdedir.[1]

Şikari'nin eserinin genel tarzı, Karaman beylerinin kaderlerine bağlı hikâyeler dizisinden oluşmaktadır. Bu öyküler karışık ve amacımıza uygun düşmeyen dağınık bir izlek içerisindedir. Şikari 7. yüzyıl Bizans hükümdarı Heraklius'a ilişkin bir şeyler bilmesine karşın, ne 1270' de ki Baybars işgalinden, ne Anadolu'daki uzun Moğol hakimiyetinden, ne de 14. yüzyıl başında Karaman'da en önemli kişilik olan ünlü Moğol hükümdarı Timurtaş'tan bahsediyor. Şikari'nin ana kaynağının hamisi olduğu sanılan büyük Selçuk hükümdarı I. Alaeddin'in ölümünden bile eser yok. Nerede kaldı göçebeler? Metinde sıkça Turgud, Bayburd ve Varsak adlarının geçmesi göçebelerin metinde önemli rol oynadıkları yönünde

---

Kronik ve metni hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ek 2.

bir düşünce uyandırabilir, ancak öyle değil. Bayburd ve Turgut, Karaman ordusuna katılmıştır ama, aşiret reislerinin adlarından söz edilmez. Turgud göçebeleri, sadece, x ya da y sayıda binlerce eriyle (er, basitçe adam anlamına gelir, atlı değil) "Turgud oğlu" biçiminde geçer.[2] Bu bakış açısı kroniğe renk katmakta ve aynı zamanda onu çarpıtmaktadır. Timur'un I. Bayezid'e karşı kazandığı zafer, Karaman ve göçebe beylerine, Osmanlı müdahalesinden bağımsız bir generasyon kazandırmıştır ama göçebelerin ittifakından bahsedilmeyen tek bir savaş olarak kalır. Üçüncü bölümde tahrir defterinde göründüğü gibi aşiret adları onların varlığının kanıtıdır ancak ne Şikari ne de kahramanları, bu güçlere, genel birlikler dışında, hangi kaynaktan geldikleri ve ne tür birlik oldukları açısından değinmezler. Bakış açısı ağırlıkla yerleşik ve meşruiyetçidir. Şikari 1276'da Karaman kuklası olarak tahta çıkan Selçuklu sahtekar Cimri'ye hırsız demekten çekinmemektedir.[3]

Şikari'nin yazdığı kahramanların göçebelerin varlığının bilincinde olduklarından kuşku duyulamaz. Bununla birlikte Şikari Karaman tarihini bu çerçevede ele almıyor. Şikari'ye göre bir liderin başarılı ve şerefli olmasının yolu yerleşik İslam otokratının simgelerini taşımaktan geçer: davul, sancak ve hilat.[4] Alaeddin'i büyük bir sultan yapan da yerleşiklik ayrıcalıklarıdır: 24 vezir, 400 güreşçi, 2000 saray muhafızı, 60 bin saray hizmetlisi, 400 müftü, şeyhler, ulema ve diğerleri.[5] Ka-

---

2 *SHK*, s. 185 vd.

3 *SHK*, s. 44.

4 *SHK*, s. 3, 14, 15. Şikari'yi etkilediği anlaşılan hilat için bkz. *SHK*, s. 9; bu rakamlar, enflasyon dikkate alındığında bile, çadır kurmak veya hatta bir Moğol reisinin yurduna hizmet vermek için zorunlu değil.

raman beyliği de, sağladığı uyum nedeniyle Selçuklulara çekici gelmektedir: "Karaman saray ve divana, askeri törene ve imparatorluk adabına sahipti. Sultan onların sohbetinden o kadar hoşlandı ki onlarsız yemek bile yemez oldu."[6]

Şikari'nin (ve hamilerinin) yerleşiklik gayretleri bundan da ileriydi, Karamanların iktidara yükselme arzusu, yerleşik saltanat içinde yer alma arzusuyla içiçeydi: "Bir bahar Türkmenler ve Oğuzlar yaylağa çıktılar. Saadeddin öldü ve yerine Nureddin'i bey yaptılar (hanedanın kurucusu). Türkmen beyi Hayrettin, Nureddin Bey'e, 'A Nureddin Bey, şu göçebelikten usandık, Heraklius'un kalesini kafir ellerden alabilsek de yerleşsek' dedi. Oğuz beyleri bu sözleri onayladı."[7]

Yerleşik toplum için meşruiyet arayışı Şikari'nin eseri boyunca Karamanlı yöneticilerinde egemendir. Şikari'nin son bölümleri bu coşkun hevesin çarpıcı bir kanıtıdır. Şikari'nin Safevilere bakışı dikkate değer: Şehzade Cem Anadolu'ya kaçtıktan ve II. Bayezid tek hakim olduktan sonra Karaman'ın yirmi yıl huzur içinde yaşadığını öğreniyoruz. Osmanlılar bütün Taş İli'ni (Kilikya denebilir) yönetiyordu ve kimse bu nedenle onlarla mücadeleye giremiyordu. Ancak Safevi şahı İsmail ordusuna asker aradığı zaman, bir şekilde Karaman beylerinin Osmanlı yönetiminden hoşnutsuz olduğunu ve Kasım Bey'in ölümünden sonra başsız kaldıklarını öğrendi. Ondan sonra da, kendisi de Osmanlılara karşı olduğu için Karaman beylerini kendisine katılmaya çağırdı.[8] Dini

---

[6] *SHK*, s. 21.

SHK, s. 10.

SHK, s. 206-8; s. 204-6'da Anadolu'da 1500 ve 1501'de yaşanan kargaşayla ilgili belirsiz bir açıklama bulunmaktadır. *SHK* ayrıca Bayezid'le Selim'i tek

propaganda, göçebelere gösterilen yakınlık, siyaset ve iktidara heterodoks yaklaşım gibi unsurların hiçbiri Şikari'nin gözüne görünmedi ya da kalemine yansımadı: O ve kahramanları için, İsmail ve Selim mücadele eden iki yerleşik hükümdar ve yönetimdi ve Karaman hanedanını etkileyen de buydu, kırsal yaşama duyulan sempati ya da tanrılaştırılmış karizma değil. Burada Şikari ile konusu arasındaki kopukluğu görüyoruz; Karaman tarihine hanedan diplomasisi prizmasından bakmakta ısrar ederek, göçebe bağımsızlığı için mücadele edenlerin desteğini atlıyor. Bu anlamda Şikari, belki de en yerleşik-fikirli tarihçidir.

Kısacası, Şikari bize Karamanlıların göçebeler için uygun bir sıçrama tahtası olmadığını anlatıyor. Yerleşme arzusu, saray törenleri, göçebe veya yerleşiklerden asker alınmasındaki farklılığın yansımadığı bir ordu biçimlenmesi ve hatta bir Karamanlının kendine ait bir İran tarzı Şahname'sinin olması isteği, bunların hepsi Karaman'ın göçebe geleneğinin olmadığını gösteriyor. Karamanoğullarının esin kaynağını, Türk-Moğol mirası değil, Rum Selçuklu mirası ve onların İranlılaşmış yerleşik yönetim modeli ve medeniyetleri tanımlıyordu.[9]

Yani Karamanlılar da aşiret için Osmanlıların alternatifi değildi. Osmanlı toplum anlayışı çiftçilere cennet vaad ederken, Karamanlılar at sırtında bir yaşamdan ziyade İranlılarınkine benzer bir *divan* arzuluyorlardı.

---

kişi gibi birleştirir. *SHK*'nın iddia ettiği gibi, 1517'den sonra yazan bir yazar, böyle bir hata yapabilir mi?

Bu kaygıları, Şikari'nin romantizminden daha somut bir temelde Karamanlıların mimari patronaj ilişkilerinde de gösterebiliriz. Öncelikle Karaman emirlerinin gelirlerini yerleşik amaçlar için kullanımı hakkında açık bir fikir veren Ernst Diez, Oktay Aslanapa ve Mesud Koman, *Karaman Devri Sanatı* (İstanbul, 1950)'na bkz.

Fakat Osmanlı hanedanının göçebe tebaası için, sadakatlerini belirleyen bir başka görüş daha vardı. İran Safevilerinin Anadolulu destekçileri vardı ve daha da fazlasını toplamaya çalışıyorlardı. Onların propagandası erken Safevi kroniklerinin sayfalarını doldurur, bunlardan biri (Anonim Ross olarak bilinir) Safevi bakış açısının Anadolu göçebelerince nasıl anlaşıldığını yansıtır. Şimdi bu anlayışı Dede Muhammed Rumlu'nun gözünden inceleyelim.[10]

Dede Muhammed orta Anadolu'da, Anadolu (Rum) Selçuklu topraklarında, Safevilerin göçebe destekçileri olan Rumlu aşiretine mensuptu. Hasan Halife Tekeli dergahından geçmiş bir sufi ve dervişti. Tekeliler, güney batı Anadolu'daki eski Teke emirliğinden gelen ve Safevi yandaşlarından oluşan başka bir aşiretti. Safevi tarikatının bir üyesi olan Hasan Halife, Tekeli ve Rumlu aşiretleri arasında yaşıyordu. Tarikata Şii rengini ve herkese mutluluk vaad eden milenyumcu siyasal ihtirası vermiş olan ilk Safevi şeyhleri Cüneyd ve Haydar'a katılmıştı. Haydar, Hasan Halife'nin oruç tutmaktaki dirayetini sınadıktan sonra, onu Şah İsmail'in yolunda çalışması için Teke'ye yerleştirdi. Hasan Halife ölünce görevini oğlu Şah Kulu aldı. Şah Kulu daha sonra Anadolu'da çıkardığı heterodoks aşiret isyanı ile II. Bayezid'in son yıllarını zehir edecekti.

Şah Kulu 905/1499-1500'de Dede Muhammed'e Mekke'ye hacca gitme izni verdi. Dönüşte Anadolu'ya Tebriz üstünden gelmesini emretmişti ve Dede burada Şii Şah İsmail'in nasıl iktidara geçtiğini görecekti.

---

[10] El yazmasının başlığı *Cihan-güşa-yi hakan-i sahib-kıran*'dır; Handemir'li *Habib'us-Siyar*'le bağlantılı olan eser, en eski Safevi vekayinamesi olabilir. Erika Glassen, *Die frühen Safawiden nach Qazi Ahmad Qumi* (Freiburg, 1970), s. 13-14.

Mekke'de hacı olup Medine'yi ziyaret ettikten sonra Bağdat'a yöneldi. Medine-i Mükerreme ile Bağdat arasında kervandan ayrıldı ve gaflet uykusuna düştü. Uyanınca kervandan bir eser olmadığını gördü ve üç gün çöllerde aç susuz, sadece iman gücüyle dolaştı, sonunda dermansız kaldı ve dili sarkmış olarak olduğu yere uzandı. O kadar susuz kalmıştı ki artık ölmek istiyordu. Gün yükselip, güneş tam tepesine geldiğinde bir Arap gencin kendisine doğru at koşturduğunu gördü. Genç onun yanına geldi ve şöyle dedi: "Ya Derviş, kalk, ekilmiş yerlerden uzak değilsin." Derviş kendini yokladı ve yürüyecek takatinin kalmadığını anladı. Sonra genç onun elinden tuttu ve Derviş gencin elini tutar tutmaz tüm gücüne tekrar kavuştu. Böylece ayağa kalktı ve gencin peşinden bir tepeye doğru yürümeye başladı: tam zirveye ulaştığında aşağıda göz alabildiğine uzanan ovalarda yeşillikler, laleler, güller ve altın işlemeli çadırlarla ipek gölgelikler gördü. Yanındakine dönerek şöyle dedi: "Ya Arap, Mekke çöllerinde ve Necef-i Eşref'te (Kerbela bölgesi, Hz. Hüseyin'in gömüldüğü yer) böyle bir yeri kimse görmemiştir. Bura neredir? Bu sarayların, çadırların sahibi kimdir?" Genç Arap: "birazdan öğreneceksin" dedi. Sonra kubbeleri aydan ve güneşten daha parlak olan bir saraya gelene kadar birlikte yürüdüler. Sonra içeri girdiler. Ve kendisini şimdiye kadar benzerini görmediği bir yerde buldu. Yan yana sıralanmış altın tahtların birisinde yüzü peçeli bir kişi oturuyordu. Dede Muhammed elini göğsüne götürerek selam verdi ve peçeli kişi de selamı alarak oturmasını buyurdu ve yiyecek getirtti. Yiyecekler hayatında daha önce tatmadığı kadar lezizdi. Sonra soğuk su da getirtildi ve Dede hayatında bu kadar serinletici su içmemişti. Yemeğini bitirmişti ki bir grup adamın 14 yaşlarında, kızıl saçlı, ak benizli, koyu gri gözlü bir çocuğu içeri getirdiklerini gördü: çocuğun kırmızı bir başlığı vardı. İçeri girince selam verdi ve ayakta bekledi. Peçeli genç, "Ya İsmail beklenen zaman

geldi" dedi. Öbürü "nasıl buyurursanız" diye cevapladı. Sonra emir "yaklaş" dedi. Yaklaştı, o zaman mübarek kişi onun kuşağını alıp üç kez yukarı kaldırdı ve tekrar yere koydu. Sonra mübarek elleriyle kuşağı bağladı, sonra [İsmail'in] başlığını çıkarıp kaldırdı, tekrar başına koydu. Mübarek kişi İsmail'in kuşağındaki Kürt hançerini alıp "sende durması daha uygun olur" diyerek Dede Muhammed'e fırlattı. Mübarek kişi sonra uşaklardan kılıcını getirmelerini istedi, kılıç geldikten sonra kendi elleriyle çocuğun kuşağına soktu. Sonra da "gidebilirsiniz" dedi. Bir Fatiha okuduktan sonra çocuğu içeri getiren iki-üç kişiye teslim etti. Çocuğu götürmelerinden sonra genç Arab'a Dede Muhammed'i kervanına geri götürmesini işaret etti. Arap Dervişi kervana getirince şöyle dedi: "işte ayrı düştüğün kervan" Dede Muhammed kervanı görünce: "ya delikanlı, Allah aşkına söyle o çocuk ve o emir kimdi" dedi. Genç cevap verdi: "Gördüğün emirin, Zamanın Sultanı'ndan başkası olmadığını anlamadın mı?" [Gizli İmam, Şiilerin milenyumcu mutluluk umudunun kendisi] Dede Muhammed bu ismi duyunca ayağa kalktı ve "Ya delikanlı, beni onun yanına götür ki bir defa daha ayaklarına yüz süreyim, inayetini isteyeyim, belki hizmetine girmeme izin verir" dedi. Ancak genç şöyle dedi: "bu imkansız, isteğini baştan söylemen gerekirdi. Dönemezsin. Ancak bu arzunu istediğin yerde dile getirebilirsin, onun inayeti her yerdedir ve dualarını duyar." Sonra Derviş dönmek istedi ama artık atlı genci göremedi ve tepeye tırmandığında beyhude bir çabayla etrafta çiçeklerden ve saraydan iz aradı. Derinden iç geçirdi ve kervanının ilerlemiş olduğunu gördü. Yeniden kervana katılmaktan başka çaresi kalmamıştı.[11]

---

[11] E. Denison Ross (der. ve çev.), "The Early Years of Shah Isma'il, Founder of the Safavi Dynasty", *Journal of the Royal Asiatic Society* (1896), s. 328-31. E. Glassen, "Schah Isma'il, ein Mahdi der anatolischen Turkmenen?", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 121 (1971), s. 61-

Safevi liderinin aşiret üyesi taraftarları için Dede Muhammed'in rüyası, onların umutlarının mesih olarak gerçekleşmesiyle şeyhleri arasındaki bağlantıyı açığa çıkarmaktadır. Gizli İmam, kırmızı donanım, günahsız bir mehdinin 'gelmesi'nin beklenmesi, kılıç ve hançerlerin kutsanması, bütün bunlar militan bir yaklaşımı doğruluyor ve yapılanmayı gerektiriyordu. Başlıkları onları, topluluğa kabul edilmemiş bir düşmandan ayırıyordu. Burada insanlar, bir ağacın gölgesi altında toplanmış değildi, tercihleri ve misyonları ile kendilerini ayırt etmişlerdi. Rum ve Tekeli aşiretlerinin de arasında olduğu İsmail'in kızılbaşları ya da "kızıl başlı birliği" Osmanlı Anadolu'sunun içlerine nüfuz etmiş beşinci kolu oluşturan, İsmail'in ilk destekleyicileri, ilk ordusuydu. Bu rüyada Zamanın Sultanı, giyilen başlığı, amaçları ve bunun Anadolu'daki araçlarını onaylıyordu: O, İsmail'in hançerini Dede Muhammed'e vermişti. Bu sadece Derviş'in propagandasının onaylandığını ifade etmiyordu. Bir savaş çağrısıydı.

Çöl cennetindeki Zamanın Sultanı, Osman'ı ağırlayan ve ona hançer değil kızını veren munis şeyhten çok farklıydı. Rüyaların ayrıntıları bu izlenimi doğruluyor ve güçlendiriyor. Irmakları yönlendiren adamlar, bir ağacın gölgesi gibi rahatlatıcı simgeler, silahların kaldırılıp indirilmesiyle uyuşmuyor. Osmanlı rüyası, dünya üstünde güvenli ve istikrarlı bir yönetim yaratmaya ve korumaya yönelikti. Dede Muhammed için uygun olan görüş, muhafaza etmekten çok arındırmak, temizleyip, tasfiye etmekti. Şii rüyası mücadelenin ve şehadetin rüyası idi, bürokrasi ve başarının değil.

---

69. Öykünün daha kısa bir versiyonu *Alam Ara-yi Shah Esmail* (Tahran, 1349), s. 41-43'dedir.

Osmanlı ağacının, yaşam biçimleri ve sadakatleri kuşkulu göçebelerin hoş karşılanmadığı, yerleşik bir dünyaya sahip çıktığını belirlemiştik. Safeviler için durum farklıydı: çöl ortasındaki mucizevi vaha öyküleri, daha yeşil otlaklar için göçebelere göz kırpıyordu. Mutluluk umudunu dile getiren milenyumcu Safevi görüşü, kırsal ve göçebe yaşam biçimiyle de örtüştüğünden, hoşa giden bir tercihti. Hepsinden öte, bu görüş, bir aşiret lideri olan Hasan Halife Tekeli'nin aşiret üyesi temsilcisi Dede Muhammed Rumlu'ya (aşiret bağlarını gösteren Rumlu ve Tekeli adlarına dikkat ediniz) iletilmişti. Fethin ve akınların tasarlandığı gizemli vahanın çevresinde otlak boldu: " göz alabildiğine uzanan ovalarda yeşillikler, laleler, güller" vardı. Safevi vaadleri göçebelere yönelikti.

Safevilerin Anadolu göçebeleri ile bağlantısı, Dede Muhammed hacca gittiğinde bir kuşağı geride bırakmıştı. Gerçekte, Safevi politikasının herkese mutluluk çağını vaad eden milenyumcu görüşü, Türk göçebeler arasında 15. yüzyılın ortasında Safevi şeyhi Cüneyd'in seyahatleriyle yükselmişti. 1487'ye gelindiğinde II. Bayezid artık Safevi taraftarları ve Safevi ordusundaki Anadolululara ilişkin kaygı duyuyordu. Safevileri destekleyen aşiretler arasında (bazıları yeni adlandırılmış oluşumlar olmak üzere) Rumlu, Tekeli, Karamanlı, ve belki de geçen bölümü akla getiren Bayburdlular vardı. Safevilerin siyasal örgütlenmesi açık olarak aşiret temeli üzerine oturuyordu ve Safevi vekayinameleri Safevi ordusunun unsurlarını aşiret adlarıyla tanımlıyordu. 1499'da Doğu Anadolu'da, Erzincan'da, Şah İsmail'e katılan sekiz aşiretin yedisi Anadolu aşireti idi: Ustacalu, Karamanlı, Rumlu,

Tekeli, Zülkadir, Afşar ve Varsak.[12]

Bu aşiret temelli örgütlenme açıkça Osmanlı ve Karamanlı girişimlerinin yerleşik yapısına rakipti: klasik İslamın İranlılaşmış bürokrasisini değil, Kara Koyunlu ve Ak Koyunlu konfederasyonları yoluyla Anadolu'ya giren Moğol siyasi geleneğini model alıyordu. Şah İsmail, Fatih Sultan Mehmed'e yenilen Ak Koyunluların en büyük lideri Uzun Hasan'ın torunuydu. Şah İsmail'in, aşiretlerin kaygılarını paylaşan ve aşiret isimleri taşıyan liderlerle sadık dostluk ilişkileri, aşiret temelli örgütlenme seçeneğini kuvvetlendiriyordu. Bizim için bu dostlardan en ilginçleri, Karaman'lı Rüstem Bey ve amcası Karamanlı Bayram Bey'di; İsmail gençken ve düşman topraklarda kendisine yandaş ararken, onu tehlikeden çekip çıkartan ve güvenliğe ulaştıran onlar olmuştu.[13] Safeviler göçebelere uygun gelen bir seçenek sunuyorlardı ve onlar da onu seçti.

Şimdi uzun yürüyüşümüzün sonuna geldik. Karaman tarihinin yerleşiklik gözünden dile getirilmesi bize ilk dönem Osmanlı tarihini hatırlatıyor. Bursa'daki törenlik Osmanlı koyun sürüsü, şimdi İstanbul hayvanat bahçesindedir, bu da öykümüzün sonucudur. Osman ve Orhan, önlerindeki aşiret geleneklerinin, onlara 13. yüzyıl sonundaki sorunlu dönemde eski-göçebelerle Bitin-

---

V. Minorsky, *Persia in A. D. 1478-1490* (Londra, 1957), s. 61, 69, 80; H. Sohrweide, "Der Sieg der Safaviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die Schiiten Anatoliens im 16. Jahrhundert", *Der Islam* 41 (1965), s. 132-33, 137; O. Efendiev, "Le Role des tribus de langue turque dans la creation de l'etat Safavide", *Turcica* 6 (1975), s. 31; A *Chronicle of the Early Safawis, Being the Ahsanüt-Tawarikh of Hasan-i Rumlu*, çev. C. N. Seddon (Baroda, 1934), s. 18; *Tadhkirat al-Muluk*, çev. V. Minorsky (Londra, 1943), s. 190-95.

Hasan Rumlu, s. 2, 3, 18; Ross, s. 258, 285, 332, 336; Sohrweide, "Der Sieg", s. 137.

ya'nın eski-Bizanslılarını birleştirme olanağı sağlayabileceğini gördüler. Başarıları onları aşiretçiliğin sınırlı amaçları ve araçlarıyla çözmekte asla yeterli olamayacağı, büyüyen ve daha kompleks siyasal ve ekonomik oluşum sorunuyla yüz yüze gelmeye zorladı. Klasik İslam siyasal kurumları, 14. yüzyılda batı Anadolu'ya ulemanın akın etmesiyle de güçlenerek, bu siyasal dönüşümde onlara yardım etti ve önceki faaliyetlerine dinsel coşku kılıfı giydirildi. Osmanlı liderleri kendi göçebelerinden uzaklaştılar ve sultan kaftanını benimseyerek aşiret reisliğinden sıyrıldılar. Göçebe aşiretlere hizmet etmek ya da onları temsil etmek yerine, onları göçebe kulları olarak yönetimlerine aldılar.

Bu süreç göçebelerin aşiretin refahı için zaman zaman kendilerini yükümlü hissettikleri gereksinimlerin de sonunu getirdi. Zaman zaman alınan göçebe vergileri yalnızca paylaşılan bir aşiret çıkarını savunma amacını taşıyordu. Düzenli Osmanlı göçebe vergisi, aşiret yararına bir geri dönüşü olmadan para ve koyunları alıp götürdü. Osmanlı'ya hizmet eden göçebeler artık özel becerilerine gereksinim duyulmadığını, kürekçilik gibi göçebelere uymayan uğraşların konumlarını giderek zayıflattığını ve gösterdikleri sadakatin bir karşılığı olmadığını gördüler. Vergiler göçebelerin ödeme kabiliyetlerinin umursanmadığını gösterdi ve bu vergilerin küçük sermayeli göçebeler üzerindeki etkisi, onları yerleşik işsizliğin yüz kızartıcı konumuna itiyordu. Göçebeler tebaa statüsünün bu sonuçlarından hoşlanmadılar.

Osmanlı vergisi, göçebe ve aşiretin saadetine karşı kayıtsızlık ve daha kötüsü, saygısızlık gösterdi. Osmanlı vergisi göçebeleri tehlikelerin içine attı. Osmanlı yönetim uygulamaları aşiret yapısına yönelik tehlikelerle do-

luydu. Aşiretin alt birimlerine dair nüfus kayıtlarıyla, Osmanlı katipleri ince bir işbilirlikle aşiret reislerinin otoritelerini sarsarak altlarını oydular ve aşiret liderlerini isyana sürüklediler. Çünkü aşiret üyeleri Osmanlı yönetimiyle doğrudan ilişkiye girdiği zaman, liderin artık yararlı bir işlevi kalmayacaktı. Osmanlı vergi kayıtları sadece yerleşikliğe geçiş ve tebaalaşma sürecinin tanıkları değildir. Onlar bu mücadeledeki silahlardı. Osmanlı başarısının en iyi yansıması belki de Karamanlıların 'kendi tarihçileri'nin yerleşik bakış açısında görülmektedir.[14]

Bütün bunlara karşın 1501'de denge hâlâ tamamen bozulmamıştı. Dede Muhammed'in Rum'a (Anadolu) döndüğünde gördüğü gibi, Safevilerin daha yeşil otlakları göçebelerin Şah İsmail'e desteğini doğurdu. Bu propagandanın başarısı II. Bayezid'den gelen tepki ile değerlendirilebilir: Bayezid 1502'de Safevi destekçilerini sadece güney batı Anadolu'daki Teke ve Hamid'den değil, platonun başka yerlerinden de çıkararak Mora yarımadasındaki Koron ve Modon'a sürdü. Bayezid 1507-1508'de Safevi mevkilerine geçişi önlemek için doğu sınır bölgelerini kapatmaya çalıştı. Sonuçta 1511'de Bayezid, veziriazamının öldürüldüğü Safevi yandaşı Şah Kulu isyanını bastırmak zorunda kaldı.[15]

Osmanlı yerleşiminin başarısı, 16. yüzyılda sultanların şahlara karşı mücadelesi, Osmanlı entellektüelleri tarafından sadece dini açıdan, Şii sapkınlığına karşı bir mücadele olarak, değerlendirildi. Bu savaş büyük alim ve hocaların hükümleriyle kolayca bir din savaşı olarak

---

[14] F. Sümer, "Karaman-oğulları", EI², kaynağını belirtmeden, Bayburd ve Turgutlu aşiretlerinin Şah Ismail için savaştığını yazar.
Sohrweide, "Der Sieg", s. 138-64.

vasıflandırıldı. Böylece göçebeler, Osmanlı tarihinin köklerindeki gazilerden, Osmanlıların olgunluk döneminde gazanın nesneleri olmalarına kadar geçen süreçle, Osmanlı toplumunun değerleriyle tam bir turu tamamlamış oldu. Böylece Osmanlı için göçebeler, artık İstanbul'a uzanan yolun bir yerinde kaybolmuşlar ve toplum için olduğu kadar din için de sapkın kabul edilir olmuşlardı.

Göçebelerse Anadolu'da kendilerine uygun yeri Safevi savaşçıları olarak bulmuştu. Şah İsmail'in propagandası, otlak vaatleriyle (gölgeli yerler yerine açık alanlar, sulak bahçeler), aşiret ilkelerine dayalı ve aşiret gereksinimlerine yanıt veren siyasal örgütlenmesiyle, disiplin ve kürek yerine yağma olanakları sunan askeri örgütlenmesiyle, onları çağırıyordu. Bu vaat, Safevi propaganda misyonunun kutsal yapısıyla da mühürlendi. Safevilerin milenyumcu Şii propagandası bütün muhalifleri savaşılmayı hak eden düşman saydı. Şah İsmail'in kardeşinin ona buyurduğu gibi "Cennet yolunda ölmek senin adına kazınmış, yakında Gilan'dan bir güneş gibi doğacak ve küfrü yeryüzünden sileceksin."[16] Şah Kulu'nun akıl hocası Anadolu'ya benzer bir mesaj getirmişti: "Hasan Halife geldi. Hem de Teke İli'ne yanan bir ateş getirdi."[17] Artık göçebelerin de kendi kutsalları vardı ve siyaset ile dinsel meşruiyetin mücadele alanı belirlenmişti. Şah Kulu'nun isyanı, göçebe hayalperestleri ve Safevi rüyalarını Osmanlı gerçeğiyle, kabusla karşılaştırdı.

Bu kitap, okuyucunun da dikkat edeceği gibi, uygarlık tarihinde yaygın bir süreci ele almıştır: Kabul edi-

---

[16] Ross, s. 262.
Hasan Rumlu, s. 59.

lebilir toplumla "barbarlar" arasında sınırların oluşumu ve biçimlenmesi. Sahnemizde, yerleşik ile göçebe, çiftçi ile hayvancı arasındaki zıtlık yer alır ve bu zıtlığın geleneğimizde ilk edebi anıtı Habil ile Kabil öyküsüdür. Bizim hikâyemizin sonucu da Tevrat'ınkiyle aynı oldu. Yerleşik çiftçi Kabil, çoban kardeşi Habil'i öldürdü; Osmanlılar ve onların modern halefleri, değerli kaynaklarını göçebelerin "pasifleştirilmesine" harcadılar. Bu kitap, göçebe bakış açısını temel almıştır ve bu yaklaşımın, hayvancılığın dünyanın protein arzına yaptığı katkıya yönelik daha olumlu değerlendirmeler yapıldığı bir çağa doğru ilerlerken, artık hoş karşılanabileceğini düşünüyorum.

Bununla birlikte şurası bir gerçek ki, bu çalışma ve burada sunulan analiz çerçevesi, çok daha büyük bir öykünün parçasıdır. Amerika tarihine bakmış olsaydık sığır çobanlarıyla koyun yetiştiricilerin, kovboylarla çamurla boğuşan çiftçilerin, göçmenlerle yerlilerin arasında yaşanan benzer gelişmeleri görebilirdik. Bütün bunlarda ve diğer olgularda, "barbar" yaftası yalnızca daha az saldırgan olan "yabancı" için kullanılan bir başka sözcükten ibarettir ve elbette ikisi de yalnızca kendilerini yücelten uygarların zihninde yaşamaktadır. Bu nedenle, Osmanlı kabusu yalnızca Kabil simgesinin günümüzdeki yansımasından ibarettir. Anadolu tarihindeki daha küçük sahnemize döndüğümüzde, Osmanlı toplumundaki göçebe tarihinin neredeyse kendi kendini sınırlayan bir olay olduğunu görebiliriz: Aşiretten asker devşirme ve fetihlerde gösterilen başarı sadece yerleşikliğin düzeltebileceği sorunları yarattı. Ama liderlerin yerleşikliği kısa sürede onları kendi aşiret üyelerine yabancı-

laştırdı. Ve bu güçlü liderler geleceğe ayak uydurabilecek niteliklere sahiptiler. Osmanlılar Şah İsmail'i 1514' de yendiler ve Zamanın Sultanı hâlâ koyunlarını beslemek zorunda.

EKLER

EK 1: At Çeken İstatistikleri

Tablo 1: Eski İl[1]

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi[2]	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi içinde % olarak koyun vergisi	yerleşik?
A. Kuştimur[3]							
1a. Kumral	7		5	200	40	34	Y
b.							
2a. Hüseyin Şeyh[4]	7						
b. Hüseyin Şeyhlü	13	13					Y
3a. Güzeller	42		29	1380	47	35	Y
b.							
4a. Arablu	29	25	14	600	43		
b.							
5a. Eyüpler[5]	77	70	42				Y
b.							
6a. Perakende-i Kuştimur[6]	47		39				
b. Perakende-i Kuştimur	44	7	40	800	20	32	Y
7a.							
b. Perakende-i Kuştimur							
... Hacı köyünde	7	7	6	200	33	28	Y

1 TT32:1-52; TT1061: 2-79. Eski İl'in başları TT32'de kayıp olduğu için 1500-1501 ile 1523 arasında tam anlamıyla doğrudan bir karşılaştırma yapmak olanaklı değildir. İki tahrirdeki *cemaat*lerin veriliş düzeninde, katiplerin izledikleri rota ve At Çekenlerin otlak ve göç takvimindeki değişiklikler nedeniyle farklılıklar vardır. Mustafa Çelebi ve Ruşeni için bir *cemaat* Haydar ve Ali'nin onları bulduğu takvimde aynı noktada arayıp bulmak eşyanın tabiatına aykırıydı. Eski İl *cemaat*leri çok sayıda alt gruba ait olduğundan, her biri tahrirde ayrı yerlerde gösterilmiş olsa da ben *cemaat*leri kendi alt gruplarının altında bir araya getirdim. Bu örgütlenmelerinin daha net olarak görülmesini sağlıyor. TT32'de alt grup üyesi *cemaat*lerin bir arada kaydedilmesi tercih edilmiş. Bayburd, Turgud, ve Yapa TT32'deki kayıt sırasını izliyor. Kayıt a her zaman 1500-1501 kaydı; kayıt b 1523 kaydıdır. Okuyucu böylelikle toplam *cemaat* sayısının her bir tahrirdeki sayıdan her zaman daha büyük olduğunu görecektir. Kayıp sayfalar nedeniyle bu özellikle TT32'nin Eski İl bölümünde böyledir.

2 Bu sütunda ekili alanın cinsini ya da büyüklüğünü belirleyen simgelerin toplam sayısı veriliyor. Örn. *Çift, nim çift, bennak, cemaat* başına.

3 TT32 Kuştimur *cemaat*i ile başlıyor ve muhtemelen Kuştimur *cemaat*leri defterin kaybolan ilk sayfalarındaydı. Tablolardaki boşluklar tahrirdeki boşluklardan kaynaklanmaktadır.

4 1500-1501'de Hüseyin Şeyh, Yok Kuştimur'un parçasıydı. 1523'te yerleşmiş ve bir derviş tekkesi ile bağlantılı olarak ortaya çıkıyorlar. 1523'te bir tarladaki toplam gelire ilişkin verilen tek rakam *hasıl el-galle*, 100 *akçe*dir.

5 Eyüpler, Yok Kuştimur'un parçasıydı. Vergileri Perakende-i Kuştimur'un toplam vergilerinin parçası olarak yazılıyor.

6 Gerçekten Kuştimur bir köyün ya da tarlanın parçası olarak seçilmiş, ya da dağılmış, artık bir *cemaat* değil. 1501'de Konya'nın doğusunda bir ovadalar ve vergileri Eyüplerin vergilerini de kapsıyor. İki *cemaat*in toplam sürü sayısı 1306 koyun, hane halkı başına ortalama toplam 16 koyun ve vergilerinin yüzde 50'si koyun vergisinden geliyor.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi içinde % olarak koyun vergisi	yerleşik?
8a. Yuva-i Kuştimur	152	114	88	9204	105	56	Y
b.							
9a. Koçu	9	9	9	300	33	27	Y
b.							
10a. Taşgunlar	66	44	33	600	18	21	Y
b.							
11a.							
b. Hasanlar	9	6	5	400	80	38	Y
12a.							
b. Bulduklar		60		3200		29	Y
13a.							
b. Avcılar	9	9	8	200	25	30	Y
14a.							
b. Davud Hacılar[7]	237	219	129	10000	78	34	Y
15a.							
b. Perakende-i Kuştimur Aksaray güzergâhında	30	26	25	2000	80	57	Y
16a.							
b. Bölük-i...	32	27	25	2600	104	27	Y
17-34 arası gruplar sadece TT1061'de görülür ve köy olarak kaydedilmiştir.							
17a.	47	19	38	400	11	18	Y
b. Küçük[8]							
18a.	14	10	12	80	7	12	Y
b. Gözen							
19a.	27	9	26	180	7	14	Y
b. Yenice (Ereğli yakınında)							

7 *Mezraa*lardan 1080 akçe ürün vergisi eklenmiş; ayrıca bir derviş tekkesi mezraasından gelen 580 akçede listelenmiş. Bu gelirlerin çoğu *hariç ez defterdi*, yani bu *mezraa* listeleri, Bayezid Çelebi tarafından düzeltilerek önceki tahrire sonradan eklenmiş.

8 Bundan başka Ereğli'de yaşayan 14 yetişkin erkek (11 hane halkı, 3 çiftçi) 80 koyuna sahipti (hane halkı ortalaması 7 koyun) ve vergilerin yüzde 12'sini koyun vergisi olarak ödüyorlardı.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi içinde % olarak koyun vergisi	yerleşik?
20a.							
b. ... (Ereğli yakınında)	40	10	32	400	13	20	Y
21a.							
b. ...	16	2	15	800	53	54	Y
22a.							
b.[9]	31	26	23	300	13	19	Y
23a.							
b.	21	19	15	200	13	11	Y
24a.							
b. Andi Kara	72	52	36	860	24	16	Y
25a.							
b. Ahi Viran	48	41	30	1800	60	29	Y
26a.							
b. Gelamazlar	34	28	25	800	32	28	Y
27a.							
b. İnce İn	17	17	14	800	57	42	Y
28a.							
b. İn Burnu	43	40	28	2200	79	37	Y
29a.							
b. Dökenek[10]	26	26	21	1600	76	55	Y
30a.							
b. Öyük	9	9	9	100	11	14	Y
31a.							
b. Germeik[11]	88	86	51	4000	78	40	Y
32a.							
b. Kızıl Çöllü	15	9	9	1000	111	46	Y
33a.							
b. Dedelü	124	119	84	4000	48	32	Y
34a.							
b. Hasanlar	116	109	90	2100	23	17	Y
B. Çepni[12]							
35a. Perakende-i Çepni Bey	–						
b. Perakende an taife-i Çepni (köy)	27	27	27	580	21	30	Y

9 Düzenli vergilere ilave olarak ürün vergileri *(hasıl el-galle ve zemin)* 1210 akçeye varıyordu. Bu ürün gelirleri normal toplamda sayılmazken, *mezraa* isimlerinin altına yazılmıştı. Yüzde sütunundaki rakamlar, açıkça belirtilmemişse, defterdeki ana vergi toplam kayıtları onları içermiyorsa, bu *mezraa* ürünlerini içermez.

10 İlave ürün geliri: 150 akçe.

11 Boz Apa'nın..... da deniliyor.

12 Çepni için TT32'de 3 *cemaat* kayıtlı: TT1601'de *cemaat* sekiz köy olarak kaydedilmiş. Önce 1500-1501'in üç *cemaat*ini (1523'teki açıkça belli olan bir köy de dahil), sonra da kalan 1523 köylerini sıraladım.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi içinde % olarak koyun vergisi	yerleşik?
36a. Çepni	16	8	5				
b.							
37a. Karaman Şah çepnileri	18		12	1400	117		
b.							
38a.							
b. Daslar da denen Sar ve Dovanış köyleri	29	25	18	640	36	10	Y
39a.							
b. köyü	4	4	3	20	7	4	Y
40a.							
b. ... köyü	13	13	7	200	29	6	Y
41a.							
b. köyü	4	4	2	40	20	6	Y
42a.							
b. Alemhan köyü...	10	10	6	100	17	8	
43a.							Y
b. Adamlar köyü...	45	45	24	600	25	12	
44a.							
b. olarak da bilinen Kavak köyü[13]	10	9	5	40	8	3	Y
C. Boynu Yumru							
45a. Boynu Yumru[14]	77		46		y.76		
b.							
46a. Boynu Yumru	75		47		y.76		
b.							
47a. Ali Fakihli	16		9		y.76		
b. Ali Fakihler	27		16	1300	81		
48a. Bey Vermişler	64		39		y.76		
b. Bey Vermişler	87	10	52	3800	73		

13 Kavak, Kökez (Kadıhanı) çevresi ve Karacadağ eteklerindeki bazı tarlaları kullanıyordu.

14 TT32'deki Boynu Yumru *cemaat*lerinin ayrı vergi listesi yok. 17 bin koyun sekiz *cemaat*e dağıldığından, hane halkı başına ortalama sürü büyüklüğü sadece tahminidir.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi içinde % olarak koyun vergisi	yerleşik?
49a. Pınar	33		23		y.76		
b.							
50a. Kızıl Koyunlu[15]	38		28		y.76		?
b. Kızıl Koyunlar	56	5	37	2400	55		
51a. Alaca[16]	35		19		y.76		
b. Alaca	39		27	1950	72		
52a. Yok Çayır	17		14		y.76		
b.							
53a.							
b. İki Ok[17]	93	16	69	3200	46		hane halkı başına ortalama yetersiz sürü
54a.							
b. Bazı Boynu Yumrular[18]	111	13	68	4800	71		
55a.							
b. Şamlular[19]	14		9	600	67		
56a.							
b. Bulçalu	60	5	42	2500	60		
D. Kum[20]							
57a. Kumlu	29		16		y.70		
b. Kumlar	24		15	2000	133		
58a. Kumlu	91		46		y.70		
Kumlar[21]	152		122	10000	82		
59a. Kumlu	117						
b.							
60a. Baratlı	29		14	3512	251		
b. Barat	24		12	4000	333		
61a. Kumlu[22]	13		11	700	64		
b. Kumlar	27		26	4000	154		
D. Orta seviyede bağlantıları olmayan Eski İl cemaatleri							
62a. Veludlû[23]	4			100			Y
b. Veledlû	11			400	367	33	Y

15 1500-1501'de bu *cemaat*ın ürün gelirleri 1550 *akçe* idi; 1523'te 1750 *akçe*.
16 1500-1501'de tarlalardan ürün geliri: 980 *akçe*.
17 1523'te ürün geliri: 300 *akçe*.
18 Bu *cemaat* 45a ya da 45b'deki aynı aileleri içeriyor olabilir, ve kişi adlarının karşılaştırılması bunu ortaya koyabilir. Ancak maalesef 1978'de ne TT1061'deki kişi adlarını kopya edecek zamanım oldu ne de belgenin fotoğrafını çekmek için izin alabildim.
19 1523'te ürün gelirleri: 500 *akçe*.
20 1500-1501'de Kum(-lu ve -lar) otlakları, Zengicek civarında bulunuyordu; *cemaat*lerinin üçünün vergisi bir arada toplanmış, bu nedenle ortalama sürü büyüklüğü kesin sayısını bulmak burada da zor görünüyor.
21 1523'te ürün gelirleri: 1000 *akçe*.
22 Bu Kumlular Konya ovasında yaşıyorlardı. 1523'te ürün gelirleri 850 *akçe*dir.
23 Veledlû Mahmudlar'ın kuzeyindeki Salurcık köyüne yerleşmiş ve Veledlû denilen kışlakta ekim yapıyorlardı. Ancak Mahmudlar, Turgudlu *nahiye*sinde bulunuyordu.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi içinde % olarak koyun vergisi	yerleşik?
63a. Ahmedler[24]	20	3	11	1200	109		
b. Ahmedler	34		23	1000	43		yetersiz sürü
64a. Köseler	29		10	1290	129		
b. Köseler	25		18	1200	67		
65a. Zekeriyalar	36		16	660	41		
b. Zekeriyalu	38	4	23	1000	43		yetersiz sürü
66a. Bereketlü	40		16	3600	225		yetersiz sürü
b. Bereketlü[25]	37	2	30	1000	33		
67a. Keş	10		8				yetersiz sürü
b. Keş	17	4	11	400	36		
68a. Koyuncular, Veled-i At Koyuncular da denir	3		3	300	100		yetersiz sürü
b. Koyuncular	3	3	3	200	67	60	Y
69a. Kara Çelik	39		24	8200	342		
b.							
70a. Bulduklar	72		49	7800	159		
b.							
71a. Korayş Melik Şah	169	71	63	10000	159	57	karışık?
b. Korayş Melik Şah	190	168	148	17400	118	55	yerleşim?
72a.							
b. Korayş...	262	217	176	13400	76	42	yerleşim?
73a. İzz al-Din[26]	115		66	4200	y.64		
b. İzz al-Dinlü	115	27	78	4020	52		yetersiz sürü
74a. Kara Gözlü[27]	98		73	2700	37		yetersiz sürü
b. Kara Gözlü	125	118	88	2680	30	26	Y
75a. Kelamazlar	9		7	1200	171		
b.							
76a. Yılmaz[28]	92		61	10500	172		
b. Yılmaz	118		74	10500	142		

24 1500-1501'de Ahmedlerin üçü, aynı adı taşıyan köyde yaşıyordu (bu köy 1523 defterinde görünmüyor). Ahmedlerin kalanları yazın Bayburd, kışın Eski İl'i kapsayan il-rah'ta seyahat ediyordu.

25 Bereketlü 1523'te 100 *akçe resm-i otlak* denilen bir otlak vergisi ödüyordu. İki kişinin tarımsal faaliyetlerde bulunmasını zorunlu kılan düşük sürü sayıları, onların yasaklanmış bölgelerde daha iyi otlak aramalarına da neden olmuş olabilir.

26 Vergileri bir toplamda kaydedilse de İzzeddin 1500-1501'de iki *cemaat* olarak kaydedilmiş. Muhtemelen iki komşu oba grubu olarak dolaşmışlar. Toplam ürün gelirleri 90 *akçe*, 1523'te 75 *akçe*.

27 Kara Gözlü'nün tarlaları Kara Dağ eteklerinde uzanıyor.

28 Bu kayıt bir toplam vergi rakamı altında iki *cemaati* içeriyor. Gene 1500-1501'de iki oba grubu olabilirler. 1523'te yılmaz bir *cemaati* ve ödediği ürün geliri vergisi 2 bin akçeydi. Yılmaz için 1523 kaydının 77a'nın da dahil edilmiş olması büyük olasılık.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi içinde % olarak koyun vergisi	yerleşik?
77a. Yılmaz	17		13	8200	631		
b.							
78a. Perakende-i Farsak-i Hoşkadem	15		10	3000	300		
b. Perakende-i Varsak-i Hoşkadem[29]	31	11	19	3000	158		
79a. Dağ Dere[30]	32		14				
b. Dağ Dere olarak da bilinen Çoban Oğlanları	85	31	59	10000	169		
80a. Yum Hüseyin	38		20	2440	122		
b. Yum Hüseyin	40	12	35	1200	34		yetersiz sürü
81a.							
b. Other Yum Hüseyin	20		15	800	53		yetersiz sürü
82a. Kara Pinar	33		21	1780	85		
b.							
83a. Sultan...[31]	30	18	19		y.135		
b. Sultan...[32]					5		
Bölük-i Uşaklar ve Bulduklar	20	19	12	800	67	22	Y
Bölük-i...	29	27	25	3000	120	69	Y
84a.	29	22	18		y.135		
b. Bölük-i...	15	15	15	400	27	37	Y
85a. Evlad-i Aziz	9		9				
b.							
86a. Kürekçiler							
b.							
87a. Araban, Kayacık yakınında	18	10					
b.							
88a. Salı Arab	41	18					
b.							
89a.	20	14					
b.							
90a. Okçular	72	55		500		20	Y
b.							

29 1523'te ürün geliri toplamı 500 *akçe*.

30 1500-1501'de Dağ Dere, 16 yetişkin erkek, Çoban Viranı çevresinde Çobanoğlu denilen 14 hane halkı, ayrıca Çokçı civarında 16 yetişkin erkek (muhtemelen ana obayla birlikte sürülerini dolaştıramayan genç çobanlar) içermektedir.

31 83a ve 84a için koyun vergileri tek toplam olarak görülüyor. 1500-1501'de 5 bin koyun ortak görünüyor. Bunun dışında 83a 216 *akçe resm-i bennak* ödemiş.

32 1523'de Mustafa Çelebi, bu *cemaat*i ekim yapan iki obaya bölünmüş olarak görmüştür.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi içinde % olarak koyun vergisi	yerleşik?
91a. Hacı Osman	26	22	21	268	13	34	Y
b.							
92a. Akçe Kethûda	50	43	44	426	10	22	Y
b.							
93a. Halife	12	10	10	110	11	23	Y
b.							
94a. Hacı Osman Kethûda	22	14	16	1180	74	67	karışık?
b.							
95a. ... Araban Larende yakınında	10	10	10	100	10	22	Y
b.							
96a.							
b. Kuncalar	57		41	1100	27		yetersiz sürü
97a.							
b. Kendlû[33]	208	37	141	11000	78		
98a.							
b. Saru Muradlu[34]	45	2	26	2000	77		
99a.							
b. Hûccetli[35]	142	20	105	14000	67		
100a.							
b. Develû[36]	20	2	14	600	43		yetersiz sürü
101a.							
b. ...	689	36	467	42000	90		
102a.							
b. Davudlar, Timurlar olarak da bilinir[38]	126	19	78	3400	44		yetersiz sürü
103a.							
b. Sevilmişlû Çekilsin köyû yakınında[39]	111	20	69	4000	58		

33 1523'te tarlalardan ürün geliri: 700 *akçe*.
34 1523'te ürün geliri: 100 *akçe*.
35 1523 ürün geliri: 700 *akçe*.
36 1523 ürün geliri: 1100 *akçe*.
37 1523 ürün geliri: 8050 *akçe*.
38 1523 ürün geliri: 2900 *akçe*.
39 1523 ürün geliri: 3550 *akçe*.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi içinde % olarak koyun vergisi	yerleşik?
104a.	228	34	151	13000	86		
b. Öteki Sevilmişlû[40]							
105a.	51	4	34	3000	88		
b. Daha öteki Sevilmişlû[41]							
106a.	35		16	1000	63		
b. Karaman Şah[42]							
107a.	84	13	54	1000	19		yetersiz sûrû
b. Melçik[43]							
108a.	22	7	12	400	33		yetersiz sûrû
b. Yusuf Hacılar							
109a.							
b. Naci,							
... olarak da bilinir	38	4	24	1000	42		yetersiz sûrû
110a.							
b. Delûler[44]	36	4	25	1380	55		yetersiz sûrû
111a.							
b. Kûrtûl[45]	49	3	35	100	3		yetersiz sûrû
112a.							
b. Ali Koca[46]	54	6	29	6000	207		
113a.							
b. ... Hacılu	23	6	15	1000	67		
114a.							
b. Yakublar[47]	87	8	54	3000	56		yetersiz sûrû
115a.							
b. Esen Beylû	39	12	29	2000	69		
116a.							
b. [48]	56	11	39	1760	45		yetersiz sûrû
117a.							
b. Serlaklar[49]	165	132	92	6500	71		karışık?
118a.							
b. Otluklu[50]	9		7	1000	143		
119a.							
b. [51]	174	121	85	13000	153		

40 1523 ürün geliri: 1100 *akçe*.
41 1523 ürün geliri: 350 *akçe*.
42 1523'te, ürün gelirleri 1100 *akçe* olan *mezra*ların hepsi *haric ez defter*, yeni kazanımlar.
43 1523 ürün geliri: 70 *akçe*.
44 1523 ürün geliri: 2500 *akçe*.
45 Kûrtûl'ün ceza ve harçları koyun vergilerinin sekiz katından fazla. Anlaşılan sürüleri azaldığında giderek ümitsizliğe kapılmışlardı, 1523'te çok azının ekecek tarlası olduğundan, sürülerdeki ani ve ciddi kayıplarla gafil avlandıkları yoksulluk belası, kalanlara yaşamak için çalıp çırpmadan başka bir seçenek bırakmamış olamaz mı?
46 1523 ürün geliri: 1550 *akçe*.
47 1523 ürün geliri: 700 *akçe*.
48 1523 ürün geliri: 1650 *akçe*. Koyun vergisi bu miktarın sadece yarısı kadar.
49 Serlaklar, takip eden beş *cemaat* gibi timar olarak kaydedilmiş. 1523 ürün geliri: 3850 akçe, koyun vergisinden biraz fazla.
50 1523 ürün geliri: 1300 *akçe*.
51 1523 ürün geliri: 9738 *akçe*, koyun vergisinden 1/3 oranından daha fazla.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi içinde % olarak koyun vergisi	yerleşik?
120a.	11	11	7	2000	285		Y
b. Danişmendlü52							
121a.	34	32	30	600	20		Y
b. Kul Hamza53							
122a.	53	48	30	3000	100		Y
b. ... 54							
123a.	124	85	58	7300	126	54	Karışık
b. Sakallar55							
124a.	41	40	27	700	26	17	Y
b. Sîranlu köyü							
125a.	34	28	25	800	32	14	Y
b. Emir Ali köyü							
126a.	61	53	43	1800	42	16	Y
b. Kara Viran köyü							
127a.	7	7	7	800	114	68	Y
b. Çobanlar							
128a.	55	51	43	2000	46	38	Y
b. ... Kavak Viran56							
129a.	30	2		1200			
b. Araban							
130a.	15	14	9	1200	133	41	Y
b.							
131a.	25	25	25	200	8	15	Y
b. Ozanlar							
132a.							
b. Ozanlar kışlığında bir cemaat daha	10	10	10	100	10	19	Y
133a.							
b. Dervişler	9						Y

52 1523 ürün vergisi: 4000 *akçe*, koyun vergisinin dört katı. Sanırım bu *cemaat* sürülerini gütmek için çoban kiralamış.

53 1523 ürün vergisi: 250 *akçe*, toprak vergisi: 2480 *akçe*.

54 1523 toprak ve ürün vergisi: 3546 *akçe*, koyun vergisinin ik katından fazla.

55 Sakallar bir derviş tekkesi ile bağlantılı ve önceki tahrirlerde çok sayıda tarlada ekim yapıyorlardı. Bu yeni tarlalardan gelen 1523 ürün vergisi 11270 *akçe*ye ulaşmış.

56 1523 ürün geliri: 1000 *akçe*.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi içinde % olarak koyun vergisi	yerleşik?
134a.			7	400	57	43	yetersiz sürü
b. Obruk yakınlarındaki Türkmenler57							
135a.							
b. Kuştimur'dan Andi Kara yerleşikleri	18						Y
136a.							
b. ... eski defterlerde yok	21	20	17	1200	71	54	Y
137a.							
b. Ömer Fakihler	8	8	8	200	25	36	Y

57 1523 ürün geliri: 1500 *akçe*.

Tablo 2: Bayburd[58]

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi içinde % olarak koyun vergisi	yerleşik?
1a. Emir Hacılu[59]	181		105	12000	114		
b. Emir Hacılu	163		128	10000	78		
2a. Tac al-Dinlû	98		76	9000	118		
b. Tac al-Dinlû[60]	195		111	8000	72		
3a. Sadık-i Siyah (Dundarlu olarak da bilinir)	312		226	16000	71		
b. Dundarlu (Kara Sadıklu olarak da bilinir)[61]	395		209	16600	79		
4a. Kuluslu	151		80	17046	213		
b. Kuluslu[62]	185		132	16000	121		
5a. Oğul Beylû[63]	206		139	18400	132		
b. Oğul Beylû	343		222	16000	72		
6a. Karaca Alilû	94		59	18166	308		
b. Karaca Alilû	120	10	85	5000	59		yetersiz sûrû
7a. Murad Fakihlû (Akşehir Kara Keçilû olarak da bilinir)	114		77	8930	116		
b. Kara Keçilû (Murad Fakih olarak da bilinir)	123		104	6000	58		yetersiz sûrû
8a. Türkmenlû (Saruhanlu olarak da bilinir)	52		32	2728	85		
b. Türkmenlû	58		46	3000	65		
9a. Ak Ali	54		30	6080	203		
b. Ak Alilû	67		49	4000	82		
10a. Kayı	343	249	260				
b. Kayı	680	n.a.	475	10000	21	34	Y
11a. Aksaklu	77		50	6230	125		Y
b. Aksaklu	108		75	6000	80		

58 TT32; 54-95; TT1061: 149-180.

59 Emir Hacılu'nun Tavşanlı civarında Mut- Karaman yolunun batısında ve Karaman'ın tam güneyindeki bölgede bir *mezraası* vardı.

60 1523 ürün geliri: 290 ***akçe***.

61 1523 ürün geliri: 2500 ***akçe***, bunun dışında otlak vergisi 600 ***akçe***.

62 1523 ürün geliri: 500 ***akçe***.

63 16. yüzyılda Oğul Beylû Boz Ulus konfederasyonunun parçası oldu. 17. yüzyılda bir kısım Boz Ulus'la birlikte batı Anadolu'ya göç ettiler. Faruk Sümer, *Oğuzlar* (Ankara, 1967) s. 177, 191; 1523 ürün geliri 1000 ***akçe***.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	yerleşik?
12a. Şekerlû	40		33	3200	97	
b. Şekerlû (Tac al-Dinlû ile bağlantılı)	29		18	3200	177	
13a. Varsaklu	69		44	9000	205	
b.						
14a. Necib al-Dinlû	39		30	8690	290	
b. Necm al-dinlû[64]	44	8	32	8000	250	
15a. Köse Receb	21		13	1200	92	
b. Köse Receblû	29		20	1000	50	yetersiz sûrû
16a. Kûrd	122		74	7300	99	
b. Kûrd	109		79	5000	63	
17a. Duydular	22		13	2400	185	
b. Duydular	33		21	2000	95	
18a. Peçenek[65]	25		10	11680	1168	
b. Peçenek	34		27	2000	74	
19a. Abd al-Mûmininlû	178		138	13008	94	
b. Abd al-Mûminin[66]	237		144	12000	83	
20a. Eylemişlû	163		113	11028	98	
b. Eylemişlû[67]	220		153	9600	63	
21a. Katrancı	24		14	2670	191	
b. Karancı[68]	37		26	3000	115	
22a. Çelûk (Sadık-i Siyahların)	22		12	1200	100	
b. Çelik[69]	29		22	1000	45	yetersiz sûrû
23a. ibrahimlû[70]	42		17	2400	141	
b. İbrahimlû	37		26	2000	77	

64 Bkz. TT32, s. 83; Beldiceanu, *Qaraman*, ss. 79-80 (TT32, bu *cemaat*in zenginleşmesini sağlayan otlakları yanlış göstermiş).
65 Peçenek'in Eski İl'de Akçaşehir civarında bir mezraası vardı. 1523 ûrûn geliri:1200 *akçe*, koyun vergisinin biraz üzerinde.
66 1523 ûrûn geliri: 500 *akçe*.
67 1523 ûrûn geliri: 1750 *akçe*.
68 1523 ûrûn geliri: 1000 *akçe*.
69 1523 ûrûn geliri: 100 *akçe* ancak Çelik'in ceza ve harçları 390 *akçe*yi buluyor. Sûrûdeki eksikliği yağma ile mi kapatıyorlardı?
70 Bkz. Tekindağ'daki Bayburd *cemaat*leri listesi: "Son Münasebetleri", s. 58, n. 69.

Tablo 3: Turgud[71]

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	yerleşik?
1a. Oylı	15		10	1350	135	
b. Oylı[72]	22		16	1200	75	
2a. Ömer Yar	27		23	1550	67	
b. Ömer Yar[73]	59	6	43	2400	56	yetersiz sürü
3a. Perakende-i Kökperlü	9			790		
b. Kökperlü Perakende	15		11	500	45	yetersiz sürü
4a. Kökperlü[74]	10		7	540	77	
b. Kökperlü	22	3	16	600	38	yetersiz sürü
5a. Kekçiler	14		8	472	59	
b. Gökçeler	12	1	10	400	40	yetersiz sürü
6a. Göynler	60		40	2750	69	
b. Göynler[75]	66	7	44	3200	73	
7a. Duydılar, Çöp Isalu olarak da bilinir	96		60	5100	85	
b. Dundılar, Çöp Isa olarak da bilinir[76]	125	7	81	5000	62	
8a. Şaniler	40		22	2600	118	
b. Şahinler[77]	53	6	28	2000	71	
9a. Köşkler	28		14	1748	125	
b. Köşkler[78]	41	12	25	1200	48	yetersiz sürü
10a. Lala Oglu	10		7	630	90	
b. Lalu	21		17	1200	71	
11a. Sarı Hamza Akşehir Beyli	10		7	444	63	
b. Küllü, Sarı Hamza olarak da bilinir[79]	10		8	200	25	yetersiz sürü
12a. Melik Gazi	33		22	1400	64	
b. Melik Gazilü[80]	35	6	27	600	22	yetersiz sürü
13a. Evlad-i Mübarek	42		30	3230	108	
b.						

71 TT32; 96-178; TT1061; 81-131.
72 1523 ürün geliri: 1000 *akçe*, koyun vergisinin 1.67 katı.
73 1523 ürün geliri: 6250 *akçe*, koyun vergisinin 5 katı.
74 Kökperlü otlakları Ilgın civarında yer alıyor.
75 1523 ürün geliri: 1800 *akçe*, Akçaşehir civarındaki tarlalardan; bütün tarlalar yeni kazanımlar.
76 1500-1501 ürün geliri: 196 *akçe*, 1523'te 500 *akçe*.
77 1523 ürün geliri: 275 *akçe*.
78 1523 ürün geliri: 1000 *akçe*, koyun vergisinin 1.67 katı.
79 Ceza ve harçlar koyun vergisine eşit; *cemaa*ın yetersiz sürülerini çalıntı gelirlerle telafi ettiğini düşündürüyor.
80 Suça ilişkin ceza ve harçlar koyun vergisinin 2/3 si. 1523 ürün geliri vergisi 750 *akçe*ye yükseltiliyor, koyun vergisinin 2.5 katı ve ekili alanlardan birisi 1500-1501'de koyunların kışlağı.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	yerleşik?
14a. Nökeran-ı Turgud Bey	41		24	1144	48	yetersiz sürü
b. Nökeran-ı Turgud Bey[81]	53	4	33	1200	36	yetersiz sürü
15a. Doganlı[82]	22		14	816	58	yetersiz sürü
b. Doganlu	28	4	19	600	32	yetersiz sürü
16a. Kayırcıklu	9		7	600	86	
b. Kayırcaklu	12		7	500	71	
17a. Küçük Danişmendlü	13		8	1800	225	
b. Küçük Danişmendlü	34	6	24	1400	58	yetersiz sürü
18a. Ağzı Açıklar, Pir-i Gani olarak da bilinir	19		13	1500	115	
b. Ağzı Açıklu, Pir-i Gani olarak da bilinir[83]	29	5	16	400	25	inad.berd
19a. Develüler	26		20	1742	87	
b. Develüler[84]	42		31	3000	97	
20a. Yanko	4			150		
b. Yankoz	4			100		
21a. Emir Hacılu[85]	16		9	424	47	yetersiz sürü
b. Emir Hacılu	26		16	500	31	yetersiz sürü
22a. Bulcalar	18		17	100	6	yetersiz sürü
b.						
23a. Yemenlü	209		152	12000	79	
b. Yamanlu[86]	325	22	180	12000	67	
24a. Kalaycı, Osmanlı Oğlu olarak da bilinir	38		30	1220	41	yetersiz sürü
b. Kalaycı[87]	39		37	700	19	yetersiz sürü
25a. Erdoğdulu	26		22	2000	91	
b. Erdoğdulu[88]	25	3	15	2000	133	
26a. Dükçür	39		34	4136	122	
b. Dükçür	50	17	42	3000	71	
27a. Ayaslar	17		10	500	50	yetersiz sürü
b. Ayaslar[89]	18		13	280	22	yetersiz sürü
28a. Koçlu[90]	9		7	80	11	yetersiz sürü
b. Koçalar	7		4	60	15	yetersiz sürü

81 Ceza ve harçlar koyun vergisinden fazlaydı. Bu *cemaat* bir otlağı Ayaslı ile paylaşıyor.
82 Otlaklarından bazıları Ilgın civarındaydı.
83 1523 ürün geliri: 200 *akçe*, koyun vergisine eşit.
84 1523 ürün geliri: 1000 *akçe*, koyun vergisine eşit.
85 Otlaklarını Yugra Avratlu ile paylaşıyorlar; 1523'te cezaları (hırsızlıktan mı?) ve harçları koyun vergisinden çoktu.
86 Yamanlu on dervişin bir araya geldiği bir gruba da sahipti.
87 Ceza ve harçları koyun vergisine eşitti.
88 1523 ürün geliri (yeni iktisap edilmiş tarlalardan): 500 *akçe*, ayrıca otlak vergileri 60 *akçe*.
89 1523 ceza ve harçları koyun vergilerinden fazla.
90 1500-1501 ceza ve harçları koyun vergisinden çok; 1523'te 2.3 katı.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	yerleşik?
29.a Evlad-i Yadgan	11		8	340	43	yetersiz sûrû
b. Evlad-i Yadgan[91]	13		9	200	22	yetersiz sûrû
30a. Kosunlu	78		65	830	15	yetersiz sûrû
b.						
31a. İbrahim Hacılu	31		24	1400	58	yetersiz sûrû
b. İbrahim Hacılu[92]	31		22	1400	64	
32a. Alayundlu	105		72	13100	182	
b. Alayundlu[93]	227	17	125	12000	96	
33a. Hasan Beylû	9		7	788	113	
b. Hasan Beylû[94]	13		6	600	100	
34a. Yahşı Han	9		7	400	57	yetersiz sûrû
b. Yahşı Han, Buslarlu olarak da bilinir[95]	21	8	19	400	21	yetersiz sûrû
35a. Durdu Dundarlu	46		30	4000	133	
b. Duy Dundarlu	86	3	48	3000	63	
36a. Zengan[96]	30		28	1800	64	
b. Zengan	41	11	29	1400	48	yetersiz sûrû
37a. Körpeler	4			100		
b. Körpelû[97]	4		3	200	67	
38a. Oğlan-i Beyazid	13		10	600	60	
b. Oğlan-i Beyazid	9		9	400	44	yetersiz sûrû
39a. Mahmudlar	169		111	16014	144	
b. Mahmudlar[98]	278	43	199	17200	86	
40a. Şüllû	53		36	4050	140	
b. Süllerlû[99]	78	28	47	3000	64	
41a. Saruca Ahmed	38		24	3000	125	
b. Saruca Ahmedlû	75	8	53	3000	57	yetersiz sûrû
42a. Bilcelû	54		40	2400	60	
b. Yenicelû[100]	77	10	60	2000	33	yetersiz sûrû
43a. Yoltimur	32		29	2440	84	
b. Yoltimur[101]	44	13	40	2400	60	

91 1523 ceza ve harçları koyun vergilerinden fazla.
92 1523 ürün gelirleri (yeni iktisap edilmiş tarlalardan): 750 *akçe*.
93 1523 ürün gelirleri 1000 *akçe*ydi, ve bir derviş grubu *cemaat*e birlikteydi.
94 1500-1501'de, Said İli (Kadınhanı) civarındaki tarlalardan ürün gelirleri 413 *akçe* idi; 1523'te 50 *akçe*. 1523 tahriri ekim yapanların aşiret üyesi olduklarını özellikle belirtiyor.
95 Said İli (Kadınhanı) civarındaki ekili tarlalarına Buslar deniliyordu. 1523'te ürün vergisi 75 *akçe*ydi.
96 Zengan Cihanbeyli'nin kuzeyinde bir köy; Hütteroth, *Ländliche Siedlungen*, harita 11.
97 Ceza ve harçları koyun vergilerinden fazlaydı.
98 1523 ürün vergisi: 900 *akçe*.
99 Ürün vergisi 1500-1501'de: 100 *akçe*; 1523'te 350 *akçe*.
100 1523 ürün vergisi: 600 *akçe*.
101 1523 ürün vergisi: 250 *akçe*.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	yerleşik?
44a. Gerekli	28		16	1200	75	
b. Gerekli	45	7	30	1600	53	yetersiz sürü
45a. Hüseyin Beylü[102]	11		10	660	66	
b.						
46a. Müşki	31		20	500	25	yetersiz sürü
b. Müşki	64	10	42	3000	71	
47a. İnsanlar[103]	4		4	60	15	yetersiz sürü
b.						
48a. Delüler	29		23	1640	71	
b.						
49a. Toklıcaklu	25		18	1950	108	
b. Toklıcaklu	34	5	23	3000	130	
50a. Mürekkebler	14		10	300	30	yetersiz sürü
b. Mürekeb...	12		8	400	50	yetersiz sürü
51a. Nökeran-i Piri Bey	32		28	840	30	yetersiz sürü
b. Nökeran-i Piri Bey[104]	52	9	29	1000	34	yetersiz sürü
52a. Erkenkocan	13		12	1100	92	
b. Erkenkocan	16		9	1100	122	
53a. Dedelü[105]	14		8	1200	150	
b. Dedeler	32	4	23	1200	52	yetersiz sürü
54a. Sarı Sakallu	25		16	1600	100	
b. Sarı Ishaklu	26		17	1000	59	yetersiz sürü
55a. Kaya Hasanlar	8			190		
b. Kaya Hasanlu	9		6	3000	500	
56a. Reyhanlu	10	66	74	7774	101	karışık?
b.						
57a. Kara Budaklar	11		7	276	39	yetersiz sürü
b. Kara Budak	18		10	400	40	yetersiz sürü
58a. Reyhanlu	22		16	400	25	yetersiz sürü
b. Tetimme-i Reyhanlu[106]	17	5	11	400	36	Y
59a. Katrancı	24		18	998	55	yetersiz sürü
b. Katrancı	25		19	600	32	yetersiz sürü
60a. Tur Ali Hacı	10		6	400	67	
b. Tur Ali Hacı	13	3	6	400	67	yerleşik?

102 1500-1501 tahririnde yeni bir grup.

103 Bu *cemaat* Musa ibn İnsan ve onun üç kardeşinden meydana geliyor (elbetteki kaydedilmemiş kadın ve çocuklardan da); bu nedenle 1500-1501'de küçük bir aile obasıydı. Tahminime göre bu çadır 1523'de başka bir *cemaat*in parçasıydı.

104 1523 ürün geliri: 5900 *akçe*, neredeyse koyun vergisinin 12 katı.

105 1500-1501 ürün geliri: 560 *akçe*.

106 Ceza ve harçlar koyun vergisinden fazla.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	yerleşik?
61a. Altı...	26	21	21	1780	85	Y
b. Altı...[107]	36	36	27	2000	74	Y
62a. Künce	23		6	1260	79	
b. Küncelü	30		22	1200	55	yetersiz sürü
63a. Aymalar[108]	120		100	7000	70	
b. Aymalar	188	13	148	8000	54	yetersiz sürü
64a. Ulaş	6			30		yetersiz sürü
b. Ulaş[109]	11		11	200	18	yetersiz sürü
65a. Aysöz	18		7	526	75	
b. Aysöz[110]	26		16	700	44	yetersiz sürü
66a. Çepni	43		31	2094	68	
b. Çepni[111]	55	8	44	1600	36	yetersiz sürü
67a. Yugra Avratlu	135		95	11950	126	
b. Yugra Avratlu[112]	251	31	168	10400	62	
68a.						
b. Niğde	25		15	1000	67	
69a. Perakende	9		8	200	25	yetersiz sürü
b.						
70a. Arıklar	22		15	384	26	yetersiz sürü
b. Arıklar[113]	5		5	100	20	yetersiz sürü
71a. Kırıklar	4	4				Y
b. Kırıklar	23		17	1000	59	yetersiz sürü
72a. Aga Beylü	37		30	1000	33	yetersiz sürü
b. Aga Beylü[114]	42		28	1000	36	yetersiz sürü
73a.						
b. Mancılu Aga Beylü'den[115]	20		10	200	20	yetersiz sürü
74a. Tirük	3					
b.						
75a. Kaziti	29	5	16	2100	131	karışık?
b. Kaziti	53		10	1400	140	

107 1523 tahriri bu *cemaat*i eski At Çeken olarak kaydetmiş.

108 Aymalar'ın otlağı Konya ve Zengicek civarındaydı ve 1500-1501 il-rahları muhtemelen bu iki bölge arasında yer alıyordu; 1523 ürün gelirleri 2850 *akçe* idi.

109 Ceza ve harçları koyun vergisinden fazlaydı.

110 1523 ürün geliri: 750 *akçe*, koyun vergisinin iki katından fazla.

111 1523 ürün geliri: 500 *akçe*, yeni iktisap edilmiş tarlalardan.

112 1500-1501 kayıtları Niğde *cemaat*inin on üyesini içeriyor. Bazı tarlalar da Turgudlu Emir Hacılu tarafından kullanılıyor. 1523 ürün geliri 3670 *akçe*, büyük bölümü yeni iktisap edilmiş tarlalardan.

113 Ceza ve harçları koyun vergisine eşit.

114 1523 ürün geliri: 200 *akçe*; ceza ve harçlar: 400 *akçe*.

115 Bu *cemaat* önceki defterlerde görünmüyor. 1523 ürün gelirleri 150 *akçe*, ceza ve harçlar 200 *akçe*.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	yerleşik?
76a. Şalmanlu	35		28	4420	158	
b. Selmanlu[116]	29		20	2000	100	
77a. Durhacılar	13		8	360	45	yetersiz sürü
b. Durhacılu[117]	19		13	200	15	yetersiz sürü
78a. Nihallar	97		60	7000	117	
b. Nihallar[118]	182	6	122	8000	66	
79a. ... Yavaşlu'dan, Hasan Beylû Yavaşlusu olarak da bilinir[119]	26		19	3126	165	
b. Yavaşlar, Hasan Beylû Yavaşlusu olarak da bilinir	51	8	37	3000	81	
80a. Şahingûlû	114		70	10050	144	
b. Şahingit[120]	192	31	133	10000	75	
81a. Nökeran-i veled-i Tursun Bey ibn Turgud	31		28	3200	114	
b. Nökeran-i veledler-i Turgud[121]	43	6	36	3200	89	
82a. Çoban Karaca	56		41	4000	98	
b. Çoban Karaca[122]	73	16	66	6000	91	
83a. Yavaşlu	47		34	1620	48	yetersiz sürü
b. Öteki Yavaşlu	79	11	55	3000	55	yetersiz sürü
84a.	10		7	1020	146	
b. ...[123]	22	7	12	1000	83	
85a. Kaysar	67		31	1970	64	
b. Kaysar[124]	80	5	46	1200	26	yetersiz sürü
86a. Tahirlû[125]	92	3	57	8934	157	
b. Tahirlû	127	11	94	8000	85	
87a.						
b. Evlad-i Aglarca, Saruca Ahmedlû'nün bir parçası[126]	13		9	400	44	yetersiz sürü
88a.	19		10	100	10	yetersiz sürü
b.						

116 1523 ürün gelirleri: 1000 *akçe*, koyun vergisine eşit.

117 1523 ürün geliri: 250 *akçe*; ceza ve harç toplamından çok daha az olan koyun vergisinin 2.5 katı.

118 1523 ürün vergisi: 120 *akçe*; kışlak vergisi 20 *akçe*; otlak vergisi 40 *akçe*; *resm-i duhan*, 60 *akçe*.

119 Yavaşlı, bugünkü Akşehir'de Turgud'un kuzeyinde. 1523 ürün vergisi 300 *akçe*.

120 1500-1501'de bu *cemaat* su-değirmeni harcı ödüyor ve otlağı Emir Hacılu ile paylaşıyordu. 1523'te ürün geliri 2000 *akçe* idi ve ekili alanların çoğu yeni iktisap edilmişti.

121 1500-1501'de cemaatin kalan bölümü kırsal yaşamı sürdürürken, Tursun Bey ibn Turgud'un oğlu Piri Çelebi tarlalardan birini ekiyordu. 1523'e gelindiğinde çiftçiler artmıştı ve yeni iktisap edilmiş tarlaların ürün geliri 100 *akçe* idi.

122 1523 ürün geliri: 150 *akçe*, yeni iktisaplardan.

123 1523 ürün geliri: 500 *akçe*, koyun vergisine eşit.

124 1500-1501 ve 1523 ürün geliri:1500 *akçe*.

125 1500-1501'de kışlak ve otlak vergisi olarak 50 *akçe* ödediler. yeni iktisaplardan 1523 ürün geliri: 3500 *akçe*. Ayrıca bkz. Tekindağ, "Son Münasebetleri", s. 55, n. 55.

126 1523 ürün geliri: 125 *akçe*, onlara I. Selim tarafından verilen bir tarladan.

127 Ceza ve harçlar koyun vergisinin dört katı idi.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	yerleşik?
89a.						
b. 128	20	7	13	200	15	yetersiz sûrû
90a.						
b.	14	5	8	100	13	yetersiz sûrû
91a.						
b.	68	10	41	2000	49	yetersiz sûrû
92a.						
b. Hisûnler129	95	17	65	2000	31	yetersiz sûrû
93a.						
b. Acarlar	4		4	200	50	yetersiz sûrû
94a.						
b. Varsakan130	69		48	9000	188	
95a.						
b. Acarlar	16		11	600	55	yetersiz sûrû

128 Ceza ve harçlar koyun vergisinin iki katı idi.
129 1523 ürün vergisi: 100 *akçe*.
130 1523 ürün vergisi: 11000 *akçe*, koyun vergisinin 2.75 katı.

Tablo 3: Turgud Yapalıları[131]

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi
1a. Gereklü	193		171			10274
b. Gereklü	197	187	147	8000	54 yetersiz sürü	7960
2a. Yavaşlu	49		30			2175
b. Yavaşlu	45	43	35	2000	57 yetersiz sürü	2570
3a. Duy Dundarlu	45		34			1936
b. Duy Dundarlu	52	51	30	1120	37 yetersiz sürü	1764
4a. Yıkacık	90		70			4072
b. Yıkacıklu	91	72	65	8000	123	5640
5a. Bilcelü, Davudlar olarak da bilinir	23		16			1280
b. Bilcelü, Davudlar olarak da bilinir	25	25	20	400	20 yetersiz sürü	740
6a. Toklucaklu	35		23			1718
b. Toklucaklu	45	43	32	2000	63	1570
7a. Alayundlu	41		28			1772
b. Alayundlu	49	48	40	5580	140	3530
8a. Delüler	11		4			790
b. Delüler	9	9	7	2000	286	1160
9a. Agalar	61		35			2150
b. Agalar	56	55	44	7000	159	4540
10a. Köseler	33		18			1350
b. Köseler[132]	19		17	200	12 yetersiz sürü	980
11a. Mahmudlar	10		7			322
b. Mahmudlar	14	14	11	600	55 yetersiz sürü	500
12a. Sakallu	9		7			500
b. Sakallar[133]	8		7	200	29 yetersiz sürü	248
13a. Tazılar	12		10			582
b. Tazılar[134]	12		10	200	20 yetersiz sürü	340

131 TT32; 157-178, TT1061; 133-148 (Yapalu olarak adlandırılmış).

132 Köseler 1523'te *bennak* vergisi ödüyordu; ceza ve harçları koyun vergilerinden oldukça fazlaydı.

133 1523'te Sakallar *bennak* vergisi ödüyordu, ceza ve harçları koyun vergileri kadardı.

134 1523'te Tazılar *bennak* vergisi ödüyordu, ceza ve harçları koyun vergilerinden çok daha fazlaydı.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi
14a. Yurd Bey ve Yakublar	12		9			694
b. Yurd Beyler, Yakublar olarak da bilinir	15	15	12	2400	200	1534
15a. Ali Bey veled-i Yapa	44		37			7565
b. Ali Bey veled-i Yapa[135]	48					
16a. Nökeran	249		210			9191
b. Nökeran-i Şah Bey[136]	286		156	6000	38 yetersiz sürü	13952
17a. Germiyan Yahşılu	19		12			950
b. Germiyan Yahşılu[137]	20		12	400	33 yetersiz sürü	614
18a. Haymanegan-i Celal Bey	38		30			2500
b. Haymanegan-i Celal Bey[138]	33		27	600	22 yetersiz sürü	972
19a. Haymanegan-i Şah Bey Veled-i Yapa	23		22			3000
b. Haymanegan-i Şah Bey[139]	23		20	3000	150	1968
20a. Haymanegan-i Kemal Bey veled-i Yapa	35		30			7000
b. Haymanegan-i Kemal Bey veled-i Yapa[140]	59		30	4000	133	2846
21a. Haymanegan-i Aydoğmuş Çavuş						
b.	5					
22a. Yaylacuk yakınında Kol Fazıl Derviş Yeri						
b.						
23a.						
b. Reyhanlu[141]	109		76	5000	66	9528
24a.						
b.	36		26	2000	77	2804
25a.						
b. Du'l Kadırlu[143]	6		5	100	20 yetersiz sürü	170

135 1500-1501'de toplam gelirler öşürü ve otlak vergilerini kapsıyordu, ek olarak bir tarla ürün geliri olarak 30 *akçe* vergi ödüyordu. Bu *cemaat*in konumu II. Murad'ın bir emriyle tasdik edilmiştir (TT32, s. 170). 1523'te *cemaat* 900 *akçe* otlak vergisi, 600 *akçe* kışlak vergisi ve 6700 *akçe* ürün geliri ödedi.

136 1523'te Nökeran *bennak* resmi ödüyordu.

137 1523'te ürün geliri 3250 *akçe* idi; ceza ve harçlar toplam koyun vergisinden fazla olduğu gibi, *cemaat* ayrıca toprak vergileri (*çift*, *caba*, *bennak*) ödüyordu.

138 Haymanegan *bennak* resmi ödüyordu; ceza ve harçları koyun vergilerinden fazlaydı.

139 1523'te *bennak* ve *caba* vergileri ödediler.

140 1500-1501'de ürün gelirleri 400 *akçe* idi; 1523'te 250 *akçe*; 1523'te ayrıca *bennak* ve *caba* toprak vergileri ödediler.

141 Reyhanluların, 1500-1501'in Turgud Reyhanlı'sı ile aynı *cemaat* olması muhtemel; *çift*, *bennak* ve *caba* vergilerini ödüyordu.

142 Bu *cemaat çift*, *bennak* ve *caba* vergilerini ödüyordu.

143 1523'te *bennak* vergisi ödüyorlardı.

Cemaat	yetişkin erkek	çiftçi	hane halkı	koyun	koyun/hane halkı	toplam vergi
26a.						
b. Evlad-i Seyit Harun	25			1000		
27a.						770
b. Reaya-i veledler-i Şehenşah Bey144	11		11			252
28a.						
b. Aga Beylû'den Yahyalar145	20		7	200	29 yetersiz sürû	690

144 *Bennak* vergisi ödüyorlardı.

145 Ödedikleri vergi *çift* ve *caba* idi. Ceza ve harçlar koyun vergilerinin iki katı idi. Genel olarak listeyi Tekindağ'la kıyaslayınız, "Son Mûnasebetleri" s. 59, n. 70, 76, 153.

EK 2

Şikari

20. yüzyılın başlarında seçkin Osmanlı tarihçisi, numismatist ve epigraf Halil Edhem, Karaman beyliği tarihinin kaynaklarını tanımlayan bir dizi makale hazırlıyordu. Larende'nin (şimdi Karaman) eski belediye başkanı Tahir Bey, Larende hakkında bir eserin özetini bulmuş ve tarihçiye göndermişti. Sonra Tahir Bey, Şikari adlı biri tarafından yazılan bu eserin, Karaman tarihinin, tam bir kopyasını elde etti. Halil Edhem şevkle eseri kopya etmeye başladı fakat çok geçmeden metnin içeriği nedeniyle düş kırıklığına uğradı. Hiçbir tarih içermeyen bu metnin gereksiz öykülerle dolu olduğunu düşündü. Özetle, kesin bir kronoloji için değeri kuşkuluydu ve Halil Edhem bu metni kullanmaktan vazgeçti. Şimdi her iki elyazma metin de kayıp.[1]

Aralarında Halil Eldem'in de bulunduğu kuşkucular, ancak, bu eserin 19. yüzyıl folklorundan ibaret ol-

---

Halil Edhem, "Karaman oğulları hakkında vesaik-i mahkuke", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* 2:11-14 (1327), s. 697-698, özellikle n. 2. Tarih olmaması konusunda bkz. Claude Cahen, *"Quelques mots sur Şikari"*, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 70* (1978), s. 56. Bursalı Tahir Bey'in kopyası muhtemelen eksiksizken ondan kopya eden Halil Edhem'in elyazmalarının eksik olduğu tahmin ediliyor.

madığını keşfedince Şikari konusu bir kez daha gündeme geldi. 17. yüzyıl Osmanlı tarihçisi, Müneccimbaşı lakaplı, önemli vekayinamelere olan ilgisi ve onları kullanmasıyla tanınan alim Ahmed b. Lütfullah, yaklaşık 1025/1605'te kopya edilmiş bir Şikari nüshasından yararlanmıştı. Bu keşif, Şikari'yi, hakkında yazdığı konulara çok daha yakın bir tarihe yerleştiriyordu.[2] Şikari üzerine tartışma günümüze kadar sürdü. Paul Wittek esere kuşkulu bakmasına ve onu bir ekte tartışacak kadar değersiz bulmasına karşın, Şikari'yi Menteşe emirliğinin ilk dönem tarihi hakkında kaynak olarak kullanmak zorunda kaldı.[3] Claude Cahen, Şikari (sözlü?) geleneğindeki söylence ve gerçekleri ayırmaktan umudunu kesti.[4] Daha yakın zamanda derviş bilimadamı Abdülbaki Gölpınarlı, folklorist Cahit Öztelli tarafından savunulan (sonra kanıtlanan) eserin değeri aleyhine konuştu.[5] En son bilimsel değerlendirme de Faruk Sümer'den geldi, "çalışma diğer kaynaklar tarafından doğrulanmadığı takdirde kullanılmamalıy"dı.[6]

Şikari'nin naklettiği öyküler, yaklaşık iki yüz matbaa sayfası tutan bu kaynak karşısında umutlanan ve belki de ona güvenme arzusu içinde olan bilimadamlarının

---

2 Max Van Berchem ve Halil Edhem, *Matériaux pour un corpus inscriptionum arabicarum. 3me partie, Asie Mineure*, fas. 1-2 (Kahire, 1917), s. 44. 101.

3 Paul Wittek, *Das Fürstentum Mentesche: Studie zur Geschichte Westkleinasiens im* 13.-15. Jh. (İstanbul, 1934), s. 51-53, 177f.
Claude Cahen, "Notes pour l'histoire des turcomans d'Asie Mineure au XIIIe siècle", *Journal asiatique* 239 (1951), s. 339, n. 4 ve 342. Cahen'in daha yeni "Quelques mots"u Şikari'yi anlamak için en iyi başlangıç metnidir, s. 54'de soruna ilişkin kısa tartışma vardır.

5 Yunus Emre, *Risalat al- nushiyya ve Divan*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul, 1965), s. xxvii-xxviii. Cahit Öztelli, "Yunus Emre ve Şikari Tarihi", *Türk Dili* 165 (1965), s. 618-21.
Makale, " Karaman- oghulları," EI²'de.

kafasını karıştırmıştır. Eserin belki de büyük bir sahtekarlık olmasından korkuyla, metnin kurgusu ve yazarının tanımlanması gibi temel meselelerle uğraşmaktan kaçındılar. Ancak bu meselelerle uğraşma, sahteciliğin bile (en kötü durumda) ilginç bir tarihi ortaya çıkarmasından dolayı belli bir çabayı hakeder.[7]

Şikari metninin yayınlanması, Türkiye'nin modern tarih biliminin kökleriyle yakından ilgilidir. Tarih-i Osmanî Encümeni'nin sözü geçen üyeleri arasında 1909-1911 yıllarında Konya Valiliği yapan Arifi Paşa da vardır. Arifi Paşa Karaman Beyliği tarihi ile ilgilendi ve varlıklı bir Larende'li olan Hadimizade Enver Efendi'nin elinde bizim Şikarinin elyazması olan bir Karaman tarihi bulunduğunu öğrendi. Arifi Paşa, Karaman nüfus katibi İbrahim Aczi Efendi'ye elyazmasını kopya ettirtti. İbrahim Aczi Efendi yöneticisinin hoşuna gider düşüncesiyle daha sonra daha ayrıntılı bir anonim Karaman tarihi ortaya çıkardı. Daha uzun olan bu çalışma modern Türkçe ile yazılmıştı. Şikari'yi yazar olarak tanımlayan giriş cümleleri yokedilmişti ve onun Osmanlı karşıtı düşünceleri de dışarda bırakılmıştı. Metin sadece dipnotları değil bazı Fransızca'dan çevirileri de içeriyordu. Bu yeni keşif belki de Arifi Paşa'nın naif coşkusuyla karşılandı. Paşa'nın ölümünden sonra kızı iki elyazmasını da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi kütüphanesine verdi.[8] Şikari'nin *"edition critique"*i ile yetinmeyen İbrahim

---

Bildiğim bütün Şikari elyazmalarının fotoğraflarını topladım ve metnin gelişimi üzerine sıkı bir çalışma hazırlamayı ümit ediyorum, ancak dilbilimci ve dil uzmanı olmadığım için kısa sürede bir netice alınacağına ilişkin söz veremiyorum.

Konya Halk Kütüphanesi eski yöneticisi Mesud Koman'a Şikari elyazmaları konusundaki aydınlatıcı sohbeti için teşekkür borçluyum. Genellikle kafa

Aczi, daha sonra Ermenak'ta telgraf memuru birine ait Farsça anonim bir Karaman tarihinden kopya ettiğini iddia ettiği bir elyazmasını Mesut Koman'a sattı.

İbrahim Aczi'nin bu daha uzun Karaman tarihi nüshası, 1921'de, İstanbul Üniversitesi'nde ders veren Necip Asım tarafından İkdam gazetesinde yayınladığı bir dizi makalede kullanıldı. Bu makaleler, kitap kolleksiyoncusu olan ve elinde Şikari'nin 1119/1707 tarihli elyazması bulunan Ali Emiri'nin yanıt vermesine neden

---

karıştırıcı olan daha eski literatür şunlardan oluşur: Hüseyin Namık, "Histoire des Karamanides", *Körösi Csoma Archiv* 1:5 (1925), s. 415-17; Fuat Köprülü, "Anadolu beylikleri tarihine ait notlar", *Türkiyat Mecmuası* 2 (1927), s. 27, n. 1, ve "Anadolu Selçukluları tarihinin yerli kaynakları", *Belleten* 7 (1943), s. 399-401; *İkdam* gazetesinde Necib Asım'ın makalesi, no. 8842, 8860, 8885 (Bu sayıların kopyalarını bana sağladığı için Ankara Üniversitesi'nden Mahmud Şakiroğlu'na teşekkür borçluyum); M. F. Uğur ve M. Koman (haz.), *Şikari'nin Karamanoğulları Tarihi* (Konya, 1946), s. 1-16 (bundan sonra SHK); kısa nüsha MSTY 646'dır (eskiden 14104'tü); ve Aczi özeti MS TY 812'dir (eskiden 14105). Bunların tanıtımı için bkz. Ludwing Forrer, "Handschriften Osmanischer Historiker in İstanbul", *Der Islam* 26: 3 (1942), s. 175-76. Arifi Paşa ve İbrahim Aczi'yi ilgilendiren muamelat üzerine yorumum, daha önceki çalışmaların ele almadığı bir zorluğun önemini azaltır. Hüseyin Namık ve Fuat Köprülü'nün sonraki ifadelerinin temeli olarak kabul ettiğim Ali Emiri'nin aşağıda aktarılan açıklamasına göre, Şikari'nin adını anan beyitin olduğu kısa metin Hadimizade Enver'e değil, Larende'de ortaokul öğretmeni olan Osman Efendi'ye aittir. Arifi Paşa bu eserin kopyasını mahkeme katibi Mustafa Ruhi'ye yaptırmıştı. Sadece daha uzun anonim Karaman tarihi İbrahim Aczi'ye dayanıyor; o da bunu Hadimizade'nin elyazmasının bir tanesinin daha uzun olan anonim versiyonu içerdiğini ileri sürmektedir. Hadimizade'nin elinde sadece tek bir elyazması olduğu ve bu elyazmasının da hâlâ varolan ve -Şikari'yi yazar olarak tanımlayan beyitleri ve kısa versiyonu içeren- basılmış metin için temel teşkil eden elyazması olduğu üzerinde bir fikir birliğine varılmıştır. Varolan elyazmaları sözkonusu ise, benim metnimde önerdiğim olaylar silsilesi, olgusal gerçekliğe uyar; fakat Hadimizade elyazmasına uymayan Ali Emiri'nin tasviriyle çelişki içindedir. Ali Emiri'nin hikâyesi, Osman Efendi'nin arkadaşı ve eski parlak öğrencisi olan Rifat Bey'e dayanmaktadır. Ali Emiri'nin Arifi Paşa'nın kopyasından yapılan daha uzun anonim tarihi kopyasını kaleme alan kişinin adı Mustafa'ydı.

oldu. Ali Emiri bu elyazmasını, eski maliye nazırlarından Ragıp Bey'den satın almıştı, o da Konya Valisi İzzet Paşa'dan. Arifi Paşa elyazması (kısa Şikari metni, şimdi İstanbul Üniversitesi'nde MS TY 646) Ali Emiri nüshasında bulunan çeşitli paragrafları içermiyordu ve son bölümü eksikti; böylece Ali Emiri nüshası, Wittek'in öncülük ettiği bir sonraki tarihçiler kuşağı için "standart" Şikari metni haline geldi.[9]

Arifi Paşa kopyasının aslı olan Hadimizade Enver Efendi'nin Şikari'si iki kez satıldıktan sonra yolculuğunu Konya Halk Kütüphanesi'nde tamamladı ve burada Ferid Uğur eserin sonundaki kaybolmuş yaprakları bulup birleştirmeyi becerdi. Elyazması eserde kolofon bilgisi olmamasına karşın, 5. sayfaya düşülmüş 1023/1613 notu, bu tarihi eserin ortaya çıkışını da *terminus ante quem* olarak ortaya koyuyor. 1946'da Uğur ve Koman tarafından basılıp Konya'da yayınlanan eser bu elyazmasına dayanırken, Ali Emiri'nin 18. yüzyıl nüshasına göre içerdiği önemli değişiklikleri de sıralıyor.[10]

---

9 Bkz. Ali Emiri'nin *İkdam* gazetesindeki açık mektubu, no.: 8876, 1 Aralık 1921. Ali Emiri'nin Şikari elyazması şimdi İstanbul Millet Kütüphanesi'nde MS T 458 numarasıyla kayıtlıdır. MS T 457, İbrahim Aczi'nin bir araya getirdiği özetten Ali Emiri'nin kopyasıdır. Bkz. *İstanbul Kütüphaneleri tarih ve coğrafya yazmaları katalogları* 2 (İstanbul, t. y.), s. 126; Forrer, "Handschriften", s. 176.

10 Çoğu incelenmemiş Şikari'nin olduğu bilinen elyazmalarının listesini çıkarmak yararlı olabilir.

a. Konya Milli Kütüphane 4543, eski Yusuf Ağa 27 nr. 175, SHK'da s. 8'de tanıtılmış. Bu Hadimizade'nin Şikari'si. Aşağıdakiler bu elyazmasının kopyaları: Konya, bir elyazması İzzet Koyunoğlu'nun özel kolleksiyonunda; İstanbul Üniversitesi TY 646 (eskiden 14101), Arifi Paşa kopyası; Konya elyazmasının bir kopyası da Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde, bkz. Forrer, "Handschriften", s. 176.

b. İstanbul Üniversitesi, MS TY 812 (eskiden 14105), Arifi Paşa'nın, İbrahim Aczi'den alınmış, uzun, anonim tarihi, Forrer'de tanıtılmış, s. 175; Bundan

Karaman tarihinin değeri konusunda bir görüş oluşturmak için Şikari'nin tam olarak kim olduğunu ve işine nasıl baktığını bilmenin yararı olacaktır. Şikari kendisi hakkında bize bir şey anlatmıyor; ismi, eğer takma ad değil de onun ismi ise, sadece bir kere, kısa bir Türkçe koşukta ortaya çıkıyor: "eğer bilmek istersen bu gubari, ayaklar toprağı yani Şikari" [11] Bilim insanları bundan sonra Osmanlı'da Şikari olarak adlandırılanları araştırmak zorunda kaldılar ve birkaç tane aday çıktı: Ahmed ya da Haydar Şikari, 1506 ya da 1584'te ölmüş, Osmanlı yüksek görevlilerinin oğlu ve torunu ve Yusuf ve Zü-

---

kopya edilmiş elyazması İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri T 457, Forrer'de tanıtılmış, "Handschriften", s. 176. Bu çalışmanın orjinalliğine ilişkin ciddi kuşkularım olduğundan bu bölümde buna daha fazla referans vermeyeceğim.

c. İstanbul, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri T 458, kopya tarihi 1119/1707, *İstanbul katalogları*, s. 126.

d. İstanbul, Belediye Kütüphanesi, MS Muallim Cevdet K 444; 203 s. nesih hat, sayısız rika derkenar, sona eklenmiş kurşun kalemle on beş sayfa not var.

e. Los Angeles, California Üniversitesi, 1151/1738-1739'da Mehmed el-Karamani tarafından kopya edilmiş, elyazmasının ilk sayfaları ve metnin bir bölümü eksik. Bu metnin bir kopyasını bana sağladığı için UCLA Near East Kütüphanesi'nden Dunning Wilson'a ve bu metne dikkatimi çeken Andreas Tietze 'ye şükran borçluyum.

f. Berlin, MS Or. yp. 3129, 3129a, Konya'da 1870'de konsolos J. H. Löytved tarafından notlar ve kısmi çeviriyle kopya edilmiş. Barbara Flemming, *Türkische Handschriften*, c. 1 (Wiesbaden, 1968), no. 1207.

Şimdi nerede oldukları net olarak bilinmeyen elyazmaları:

a. Bursalı Tahir Bey'in Şikari'si ve Halil Edhem'in kısmi kopyası.

b. Ziraat Bankası Kayseri Şubesi Müdürü Fahri Bilge'deki elyazması.

c. Şimdi hayatta olmayan İstanbullu kitapçı Raif Yelkenci'deki elyazması. 1971'de hastalığı çok ilerlemiş olan Raif Bey bana nazik bir biçimde elyazmasını artık adını hatırlayamadığı birine ödünç verdiğini söylemişti. Raif Bey'in elyazmasının şimdiki sahibi Şikari'nin elyazmasını görmediğini söylediğine göre, muhtemelen bu borç hep kalacak.

SHK, s. 9.

leyha öyküsünün eksik kalmış Mesnevi tarzındaki yazarı[12]; 1567 tarihli resmi kayıtlarda adı geçen Malkara kadısı;[13] ya da I. Ahmed döneminin kadısı ve önemsiz şairi Şikari Çelebi.[14] "Alışılmadık" bir kişi olarak tanımlanan Ahmed veya Haydar Şikari en olası aday olarak görünse de, ne onu ne de öteki Şikarileri, Karaman tarihinin mütevazı yazarıyla ilişkilendirilecek bir kanıt yok.[15]

Karaman tarihi metni onu yazanın kimliği konusunda rahatlıkla karar vermemize olanak sağlamıyor. Kendi içinde bir kompozisyon yöntemi tanımlanmasına olanak veriyor. Şikari'ye göre Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat, Firdevsi'nin Farsça *Şahnamesi*nden etkilendi ve şair Dehhani'yi Farsça nazım düzeninde bir Selçuk *Şahnamesi* hazırlamakla görevlendirdi.[16] Karaman Beyi Alaeddin (1356-1391) bir Karaman *Şahnamesi* istedi ve Yarıcanî"ye Farsça bir benzerini yazmasını emretti. Şikari'ye göre, Yarıcanî"nin çalışması, muhtemelen Farsça şiirin Türkçe konuşan toplumun giderek konuşulan di-

---

[12] Walther Björkman, "Die klassisch-osmanische Literatur", *Philologiae Turcicae Fundamenta,* c. 2 (Weisbaden, 1964), s. 439'da, Şemseddin Sami Fraşeri'yi alıntılıyor, *Kamus-ül Alem* (İstanbul, 1891), "Şikari" maddesi ve Ali Emiri"nin *İkdam*'daki mektubu.

[13] Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları tarihinin yerli kaynakları", *Belleten* 7:26 (1943), s. 400, no 1.

[14] Mehmed Süreyya, *Sicilli-i Osmani*, "Şikari" maddesi.

[15] Gölpınarlı, *Risalat,* s. 27-28, çeşitli adayları tartışıyor. Şikari'nin bahsettiği son olaylar 1517 yılında geçtiğinden, bu tarihin elimizdeki Ahmed/Haydar Şikari ölüm tarihlerinin birinden 11 yıl sonra ve diğerinden 67 yıl önce olması nedeniyle onun bu çalışmanın yazarlığını yapmış olması ihtimal dışı görünüyor.

[16] Şikari için Selçuk Alaeddin genellikle büyük Alaeddin Keykubat'tır; aslında, gerçek bir kişi olan Dehhani, daha az tanınmış ve talihli olan III. Alaeddin Keykubat döneminde yaşamış ve eserler vermiştir; bkz. "Dehhani" EI^2 makalesi ve Cahen, "Quelques mots", s. 54-55.

lin edebiyatıyla ilgilendiği için onların kulaklara hitap etmediğinden, yaygınlaşamadı. O zaman Şikari de Türkçe nesir çevirisine yöneldi.[17] Sadece bir çeviri ile yetinmedi ve I. Selim döneminin ortalarına kadar geçen süre içindeki 15. ve 16. yüzyıl olaylarına da yer verdi.

Şikari'nin çalışmasının büyük bölümünün Farsça çeviriden ibaret olduğu iddiasını kabul etmek zor. "Tercüme edilmiş Yarıcanî'" ile kendisinin "ekledikleri" arasında tarz olarak ve özellikle diksiyon açısından bir fark yok. Öyküleri sunuş biçiminde de aynı durum söz konusu: Tek tek öyküler, *"ez in canib"*, *"ravi eyder"*, *"raviler rivayet ederler kim"* gibi giriş deyimleriyle başlıyor ve hikâye devam ediyordu. Aralara serpiştirilmiş bazıları Türkçe olan şiirler olduğu da doğru.[18] Çoğu yerde Şikari Farsça biçeme ağırlık veriyor, ancak yine de çalışmaya canlılık veren konuşma dilinin, çevirmen tarafından bir yerde aktarılmasını uygun gördüğü parlak satırların acemice sadeleştirilmesi olduğuna inanmak çok zor. Ayrıca Şikari'nin Karamanlı Alaeddin'i ele alışında tarz ve içerik olarak fark edilebilir bir kopukluk görünmüyor. O halde, kaba sözlü gelenek uzmanı olan Şikari'nin, Fars şiir dilini kendi düz yazısına indirgeyerek birleştiren büyük bir yetenek olduğu sonucuna varmak zorunda mı kalacağız? Böyle olduğuna inanmak çok zor. Şikari'nin şairane parçaları düz yazı biçiminde yazılmış Karaman tarihine yerleştirmesi ve kendi eserini Yarıcanî'ye sahte bir vazife yükleyerek kanıtlaması daha akla yakın görünüyor. Ne olsa, Dehhani'nin Selçuk

---

SHK, s. 8-9.

SHK s. 1, 7 (Türkçe), 8, 9 (Türkçe), 39-40, 49, 54, 80, 206 (Türkçe). Bu şiir düzeninde yazılan eklerin hiçbiri doğrudan beylik tarihinden bahsetmiyor.

Şahnamesi de, Yarıcanî"nin herhangi bir eseri de ortaya çıkmış değil.[19]

[19] Özellikle Türkiye'deki kütüphanelerin çok azı kataloglandığından *ex silento* tartışma elbette her zaman tehlikelidir. Yarıcanî'ye yaklaşımım Cahen'den ("Quelques most" s. 54) farklıdır. O, Yarıcanî adının, Şikari hikayesine girmesinin Timur istilasından birkaç yıl önce son bulduğunu belirtiyor. Bu Şikari'nin, kaynağından eserinin sonuna kadar nadiren sözettiği anlamına gelebilir. Öte yandan Timur öncesi ve sonrası bölümlerde konu ve nitelik uyumuna ilişkin zorlama gördüm. Yarıcanî eğer bir kaynak idiyse, onun Şikari'nin titizlik göstermeden yeniden yazdığı metne çok az katkısı olduğunu düşünüyorum, ancak Cahen de haklı olabilir.

Kaynakça

A. Kaynaklar

Alam ara-yi Shah İsmail, der. Asgar Montazer Saheb, Tahran, B.T.N.K., 1971. Farsça metinler dizisi, no. 43.

Die altosmanischen anonymen Chroniken, Text und Übersetzung herausgegeben von Dr. Friedrich Giese, Teil I, Text und Variantenverzeichnis içinde, Breslau, Selbstverlag, 1922.

Arif, Mehmed, "Kanunname-i al-i Osman", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası,* 15-19 sayılarının ekleri olarak yayımlandı. 1912-13, 72 sayfa.

Arsenius, Patriarch, *Diatheke,* Migne, *Patrologia Graeca,* c. 140, s. 947-58.

Aşıkpaşazade, *Die altosmanische Chronik des Asıkpaşazade,* (der.) Friedrich Giese, Leipzig, Harrassowitz, 1929.

_____, *Tevarih-i al-i Osmandan Aşıkpaşazade Tarihi,* (der.) Ali Bey, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1332.

Atsız, Çiftçioğlu Nihal (der.), *Osmanlı Tarihleri,* İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1947.

Barkan, Ömer Lütfü, *XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı imparatorluğunda zirai ekonominin hukuki ve mali esasları. 1. Kanunlar*, İstanbul, Kadı Burhaneddin Matbaası, 1943.

Beldiceanu, Nicoara, *Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque Nationale à Faris,* 2 c., Paris, Mouton, 1960-64.

_____, *Code de lois coutumières de Mehmet II.*, Wiesba den, Harrassowitz, 1967.

Beldiceanu, Nicoara ve Irène Beldiceanu-Steinherr, *Recherches sur la province de Qaraman au XVIe siècle,* Leiden, E. J. Brill, 1968.

Berchem, Max van, ve Halil Edhem, *Matériaux pour un corpus inscriptionum arabicarum. 3. böl., Asie Mineure,* Kahire, Imprimerie de l'Institut français d'archéologie orientale, 1917. Mémoires publiés par les membres de l'Institut français d'archéologie orientale du Caire, no. 29.

Busbecq, Ogier Ghislain de, *The Turkish Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq,* çev. Edward Seymour Forster, Oxford, Clarendon Press, 1927.

Cahen, Claude, "Ibn Sa'id sur l'Asie Mineure seldjouqide", *Tarih Araştırmaları Dergisi* no. 6, 1968, s. 41-50.

Choniates, Nicetas, *Historia,* (der.) Jean-Louis van Dieten, Berlin, de Gruyter, 1975.

Cinnamus, Joannes, *Epitome rerum.* der. A. Meinecke, Bonn, Corpus scriptorum historiae byzantinae, 1836.

Dölger, Franz, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453.* Fas. 1, Münih, Oldenbourg, 1924.

Gregoras, Nicephorus, *Byzantina historia,* (der.) L. Schopen, 3 c., Bonn, Corpus scriptorum historiae byzantinae, 1829-55.

Hammer-Purgstall, Joseph von, *Des Osmanichen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung,* 2 c., Viyana, In der Camesinaschen Buchhandlung, 1815.

Hasan Rumlu, *A Choronicle of the Early Safavis. Being the Ahsanu't-Tawarikh of Hasan-i Rumlu,* çev. Charles Norman Seddon, Baroda, Oriental Institute, 1934.

Histoire des Seldjoukides d'Asie Mineure par un anonyme, (der.) Feridun Nafiz Uzluk, Ankara, Örnek Matbaası, 1952.

Ibn-Battuta, *Travels, A. D. 1325-1354,* çev. H. A. R. Gibb, 2 c., Cambridge, Cambridge University Press, 1962. Hakluyt Society , 2. ser. no. 117.

İstanbul Başvekalet Arşivi, Tapu ve Tahrir Bölümü, Defter No. 32.

_____, Tapu ve Tahrir Bölümü, Defter No. 33. Bu defterdekiler Maliyeden Müdevver Bölümü Defter No. 20'de de var.

_____, Tapu ve Tahrir Bölümü, Defter No. 63.

_____, Tapu ve Tahrir Bölümü, Defter No. 387.
_____, Tapu ve Tahrir Bölümü, Defter No. 636.
_____, Tapu ve Tahrir Bölümü, Defter No. 1061.
Juzjani, Minhaj al-Din, *Tabakat-i Nasiri,* çev. Henry George Raverty, 2 c., Londra, Gilbert and Rivington, 1881.
Karaman, *kanunnâmeleri*, Leiden, Bibliotheek des Rijksuniversiteit, Cod. Or. 305.
Kraelitz-Greifenhorst, Friedrich, "Kanunname Sultan Mehmeds des Eroberers", *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte,* 1 (1921-22), s. 13-48.
Loenertz, Raymond-Joseph, "La Chronique brève de 1352", *Orientalia Christiana Feriodica,* no. 30 (1964), s. 39-64
Mantran, Robert, "Les inscriptions Arabes de Brousse", *Bulletin d'études Orientales* 14 (1952-54), s. 87-114.
Moser, Brigitte, *Die Chronik des Ahmet Sinan Çelebi, genannt Bihisti,* Münih, Trofenik, 1980. Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients, no. 35.
Müneccimbaşı, Ahmed ibn Lutfullah, *Sahaif ül-ahbar,* çev. Ahmed Nedim, c. 3, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1285.
Muntaner, Ramon, *The chronicle of Muntaner*, çev. Lady Goodenough, 2 c., Londra, Hakluyt Society, 1920-21, Hakluyt Society, 2. ser., no. 47, 50.
Neşri, *Ğihannuma, die altosmanische Chronik des Mevlana Mehemmed Neschri. Band I. Einleitung und Text des cod. Menzel,* (der.) Franz Teaschner, Leipzig, Harrassowitz, 1951.
Odo of Deuil, *La croisade de Louis VII, roi de France*, (der.) Henry Waquet, Paris, Geuthner, 1949, Documents relatifs à l'histoire des croisades, publiés par l'Académie des inscriptions et belles-lettres, no. 3.
Oschinsky, Dorothea, *Walter of Henley and Other Treatises on Estate Management and Accounting*, Oxford, Oxford University Press, 1971.
Pachymeres, Georgios, *De Michaele et Andronico Paleologis libri tredecim,* (der.) Immanuel Bekker, 2 c., Bonn, Corpus scriptorum historiae byzantinae, 1835.

Quatremère, Etienne Marc, "Notice de l'ouvrage qui a pour titre: Mesalek alabsar fi memalek alamsar", *Notices et extraits des manuscrits de la bibliothèque du roi* 13 (1838), s. 151-384.

Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople c. I, Les actes des patriarches, no. 4, Les regestes de 1208 à 1309, Vitalien Laurent, Paris, Institut français d'études byzantines, 1971. no. 5, *Les regestes de 1310 à 1376,* Jean Darrouzès, Paris, Institut français d'études byzantines, 1977.

Ross, E. Denison, "The Early Years of Shah Ismaʻil, Founder of the Safavi Dynasty", *Journal of the Royal Asiatic Society* (1896), s. 249-340.

Ruhi, *Ottoman Chronicle*, Berlin, Staatsbibliothek, MS Or. Qu. 821.

Şahin, Sencer, *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia),* Bonn, Habelt, 1979. Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien, no. 9.

Scutariotes, Theodore, George Acropolites, *Opera.* (der.) August Heisenberg, 2 c., Leipzig, Teubner, 1903.

Seif, Theodor, "Der Abschnitt über die Osmanen in Sükrullah's persischer Universalgeschichte", *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte* 2 (1923-26), s. 63-128.

Şikari, *Şikari'nin Karamanoğulları Tarihi,* (der.) M. Ferid Uğur ve M. Mesud Koman, Konya, Yeni Kitap Basımevi, 1946.

Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmani,* 4 c., İstanbul, 1308-15 tıpkı basımı, Westmead, Gregg, 1971.

Tadhkirat al-Muluk, a Manuel of Safavid Administration, çev. Vladimir Minorsky, Londra, Luzac, 1943, E. J. W. Gibb Memorial Series, new series, no. 16.

Tekin, Talat, *A Grammer of Orkhon Turkic,* Bloomington, Indiana University, 1968, Indiana University Puplications, Uralic and Altaic Series, no. 69.

Tuncer, Hadiye, *Osmanlı devleti arazi kanunları,* Ankara. Resimli Posta Matbaası, 1962, Tarım Bakanlığı, Mesleki Mevzuat Serisi, H-7.

_____, *Osmanlı İmparatorluğunda toprak hukuku, arazi kanunları ve kanun açıklamaları,* Ankara, Gürsoy Basımevi, 1962, Tarım Bakanlığı Mesleki Mevzuat Serisi, H-5.

_____, *Osmanlı İmparatorluğunda toprak kanunları*, Ankara, Güneş Matbaacılık, 1965, Tarım Bakanlığı Mesleki Mevzuat Serisi, H-9.

Tursun Bey, *The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg*, (der.) Halil İnalcık ve Rhoads Murphey, Minneapolis ve Chicago, Bibliotheca Islamica, 1978.

Tveritinova, Anna S., *Kniga zakonov sultana Selim I.*, Moskova, Nauka, 1969.

Al-Umari, *Al-Umaris Bericht über Kleinasien*, (der.) Franz Taeschner, Leipzig, Harrassowitz, 1929.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Gazi Orhan Bey vakfiyesi", *Belleten* 5 (1941), s. 277-88.

Yunus Emre, *Risalat al-nushiyya ve Divan*, (der.) Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, Metin, 1965.

B. Araştırmalar

Afşin, Zeki, *Konya'nın iktisadi bünyesine bir bakış*, İstanbul, Hüsnütabiat Basımevi, 1940.

Ahrweiler, Hélène, "Choma-Aggélokastron", *Revue des études byzantines* 24 (1966), s. 278-83.

_____, "L'épitélia dans le cartulaire de le Lembiotissa", *Byzantion* 24 (1954). s. 71-93.

_____, "L'expérience nicéenne", *Dumbarton Oaks Papers* 29 (1975), s. 21-40.

_____, "Les forteresses construites en Asie Mineure face à l'invasion Seldjoucide", *Akten des XI. Internationalen Byztanistenkongresses, München, 1958*, s. 182-89, Münih, Beck, 1960.

_____, "L'histoire et le géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques (1081-1317), particulièrement au XIIIe siècle", *Travaux et mémories* 1 (1965), s. 1-204.

_____, "La politique agraire des empereurs de Nicée", *Byzantion* 28 (1958), s. 51-66.

_____, "A propos de l'épitéleia", *Byzantion* 25-26 (1955-57), s. 369-72.

Alderson, Antony D., *The Structure of the Ottomon Dynasty,* Oxford, Oxford University Press, 1956.

Anderson, J. G. C., "Exploration in Asia Minor during 1898, First Report", *Annual of the British School at Athens* 4 (189798), s. 49-78.

Andrae, Tor, *Mohammed, the Man and His Faith*, New York, Scribner's, 1936.

Angold, Michael, *A Byzantine Goverment in Exile, Goverment and Society under the Laskarids of Nicaea* (1204-1261), Oxford, Oxford University Press, 1974.

Anhegger, Robert, "Martoloslar Hakkında", *Türkiyat Mecmuası* 7-8 (1940-42), s. 282-320.

Ardant, Gabriel, *Histoire de l'impot*, 2 c., Paris, Fayard, 1971.

Arnakis, George G, "Byzantium's Anatolien Provinces during the Reign of Michael Palaeologos", *Actes du XIIe congrès international d'études byzantines,* Ochrid 1961, s. 37-44'de, c. 2, Belgrad, Naucno delo, 1964.

_____, *Hoi protoi Othomanoi,* Atina, Frandjeskasis, 1947, Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie, no. 41.

Asım, Necib, Şikari hakkında makaleler, *İkdam* (İstanbul), no. 8842, 8860, 8885 (1921).

Aslanapa, Oktay (der.), *Yüzyıllar boyunca Türk sanatı: Ondördüncü yüzyıl,* İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1977.

Babinger, Franz, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke,* Leipzig, Harrasowitz, 1927.

Bakırer, Ömür ve Suraiya Faroqhi, "Dediği Dede ve Tekkeleri", *Belleten* 39 (1975), s. 447-71.

Barth, Fredrik, "Capital, Investment and the Social Scructure of a Pastoral Nomad Group in South Persia", Raymond W. Firth ve B. S. Yamey (der.), *Capital, Savings and Credit in Peasant Socities,* s. 69-81'de, Şikago, Aldine, 1964.

_____(der.), *Ethnic Groups and Boundaries*, Oslo, Universitetsforlaget, 1969.

_____, *Nomads of South Persia,* Oslo, Oslo Universty Press, 1961.

Bartol'd, Vasili Vladimirovich, *Turkestan Down to the Mongol Invasion,* 3. b., Londra, Luzac, 1968, E. J. W. Gibb Memorial Series, new series no. 5.

Bates, Daniel G., "Differential Access to Pasture in a Nomadic Society. The Yörük of Southeastern Turkey", William Irons ve Neville Dyson-Hudson (der.), *Perspectives on Nomadism*, s. 48-59'da, Leiden, E. J. Brill, 1972.

_____, *Nomads and Farmers, a Study of the Yörük of Southeastern Turkey,* Ann Arbor, Museum of Anthropology, Anthropological Papers, no. 52.

_____, "The Role of the State in Peasant-Nomad Mutualism", *Anthropological Quarterly* 44 (1971), s. 109-31.

_____, "Shepherd Becomes Farmer", Peter Benedict, Erol Tümertekin ve Fatma Mansur (der.), *Turkey, Geographical and Social Perspectives,* s. 92-133, Leiden, E. J. Brill, 1974.

Bawden, C. R., *The Modern History of Mongolia*, New York, Praeger, 1968.

Beck, Lois, "Herd Owners and Hired Sheperds: the Qashqa'i of Iran", *Ethnology* 19 (1980), s. 327-51.

Beldiceanu, Nicoara, "A propos du code coutumier de Mehmed II et de l'oeuvre juridique d'Ahmed Hersekzade", *Revue des études islamiques* 38 (1970), s. 163-72.

_____, "A propos d'un livre sur les lois pénales ottomanes", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 17 (1974), s. 206-14.

_____, *Le timar dans l'état ottoman*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1980.

Beldecianu-Steinherr, Irène, "La conquête d'Andrinople par les Turcs. La pénétration turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomanes" *Travaux et mémoires*, (1965), s. 43961.

_____, "En marge d'un acte concernant le peñyek et les aqınğı", *Revue des études islamiques* 37 (1969), s. 21-47.

_____, *Recherches sur les actes des règnes des sultans Osman, Orkhan et Murat* I., Münih, Societatea academica romana, 1967, Acta historica, no 7.

_____, "Le règne de Selim Ier, tournant dans la vie politique et réligieuse de l'empire ottoman", *Turcica* 6 (1975), s. 34-48.

_____, "Un transfuge qaramanide auprès de la porte ottomane", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 16 (1973), s. 155-67.

Beldiceanu-Steinherr, Irène ve Nicoara Beldiceanu, "Deux villes de l'Anatolie préottomane: Develi et Qarahisar d'après des documents inédits", *Revue des études islamiques* 39 (1971), s. 337-95.

_____, "Reglement ottoman concernant le recensement (première moitié du XVIe siècle)", *Südostforschungen* 37 (1978), s. 1-40.

Bilecik İl Yıllığı, 1967, İstanbul, Son Telgraf Matbaası, 1968.

Björkman, Walther, "Die klassich-osmanische Literatur", Pertev Naili Boratav (der.), *Philologiae Turcicae Fundamenta*, c. 2, s. 427-65, Wiesbaden, Franz Steiner, 1964.

Bombaci, Alessio, "The Arıny of the Saljuqs of Rum", *Istituto orientale di Napoli*, Annali 38 (1978), s. 313-69.

Bosworth, Clifford Edmund, *The Ghaznavids,* Edinburgh, Edinburgh University Press, 1963.

Bowen, Don R., "Guerilla War in Western Missouri, 1862-1865, Historical Extensions of the Relative Deprivation Hypothesis", *Comparative Studies in Society and History* 19 (1977), s. 30-51.

Bradburd, Daniel A., "Never Give a Shepherd an Even Break: Class and Labor among the Komachi", *American Ethnologist* 7 (1980), s. 603-20.

Brosse, Marii Ivanovich, *Histoire de la Géorgie,* 5 c., St. Petersburg, Imprimerie de l'Académie impériale des sciences, 1849-58.

Broughton, T. R. S., "Roman Asia", Tenney Frank (der.), *An Economic Survey of Ancient Rome,* c. 4, s. 499-918, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1938.

Bryer, Anthony, "A Byzantine Family, the Gabrades, c. 979-c. 1653", *University of Birmingham Historical Journal* 12 (1970), s. 164-87

_____, "Cultural Relations between East and West in the Twelfth Century", Derek Baker (der.), *Relations between East and West in the Middle Ages,* s. 77-94. Edinburgh, Edinburgh University Press, 1973.

Buchwald, Hans, "Lascarid Architecture", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 28 (1979), s. 261-96.

Cahen, Claude, "Notes pour l'histoire des turcomans d'Asie Mineure au XIIIe siècle", *Journal Asiatique* 239 (1951), s. 335-54.

_____, *Pre-Ottoman Turkey,* Londra, Sidgwick and Jackson. 1968.

_____, "Quelques mots sur Şikari", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 70 (1978), s. 53-64.

Chapman, Conrad, *Michel Paléologue, restaurateur de l'empire byzantin* (1261-1282), Paris, E. Figuière, 1926.

Charanis, Peter, "A Note on the Population and Cities of the Byzantine Empire in the Thirteenth Century", *The Joshua Starr Memorial Volume*, s. 135-48. New York, Conference on Jewish Relations, 1953. Jewish Social Studies. Publications, no. 5.

Cohen, Amnon, ve Bernard Lewis, *Population and Revenue in the Towns of Palestine in the Sixteenth Century*, Princeton, Princeton University Press, 1978.

Cook Michael, *Population Pressure in Rural Anotolia,* 1450-1600, Oxford, Oxford University Press, 1972.

Çetintürk, Salahaddin, "Osmanlı İmparatorluğunda yörük sınıfı ve hukuki statüleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 2 (1943-44), s. 107-16.

David, Geza, "The Age of The Unmarried Male Children in the Tahrir Defters (Notes on The Coefficient)", *Acta Orientalia* 31 (1977), s. 347-55.

Dernburg, Friedrich, *Auf deutscher Bahn in Kleinasien,* Berlin, Julius Springer, 1892.

Dewdney, John C., *Turkey,* Londra, Chatto and Windus, 1971.

Diez, Ernst, Oktay Aslanapa ve Mesud Koman, *Karaman Devri Sanatı,* İstanbul, Doğan Kardeş Y., 1950. İstanbul Üniversitesi, Sanat Tarihi Enstitüsü Y., no. 7.

Dilger, Konrad, *Untersuchungen zur Geschichte des Osmanischen Hofzeremoniells im 15. und 16. Jahrhundert, Münih,* Trofenik, 1967, Beitrage zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients, no. 4.

Dyson-Hudson, Neville, "The Study of Nomads", William Irons ve Neville Dyson-Hudson (der.), *Perspectives on Nomadism,* s. 2-29. Leiden, E. J. Brill, 1972.

Dyson-Hudson, Rada, ve Neville, "Nomadic Pastoralism", *Annual Review of Anthropology* 9 (1980), s. 15-61.

Edhem, Halil, "Karaman oğulları hakkında vesaik-i mahkuke", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* 11 (1327), s. 697-712, 12 (1327), s. 741-60, 3: 13 (1328), s. 821-36, 14 (1328), s. 873-81.

Efendiev, Oktaj, "Le role des tribus de langue turque dans la création de l'état safavide" *Turcica* 6 (1975), s. 24-33.

Ehmann. Dieter, *Bahtiyaren Persische Bergnomaden im Wandel der Zeit,* Wiesbaden, Reichen, 1975.

Emiri, Ali, Şikari hakkında mektup, *İkdam* [İstanbul], no. 8876 (1 Aralık 1921).

Erder, Leila, "The Measurement of Preindustrial Population Changes: the Ottoman Empire from the 15th to the 17th Century", *Middle Eastern Studies* 11 (1975), s. 284-301.

Erdoğan, Muzaffer, *İzahlı Konya Bibliyografyası,* İstanbul, Anıl Matbaası 1952.

Erinç, Sırrı ve N. Tunçdilek, "The Agricultural Regions of Turkey", *Geographical Review* 42 (1952), s. 179-203.

Ettinghausen, Richard, "Arabic Epigraphy, Communication or Symbolic Affirmation", Dickran K. Kouymjian (der.), *Near Eastern Numismatics, Iconography Epigraphy and History. Studies in Honor of George C. Miles,* s. 297-317, Beyrut, American University of Beirut Press, 1974.

Evans-Pritchard, E. E., *The Nuer,* Oxford, Clarendon Press, 1940.

_____, *The Sanusi of Cyrenaica,* Oxford, Oxford University Press, 1949.

Eyice, Semavi, "İznik'de bir Bizans kilisesi", *Belleten* 13 (1949), s. 37-51.

Failler, Albert, "Chronologie et Composition dans l'histoire de Georges Pachymère", *Revue des études byzantines* 39 (1981), s. 145-249.

Fisher, Elizabeth, "A Note on Pachymeres, De Andronico Palaeologo", *Byzantion* 40 (1971), s. 230-35.

Flemming, Barbara, *Türkische Handschrifien*, c. 1, Wiesbaden, Franz Steiner, 1968. Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland, no. 13.

Fletcher, Joseph, Jr., "Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire", *Harvard Ukrainian Studies* 3-4 (1979-80), s. 236-51.

Forrer, Ludwig, "Handschriften Osmanischer Historiker in Istanbul", *Der Islam* 26 (1942), s. 173-220.

Fortes, Meyer ve E. E. Evans-Pritchard (der.), *African Political Systems,* Londra, Oxford University Press, 1940.

Foss, Clive, "Archaeology and The Twenty Cities of Byzantine Asia", *American Journal of Archaeology* 81 (1977), s. 469-86.

_____, *Byzantine and Turkish Sardis*, Cambridge, Harvard University Press, 1976.

_____, *Ephesus after Antiquity,* Cambridge, Cambridge University Press, 1979.

Frances, E., "La féodalité byzantine et la conquête turque", *Studia et acta orientalia* 4 (1962). s. 69-90.

Fraşeri, Şemseddin Sami, *Kamus al-alam,* 6 c., İstanbul, Mihran, 1889-98.

Freilich, Dr. ve "Mühendis" Rawlig, *Türkmen Aşiretleri,* İstanbul, Kütüphane-i Sevdi, 1334. Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatı, no. 2.

Geanakoplos, Deno J., *The Emperor Michael Palaeologus and the West 1258-1282*, Cambridge, Harvard University Press, 1959.

Gibb, H. A. R. ve Harold Bowen, *Islamic Society and the West,* 2 c., Oxford, Oxford University Press, 1950.

Giese, Friedrich, *Materialien zur Kenntnis des anatolischen Turkisch. Teil 1 Erzählungen und Lieder aus dem Vilajet*

Qanjah, Halle, Rudolf Haupt, 1907. Beiträge zum Studien der türkischen Sprache und Literatur, no. 1.

Glassen, Erika, *Die Frühen Safawiden nach Qazi Ahmad Qumi,* Freiburg, Klaus Schwarz Verlag, 1970. Islamkundliche Untersuchungen, no. 5.

_____, "Schah Isma'il, ein Mahdi der anatolischen Turkmenen", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 121 (1971), s. 61-69.

Golf, Richard Arthur, *Die Karakulzucht in ihrem Heimatlande Turkestan*, Berlin, P. Parey, 1933.

Gordon, C. D. *The Age of Attila.* Ann Arbor, Universty of Michigan Press, 1960.

Gökbilgin, M. Tayyib, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul, Osman Yalçın Matbaası, 1957, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Y., no. 748.

Göyünç, Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1969, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Y., no. 1458.

Güngör, Kemal, *Cenubi Anadolu Yürüklerinin Etno-antropolojik Tetkiki*, Ankara, İdeal Basımevi, 1941.

Hamilton, William John, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, 2 c., Londra, John Murray, 1842.

Hammer-Purgstall, Joseph von, *Geschichte des Osmanischen Reiches,* c. 1-2, Pest, Hartleben, 1827-28.

Hasluck, Frederick William, "Bithynica", *Annual of the British School at Athens* 13 (1906-07), s. 285-308.

Hendy, Michael F., *Coinage and Money in the Byzantine Empire. 1081-1261,* Washington, D. C., Dumbarton Oaks. 1969, Dumbarton Oaks Studies. no. 12.

Heyd, Uriel, *Studies in Old Ottoman Criminal Law,* der. Victor L. Ménage, Oxford, Clarendon Press, 1973.

Hinz, Walther, "Steuerinschriften aus dem mittelalterlichen Vorderen Orient", *Belleten* 13 (1949), s. 745-93.

_____, "Das Steurwessen Ostanatoliens im 15. und 16. Jahrhundert", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 100 (1950), s. 177-201.

Hjort, Anders ve Gudrun Dahl, *Having Herds,* Stockholm, Stockholm Üniversitesi, Toplumsal Antropoloji Kürsüsü, 1976.

Hodgson, Marshall G. S., *The Venture of Islam*, 3 c., Şikago, University of Chicago Press, 1974.

Hogarth, David G., *A Wandering Scholar in The Levant,* Londra, John Murray, 1896.

Horn, V., "Weideverhältnisse in den Gebieten Vorderasiens", R. Knapp (der.), *Weide-Wirtschaft in Trockengebieten,* s. 99-113, Stuttgart, Gustav Fischer, 1965, Giessener Beiträge zur Entwicklungsforschung, 1, 1.

Huart, Clement, "Les origines de l'empire ottoman", *Journal des savants* (1917), s. 157-66.

Huntington, Hillard G., "The Rate of Return from the Basseri's Livestock Investment", *Man* 7 (1972), s. 476-79.

Hütteroth, Wolf-Dieter, *Bergnomaden und Yaylabauern im mittleren kurdischen Taurus,* Marburg, Selbstverlag des Geographischen Instituts der Universität, 1959, Marburger geographische Schriften, no. 11.

_____, *Ländliche Siedlungen im südlichen Inneranatolien in den letzten vierhundert Jahren*, Güttingen, Selbstverlag des Geographischen Instituts der Universität, 1968, Göttinger geographische Abhandlungen, no. 46.

Hütteroth, Wolf-Dieter ve Kamal Abdulfattah, *Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late Sixteenth Century,* Erlangen, Selbstverlag der Fränkischen geographischen Gesellschaft, 1977, Erlanger geographische Arbeiten, Sonderband 5.

İnalcık, Halil, "Bursa and the Commerce of the Levant", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 3 (1960), s. 131-37.

_____, "L'empire ottoman", *Actes du premier congrés international des études balkaniques et sud-est européennes, Sofya, 1966*, c. 3, s. 75-103, Sofya, Editions de l'Académie bulgare des sciences, 1969.

_____, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar,* Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1954.

_____, "Osmanlı Hukukuna Giriş", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 13 (1958), s. 102-26.

_____, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu", *Belleten* 23 (1959), s. 575-610.

_____, "The Rise of Ottoman Historiography", Bernard Lewis ve P. M. Holts (der.), *Historians of the Middle East,* s. 152-67, Londra, Oxford University Press, 1962.

_____, "Suleiman the Lawgiver and Ottoman Law", *Archivum Ottomanicum* 1 (1969), s. 105-38.

Irons, William, "Variation in Political Stratification among the Yomut Turkmen", *Anthropogical Quarterly* 44 (1971), s. 143-56.

_____, "Variations in Economic Organization: a Comparion of the Pastoral Yomut and the Basseri", William Irons ve Nevile Dyson-Hudson (der.), *Persperctives on Nomadism,* s. 88-104, Leiden, E. J. Brill, 1972.

_____, *The Yomut Turkmen,* Ann Arbor, Museum of Anthropology, 1975, University of Michigan Museum of Anthropology, Anthropological Papers, no. 58.

İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları, 11 fas., İstanbul, Maarif Matbaası, 1943-62.

İzbırak, Reşat, *Develi Ovası ve Ekonomik Gelişmesi,* Ankara, Türk Tarih Kurumu basımevi, 1953, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Y., no. 91.

Janin, Raymond, "La Bithynie sous l'empire byzantin", *Echos d'orient* 20 (1921), s. 168-82, s. 301-19.

_____, "Nicée, étude historique et topographique", *Echos d'orient* 24 (1925), s. 482-90.

Jung, L., "Böden der Trockengebiete", R. Knapp (der.), *Weide-Wirtschaft in Trockengebiete,* s. 51-59, Stuttgart, Gustav Fischer, 1965, Giessener Beiträge zur Entwicklungsforschung, 1,1.

Kaldy-Nagy, Gyula, "Rural and Urban Life in the Age of Sultan Suleiman", *Acta Orientalia* 32 (1978), s. 285-319.

Kappert, Petra, *Die osmanischen Prinzen und ihre Residenz Amasya im 15. und 16. Jahrhundert*, İstanbul, Nederlands

Historisch-Archaeologisch Instituut, 1976, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut Uitgaven. no. 42.

Kinneir, John Macdonald, *Journal through Asia Minor, Armenia and Koordistan in The Years 1813 and 1814,* Londra, John Murray, 1818.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi,* İstanbul, Baha Matbaası, 1967.

_____, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi,* Konya, Yeni kitab basımevi, 1964.

_____, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Ereğlisi Tarihi,* İstanbul, Fatih Matbaası, 1970.

_____, *Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi,* 3 c., İstanbul, Fatih Y., 1974.

_____, *Abideleri ve Kitabeleri ile Şerefli Koçhisar Tarihi,* İstanbul, Fatih Matbaası, 1971.

_____, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir,* İstanbul, Numune Matbaası, 1945.

Koşay, Hamit Z., "Türkiye halkının maddi kültürüne dair araştırmalar, 111, hayvancılık", *Türk Etnografya Dergisi* 3 (1958), s. 5-59.

Köprülü, Fuad, "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar", *Türkiyat Mecmuası* 2 (1927), s. 1-32.

_____, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten* 7 (1943), s. 379-521.

_____, *Les origines de l'empire ottoman,* Paris, E. de Boccard, 1935, Etudes orientales, no. 3.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meselesi", *Belleten* 7 (1943), s. 219-313.

Laiou, Angeliki E., *Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II 1282-1326,* Cambridge, Harvard University Press, 1972.

_____, *Peasant Society in The Late Byzantine Empire,* Princeton, Princeton University Press, 1977.

_____, "The Provisioning of Constantinople during The Winter of 1306-1307", *Byzantion* 37 (1967), s. 91-113.

_____, "Some Observations on Alexios Philanthropenos and Maximos Planoudes", *Byzantine and Modern Greek Studies* 4 (1978), s. 89-99.

Langer, William. L. ve Robert P. Blake, "The Rise of the Ottoman Turks and Its Historical Background", *American Historical Review* 37 (1932), s. 468-505.

Lattimore, Owen, *Studies in Frontier History,* Oxford, Oxford University Press, 1962.

Laurent, Vitalien, "La chronique anonyme cod. Mosquensis gr. 426 et la pénétration turque en Bithynie au début du XlVe siècle", *Revue des études byzantines* 7 (1949), s. 207-12.

Lennep, Henry J. Van, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor,* 2 c., Londra, John Murray, 1870.

Levend, Agah Sırrı, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri,* Ankara, Türk Dil Kurumu, 1972.

Lindner, Rudi Paul, "Nomadism, Horses and Huns", *Past and Present* 92 (1981), s. 3-19.

McCarthy, Justin, "Age, Family, and Migration in Nineteenth Century Black Sea Provinces of the Ottoman Empire", *International Journal of Middle East Studies* 10 (1979), s. 309-23.

Mellart, James, "Some Prehistoric Sites in North-Western Anatolia", *Istanbuler Mitteilungen* 6 (1955), s. 53-88.

Ménage, Victor L., "The Menaqib of Yakhshi Faqih", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 26 (1963), s. 50-54.

_____, *Neshri's History of the Ottomans,* Londra, Oxford University Press, 1964.

_____, "On the Recensions of Uruj's History of the Ottomans", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 30 (1967), s. 314-22.

_____, "Review of N. Beldiceanu's Code de lois coutumières", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 32 (1969), s. 165-67.

_____, *A Survey of the Early Ottoman Histories with Studies on Their Textual Problems and Their Sources,* 2 c., Londra, tez, 1961.

Minorsky, Vladimir, *Persia in A.D. 1478-1490,* Londra, Luzac, 1957, Royal Asiatic Society Monographs, no. 26.

Miroğlu, İsmet, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul, Üçler matbaası, 1975.

Moravcsik, Gyulo, *Byzantinoturcica, 2.* basım, 2 c., Berlin, Akademie Verlag, 1958, Berliner byzantinistische Arbeiten, no. 10-11.

Namık, Hüseyin, "Histoire des Karamanides", *Körösi Csoma Archiv* 1 (1921-25), s. 415-17.

Oral, M. Zeki, "Turgut oğulları", *IV. Türk Tarih Kongresi,* s. 140-158, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1952.

_____, "'Turgut oğulları, eserleri-vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi* 3 (1956), s. 31-64.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskan Teşebbüsü* (1691-1696), İstanbul, Edebiyat Fakültesi basımevi, 1963, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Y., no. 998.

Öztelli, Cahit, "Yunus Emre ve Şikari Tarihi", *Türk Dili* 165 (1965), s. 618-21.

Pastner, Stephen, "Ideological Aspects of Nomad-Sedentary Contact: a Case from Southern Baluchistan", *Anthropological Quarterly* 44 (1971), s. 173-84.

Pehrson, Robert N., *The Social Organization of the Marri Baluch,* Şikago, Aldine, 1966.

Philippides-Braat, Anna, "La captivité de Palamas chez les Turcs, dossier et commentaire", *Travaux et mémoires* 7 (1979), s. 109-22.

Planhol, Xavier de, "Geography, Politics and Nomadism in Anatolia", *International Social Science Journal* 11 (1959), s. 525-31.

Riza, Kazim, *Die turkische Landwirtschaft und ihre wichtigsten Betriebszweige,* Leipzig, tez, 1935.

Robert, Louis, *Hellenica,* c. 13. Paris, Maisonneuve, 1965.

_____, "Un voyage d'Antiphilos de Byzance", *Journal des savants* (1979), s. 257-94.

Roux, Jean-Paul, *Les traditions des nomades de la Turquie méridionale,* Paris, Maisonneuve 1970, Bibliothèque archeologique et historique del'Institut français d'archéologie d'Istanbul. no. 24.

Sahlins, Marshall D., *Tribesmen,* Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall, 1968.

Salzman, Philip Carl, "The Proto-State in Iranian Baluchistan", Ronald Cohen ve Elman R. Service (der.), *Origins of the State*, s. 125-40, Philadelphia, ISHI Press, 1978.

Sanır, Ferruh, *Sultan Dağlarından Sakarya'ya*, Ankara, Ulus Basımevi, 1948.

Sawyer, Peter H. ve lan N. Wood (der.), *Early Medieval Kingship*, Leeds, University of Leeds School of History, 1977.

Schneider, Alfons Maria, *Die römischen und byzantinischen Denkmäler von Iznik-Nicaea,* Berlin. Deutsches archäologisches Institut, 1943, Istanbuler Forschungen, no. 16.

Schneider Alfons Maria ve Walter Karnapp, *Die Stadtmauer von Iznik (Nicaea)*, Berlin, Deutsches archäologisches Institut, 1938, Istanbuler Forschungen, no. 9.

Schreiner, Peter, "Zur Geschichte Philadelpheias im 14. Jahrhundert (1293-1390)", *Orientalia christiana periodica* 35 (1969). s. 375-431.

_____, *Studien zu den Brachea Chronika,* Münih, Institut für Byzantinistik und neugriechische Philologie der Universität, 1967, Miscellanea byzantina monacensia, no. 6.

Scott-Steveson, Mary Esme Gwendoline Grogan, *Our Ride through Asia Minor*, Londra, Chapman and Hall, 1881.

Shinder, Joel, "'Early Ottoman Administration in the Wilderness: Some Limits of Comparison", *International Journal of Middle East Studies* 9 (1978), s. 497-517.

Slicher van Bath, Bernard Hendrik, *The Agrarian History of Western Europe A.D. 500-1850*, Londra, Edward Arnold, 1963.

Smith, John Masson, Jr., "Mongol and Nomadic Taxation", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 30 (1970), s. 46-85.

_____, "Mongol Manpower and Persian Population", *Journal of The Economic and Social History of The Orient* 18 (1975), s. 271-99.

_____, "Turanian Nomadism and Iranian Politics", *Iranian Studies* 11 (1978), s. 57-81.

Sohrweide, Hanna, "Der Sieg der Safaviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die Schiiten Anatoliens im 16. Jahr hundert", *Der Islam* 41 (1965), s. 95-223.

Sölch, J., "Historisch-geographische Studien über bithynische Siedlungen, Nikomedia, Nikaea, Prusa", *Byzantinische-neugriechishe Jahrbücher* I (1920), s. 263-337.

Spooner, Brian, *The Cultural Ecology of Pastoral Nomads*, Reading, Addison-Wesley, 1973.

Spuler, Bertold, *Die Mongolen in Iran,* 3. basım, Berlin, Akademie Verlag, 1968.

Stotz, Carl L., "The Bursa Region of Turkey", *Geographical Review* 29 (1939), s. 81-100.

Strzygowski, Josef, *Kleinasien, ein Neuland der Kunstgeschichte*, Leipzig, Hinrichs, 1903.

Sümer, Faruk, "Çukur-Ova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 1 (1963), s. 108.

_____, *Oğuzlar,* Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Y., no. 170.

_____, "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar", *Belleten* 12 (1948), s. 575-615.

Swidler, Nina, "The Development of The Kalat Khanate", William Irons ve Neville Dyson-Hudson (der.), *Perspectives on Nomadism,* s. 115-21, Leiden, E. J. Brill, 1972.

_____, "The Political Context of Brahui Sedentarization", *Ethnology* 12 (1973), s. 299-314.

Swidler, W. W., "Adaptive Processes Regulating Nomad-Sedentary Interaction in The Middle East", Cynthia Nelson (ed.), *The Desert and The Sown: Nomads in The Wider Society*, s. 23-41, Berkeley, University of California Institute of International Studies, 1973, University of California Institute of International Studies, Research Series, no. 21.

Sykoutres, I., "Peri to schisma ton arseniaton", *Hellenika* 2 (1929), s. 267-332, 3 (1930), s. 15-44.

Taeschner, Franz, "Anatolische Forschungen", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 82 (1928), s. 83-118.

_____, "Beiträge zur frühosmanischen Epigraphik und Archäologie", *Der Islam* 20 (1932), s. 109-86, 22 (1935), s. 69-73.

Tansel, Selahattin, *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1966.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin, "II. Bayezid Devrinde Çukur-Ova'da Nufuz Mücadelesi", *Belleten* 31 (1967), s. 345-73.

_____, "Son Osmanlı Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", *Tarih Dergisi* 17-18 (1962-63), s. 43-76.

Thierry, Nicole, "L'art monumental byzantin en Asie Mineure du XIe siècle au XIVe.", *Dumbarton Oaks Papers* 29 (1975), s. 73-111.

Tinnefeld, Franz, "Pachymeres und Philes als Zeugen für ein frühes Unternehmen gegen die Osmanen", *Byzantinische Zeitschrift* 64 (1971), s. 46-54.

Tomaschek, Wilhelm, "Zur historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter", Akademie der Wissenschaften, Wien, Philosophisch-historische Classe, *Sitzungsberichten* 18 (1891).

Treu, M., "Manuel Holobolos", *Byzantinische Zeitschrift* 5 (1896), s. 538-59.

Troitskij, I. E., *Arsenij i arsenity*, tıpkıbasım, Londra, Variorum, 1973.

Tsakyroglou, Michael G., *Peri giouroukon ethnologike melete,* Atina, s. n. y., 1891.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* İstanbul, İstanbul Matbaası, 1971.

Turan, Şerafettin, *Kanuni'nin oğlu Şehzade Bayezid Vakası,* Ankara, Türk Tarih Kurumu basımevi, 1961, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Y., no. 80.

Üçer, Sırrı ve M. Mesud Koman, *Konya ili Köy ve Yer Adları üzerine bir Deneme,* Konya, Yeni kitab basımevi, 1945.

Ünver, A. Süheyl, "Eski Mısır'da, İslam Dünyasında ve Bizde Tahnit Maddeleri Hakkında", *Fuad Köprülü Armağanı,* s. 581-87, İstanbul, Osman Yalçın Matbaası, 1953.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1941.

_____, *Osmanlı Tarihi,* c. 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1964.

Vita-Finzi, Claudio, *Archaeological Sites in Their Setting*, Londra, Thames and Hudson, 1978.

Vreeland, Herbert Harold, *Mongol Community and Kinship Structure,* 2. basım, New Haven, Human Relations Area Files, 1957.

Vryonis, Speros, Jr., "The Byzantine Legacy and Ottoman Forms", *Dumbarton Oaks Papers* 23-24 (1969-70), s. 251-308.

_____, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh Through the Fifteenth Century,* Berkeley, University of California Press, 1971.

_____, "Evidence on Human Sacrifice among the Early Ottoman Turks", *Journal of Asian History* 5 (1971), s. 140-46.

Waechter, Albert, *Der Verfall des Griechentums in Kleinasien im XIV. Jahrhundert*, Leipzig, Teubner, 1902.

Wallace-Hadrill, J. M., *Early Germanic Kingship in England and on The Continent,* Oxford, Oxford University Press, 1971.

Watt, W. Montgomery, "Islamic Conception of the Holy War", Thomas Patrick Murphy (der.), *The Holy War*, s. 141-56, Columbus, Ohio State University Press, 1976.

Wenzel, Hermann, *Forschungen in Inneranatolien. I Aufbau und Formen der Lykaonischen Steppe,* Kiel, s. n. y., 1935, Schriften des Geographischen Instituts der Universität Kiel, 5, 1.

_____, *Forschungen in Inneranatolien 11. Die Steppe als Lebensraum,* Kiel, s. n. y., 1937, Schriften des Geographischen Instituts der Universitat Kiel. 7, 3.

_____, *Sultan-Dagh und Akschehir-Ova*, Kiel, Geographische Institut der Universitat, 1932, Schriften des Geographischen Instituts der Universität Kiel, no. 1.

Wittek, Paul, *Das Fürstentum Mentesche,* İstanbul, Universum, 1934, Istanbuler Mitteilungen, no. 2.

_____, *The Rise of the Ottoman Empire,* Londra, Luzac, 1938, Royal Asiatic Society Monographs, 23.

_____, "Der Stammbaum der Osmanen", *Der Islam* 14 (1925), s. 94-100.

_____, "Türkentum und Islam, I", *Archiv für Sozial Wissenschaft und Sozialpolitik* (1928), s. 489-525.

_____, "Von der Byzantinischen zur türkischen Toponymie", *Byzantion* 10 (1935), s. 11-64.

Woods, John E., *The Aqquyunlu: Clan, Confederation, Empire*, Minneapolis ve Şikago, Bibliotheca Islamica, 1976.

Zachariadou, Elizabeth, "Observations on Some Turcica of Pachymeres", *Revue des études byzantines* 36 (1978), s. 261-67.

Dizin

I. Alaeddin Keykubat, 249
III. Alaeddin Keykubat, 75
III. Aleksios Angelos, 49
IV. Haçlı Seferi, 51

A

Abdullah, II. Bayezid'in oğlu, 157, 158
Achyraous, 63
Afganistan, 106
Afşar, 211
Ahmed (Haydar) Şikari, 248, 249
Ahmed b. Lûtfullah, bkz. Münecimbaşı, 244
Ahmed ibn Bostan, 163
Ahmed Yesevi, 165, 166
Ahmedi, 32, 41, 43, 71
Ahmet, III., 124
Akçeşehir, 163, 185
Akkoyunlu, 120, 130, 147
Akritai, 52, 53, 59, 64
Akropolites, Georgios, 57, 58
Aksaray, 157, 158, 162, 163, 185, 267
Ala Dağı, 166
Alaeddin, 75
Alaeddin Keykubat I., 202, 249
Alaeddin Keykubat III., 75, 249
Alanlar, 68
Alaşehir, 67, 87
Ali Emiri, 246, 247, 248
Alp, 80
Amasra, 56
Amastris bkz. (Amasra), 56
Amasya, 158, 171, 266
Anadolu, 18, 20, 21, 29, 36, 41, 42, 44, 47, 48, 51, 54, 55, 56, 57, 59, 61, 64, 65, 67, 70, 72, 86, 87, 88, 90, 93, 110, 113, 116, 118, 122, 129, 130, 134, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 156, 158, 159, 166, 167, 168, 185, 190, 191, 193, 200, 202, 204, 206, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 246, 249, 264, 267, 271
Andronikos II., 41, 52, 56
Andronikos III., 90
Angarya (angareia), 53
Anglo-Sakson, 121
Ankara, 35, 50, 70, 74, 77, 83, 111, 119, 124, 129, 143, 152, 160, 161, 164, 165, 175, 179,

191, 246, 247, 254, 256, 257, 261, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 273
Anonim Kronik, 39, 74, 76
Antalya, 166
Antonios, Aziz, 55
Apameia, 90
Arifi Paşa, 245, 246, 247
Arnavutlar, 105
Arsenios, Patrik, 60
Arseniosçular, 60
Artace bkz. Erdek, 87
Astyages, 111
Aşıkpaşazade, 27, 37, 76, 80, 81, 94, 108, 168, 171, 253
At Çekenler, 158, 160, 162, 163, 168, 173, 174, 176, 177, 183, 184, 193
At resmi, 174, 175
Athanasios I., Patrik, 64, 87
Avgadi, 171
Avrasya, 31
Avrupa, 51, 53, 54, 59, 60, 63, 69, 138
Avusturya, 33
Axylon, 5, 155, 157, 161, 177, 181, 182, 184, 202
Aydın, 62, 65, 66, 98, 129, 133, 135, 144, 149, 150, 151
Aydoğdu, 40
Azerbaycan, 57

B

Bad-ı hava, 179
Bafeus, 79, 84, 86, 94, 95
Balkanlar, 36, 59
Barth, Fredrik, 27, 72, 78, 81, 83, 104, 105, 118, 132, 136, 137, 138, 139, 141, 145, 195, 197, 199, 258
Basseriler, 190, 199
Bates, Daniel G., 137, 138, 139, 140, 145, 152, 197, 259
Bathys bkz. Sarısu, 49
Baybars, 202
Bayburd, 161, 162, 164, 166, 167, 168, 169, 176, 177, 183, 187, 188, 191, 193, 197, 198, 199, 202, 213
Bayburd Bey, 167
Bayburdlu, 210
Bayezid Çelebi, 162, 174
Bayezid I., 115, 203
Bayezid II., 76, 119, 121, 134, 157, 158, 163, 169, 170, 171, 173, 184, 204, 206, 210, 213, 272
Bayram Bey Karamanlu, 211
Bellini, Gentile, 29
Belokome, bkz. Bilecik, 71
Belucistan, 103
Bennak resmi, 124
Beyşehir, 166, 171
Bilecik, 71, 79, 82, 85, 86, 93, 95, 101, 260
Bilge, Fahri, 248
Bitinya, 31, 36, 37, 49, 51, 52, 53, 54, 58, 61, 63, 65, 67, 68, 71, 78, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 95, 97, 99, 101, 102, 104, 105, 106, 109, 110, 115, 201, 212
Bizans, 18, 24, 30, 36, 38, 41, 47, 48, 50, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 71, 73, 74, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 88, 92, 95, 98, 101, 102, 103, 104, 106, 109, 115, 124, 150, 202, 262

Bozüyük, 49, 71
Brahui, 83, 103, 271
Bulgar Dağı, 168
Bursa, 31, 33, 43, 49, 55, 63, 64, 77, 89, 91, 95, 98, 100, 107, 169, 170, 211, 265, 271
Bursa kitabesi, 43

C

Caba resmi, 124
Caber Irmağı (geçidi), 167
Cahen, Claude, 42, 58, 75, 83, 243, 244, 249, 251, 254, 261
Celaleddin Rumi, 167
Cem, II. Mehmed'in oğlu, 71, 75, 76, 169, 170, 204
Cemaat, 124, 177, 178, 181, 182, 189, 194, 197, 198, 199
Cengiz Han, 92, 117
Charlemagne, 69
Charles, Anjou Dükü, 24, 62, 254
Cihad, bkz. gaza, 18, 30, 108
Cihanbeyli, 164, 191
Cimri, 167, 203
Cüneyd, 206, 210

Ç

Çaldıran, 185
Çankırı, 126, 148
Çatal, 127
Çift resmi, 123
Çini, 169

D

Dalaman Çayı, 56
Davud Paşa, 170
Dede Muhammed Rumlu, 206, 210
Dediği Sultan, 165, 166, 167
Dehhani, 249, 250
Develi, 152, 157, 171, 260, 266
Domaniç, 71, 85
Dorylaeum (Şar Üyük), 35
Douleia (angarya), 53
Duydular, 177
Dündar, 77, 78
Düzme Mustafa, 168

E

Ebu'l Fazıl, 172, 173, 174, 175
Edhem, Halil, 243, 244, 248, 254, 262
Efes, 87
Ege, 54, 56
Einhard, 68
Elegmoi, bkz. Kurşunlu, 88
Emir Hacılu, 177
Epiteleia [angareia?] (angarya), 53
Erdek, 87
Ermenak, 246
Ermeni Beli, 71
Ermeni Dağı, 71
Ermeniler, 71
Ertuğrul, 70, 72, 73, 74, 77, 80
Erzincan, 129, 148, 149, 210
Esb Keşan, bkz. At Çekenler, 157, 164
Eski İl, 161, 162, 164, 167, 177, 183, 185, 188, 189, 191, 193, 197, 198, 199
Eskişehir, 35, 49, 50, 56, 71, 72, 82, 101
Evrenos, 105

F

Farsça, 164, 246, 249, 250, 253
Firdevsi, 249
Fisandan, 164
Foss, Clive, 24, 55, 85, 263
Frigya, 53, 87, 90

G

Gaza, 30, 38, 39, 41
Gazan Han, 86
Gazi, ayrıca bkz. kutsal savaşçılar, 33, 37, 38, 100
Gazneliler, 111
Gedik Ahmed Paşa, 169
Gediz, 49, 51
Gemlik, 88
Gerede Bolu, 58
Germiyan, 35, 36, 66, 83, 87, 98
Geyikli Baba, 39
Giese, Friedrich, 27, 165, 190, 253, 263
Gölpınarlı, Abdülbaki, 244, 249, 257
Göyünç, Nejat, 24, 148, 158, 264
Gregoras, Nicetas, 39, 52, 53, 59, 62, 63, 64, 254
Gregory II., Patrik, 64
Gübekler, 89
Gündüz, 38, 80
Gündüz Alp, 80

H

Hacı Bektaş, 165, 166, 167
Hadım Ali Paşa, 169
Hadimizade Enver Efendi, 245, 247
Hamid, 178, 213
Hamilton, William John, 50, 128, 160, 164, 165, 190, 264
Hane, 92, 174, 175, 178, 179, 181, 182, 183, 186, 187, 189, 192, 196, 197
Harmankaya, 81
Hasan Alp, 80
Hasan Halife Tekeli, 206, 210
Hatipoğlu, 157, 159, 161, 170, 171, 184, 198
Haydar, 157, 206, 248, 249
Haydar ibn Nasuh, bkz. Hatipoğlu, 157
Haymana, 50
Heraklei, 62
Heraklius, 202, 204
Hermus, bkz. Gediz, 49
Herodot, 111
Hıristiyanlar, 36, 83, 106
Hilarion, 88, 101
Hititler, 159
Hocahisar, 60
Horasan, 165, 167
Hüdavendigar, 129, 132, 134, 135, 144, 149, 151
Hüsam Dimaşki, 162

I-İ

Ilgın, 162, 166
İbn Battuta, 38, 41, 80, 90, 91, 98
İbn Hacer el-Askalani, 41
İbn Haldun, 100
İbni Bibi, 77
İbrahim Aczi Efendi, 245
İconium, bkz. Konya, 54
İç Asya, 78, 97
İç İl, 134, 172
İlhanlılar, 86
İl-rah, 161, 164, 181

İndus, bkz. Dalaman Çayı, 56
İnegöl, 71, 82, 101
İnsuyu, 162, 164
İoannes II Komnenos, 81
İoannes III Dukas Vatatzes, 51
İran, 22, 55, 77, 105, 118, 145, 157, 161, 171, 199, 200, 205, 206, 259
İsaakios, İoannes Komnenos, 81
İsauria, 157, 169
İslam, 35, 36, 40, 106, 108, 117, 118, 119, 121, 167, 175, 203, 212, 246, 272
İsmail Şah, 154, 184, 185, 192, 206, 210, 211, 213, 214, 216
İstanbul, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 40, 42, 45, 53, 71, 93, 123, 129, 143, 148, 157, 160, 168, 169, 171, 172, 205, 211, 214, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 269, 272, 273
İzmir, 52
İzmit, 68, 79, 84, 87, 91
İznik, 49, 51, 54, 55, 57, 60, 63, 65, 71, 90, 256, 262
İzzet Paşa, 247

K

Kababiş, 146
Kadınhanı, 164
kanun, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 129, 134, 144, 173, 175, 256
kanunnâme, 117, 119, 127, 129, 130, 132, 134, 135, 144, 149, 151, 158, 253, 255
Kapadokya, 157, 159, 160, 202
Kara İsalu, 170
Kara Koyunlu, 211
Karaca Koyunlu, 133
Karacahisar, 35, 36, 72, 83
Karagöz Paşa, 169
Karahisar, 129, 171
Karaman, 22, 120, 123, 130, 134, 144, 149, 151, 156, 157, 158, 160, 162, 163, 168, 169, 170, 171, 172, 175, 177, 179, 181, 183, 185, 191, 192, 193, 194, 199, 202, 203, 204, 205, 211, 213, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 255, 261, 262, 267, 272
Karamani Mehmed Paşa, 71, 72, 74
Karamanlı, 177, 204, 210, 211, 250
Karapınar, 185
Karesi, 36, 108, 129
Karya yaylaları, 56
Kasım Bey, 169, 204
Kastamonu, 58, 87
Katalanlar, 87, 94
Katoikia, bkz. Kite, 89
Kayı, 44, 188
Kayseri, 123, 126, 130, 172, 248
Kemalpaşazade, 162, 163, 174
Kılıçarslan II, 50
Kışlak, 71, 145, 146, 148, 149, 151, 168, 181
Kilikya, 54, 70, 168, 169, 170, 204
Kinneir, John Macdonald, 160, 267
Kios, bkz. Gemlik, 88
Kite, 89
Kocabaşı, 86
Koman, Mesut, 28, 156, 205, 245, 246, 247, 256, 261, 272

Komnenoslar, 49
Konstantinopolis, 51, 52, 56, 58, 60, 63, 64, 85, 89, 90, 110
Konya, 28, 41, 54, 57, 58, 130, 156, 157, 158, 159, 162, 163, 164, 166, 167, 169, 171, 172, 173, 185, 191, 245, 247, 248, 256, 257, 262, 267, 272
Konyalı, İbrahim Hakkı, 71, 157, 158, 162, 163, 164, 172, 188, 191, 267
Koron, 171, 213
Kosun, 169, 170
Kosunlu, 169, 170
Koubouklia, bkz. Gübekler, 89
Koyulhisar, 39
Koyun vergisi, 128, 130, 133, 135, 136, 142, 146, 176, 183, 186, 188, 192
Kökez, 169
Köprülü, Fuad, 40, 44, 45, 111, 246, 249, 267, 272
Köse Mihal, 37, 81, 82, 105, 107
Kumanlar, 53
Kureyş, 164
Kurşunlu, 88
Kuştimur, 167, 169, 177, 185, 193
Kutsal savaş, ayrıca bkz. gaza, 18, 19, 30, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 41, 44, 74, 80, 108, 109, 110
Kutsal savaşçılar, ayrıca bkz. gazi, 43
Küçük Asya, 41, 55, 62, 64, 123
Kütahya, 35, 56, 83, 130, 132, 133, 134, 135, 144, 151
Kyzikos, 87, 94

L

Lahanes, 65, 67, 101
Lamunia, bkz. Bozüyük, 49
Larende, 162, 164, 169, 171, 188, 243, 245, 246
Laskarisler, 54
Latinler, 52, 54
Lembiotissa, 52, 53, 257
Lombard, 121
Lopadion, bkz. Ulubat, 63, 65
Lykaonia, 157, 202

M

Maeander, bkz. Menderes, 49
Magnesia, bkz. Manisa, 51
Mahmud Bey (Turgud), 170
Mahmud Beyati, 75
Mahmud Paşa, 168
Mahmudlar, 163, 164
Malazgirt, 47
Malkara, 249
Manisa, 51, 67
Manuel I Komnenos, 48, 49
Marmara, 39, 88, 93, 95
Marri Beluci, 106
Mehmed II (Fatih), 29, 70, 76, 130, 133, 134, 144, 150, 168, 211
Mehmed ibn Kara Ali, 163
Mehmed ibn Karaman, 167
Mehmed Şah (Bayezid II.'nin torunu), 171
Memlükler, 170
Ménage, Victor L., 24, 33, 37, 40, 42, 70, 71, 77, 94, 105, 111, 117, 119, 121, 171
Menderes, 49, 51, 62, 66
Menteşe, 244
Mesih Paşa, 171, 189
Mesud II, 50
Mezraa, 180, 184
Mihail IX Paleologos, 67
Mihail VIII Paleologos, 56

Miletos, 66
Miryakefalon, 49
Modon, 171, 213
Moğollar, 54, 56, 57, 60, 61, 70, 72, 75, 130, 196
Mora, 171, 213
Mouzalon, 68, 84, 85, 87, 90
Muhammed, 111, 166, 206, 207, 209, 210, 213
Murad Gazi, bkz. Murad I, 38
Murad I., 38, 40, 78, 115, 168
Murad II., 168
Murad III., 163, 194, 200
Mustafa Bey (Karaman), 171
Mustafa Çelebi, 157, 158, 174, 184, 187, 199
Mustafa Ruhi, 246
Müneccimbaşı, 171, 244, 255
Müneccimöreni, bkz. Mahmudlar, 163
Müslümanlar, 35, 36, 38, 72, 83

N

Namık Kemal, 109
Necib Asım, 246
Nefer, 178
Neşri, 27, 77, 79, 255
Nif, 51, 54, 65
Niğde, 159, 167, 171, 267
Nikaia, bkz. İznik, 90, 256
Nikomedia, bkz. İzmit, 64, 271
Nöker, 194
Nuerler, 104
Nymphaeum, bkz. Nif, 51

O-Ö

Oğuz, 44, 70, 193, 204
Olcayto, 86
Orhan, 30, 33, 35, 36, 38, 41, 42, 73, 77, 78, 80, 90, 98, 99, 100, 107, 108, 109, 110, 115, 143, 201, 202, 211, 257
Orhon Yazıtları, 105
Osman Efendi, 246
Osman, I., 5, 18, 27, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 47, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 119, 167, 201, 209, 211, 246, 253, 259, 264, 272
Otlak vergisi, 152
Otranto, 29
Öztelli, Cahit, 244, 269

P

Pachymeres, George, 39
Paflagonya, 50, 63, 64, 87
Palamas, Gregorios, 37, 106, 269
Pehrson, Robert N., 104, 106, 146, 269
Pelekanon, 98, 99
Peribleptos, 88
Philadelphia bkz. Alaşehir, 66, 67, 98, 115, 270
Philantropenos, Aleksios, 66, 81
Pontus, 50, 160
Priskos, 105
pronoiai, 52, 53

R

Ragıp Bey, 247
Reaya, 126

Resm-i ağıl, 143, 144
Resm-i duhan, 146, 150
Resm-i esb, bkz. koyun vergisi, 174, 176
Resm-i ganem, bkz. koyun vergisi, 128
Resm-i kara, 132
Resm-i kışlak, 146, 148
Resm-i otlak, 146
Resm-i yatak, 144
Resm-i yaylak, 146
Reyhanlu, 194
Roger de Flor, 87
Romalı, 159
Rum, 58, 105, 205, 206, 209, 213, 260
Rumlu, 206, 210, 211, 214, 254
Ruşeni ibn Hacı Hüseyin, 157
Rüstem Bey Karamanlı, 211
Rüstem Paşa, 172, 175

S

Saçıkara, 136, 142, 145, 152, 187
Safeviler, 210, 211
Sahra-i Konya, 162
Sahte-Lahanes, 101
Said İli, 162
Sakarya, 36, 49, 56, 58, 62, 63, 65, 71, 84, 160, 161, 270
Samagar, 168, 185, 193
Samsa Çavuş, 81
Sangarius, bkz. Sakarya, 49
Sanudo, Marine, 63
Sarı Su, 49
Saruyatı, 40
Selçuklular, 42, 47, 49, 53, 54, 57, 72, 111, 272
Selim, I., 119, 129, 132, 144, 147, 157, 162, 184, 250
Seydişehir, 166
Seyit Harun Veli, 166, 167
Sırplar, 105
Sipahi, 123, 124
Smith, John Masson Jr., 23, 46, 78, 96, 136, 270
Söğüt, 71, 73, 76, 85, 93
Strabon, 159
Sultan Dağı, 161, 165, 190
Süleyman Şah, 167
Süleyman, Kanuni, 126, 132
Sümer, Faruk, 167, 168, 185, 188, 213, 244, 271

Ş

Şah Bey Nökerleri, 194
Şah Kulu, 185, 206, 213, 214
Şahname, 205
Şehinşah, II. Bayezid'in oğlu, 157, 158, 171, 193
Şikari, 5, 28, 167, 168, 202, 203, 204, 205, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 256, 258, 261, 262, 269
Şikari Çelebi, 249

T

Tahir Bey, 243, 248
Tahrir defterleri, 21, 157, 163, 175, 176, 201
Tarih-i Osmani Encümeni, 119, 243, 253, 262
Tarkaniotis, İoannes, 67
Tarsus, 168, 169, 171
Taş İli, 169, 171, 204
Tebriz, 86, 206
Teke, 206, 213, 214
Teke İli, 214

Theodoros Laskaris, 52, 54, 60
Thornton, J. Mills, 83
Thucydides, 38
Timur, 193, 202, 203, 251
Timurtaş, 202
Toroslar, 168
Trakya, 68, 87
Tralleis, bkz. Aydın, 65
Trikkokia, 60, 86, 97
Turgud, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 175, 176, 177, 183, 188, 191, 192, 193, 194, 197, 199, 202
Turgud Bey, 169, 171
Turgut Alp, 80
Tuz Gölü, 157, 159, 161, 162, 164, 191
Türkmen, 123, 190, 204, 263

U-Ü

Uğur, Ferid, 28, 173, 246, 247, 256
Ulubad, 90
Umari, el-, bkz. el-Ömeri, 38, 80, 91, 99, 257
Ustacalu, 210
Uzun Hasan, 120, 130, 147, 169, 211
Üç Ok, 167

V

Varsak, 169, 170, 171, 202, 211

W

Weber, Max, 34
Weimar, 34
Wittek, Paul, 18, 19, 31, 32, 33, 34, 35, 39, 44, 45, 46, 47, 50, 53, 71, 72, 103, 110, 244, 247, 273

Y

Yahşi Fakih, 77
Yakın Doğu, 24, 105, 145, 161
Yalova, 39
Yapa, 188, 192, 193
Yapalı, 191
Yarhisar, 71
Yarıcanî, 249, 250, 251
yaya, 96, 98, 99, 110, 169
Yaylak, 50, 71, 93, 146, 147, 149, 150, 152, 168, 181
Yazıcıoğlu Ali, 77
Yelkenci, Raif, 248
Yeniçeri, 116
Yenişehir, 95, 101, 107, 169
Yomut, 95, 107, 139, 266
Yürük, 123, 126, 132, 143, 151, 190

Z

Zengicek, 162
Zülkadir, 211

Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde devlet ve göçebeler ilişkisini ele alan önemli bir kitap. Rudi Paul Lindner, bu kitabında üzerinde çok söz söylenip az araştırma yapılan, kuruluş dönemine damgasını vuran aşiret olgusunu ve yapısını çözümlüyor. Bu arada "gazilik" tartışmasından Osmanlı-Bizans ilişkisine, oradan Osmanlı'nın kurduğu tarım düzeninin niteliğine, göçebeliğe karşı geliştirdiği siyasete dair oldukça özgün ve eleştirel bir yaklaşım geliştiriyor.

Lindner'in bu kitabı, Anadolu'da göçebe ekonomisinin niteliği ve boyutlarını, Osmanlı Beyliği'nin devletleşme sürecinde giderek Sünnileşmesine paralel olarak göçebelerin "Alevileşip" 15. yüzyılın sonlarına doğru nasıl İran'da yükselen Safevi Devleti'ni destekler hale geldiklerini tarihsel bağlamı içinde adım adım irdeleyen yegâne kapsamlı çalışmadır. Kitabın diğer önemli özelliği, yazarın, başta tahrir defterleri olmak üzere, Osmanlı ve Bizans kaynaklarından Dediği Sultan efsanesi ve Şikari'nin tarihine uzanan çok zengin ve farklı türden kaynakları bizim için "konuşturması" ve en önemlisi bu tarihsel metinleri modern antropolojinin kavramları ve kuramsal çerçeveleri içinde okumasıdır.

Zengin ve yoğun içeriği, kendine özgü ince üslubuyla erken dönem Osmanlı tarihi araştırmaları en çok tartışma yaratanlardan biri olan *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*'ın Türkçe çevirisini, okurların dikkatine sunmakla tarih bilgi ve kültürümüze önemli bir katkıda bulunduğumuza inanıyoruz.

ISBN 978-975-533-299-4
İMGE kitabevi
imge.com.tr
facebook.com/imge.yayinlari
instagram.com/imgekitabevi
pinterest.com/imgekitabevi
twitter.com/imgekitabevi

THG 0115803 RPH